ACADE-ME

Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education

Funded by the European Union Views and opinions expressed are how ever those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Commission. Neither the European Union nor the European Commission can be held responsible for them. Project Number: 101144820

Co-funded by the European Union

ISBN 979-12-210-8596-9

9 791221 085969

E-BOOK ACADE-ME

Call: CERV-2023- EQUAL

"Acade_Me: Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education"

Project Number: 101144820

Authors list	
Author	Partner
Rahela Hojnik Kelenc	Ljudska univerza Lendava
Laura Kovač	Ljudska univerza Lendava
Laura Bianconi	Programma integra
Amalia Romano	Programma integra
Chiara Avallone	Programma integra
Ksenija Fonovic	Romni APS
Saska Jovanovic	Romni APS
Teodora Krumova	Center Amalipe
Irina Asenova	Center Amalipe
Bogdanka Tasev Perinovic	Know How Centre
Tatjana Lazor Obradovic	Know How Centre
Anna Orsós	Amrita OBK Association
Georgia Kalpazidou	REVMA
Fotis Skouras	EDRA
Peer Reviewers	
Reviewer	Partner
Eleni Akrivi Kappou	REVMA
Valentina Fabbri	Programma integra
Branka Karagic	KHC
Rahela Hojnik Kelenc	Ljudska univerza Lendava

SUMMARY

INTRODUCTION	3
ENGLISH SUMMARY REPORT-SLOVENIA	4
SLOVENIAN NATIONAL REPORT	10
ENGLISH SUMMARY REPORT: ITALY	27
ITALIAN NATIONAL REPORT	33
ENGLISH SUMMARY REPORT-BULGARIA	60
BULGARIAN NATIONAL REPORT	65
ENGLISH SUMMARY REPORT: SERBIA	76
SERBIAN NATIONAL REPORT	82
ENGLISH SUMMARY REPORT-HUNGARY	103
HUNGARIAN NATIONAL REPORT	106
ENGLISH SUMMARY REPORT: GREECE	130
GREEK NATIONAL REPORT	134
COMPARATIVE ANALYSIS REPORT	157
CONCLUSIONS	171

ACADE-ME

Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education

INTRODUCTION

Roma inclusion remains a paramount issue on the new EU Roma Strategic Framework 2020-30, as the recent global energy crisis which began in the aftermath of the COVID-19 pandemic has revealed the extreme exposure of excluded and marginalized Roma communities to negative socioeconomic impacts. Nevertheless, overall progress in Roma integration has been limited over the past 10 years, even if Education is the area that progressed the most. The ACADE_ME project intends to create an opportunity to step up action to address the persistent failure in Roma integration by placing Education at the forefront of the fight against antigypsyism, discrimination, and disempowerment. The consortium scheme of the ACADE_ME Project, drawing on the evaluation findings of the previous framework and the annual assessments of the implementation of national strategies in Slovenia, Greece, Italy, Hungary, Bulgaria, and the Republic of Serbia proposes a practical approach to combating antigypsyism in Education by: - Increasing access to knowledge/data on the impact and manifestations of antigypsyism in Education and especially in educators and social integration actors. Development of comprehensive materials against Roma students' discrimination and enhancing the capacities of at least 300 educators and professionals in community centres/other local community services on Roma integration. - Enhancing the capacities of at least 180 Roma university graduates, as to create/ empower 6 national Roma Women Academic clubs to promote the emergence of positive change within the community, and become anti-discrimination ambassadors. - Raising awareness in and out of Roma communities and hinging very much on the education of Roma youth, as education is a critical factor in understanding modern reality and realizing social integration. - Enhancing the capacities of 60 Roma graduates (especially women) to become influencers of positive change by creating an initial comprehensive library of positive narratives.

The present document is the e-book (D2.1) "Research Analysis and Fieldwork" regarding anti-gypsyism manifestations in education. It comprises six national reports in the partnership's national languages, six summary reports in English, and one comparative analysis report. The report provides an up-to-date overview of the current manifestations of anti-gypsyism in Education in Slovenia, Greece, Italy, Hungary, Bulgaria, and the Republic of Serbia and across Europe

SLOVENIAN NATIONAL REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors list	
Author	Partner
Rahela Hojnik Kelenc	Ljudska univerza Lendava
Laura Kovač	Ljudska univerza Lendava

ENGLISH SUMMARY REPORT–SLOVENIA

The report on the Slovenian Roma community's educational status highlights key research results, specific data measurements, and legislative measures addressing their integration and inclusion challenges.

KEY RESEARCH FINDINGS AND DATA MEASUREMENTS

1. **Educational Attainment**:
   - Roma have historically low levels of education, with significant dropout rates. As of recent data:

     Around **74% of Roma women** and **79% of Roma men** have not completed primary school.

     The dropout rate is notably higher in Southeast Slovenia, ranging from **24% to 42%**, while it is lower in the Northeast, around **9.9% to 16.3%**.
   - Preschool participation rates are low, although pilot programs have increased enrollment in regions like Prekmurje.
2. **Socio-Economic Challenges**:
   - Poor living conditions in Roma settlements—many without basic infrastructure—exacerbate educational barriers.
   - The unemployment rate among Roma is high, especially for women (92.8% as of 2002), affecting children's school attendance due to financial instability.
3. **Factors Influencing Dropout Rates**:
   - **Language Barriers**: Limited Slovenian proficiency prevents Roma children from fully engaging in school.
   - **Socio-Cultural Pressures**: Early marriage and traditional family roles lead to high dropout rates, particularly for girls.
   - **Discrimination**: Roma children often experience segregation and bias, further hindering retention.

NATIONAL LEGISLATION AND STRATEGIC DOCUMENTS

1. **Constitutional Protections**: Article 65 of the Slovenian Constitution (1991) grants Roma special rights as an ethnic community, distinct from national minorities.
2. **Law on the Roma Community (2007)**: Covers education, employment, housing, and cultural rights, focusing on improved access to social services and political representation.
3. **National Roma Action Programme (2021–2030)**:
   - Prioritizes early childhood education, language support, and financial incentives for school supplies.
   - Includes tailored educational strategies, such as Roma assistants, who act as cultural mediators in schools.
4. **Operational Programme for European Cohesion Policy (2021–2027)**: Invests in Roma inclusion through funded initiatives for social services, healthcare, and housing improvements.
5. **Educational Strategy for Roma** (2004): Sets guidelines to increase Roma inclusion, reduce dropout rates, and improve language skills in Slovenian and Romani.

EDUCATION-SPECIFIC MEASURES AND RESULTS

1. **Increased Access to Preschool**:
    - Financial aid and the involvement of Roma assistants have increased preschool participation in some regions, but attendance remains irregular.
2. **Primary and Secondary Education**:
    - Roma assistants play a vital role in bridging cultural and language gaps. Schools with active Roma assistants report lower absenteeism and higher completion rates.
    - Programs like "Raising the Communicative Ability of Roma Children" aim to improve Slovenian language skills, though more resources are needed to achieve sustained results.
3. **Higher Education**:
    - The transition to higher education remains low, with fewer than **14 Roma students** enrolled at universities as of recent years.
    - Key barriers include financial constraints, cultural expectations, and a lack of awareness about higher education opportunities.

DATA ON SECONDARY AND HIGHER EDUCATION FOR ROMA IN SLOVENIA

1. **Secondary Education Enrollment and Completion**:
    - In the **2018/19 school year**, an estimated **166–172 Roma students** attended secondary schools across Slovenia.
    - Of these students, almost **half were from the Prekmurje region**. Enrollment rates were higher in urban centers such as Maribor and Novo Mesto, where Roma communities are larger.
    - Most enrolled Roma students pursued **vocational secondary education** (e.g., in fields like hospitality, tourism, health care, and the food industry), aiming for practical qualifications to enter the job market quickly.
    - Dropout rates in secondary education remain high, with socioeconomic conditions cited as a significant barrier. Additionally, **lack of parental support** and **discrimination** were frequently mentioned by students as reasons for early withdrawal.
2. **Repetition Rates and Academic Performance**:
    - In primary school, the repetition rate for Roma pupils is high, especially in the Southeast (between **24.3% and 42.8%**) compared to the Northeast, where it ranges from **9.9% to 16.3%**. This trend often continues in secondary education, where Roma students struggle due to inadequate academic preparation from primary school.
3. **Higher Education Enrollment**:
    - As of the most recent data, only **14 Roma students were enrolled in universities** across Slovenia.
    - Financial barriers, cultural expectations, and lack of information about higher education opportunities prevent more Roma from pursuing tertiary education.
    - Roma students who do reach university typically have strong family support and are motivated by role models within their communities. However, due to financial constraints and limited scholarship access, many find it challenging to complete their studies.

4. **Gender Disparities**:
    - Roma girls face unique challenges in continuing their education due to traditional expectations, such as early marriage and household responsibilities. This leads to an even lower representation of Roma women in secondary and higher education.

In summary, while access to secondary education has increased for Roma in Slovenia, challenges such as high dropout rates, financial constraints, and cultural pressures hinder Roma progression, especially into higher education.

FIELD RESEARCH INSIGHTS

1. **Educators' Perspectives**:
    - **Sample**: Interviews involved five educators specializing in social inclusion, with an average of **19.6 years of experience**. Among them, **four held advanced degrees** in relevant fields, including one PhD focused on Roma issues.
    - **Challenges Identified**:
        - **Family Support**: Low family support was cited as a primary reason for high dropout rates among Roma pupils. **3 out of 5 educators** identified family disinterest and lack of motivation as major issues.
        - **School Environment Support**: **2 educators** highlighted the lack of a supportive school environment, noting that untrained school staff often struggle to accommodate Roma pupils' cultural and linguistic needs.
    - **Barriers to Professional Training**:
        - All five educators expressed a desire for more professional training focused on Roma inclusion, with **3 specifically wanting training on the cultural context of Roma pupils** and tools to counteract dropout risks.
        - **Skills Gaps**: One educator felt unprepared to support Roma pupils effectively, while **3 others** noted they had "some skills" but needed additional competencies, especially in language and cultural understanding.
2. **Roma Students' Experiences**:
    - **Sample**: Interviews included five Roma individuals—three women and two men—with **an average age of 31 years**. Educational levels varied, with **two holding professional Master's degrees** and the remaining three having completed secondary education.
    - **Motivations and Barriers**:
        - **Motivations**: **3 out of 5** respondents pursued education to improve social and economic status, while **1 noted a lifelong personal ambition for education**.
        - **Barriers**: Financial struggles were a key barrier, with **3 students citing insufficient resources** for educational expenses. Cultural expectations also posed challenges, especially for women, with **3 female respondents** reporting early marriage as a reason for dropout.
    - **Experience with Discrimination**:
        - **All respondents** noted that they had faced some level of discrimination in educational settings. They reported experiences where their Roma identity led to feelings of exclusion, impacting their motivation.
    - **Role of Support Systems**:

        - **Parental Support**: The students stressed that parental encouragement played a pivotal role in their educational journey. **4 respondents** indicated that supportive parents were essential to continuing their studies.
        - **Community Support**: Community organizations and role models were identified as significant motivators for **all five respondents**, who recommended role model programs to help young Roma envision educational success.
    - **Desire for Role Model Programs**:
        - All respondents expressed a strong interest in helping younger generations of Roma as role models, with **3 specifically advocating for training on public speaking and leadership skills**. They suggested that role model programs would encourage persistence in education and reduce dropout rates.
3. **Support for Roma Girls and Women**:
    - **Cultural Pressures**: The respondents emphasized unique pressures on Roma girls, where early marriage and household responsibilities often take precedence over education. **3 respondents** noted that marriage is sometimes seen as a way for families to alleviate financial responsibilities.
    - **Impact on Educational Continuity**: One respondent highlighted that many girls face a steep transition from primary to secondary school, struggling to continue due to limited prior academic preparation. They suggested targeted programs to support Roma girls in transitioning between school levels.
4. **Effectiveness of Government Measures**:
    - **Varied Perceptions**: Responses varied regarding government support effectiveness. **2 respondents** felt that while the state measures were well-intentioned, implementation could be improved. They called for more targeted evaluation and adjustment of these programs.
    - **Lack of Specialized Measures**: **1 respondent** noted that government measures tend to be generic and should address specific Roma community needs, especially around cultural understanding and support at critical educational stages.
5. **Training Preferences**:
    - **Preferred Training Topics**: Respondents were interested in training on:
        - The importance of education for personal and community development.
        - Handling discrimination and hate speech, with **4 respondents** mentioning interest in online training to cover these issues.
        - Effective communication and advocacy for Roma inclusion, especially in using social media to share their experiences and promote education within their community.

These insights underline the complex challenges and specific needs identified by both educators and Roma students, calling for a nuanced, data-driven approach to support Roma inclusion in education across Slovenia.

CONCLUSIONS

Despite legislative support and specific educational measures, Roma pupils in Slovenia continue to face substantial challenges due to socio-economic and cultural barriers. Programs for preschool inclusion, language support, and the role of Roma assistants have shown progress, but long-term impact requires sustained investment in teacher training, infrastructure, and family support systems.

Roma communities in Slovenia experience historically low educational attainment, with dropout rates significantly higher than the national average. Socioeconomic challenges, cultural expectations, and discrimination are primary contributing factors. While Slovenia has implemented

robust legal frameworks and strategic programs (e.g., the National Roma Action Programme, Operational Programme for European Cohesion Policy), their impact on educational outcomes remains limited due to inconsistent implementation and lack of targeted approaches.

The presence of Roma assistants has improved engagement and reduced absenteeism, but their effectiveness is constrained by insufficient training and resources. Despite some progress in enrollment, Roma students face significant barriers transitioning to secondary and higher education. Financial constraints, cultural pressures, and inadequate academic preparation hinder their advancement.

NEXT STEPS AND KEY RECOMMENDATION

In the future we should convene a working group of educators, Roma community leaders, policymakers, and NGOs to prioritize actions and align on shared goals for Roma education inclusion, create region-specific action plans addressing the unique challenges of Roma communities in Southeast and Northeast Slovenia, focusing on early education, language support, and dropout prevention, launch pilot programs targeting preschool attendance, secondary education retention, and mentorship for Roma students, with built-in evaluation metrics.

Also the NGO's and public organizations should be more aware to apply for EU funding and other grants to support initiatives outlined in the National Roma Action Programme and Operational Programme for European Cohesion Policy. Due to legislation we should find the solution to establish a robust system for collecting and analyzing data on Roma educational outcomes to monitor progress and identify gaps in real-time and roll out professional development workshops for educators and Roma assistants, focusing on cultural sensitivity, inclusive teaching practices, and student engagement strategies.

We also need to improve teachers preparedness, so we need to create different tranings on Roma culture, inclusive pedagogy, and strategies to address language barriers and socio-economic challenges and pay more atantion to develop vocational education programs aligned with labor market needs, coupled with financial and mentorship support for Roma students. The state should refine and expand programs to address specific Roma community needs, ensuring targeted interventions for at-risk populations. Local communitys should create a strong partnership with Roma communities to co-create educational programs, ensuring they reflect cultural values and foster trust in educational institutions. This means that local communities and state should prioritize funding for long-term projects, ensuring continuity of programs and steady progress toward reducing educational disparities. Also we should offer tailored financial assistance and preparatory programs to help Roma students transition between educational levels and reduce dropout rates and conduct periodic assessments of government initiatives to ensure their relevance and effectiveness. Incorporate feedback from Roma communities to refine and target interventions.

SLOVENIAN NATIONAL REPORT

1. UVOD

Izobraževanje ima ključno vlogo pri socialni vključenosti in opolnomočenju posameznikov, vendar odnos Romov do izobraževanja v Sloveniji ostaja kompleksen in zaznamovan z vrsto socialnih, kulturnih in ekonomskih izzivov. Tradicionalno so se romske skupnosti soočale z marginalizacijo in omejenim dostopom do izobraževalnih institucij, to pa je vplivalo na njihovo zaupanje v šolski sistem. V preteklosti je bila stopnja nepismenosti med Romi visoka, veliko otrok ni obiskovalo šole, veliko pa jih je šolanje prekinilo predčasno.Kljub tem zgodovinskim izzivom pa je v zadnjih letih mogoče opaziti postopno dvigovanje stopnje izobrazbene ravni med pripadniki romske skupnosti. Ukrepi, kot so uvedba romskih pomočnikov v šolah in programi za večjo vključitev romskih otrok v programe predšolske vzgoje, prispevajo k boljši vključenosti romskih otrok v izobraževalni proces. Ugotovljeno je bilo, da je večji poudarek na obiskovanju programov predšolske vzgoje ključnega pomena, saj omogoča romskim otrokom pridobitev osnovnih socialnih in jezikovnih veščin, kar jim pomaga pri bolj uspešnem prehodu v osnovno šolo.

Na nacionalni ravni so ukrepi na področju izobraževanja romskim skupnostim v Sloveniji prinesli pozitiven napredek. Trendi kažejo, da so danes romski učenci v boljšem položaju kot v preteklih desetletjih, kar je rezultat celovitega in premišljenega pristopa na nacionalni ravni, ki vključuje tako izobraževalne kot socialno-ekonomske ukrepe.

2. PREDSTAVITEV PROJEKTA IN RAZISKAVE V OKVIRU PROJEKTA

Projekt ACADE_ME (Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education), financiran iz programa CERV se osredotoča na boj proti anticiganizmu in diskriminaciji v izobraževanju ter krepi zmogljivosti za vključevanje Romov v izobraževalni sistem. Temelji na ugotovitvah evropskega okvira za enakopravnost in vključevanje Romov (2020-2030) in prepoznava izobraževanje kot ključno orodje za prekinitev začaranega kroga revščine, diskriminacije in socialne izključenosti, s katerim se soočajo romske skupnosti v Evropi.

Glavni cilji projekta so:

- Povečati dostop do znanja in podatkov o vplivu anticiganizma v izobraževanju, predvsem med izobraževalci in strokovnimi delavci. Načrtuje se strokovno usposabljanje vsaj 300 izobraževalcev in strokovnjakov, da bodo ti bolje pripravljeni na prepoznavanje in obravnavanje diskriminacije romskih dijakov in študentov tekom izobraževanja.
- Krepitev zmogljivosti 180 romskih univerzitetnih diplomantov ali srednješolcev, s posebnim poudarkom na ženskah in ustanovitev šestih nacionalnih ženskih romskih akademskih klubov. Ti klubi bodo omogočili vzpostavitev mreže ambasadork, ki se bodo borile proti diskriminaciji ter spodbujale pozitivne spremembe v skupnosti.
- Izboljšanje ozaveščenosti o položaju Romov, pri čemer je izobraževanje romske mladine ključno za razumevanje socialne integracije.

- Usposabljanje in opolnomočenje 60 romskih diplomantov, predvsem žensk, da postanejo nosilke sprememb in vplivnice, kar bo podprto z ustvarjanjem zbirke pozitivnih zgodb.

Rezultati projekta bodo prispevali k dolgoročnemu vključevanju romskih skupnosti v širšo družbeno skupnost in h krepitvi vloge izobraževanja pri zmanjševanju socialnih in ekonomskih neenakosti, s posebnim poudarkom na opolnomočenju žensk in mladih.

Metode, ki so bile uporabljene za zbiranje podatkov v okviru projekta ACADE_ME, so bile oblikovane na podlagi ustaljenih smernic za izvedbo raziskave obstoječega gradiva in raziskave na terenu, z namenom prepoznati in oceniti manifestacije anticiganizma v izobraževanju v partnerskih državah. Uporabljene so bile naslednje raziskovalne metode:

1. Analiza obstoječega gradiva in dostopnih podatkov: Analiza obstoječih nacionalnih statističnih podatkov ter pregled zakonodaje, ukrepov in pobud, povezanih z vključevanjem Romov v izobraževanje. Ta metoda je omogočila identifikacijo ključnih dejavnikov, ki vplivajo na šolski osip ter vključevanje Romov v izobraževalni sistem.
2. Intervjuji s strokovnjaki: Izvedeni so bili intervjuji z izobraževalci in strokovnjaki v vsaki partnerski državi (5). Intervjuji so vključevali vprašanja, povezana z izzivi, s katerimi se soočajo romski učenci v izobraževalnem sistemu, in rešitvami, ki jih predlagajo strokovnjaki za zmanjšanje osipa in izboljšanje izobraževalnih rezultatov.
3. Intervjuji z romskimi univerzitetnimi študenti in dijaki: Intervjuji s 5 romski univerzitetni študenti in dijaki (sedanji, nekdanji in bodoči), predvsem ženskami, da bi raziskali njihove izkušnje v izobraževalnem sistemu, izzive, s katerimi so se soočali tekom šolanja, in dejavnike, zaradi katerih so vztrajali v procesu izobraževanja. Intervjuji so vključevali vprašanja o njihovih izkušnjah v izobraževalnih institucijah, vplivu kulturnega ozadja in njihovih prizadevanjih za nadaljevanje izobraževanja.

3. IZSLEDKI RAZISKAVE NA PODLAGI ANALIZE OBSTOJEČEGA GRADIVA

3.1 ROMSKA SKUPNOST V SLOVENIJI

V Sloveniji uradnega podatka o številu pripadnikov romske skupnosti nimamo, saj se na podlagi Ustave in področne zakonodaje ne smejo zbirati podatki, ki temeljijo na pripadnosti narodnosti, ker se na tak način ščiti pravica do zasebnosti ter preprečuje diskriminacijo na podlagi osebnih okoliščin, kot so narodnost, vera in jezik. Na podlagi popisa prebivalstva iz leta 2002 (zadnji popis, v okviru katerega so se zbirali podatki na podlagi narodne pripadnosti) in podatkih CSD (po letu 2002) lahko opredelimo naslednje značilnosti romskih skupnosti v Sloveniji:

- Ob popisu prebivalstva leta 2002 se je za pripadnice in pripadnike romske skupnosti opredelilo 3.246 oseb, 3.834 pa jih je kot materni jezik navedlo romščino. Po oceni centrov za socialno delo (v nadaljevanju: CSD) naj bi leta 2014 v Sloveniji živelo vsaj 11.703 Romov. Zakonodajno se v Sloveniji pripadniki romske skupnosti delijo na avtohtone in neavtohtone, in sicer delitev temelji na primordialnih, biologistično utemeljenih konceptualizacijah kulture, ki naj bi bile "naravno" vezane na določene prostore in teritorije ter je prisotna v manjšinski zaščitni zakonodaji.
- Romi so v Sloveniji večinoma naseljeni v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju. Poleg tega se večje število Romov nahaja tudi v mestih, in sicer v Mariboru, Velenju, Ljubljani, Celju, na Jesenicah in v Radovljici.

- Raziskava iz leta 2002 je pokazala, da je stopnja izobrazbe slovenskih Romov precej nizka. Približno 14,8 % romskih žensk nikoli ni obiskovalo šole, večina pa jih ni dokončala niti osnovne šole (74 %). Podobno velja tudi za moške Rome (79 % jih ni dokončalo osnovne šole). Stopnja nepismenosti je višja pri ženskah kot pri moških.
- Stopnja brezposelnosti med Romi je zelo visoka, še posebej med ženskami. Leta 2002 je bila brezposelnost med Rominjami 92,8 %, medtem ko je bila pri moških Romih 88,4 %. Velik delež Rominj (77,9 %) ni bil nikoli zaposlen .
- Večina Romov v Sloveniji živi v romskih naseljih, ki jih je po zadnjih podatkih 123. V vseh naseljih se Romi soočajo s slabimi bivanjskimi pogoji, še posebej pa v neevidentiranih, ki so brez osnovne infrastrukture, kot so voda, elektrika in kanalizacija.

Ti podatki kažejo veliko socialno in ekonomsko ranljivost romske skupnosti v Sloveniji, še posebej žensk, kar odraža kompleksnost izzivov, s katerimi se soočajo

3.2 NACIONALNA ZAKONODAJA IN STRATEŠKI DOKUMENTI, KI OBRAVNAVAJO ROMSKO SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI

Ključni dokumenti, zakonodaja in strategije, ki obravnavajo romsko skupnost v Republiki Sloveniji, so:

1. Ustava Republike Slovenije (1991), ki v 65. členu, ki govori o položaju in posebnih pravicah romske skupnosti v Sloveniji – romska skupnost je v Sloveniji opredeljena kot etnična skupnost in ne kot narodna manjšina.
2. Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (2007) je temeljni zakon, ki ureja posebne pravice Romov na področju izobraževanja, zaposlovanja, socialne varnosti, stanovanjske politike, kulture in političnega udejstvovanja.
3. Zakon o lokalni samoupravi (1993, spremembe 2007 in naprej), ki predstavnikom romske skupnosti zagotavlja sodelovanje v občinskih svetih v občinah, kjer Romi tradicionalno prebivajo (avtohtoni). Zakon določa, da imajo Romi pravico izvoliti svoje predstavnike v občinske svete 20 občin z avtohtonim romskim prebivalstvom.
4. Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje 2021–2030, programski dokument, ki ga je Vlada Republike Slovenije sprejela decembra 2021. Ta resolucija določa glavne cilje in ukrepe za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja romske skupnosti v Sloveniji ter za krepitev njihove vključenosti v družbo.
5. Operativni program za izvajanje evropske kohezijske politike 2021–2027, v katerem je socialno-ekonomska vključenost marginaliziranih skupnosti, vključno z Romi, pomemben del prednostnih nalog. V okviru Cilja politike 4: Bolj socialna in vključujoča Evropa, je poudarek na ukrepih, ki spodbujajo socialno vključevanje oseb, izpostavljenih tveganju revščine ali socialne izključenosti, vključno z Romi. Skladno s tem se do leta 2027 financirajo ukrepi za izboljšanje dostopa do zaposlitve, do kakovostnih socialnih storitev, stanovanjskih rešitev in zdravstvenega varstva za ranljive skupine ter opolnomočenje teh skupin.
6. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004), ki je pomemben dokument in določa smernice za izboljšanje položaja romske skupnosti na področju izobraževanja. Strategija se osredotoča na reševanje ključnih izzivov, s katerimi se soočajo romski otroci in mladi v šolskem sistemu ter vključuje ukrepe za povečanje njihove vključenosti, zmanjšanje osipa in izboljšanje njihovih izobraževalnih možnosti.

3.3 PODROČJE IZOBRAŽEVANJA V NACIONALNEM PROGRAMU UKREPOV ZA ROME 2021–2030 IN PRVA EVALVACIJA UKREPOV

V **Nacionalnem programu ukrepov za Rome 2021–2030** je področje izobraževanja eden ključnih stebrov, saj je izobrazba prepoznana kot ključni dejavnik za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja Romov in njihovega vključevanje v širšo družbo. Program ukrepov temelji na preteklih izkušnjah in dopolnjuje obstoječe ukrepe z novimi pristopi, katerih cilj je povečanje dostopa romskih otrok in mladih do kakovostnega izobraževanja. Obravnava vrsto ključnih ukrepov in ciljev, ki so namenjeni izboljšanju položaja romskih otrok in mladih v izobraževanju. Izpostavljeni so naslednji izzivi:

1. **Slaba vključenost v programe predšolske vzgoje**: Veliko romskih otrok ni vključenih v vrtce ali jih ne obiskujejo redno. Program predvideva finančne olajšave, večjo vključenost romskih pomočnikov in večnamenskih romskih centrov, ki veljajo za pomemben dejavnik podpore pri pripravi otrok na šolsko življenje.
2. **Pomanjkljivo znanje jezika**: Romski otroci se pogosto soočajo z omejenim znanjem slovenskega jezika, kar ovira njihov uspeh v šoli. Program vključuje ukrepe za krepitev znanja slovenskega in romskega jezika, pa tudi za razvoj kakovostnih učnih gradiv za romske učence, tudi v romščini.
3. **Neuspešno zaključevanje osnovne šole**: Program poudarja potrebo po zmanjšanju števila romskih otrok, ki predčasno opustijo šolanje. To vključuje sistematizacijo delovnega mesta romskega pomočnika, zmanjšanje odsotnosti od pouka in dodatno usposabljanje učiteljev za delo z romskimi učenci. Predvideni so tudi specifični ukrepi za redno sodelovanje otrok v učnem procesu in njihovo uspešno zaključevanje osnovnošolskega izobraževanja, vendar se sprejemajo na ravni posamezne šole.
4. **Nadaljnje izobraževanje in poklicno usposabljanje**: Program si prizadeva povečati vključevanje Romov v srednje šole in nadaljnje izobraževalne programe, s ciljem izboljšanja njihovih možnosti za zaposljivost. V okviru programa se išče možnosti prilagoditev programov, da bi olajšali prehod iz osnovnega v srednje izobraževanje.

Cilji programa na področju izobraževanja skušajo naslavljati globoko zakoreninjene težave, kot so nizka stopnja izobrazbe romskih staršev, nezaupanje v šolski sistem in pomanjkanje podpore v lokalnih okoljih.

Evalvacija ukrepov Nacionalnega programa ukrepov za Rome za obdobje 2021–2030 na področju vzgoje in izobraževanja, ki je bila izvedena marca 2024, je pokazala naslednje rezultate:

1. Predšolska vzgoja: V nekaterih regijah, predvsem v jugovzhodni Sloveniji in v Prekmurju, so se začeli izvajati programi za večjo vključenost romskih otrok v predšolsko vzgojo, kar vključuje krajše programe in inovativne pristope, npr. večnamenske romske centre. Poročila s terena so pokazala, da so ti programi ključni za pridobivanje osnovnih socialnih in jezikovnih veščin pred vstopom v osnovno šolo. Kljub temu še vedno obstajajo težave pri rednem obiskovanju vrtcev, saj je stopnja prisotnosti romskih otrok še vedno prenizka.
2. Osnovnošolsko izobraževanje: Večji poudarek je na vključevanju romskih pomočnikov, ki predstavljajo učinkoviti most med šolo, romskimi otroki in njihovimi starši. Kljub temu je eden ključnih izzivov redno obiskovanje pouka, kar ovira uspešen zaključek osnovnošolskega izobraževanja. Ugotovljeno je bilo, da je v šolah, kjer se starši bolje

vključujejo v aktivnosti šole, manj odsotnosti, obenem pa več romskih učencev uspešno zaključi osnovno izobraževanje.

3. Učenje slovenskega jezika in romske kulture: Jezikovne ovire so še vedno velik izziv. Programi, kot je projekt Dvig sporazumevalnih zmožnosti romskih otrok in učencev, pomagajo izboljšati znanje slovenskega jezika, vendar je za doseganje dolgoročnih rezultatov potreben še večji trud in večja finančna podpora. Prav tako je bilo izpostavljeno, da primanjkuje kakovostnih učnih gradiv v romščini.
4. Nadaljnje izobraževanje: Romi pogosto ne nadaljujejo izobraževanja po osnovni šoli. Prilagojeni programi srednješolskega izobraževanja ter sodelovanje z lokalnimi skupnostmi so ključni za zmanjšanje osipa. Evalvacija je priporočila dodatne ukrepe za motivacijo in ponovno vključitev tistih Romov, ki so že prekinili šolanje.

Kljub določenim finančnim spodbudam, kot je brezplačno šolanje za drugega otroka, so bile slednje ocenjene kot neučinkovite pri motivaciji staršev za vpis otrok v vrtec in šolo. Problem še vedno ostaja pomanjkanje usposobljenih romskih pomočnikov in drugih strokovnih delavcev za delo v multikulturnem okolju, zato evalvacija priporoča povečanje števila romskih pomočnikov in izboljšanje njihovih delovnih pogojev ter večje število programov strokovnega usposabljanja za učitelje.

Zaključki evalvacije so pokazali, da so bile določene izboljšave dosežene, predvsem na področju predšolske vzgoje in vključevanja romskih pomočnikov v šole, vendar pa so še vedno potrebni večji napori za zmanjšanje osipa in izboljšanje vključevanja romskih otrok v izobraževalni proces

3.4 STATISTIČNI PODATKI AGENCIJE FRA O IZOBRAŽEVANJU IN ROMSKIH NARODNIH SKUPNOSTIH

Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA) je opravila vrsto raziskav o življenjskih pogojih in izobraževanju Romov, ki kažejo na velike razlike med Romi in večinskim prebivalstvom v Evropski uniji, vključno s Slovenijo. Po rezultatih raziske iz leta 2021 se Romi soočajo z velikimi izzivi na področju izobraževanja, zaposlovanja, zdravstvene oskrbe in bivanjskih pogojev.

V raziskavi FRA iz leta 2021, ki zajema deset evropskih držav (Hrvaška, Češka, Grčija, Madžarska, Italija, Portugalska, Romunija, Španija, Severna Makedonija in Srbija), Slovenija ni bila posebej obravnavana. Vendar pa so splošne ugotovitve raziskave relevantne tudi za Slovenijo, saj opisujejo splošne razmere romskih skupnosti v državah EU, ki se soočajo s podobnimi izzivi, in sicer s socialno izključenostjo, omejenim dostopom do izobraževanja, diskriminacijo in segregacijo.

Raziskava FRA iz leta 2021 je pokazala, da je dostop do kakovostnega izobraževanja za Rome še vedno omejen. Zabeleženi so bili znatni razkoraki med romskimi in neromskimi otroki na vseh ravneh izobraževanja, zlasti pri vključenosti v predšolske in osnovnošolske programe. Le manjšina romskih otrok doseže srednješolsko izobrazbo, kar posledično zmanjšuje njihove možnosti za zaposlovanje v prihodnosti. Po ocenah naj bi se le približno 41 % romskih otrok v EU udeleževalo osnovnošolskega izobraževanja. Romi se soočajo z diskriminacijo na različnih področjih, med drugimi tudi pri dostopanju do izobraževanja in zaposlovanja. Pomanjkanje izobraževalnih priložnosti in segregacija v šolah pa še dodatno omejujeta njihov napredek.

3.5 DEJAVNIKI, KI KREPIJO OSIP V IZOBRAŽEVANJU

Osipa med romskimi učenci je kompleksen pojav, ki ga krepi več dejavnikov, ti pa so med seboj prepleteni. Ključni dejavniki, ki prispevajo k visoki stopnji osipa mladih Romov v izobraževanju, so:

1. Nizka vključenost v predšolsko vzgojo. Mnogi romski otroci ne obiskujejo vrtcev ali predšolskih programov, kar pomeni, da v osnovno šolo vstopijo z omejenimi socialnimi, jezikovnimi in učnimi veščinami. Zaradi tega težje sledijo učnemu programu, to pa povečuje tveganje za osip.
2. Jezikovne ovire. Številni romski otroci ob vstopu v šolo ne obvladajo slovenskega jezika na taki ravni, da bi lahko polnovredno sodelovali pri pouku. Slednje ne povzroča težav samo pri razumevanju učne snovi, ampak tudi pri komunikaciji z učitelji in sošolci. Zaradi te ovire so manj uspešni pri pouku in pri tkanju socialnih vezi, kar dolgoročno privede do opustitve izobraževanja.
3. Socialno-ekonomske razmere. Revščina in slabe bivanjske razmere v naseljih močno vplivajo na izobraževalne možnosti romskih otrok. Pomanjkanje osnovnih virov in finančna revščina družine otežujejo njihovo redno obiskovanje šole.
4. Nizka podpora v družinskem okolju. Veliko staršev, ki niso imeli pozitivnih izkušenj v izobraževanju, ne vidi izobrazbe kot ključnega dejavnika za uspeh svojih otrok. Pomanjkanje spodbude doma in nezainteresiranost staršev prispeva k nižji motivaciji otrok za šolanje.
5. Diskriminacija in segregacija. Romski otroci se v šolskem sistemu pogosto soočajo z diskriminacijo s strani sošolcev ali učiteljev. V nekaterih primerih so segregirani tudi v ločene oddelke, kjer je pouk manj kakovosten. To vodi v občutek manjvrednosti in posledično opuščanja šolanja.
6. Visoka stopnja odsotnosti. Zaradi zgoraj omenjenih dejavnikov, kot so pomanjkanje podpore doma, finančne stiske in socialnihizzivi, s katerimi se soočajo celotne družine, so vzrok, da romski učenci pogosto izostajajo od pouka. Če otroci dalj časa ne obiskujejo pouka, so vrzeli v znanju prevelike, to pa privede do prenehanja obiskovanja šole.
7. Pomanjkljiva individualizirana podpora. Šolski sistem pogosto ne ponuja dovolj individualizirane podpore tistim romskim učencem, ki imajo specifične učne potrebe. Pomanjkanje primerne dodatne učne pomoči povečuje tveganje, da se učenci počutijo zapostavljene in opustijo šolanje.
8. Kadrovski izzivi v šolah. Mnoge šole nimajo kadra, ki bi bil vešč delti z romskimi otroki in bi razumelo njihovo kulturno okolje. Pomanjkanje kulturno občutljivih učiteljev lahko poveča občutek odtujenosti pri romskih otrocih in posledično vodi do opuščanja šolanja.
9. Zgodnje poroke in otroško delo. V nekaterih romskih skupnostih so še vedno prisotne tradicionalne prakse, kot so zgodnje poroke in nosečnosti ter delo v mladosti, kar vpliva na to, da otroci prenehajo obiskovati šolo.

3.6 NACIONALNI UKREPI ZA PREPREČEVANJE OSIPA ROMSKIH UČENCEV

Nacionalni ukrepi za preprečevanje osipa romskih učencev v Sloveniji so del širših strategij, namenjenih izboljšanju izobraževalnega položaja romske skupnosti. Ključni ukrepi vključujejo:

1. **Uvajanje romskih pomočnikov v šole z romskimi učenci:**

Romski pomočniki so ključni pri premagovanju jezikovnih, kulturnih in socialnih ovir, s katerimi se soočajo romski učenci. Delujejo kot most med šolo, učitelji, učenci in romskimi družinami ter pomagajo pri boljšem vključevanju otrok v šolski sistem.

2. **Spodbujanje vključevanja v programe predšolske vzgoje:**

Spodbujanje vključevanja romskih otrok v predšolske programe je eden izmed najpomembnejših ukrepov. Zgodnje vključevanje otrok v programe predšolske vzgoje omogoča lažji prehod v osnovno

šolo, izboljša socialne veščine in pomaga pri učenju slovenskega jezika, kar zmanjšuje možnosti za osip.

3. **Individualizirani učni načrti in dodatna učna pomoč:**

Šole, kjer je veliko romskih otrok, imajo možnost prilagajanja učnih načrtovv, da bi ustrezali potrebam posameznih učencev. Dodatna učna pomoč je pomemben ukrep za preprečevanje osipa, saj omogoča romskim učencem, da ob podpori premagujejo obstoječe učne težave.

4. **Finančna podpora in štipendije:**

Nacionalni program vključuje tudi ukrepe, ki predvidevajo finančne spodbude za romske družine. Subvencije za šolske potrebščine, štipendije za izobraževanje in subvencionirani šolski prevozi so namenjeni zmanjševanju finančnih ovir za vključevanje romskih otrok v izobraževalni proces.

5. **Krepitev sodelovanja z romskimi starši:**

Vključevanje staršev v šolske dejavnosti in ozaveščanje o pomenu izobraževanja je pomemben ukrep za preprečevanje osipa. Sodelovanja med šolami in starši ter vključevanje romskih staršev v izobraževalne procese prispeva k večji motivaciji otrok za izobraževanje.

6. **Brezplačni obroki in šolske potrebščine:**

Zagotavljanje brezplačnih obrokov in potrebščin za romske otroke v šolah zmanjšuje finančno breme družin in prispeva k rednemu obiskovanju pouka.

7. **Programi za ozaveščanje o škodljivih praksah:**

Ukrepanje proti tradicionalnim praksam, kot so zgodnje poroke in otroško delo, je pomemben dejavnik pri preprečevanju osipa. Programi ozaveščanja in sodelovanje z romskimi skupnostmi pomagajo pri preprečevanju praks, ki negativno vplivajo na nadaljevanje izobraževanja.

8. **Izboljšanje bivalnih pogojev:**

Slabi bivalni pogoji pogosto negativno vplivajo na izobraževalne možnosti otrok. Nacionalni program ukrepov predvideva izboljšanje bivalnih razmer v romskih naseljih, kar posredno vpliva na izboljšanje vključevanja romskih otrok v šolo.

9. **Spodbujanje medkulturnega dialoga:**

Spodbujanje medkulturnega dialoga in strpnosti v šolskem okolju je pomemben ukrep za preprečevanje diskriminacije in izključenosti, kar pozitivno vpliva na zmanjšanje osipa.

3.7 INSTITUCIJE IN ORGANIZACIJE, KI DELUJEJO NA PODROČJU PODPORE IZOBRAŽEVANJU ROMSKIH OTROK

V Sloveniji deluje več ključnih institucij in organizacij, ki prispevajo k podpori pri izobraževanju romskih otrok. Te organizacije si prizadevajo izboljšati izobraževalne možnosti in vključenost romske skupnosti v izobraževanje ter zmanjšati socialno izključenost slednje. najpomembnejše institucije in organizacije, ki delujejo na področju podpore izobraževanju romskih otrok:

1. **Urad Vlade Republike Slovenije za narodnosti** je osrednja institucija, ki koordinira politike in ukrepe za izboljšanje položaja romske skupnosti. Sodeluje z ministrstvi in nevladnimi organizacijami pri pripravi in izvajanju programov za vključevanje romskih otrok v šolski sistem ter pri sprejemanju ukrepov za zmanjšanje osipa med slednjimi.
2. **Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport** je odgovorno za implementacijo ukrepov štipendiranja, subvencioniranih prevozov, brezplačnih učbenikokv in podpore romskim otrokom pri obiskovanju predšolskega osnovnšolskega in srednješolskega izobraževanja.

Spodbuja razvoj izobraževalnih programov in projektov, ki so prilagojeni potrebam romske skupnosti, ter usposablja šolske delavce za delo z romskimi učenci.

3. **Zavod za šolstvo Republike Slovenije** zagotavlja strokovno podporo šolam in učiteljem pri delu z romskimi učenci. Pripravlja prilagojene učne načrte, izobraževalne materiale in zagotavlja strokovno pomoč pri usposabljanju učiteljev za delo v multikulturnem okolju s ciljem izboljšanja vključenosti romskih otrok v šolski sistem.
4. **Ljudske univerze (npr. Ljudska univerza Lendava, Murska Sobota, Novo mesto, Črnomelj, Maribor)** izvajajo številne projekte za socialno vključevanje in izobraževanje vseh generacij Romov. Organizirajo izobraževalne programe, delavnice in tečaje, ki pomagajo romski skupnosti pri pridobivanju izobrazbe ter temeljnih in poklicnih kompetenc, potrebnih za boljše življenje in zaposlovanje. Sodelujejo z lokalnimi šolami ter nudijo potrebno podporo romskim družinam.
5. **Nevladne organizacije (NVO)** delujejo na področju večje vključenosti Romov v širšo družbo. Organizirajo različne programe, ki so usmerjeni v opolnomočenje romske skupnosti, izboljšanje izobraževalnih možnosti ter zmanjševanje diskriminacije, s katero se Romi soočajo na vseh področjih življenja.
6. **Univerze in raziskovalni centri (npr. Inštitut za narodnostna vprašanja)** izvajajo raziskave na temo izobraževanja Romov in sodelujejo pri razvoju strategij za njihovo vključevanje. Prispevajo k oblikovanju politik in prilagojenih učnih programov, ki temeljijo na specifičnih potrebah romske skupnosti, ter zagotavljajo podporo pri usposabljanju pedagoškega osebja.

Te institucije in organizacije predstavljajo celovit sistem podpore izobraževanju romskih otrok in mladine v Sloveniji, ki temelji na sodelovanju med državnimi institucijami, lokalnimi skupnostmi, izobraževalnimi organizacijami in nevladnimi organizacijami. Skupaj se trudijo izboljšati dostop do izobraževanja, povečati uspešnost romskih učencev in zmanjšati socialno izključenost romske skupnosti.

3.8 ROMI IN VISOKOŠOLSKO IZOBRAŽEVANJE

Dostop Romov do visokošolskega izobraževanja v Sloveniji ostaja pomemben izziv, čeprav so v zadnjih desetletjih narejeni določeni premiki. Visokošolska izobrazba predstavlja ključno orodje za izboljšanje življenjskih pogojev in pridobitev enakopravnosti v širši družbi. Vendar pa se Romi pogosto soočajo z ovirami na celotni vertikali izobraževalnega sisitema, kar zmanjšuje možnosti za vpis in uspešno dokončanje univerzitetnih programov.

Natančnih in zanesljivih podatkov o številu visokošolsko izobraženih Romov v Sloveniji ni možno pridobiti, saj Slovenija zaradi jasnih določil v zakonodaji ne zbira podatkov o izobraževanju na podlagi narodnostne/etnične pripadnosti. Glede na razpoložljive ocene in raziskave je število Romov z visokošolsko izobrazbo izjemno majhno v primerjavi z večinskim prebivalstvom. Nekatere raziskave, izvedene v Sloveniji, so pokazale, da je zelo malo Romov, ki so uspešno zaključili srednješolsko izobraževanje, kar posledično zmanjšuje število tistih, ki izobraževanje nadaljujejo na visokošolski ravni. Kljub prizadevanjem za povečanje dostopa do visokošolskega izobraževanja ostaja število romskih študentov na univerzah v Sloveniji izredno nizko.

Raziskava **"Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir"**, ki sta jo avtorja **Janez Pirc** in **Romana Bešter** izvedla v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja, se osredotoča na preučevanje odnosa Romov do

srednješolskega in visokošolskega izobraževanja ter izobraževanja odraslih v Sloveniji. Raziskava je bila izvedena v času od leta 2018 do leta 2020.

Ugotovljeno je bilo, da se Romi odločajo za vpis v srednje poklicne in srednje strokovne šole iz dveh razlogov, in sicer je glavni razlog za izbiro poklicnih šol želja po hitri zaposlitvi in izboljšanju socialno-ekonomskega statusa. Srednje šole, zlasti poklicne, so tako pogosto videne kot priložnost za čimprejšnji prehod na trg dela. Vendar pa je zaznan tudi visok osip med romskimi dijaki, ki je posledica različnih dejavnikov. Med slednjimi so respondenti najpogosteje navedli:

- Socialno-ekonomske razmere, saj romski dijaki izhajajo iz okolij z nizkimi dohodki, kar vpliva na njihove zmožnosti za redno obiskovanje šole. Pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin, kot so hrana, oblačila in šolske potrebščine, negativno vplivajo na njihovo izobraževanje.
- Nizko podpora staršev tekom izobraževanja, ki tudi sami niso imeli pozitivnih izkušenj z izobraževalnim sistemom ali pa ga ne poznajo, saj nimajo neposredne izkušnje v njem.
- Pomanjkanje vzornikov v družini in bližnjem okolju, kar zmanjšuje motivacijo mladih Romov za dokončanje srednje šole.
- Soočanje z diskriminacijo s strani sošolcev ali celo učiteljev, kar je vplivalo na njihovo motivacijo za nadaljevanje šolanja. Mnogo jih je izpostavilo, da so zaradi diskriminacije imeli občutek manjvrednosti, kar je prispevalo k opustivi šolanja.

Romi v Sloveniji se redko odločajo za nadaljevanje izobraževanja po srednji šoli, še manj pa jih doseže visokošolsko stopnjo izobrazbe. Med razlogi za nizko vključenost v visokošolsko izobraževanje so:

- Finančne ovire, saj visokošolsko izobraževanje zahteva večje finančne vložke (fakultete so izven kraja bivanja pripadnikov romske skupnosti), ki jih mnoge romske družine ne morejo zagotoviti. Pomanjkanje štipendij in drugih oblik finančne podpore prav tako otežuje vpis Romov na univerze.
- Kulturne ovire, ki se odražajo v nekaterih romskih skupnostih, predvsem poudarek na zgodnji ekonomski aktivnosti, kar zmanjšuje pomen visokošolske izobrazbe. Od mladih Romov se pogosto pričakuje, da začnejo delati takoj po končani srednji šoli, da prispevajo k družinskemu proračunu.
- Pomanjkanje informacij. Izkazalo se je, da Romski dijaki pogosto nimajo dovolj informacij o možnostih za nadaljevanje izobraževanja in možnostih financiranja, vključno s štipendiranjem, kar zmanjšuje njihovo motivacijo za vpis na univerzo.

Raziskava je ugotovila, da imajo Romi, ki nadaljujejo šolanje na srednješolski ali visokošolski ravni, določene skupne značilnosti, ki bi jih lahko strnili v:

- Družinsko podporo. V večini primerov so Romi, ki uspešno zaključijo srednje ali visokošolsko izobraževanje, deležni podpore s strani svojih družin, čeprav ta podpora pogosto ni sistematična. Starši, ki cenijo izobrazbo in vidijo njeno vrednost, močno vplivajo na odločitev otrok za nadaljevanje šolanja.
- Vlogo vzornikov. Prisotnost pozitivnih vzornikov, kot so uspešni Romi, ki so zaključili izobraževanje, ali učitelji in mentorji, ki spodbujajo izobraževanje, prav tako povečuje motivacijo za nadaljevanje šolanja.

- Podporo drugih organizacij. Organizacije, ki delujejo v romski skupnosti, nudijo pomembno podporo mladim Romom pri izobraževanju, bodisi v obliki finančne pomoči, mentorstva ali izobraževalnih delavnic.

Raziskava poudarja, da je kljub prizadevanjem za povečanje vključenosti Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje še vedno prisoten velik osip, zlasti na srednješolski ravni. Za izboljšanje stanja je ključna večja podpora družin, izboljšanje finančnih pogojev in zmanjšanje diskriminacije v izobraževalnih ustanovah. Vključevanje nevladnih organizacij in vloga vzornikov sta ključnega pomena pri spodbujanju mladih Romov, da nadaljujejo svoje šolanje in si zagotovijo boljše možnosti za prihodnost.

3.9 POBUDE IN PROGRAMI NA PODROČJU PREPREČEVANJA IN BOJA PROTI OSIPU TER PODPORE PRI NADALJNJEM ŠOLANJU

V Sloveniji se izvaja več pobud in programov, namenjenih preprečevanju osipa in spodbujanju nadaljevanja šolanja pripadnikov romske skupnosti. Te pobude so del prizadevanj za povečanje izobraževalnih priložnosti in izboljšanje socialne vključenosti.

Ena od pomembnejših pobud je uvajanje romskih pomočnikov v šolah. Njihova naloga je podpirati romske učence pri vključevanju v izobraževalni sistem, premagovanju jezikovnih in kulturnih ovir ter vzpostavljati in vzdrževati komunikacijo med šolo in romsko skupnostjo. Cilj pobude je zmanjšati osip romskih otrok in izboljšati njihov učni uspeh.

Program "PUM-O" (Projektno učenje za mlade) je namenjen mladim, ki so predčasno opustili šolanje. Je alternativna pot za dokončanje izobrazbe. Program vključuje projektno delo, ki razvija socialne in poklicne veščine ter spodbuja nadaljevanje izobraževanja ali zaposlovanje.

V okviru programov socialne aktivacije, ki jih izvajajo različne organizacije po Sloveniji, se ranljivim skupinam, tudi Romom, ponujajo izobraževalni in zaposlitveni programi, ki pomagajo udeležencem pri vrnitvi v šolski sistem ali pri približevanju trgu dela. Ti programi so ključni za povečanje socialne in zaposlitvene vključenosti ter preprečevanju osipa.

Pomembno vlogo imajo tudi štipendije in druge finančne ukrepe, ki so namenjeni romskim učencem in dijakom. Finančni ukrepi vključuje subvencije za učbenike, prevoz in brezplačne obroke v šoli. S temi ukrepi se želi zmanjšati finančne ovire, ki pogosto vodijo v predčasno opuščanje izobraževanja in spodbujajo nadaljevanje šolanja.

Izvajajo se tudi programi usposabljanja učiteljev za delo z romskimi otroki, vključno s projekti, financiranimi iz Erasmus+, ki učiteljem zagotavljajo pridobivanje znanja in veščin za boljše razumevanje potreb romskih učencev in dijakov ter izboljšanje njihovih učnih rezultatov.

Med pobudami so tudi projekti večnamenskih romskih centrov, kjer otroci in mladostniki prejemajo dodatno podporo pri izobraževanju, socialni integraciji in pridobivanju veščin. Centri omogočajo individualno učno pomoč in mentorstvo ter spodbujajo preprečevanje osipa.

V okviru programa Erasmus+ potekajo številni projekti, ki so usmerjeni v zmanjševanje osipa pripadnikov romske skupnosti v izobraževanju. Ti projekti vključujejo mednarodne izmenjave, usposabljanje učiteljev in razvoj učnih gradiv, prilagojenih potrebam pripadnikov romske skupnosti, s poudarkom na socialni vključenosti in enakih izobraževalnih priložnostih za vse.

Ljudska univerza Lendava npr. izvaja številne projekte, usmerjene v podporo romski skupnosti, med njimi HEDROM, s katerim je pri učiteljih v srednjih šolah razvijala kompetence za delo z romskimi dijaki, da se prepreči opuščanje izobraževanja med mladimi Romi na sekundarni stopnji izobraževanja, KULKO, v okviru katerega so učitelje usposobili za razvijanje kulturni kapital romskih učencev, NEC4US, ki je prinesel motivacijske delavnice za učitelje, ki poučujejo pripadnike romske skupnosti, za uspešnejše delo z Romi, GEM, v okviru katerega je nastal program za usposabljanje učiteljev, ki poučujejo odrasle Rome in vrsto drugih.

Vse te pobude in programi skupaj ustvarjajo podporno okolje, ki pomaga izboljšati izobraževalne rezultate in povečati socialno vključenost Romov v izobraževanje v Sloveniji.

4. REZULTATI TERENSKE RAZISKAVE

4.1 INTERVJUJI S PEDAGOGI/STROKOVNJAKI NA PODROČJU SOCIALNEGA VKLJUČEVANJA

Intervjuji s pedagogi in strokovnjaki na področju socialnega vključevanja, so nam dali poglobljeni vpogled v izzive ter priložnosti, na podlagi katerih se lahko izboljša vključenost Romov v izobraževanje. Uporabljeni so bili polstrukturirani intervjuji, ki omogočajo fleksibilni pogovor in hkrati zagotavljajo zbiranje primerljivih podatkov na ključna vprašanja. Osnovna vprašanja so bila oblikovana vnaprej, vendar je bil intervjuvancem omogočen prostor za izražanje svojih mnenj in deljenje izkušenj iz prakse. Ta metoda nam je omogočila fleksibilnost in poglabljanje v teme, ki so jih intervjuvanci izpostavili kot pomembne, obenem pa je pogovor bil bolj odprt.

Vzorec je sestavljalo pet pedagogov in strokovnjakov s področja socialnega vključevanja, ki imajo neposredne izkušnje z izobraževanjem Romov. Ti strokovnjaki pokrivajo različna področja delovanja – šolstvo, socialo in izobraževanje odraslih, kar je omogočilo pridobitev širokega spektra pogledov in izkušenj. Intervjuvancii so bili skrbno izbrani na podlagi njihovega strokovnega znanja in izkušenj pri delu z Romi, predvsem na področju izobraževanja.

Intervjuji so bili izvedeni neposredno. Vsak intervju je trajal med 30 in 40 minut. Pred izvedbo intervjujev so bili intervjuvanci obveščeni o ciljih raziskave in namenu intervjujev, prav tako pa je bila zagotovljena njihova anonimnost in anonimnost njihovih odgovorov. Intervjuji so bili posneti, da bi se zagotovila natančna analiza podatkov, po izvedbi pa je bila narejena transkripcija vseh intervjujev, kar je omogočilo nadaljnjo obdelavo podatkov.

Vsi odgovori so bili analizirani s pomočjo kvalitativne analize. Uporabljena je bila metoda tematske analize, kjer so bili odgovori kodirani in razvrščeni v glavne tematske sklope, kot so ovire pri vključevanju, vloga staršev, sodelovanje z učitelji in dobre prakse. Na podlagi te analize so bile pridobljene ključne ugotovitve, ki bodo omogočile oblikovanje smotrnega programa strokovnega usposabljanja in ključnih priporočil za izboljšanje vključenosti Romov v izobraževalni sistem.

Vprašanja so bila oblikovana v štiri glavne tematske sklope:

- **Identifikacija izzivov pri delu z romskimi učenci**: Intervjuvanci so odgovarjali na vprašanja, povezana s ključnimi ovirami, s katerimi se soočajo romski učenci pri vključevanju v

izobraževalni sistem, kot so jezikovne ovire, diskriminacija, socialno-ekonomski pogoji in pomanjkanje podpore s strani družin.

- **Povezava med šolami, skupnostjo in starši**: Intervjuji so vključevali vprašanja o tem, kako šole sodelujejo z romskimi starši in skupnostjo, kakšno vlogo imajo starši pri preprečevanju osipa in kakšne so njihove sposobnosti za spodbujanje izobraževanja njihovih otrok. Raziskovali so tudi, kako šole in druge ustanove podpirajo starše pri zagotavljanju izobraževanja njihovih otrok.
- **Podpora in usposobljenost učiteljev**: Intervjuji so naslovili tudi vprašanje usposobljenosti učiteljev za delo z romskimi učenci. Intervjuvanci so razpravljali o trenutnih izobraževalnih programih za učitelje, ki delajo z ranljivimi skupinami, ter predlagali izboljšave pri usposabljanju in mentorstvu, ki bi lahko pomagale pri izboljšanju učnega uspeha romskih učencev.
- **Pobude in dobre prakse**: V tem sklopu so intervjuvanci predstavili svoje izkušnje z uspešnimi pobudami in programi, ki so pomagali zmanjšati osip in povečati vključenost romskih učencev v izobraževalni proces. Raziskovali so, katere metode in orodja so se izkazali za učinkovite, in predlagali možnosti za nadaljnje izboljšave.

Polstrukturirani intervjuji so omogočili poglobljeno razumevanje izkušenj in izzivov, s katerimi se pedagogi in strokovnjaki soočajo pri delu z romskimi učenci. Ker so intervjuvanci izhajali iz različnih izobraževalnih in socialnih institucij, je metodologija prispevala k bogatenju podatkov z različnih perspektiv ter omogočila celostni vpogled v težave na področju socialnega vključevanja Romov. Intervjuji so zagotovili pomembne informacije za nadaljnje raziskave in razvoj strategij za zmanjšanje osipa romskih učencev, izboljšanje komunikacije med šolami in skupnostjo ter krepitev kompetenc strokovnjakov za delo z ranljivimi skupinami.

V raziskavi je sodelovalo 5 pedagogov in strokovnjakov, od tega 1 moški in 4 ženske, ki aktivno delajo z romsko skupnostjo, 4 imajo univerzitetno izobrazbo oz. strokovni magisterij, en pa doktorat znanosti s področja romske tematike. V povprečju so imeli intervjuvanci 19,6 let delovnih izkušenj.

Najpogosteje so kot najpomembnejše razloge za večji osip romskih učencev v šoli intervjuvanci navedli nizko podporo družine in nemotiviranost (3) ter nizko podporo v šolskem okolju in slabe življenjske razmere (2). Vsi respondenti so mnenja, da se je v zadnjih letih okrepilo prizadevanje, da ostajajo v izobraževanju, kot razloge pa so navajali vedno več projektov ozaveščanja o pomembnosti izobraževanja, ki so namenjeni romski skupnosti, prizadevanja, da romski dijaki zaključijo srednješolsko izobraževanje in si pridobijo poklic. 2 respondentki sta navedli, da so prizadevanja zvedena samo na učno pomoč, ena pa je izpostavila, da so prizadevanja odvisna od okolja, kjer Romi živijo in od učiteljev, ki jih poučujejo.Vsi intervjuvanci so mnenja, da je izobraževanje pomembno za skupnost, največ jih je navedlo, da se v procesu izobraževanja opolnomočijo in se tako lažje integrirajo v skupnost (3) ter da si z izobraževanjem razvijajo delovne navade, ki jim omogočijo boljše zaposlitvene možnosti ter na tak način izhod iz začaranega kroga revščine (3).

Trije intervjuvanci so mnenja, da država ne sprejema primernih ukrepov za podporo romskim učencem in učiteljem, dva pa sta izpostavila, da ukrepi sami niso dovolj, če se aktivnosti preko usposobljenih oseb ne prenašajo na lokalno raven. Ena respondentka je navedla, da so ukrepi zvedeni samo na dodatno strokovno pomoč, ena pa, da so ukrepi sicer ustrezni, vendar pa se učiteljev ne napotuje na strokovna usposabljanja, v okviru katerih bi si pridobili dodatna strokovna znanja za delo z romskimi učenci.Vsi intervjuvanci bi se udeležili strokovnega

usposabljanja/izobraževanja, ki bi pojasnil položaj romskih učencev v izobraževanju v vaši državi in ponudil orodja za zmanjševanje osipa in podporo obiskovanju šole, ena je izpostavila, da njena znanja, spretnosti in kompetence niso ustrezne za preprečevanje osipa, ena meni, da ima ustrezna znanja, trije pa so odgovorili, da določene spretnosti sicer imajo, vsekakor pa potrebujejo dodatna znanja.Vsi respondenti so menja, da romski starši nimajo ustreznih spretnosti, da bi propznali, preprečili ali omejili osip svojih otrok v izobraževanju.

Najpogosteje so vključeni v raziskavo izpostavili, da romske učence lahko opolnomočimo, da ostanejo v izobraževanju z vzorniki (3) in motivacijskimi delavnicami (3). Sami pa se pri nudenju podpore romskim učencem najpogosteje srečujejo z njihovo nezinteresiranostjo (3) in nizko podporo, ki jo imajo ti učenci v domačem okolju (4). Menijo, da so mnogi učitelji in drugi pedagoški delavci neprimerno usposobljeni za delo z romskimi učenci in dijaki, pri tem pa izpostavljajo nepoznavanje romske kulture in identitete (3).

Ena intervjuvanka je navedla, da posebnih pobud, povezanih z informiranjem, izobraževanjem, preprečevanjem, podporo romskim učencem in strokovnjakom ne pozna, drugi pa so navedli projekte in primere dobrih praks (4). Dve intervjuvanki sta izpostavili tudi pomen romskih pomočnikov v izobraževanju.

Respondenti so navajali naslednje **kompetence/znanja, potrebna za prepoznavanje, podporo in preprečevanje primerov osipa:**

- poznavanje romske kulture in identitete (5),
- razumevanje ovir in težav romskih učencev in dijakov (2),
- načine opolnomočenja staršev, da poznajo prednosti izobraževanja (2),
- načine krepitve samozavesti romskih učencev (2).

Romski starši po mnenju respondentov potrebujejo naslednje veščine za prepoznavanje, preprečevanje ali odvračanje otrok od opuščanja izobraževanja:

- raumevanje pomena izobraževanja (2),
- razumevanje dela učiteljev (2),
- pristope, s katerimi bi otroke spodbujali, da vztrajajo v izobraževanju (2),
- vpliv izobraževanja na kakovost življenja (2).

Menijo, da romske starše lahko opolnomočimo, da prepoznajo, preprečijo ali omejijo osip pri svojih otrocih z aktivnostmi ozaveščanja (3), pri njih vzbujamo interes za otroka v šoli (2) ter spodbujamo sodelovanje staršev s šolo (3).

Strokovni delavci za podporo romskim učencem potrebujejo poznavanje in razumevanje romske kulture in identitete (4) ter didaktične in metodološke pristope za delo z romskimi učenci. Večina respondentov (4) bi pri svojem delu bila pripravljena uporabljati inovativna orodja, med slednjimi pa so izpostavili predvsem vodnike (4) in interaktivne igre (3). Vsi bi se udeležili usposabljanja namenjenega izboljšanju znanja o tveganju za pojav anticiganizma v izobraževanju ter o tem, kako so učenci in učitelji izpostavljeni temu pojavu, trije od njih tudi spletnega usposabljanja, slednje pa naj bi trajalo med 16 in 20 ur. Med temami so vsi izpostavili: Oblike anticiganizma, ki so jih deležni Romi v izobraževanju, Dejavniki tveganja za osip romskih učencev, Kako lahko šole preprečijo osip na strokovni, organizacijski in strukturni ravni, Kako bi se strokovnjaki lahko spoprijeli z zgodnjimi porokami v romski skupnosti: strokovna, organizacijska in strukturna raven in Kako lahko učitelji nadomestijo kognitivne primanjkljaje romskih učencev.

4.2 INTERVJUJI Z IZOBRAŽENIMI ROMI

Pri obdelavi podatkov iz intervjujev s pripadniki romske skupnosti, zlasti univerzitetnimi študenti, je bila uporabljena kvalitativna raziskovalna metodologija, ki je omogočila poglobljen vpogled v izkušnje, izzive in ovire, s katerimi se soočajo Romi na poti do izobraževanja, predvsem na visokošolski ravni. Cilj raziskave je bil razumeti njihove življenjske okoliščine in vlogo izobraževanja pri premagovanju socialno-ekonomskih ovir ter razkriti, kako lahko te izkušnje prispevajo k oblikovanju učinkovitih podpornih programov.Intervjuvanci so bili izbrani na podlagi njihove trenutne ali pretekle vključenosti v izobraževalni sistem, s poudarkom na univerzitetnem študiju. Vzorec je obsegal tiste, ki so univerzitetno izobraževanje že zaključili, in tiste, ki so obiskovali in uspešno zaključili srednjo šolo. Poseben poudarek je bil na vključevanju romskih deklet in mladih žensk, ki predstavljajo posebno ranljivo skupino, zaradi specifičnih kulturnih in socialnih dejavnikov, ki vplivajo na njihov dostop do izobraževanja.

Intervjuji so bili polstrukturirani, kar pomeni, da so bila določena ključna vprašanja, a so intervjuvanci imeli svobodo podrobno pojasniti svoje izkušnje in poglede. To je raziskovalcem omogočilo prilagajanje vprašanj glede na odgovore in specifične okoliščine intervjuvancev. Vsak intervju je trajal med 20 in 30 minut.

Vprašanja so bila osredotočena na:

- **Osebne izkušnje** z izobraževanjem.
- **Ovire**: Kulturne, socialne in ekonomske ovire, ki so vplivale na njihovo izobraževanje.
- **Podporo** družine, skupnosti in izobraževalnih institucij.
- **Percepcija vloge izobraževanja** v življenju.
- **Vlogo države** pri spodbujanju in podpiranju romskih študentov.

Intervjuji so bili izvedeni osebno. Vsi intervjuji so bili posneti z dovoljenjem intervjuvancev, nato pa so bili prepisani za nadaljnjo analizo. Podatki so bili obdelani s pomočjo tematske analize, kjer so bili odgovori kodirani glede na glavne teme, kot so ovire pri izobraževanju, vloga družine, podporni mehanizmi in percepcija izobraževanja.

Tematska analiza je bila uporabljena za identifikacijo vzorcev in ključnih tem, ki so se pojavile v odgovorih intervjuvancev. Poudarek je bil na iskanju skupnih dejavnikov, ki so vplivali na uspešnost oziroma neuspešnost v izobraževalnem sistemu, ter na identificiranju specifičnih potreb, ki jih imajo romski študenti, zlasti dekleta.

Za zagotavljanje etičnosti raziskave je bilo intervjuvancem zagotovljeno, da bodo njihovi podatki obdelani anonimno, in da se bodo podatki uporabljali zgolj za raziskovalne namene. Pred intervjuji so intervjuvanci podali pisno soglasje, da se strinjajo z udeležbo v raziskavi in da se lahko njihovi odgovori posnamejo in uporabijo v raziskovalne namene.Analiza intervjujev razkriva pomembne dejavnike, ki vplivajo na vključenost Romov v izobraževalni proces, zlasti na srednji in visokošolski/univerzitetni ravni, ter osvetljuje ovire, s katerimi se srečujejo, in podporne mehanizme, ki jim pomagajo premagovati te izzive. V raziskavi je sodelovalo 5 pripadnikov romske skupnosti, od teh 3 ženske in 2 moška, v vzorcu 2 pripadnika imela strokovni magisterij, 3 pa srednješolsko izobrazbo. Starost intervjuvancev je bila v povprečju 31 let, najstarejša intervjuvanka je imela 46 let, najmlajša pa 20 let.

Trije respondenti so navedli, da so se za študij oz. obiskovanje srednje šole odločili, ker so si z izobrazbo izboljšali socialni in ekonomski status, ena je izpostavila, da si je od nekdaj želela pridobiti

izobrazbo, ena pa, da je ugotovila, da je življenje brez izobrazbe življenje brez ciljev, vizije in splošnega napredka.

Tekom izobraževanja so se intervjuvanci srečevali s pomanjkanjem finančnih srestev (3), razporejanjem časa za učenje in hobije (1) ter dvomom, da jim bo uspelo (1), ker se niso čutili dovolj sposobne, da bi zaključili izobraževanje. Po menju respondentov romska dekleta pogosteje opuščajo izobraževanje zato, ker so jim na prvem mestu tradicionalne romske vrednote – družina (3), kar pomeni, da se prehitro odločijo za partnerstvo in nosečnost, ker so primorane skrbeti za mlajše sorojence in gospdinjstvo (1), ker na tak način, da se poročijo, primarna družina več nima z njimi stroškov (3) in ker drugega vzorca ne poznajo (1). Ena respondentka je izpostavila, da je za mnogo deklet prehod iz osnovne v srednjo šolo prehud, saj nimajo dovolj znanja, da bi suvereno nadaljevale šolanje na višji stopnji. Intervjvanci so mnenja, da tradicionalne vrednote in pritiski znotraj družine še vedno vplivajo na romska dekleta. Izpostavili so, da se pogosto prav dekleta soočajo z družinskimi pričakovanji, da opustijo šolanje in se posvetijo skrbi za družino ali se mlade poročijo in si ustvarijo družino

Intervjuvanci so izpostavili, da so se tekom izobraževanja srečevali z duševnimi stiskami (1), usklajevanjem študija in dela (1) ter vplivom družinskih članov, predvem partnerja, ki se je iz vsake odločitve smejal, ker je podcenjeval intervjuvaniken sposobnosti in ji je velikokrat rekel, da tega ne bo dosegla zato, ker ne obvlada slovenskega jezika (1). Sama je mnenja, da je tukaj bil prisoten predvsem strah, da se bo aktivirala in ne bo več 24 ur dnevno na voljo partnerju in družini. Respondenti so deljenga mnenja o podpornih dejavnikih, da romski otroci ostanejo v izobraževanju. Nekateri so izpostavili starše (4), nekateri pa socialno-ekonomski položaj (4), čeprav so kot najpomembnejši dejavnik kar 4 navedli starše. Nekateri so zipostavili, da starši, ki so manj izobraženi, pogosto ne razumejo pomena nadaljnjega izobraževanja, kar v mnogih primerih povzroči, da romski učenci nimajo ustrezne podpore pri domačih nalogah in pri motivaciji za vztrajanje v izobraževalnem sistemu.

O tem, ali država sprejema prave ukrepe za podporo romski skupnosti, sta dva intervjuvanca odgovorila, da so ukrepi sicer pravilno zastavljeni, vendar je vprašljiva njihova izvedba, ne obstaja pa tudi nobena primerna evalvacija ukrepov, eden od intervjuvancev je mnenja, da država ne sprejema pravih ukrepov, eden pa, da sprejema prave ukrepe za podporo romski skupnosti. Eden od respondentov je navedel, da so ukrepi preveč splošni in da bi morali biti bolj ciljno usmerjeni, saj tisti, ki delajo z Romi, morajo razumeti tudi ozadje.Trije respondenti so na univerzi/v srednji šoli svoje kulturno ozadje razkrili takoj, dva sta ga na začetku skrivala. Odzivi na to, da so Romi so bili večinoma dobri (5), pri nekaterih profesorjih pa so celo vzbudili interes za romsko skupnost. En repondent je odgovoril, da je sošolcem bila všče njegova eksotika.

Vsi respondenti želijo, da mlajše generacije Romov sledijo njihovi poti in si želijo biti zgled mlajšim generacijam. Prav tako so vsi že sodelovali v kaki od pobud za zmanjševanje osipa pri romskih učencih. Vsi so izrazili željo, da bi sodelovali na družbenih omrežjih ter se udeležili usposabljanja, ki naj bi po njihovem mnenju trajalo med 20 in 25 ur. Trije respondenti bi sodelovali tudi pri spletnem usposabljanju, 2 pa preferirata usposabljanje v živo. Med temami, ki bi jih bilo potrebno obravnavati na usposbaljanju so navedli: pomen izobrazbe, zgodbe izobraženih Romov, nasveti in priporočla prepoznavanja diskriminacije v izobraževanju in kako se z njo soočiti, kaj je sovražni govor in kako ga prepoznati, sovražni govor na spletu, kreativne vsebine za družbena omrežja o ozavščavnju javnosti o življenju Romov, kako pripraviti kreativne vsebine za različne platforme, kaj je medkulturni dialog in kako ga vzpostaviti, položaj Rominj v skupnosti in v družbi, položaj izobraženih Romov v skupnosti in družbi, izražanje čustev skozi umetnost, ali obstaja dober »imidž« Romov, kako lahko zgledi Romov pozitivno vplivajo na širšo in romsko skupnost, Romi na področju kulturnega udejstvovanja (glasba, film, umetnost, literatura, ipd.), zgodovinska dejstva o Romih, kako uskladiti izobraževanje in

skrb za družino pri mladih dekletih, ki so rodile in imajo otroka, motivacija s primeri dobre prakse – kaj vse lahko dosežejo, če so izobraženi, pa tudi primere slabe prakse, da vidijo, kaj se dogaja, če ne zaključijo izobraževanja, veščine javnega nastopanja, veščine krepitve osebne rasti, prepoznavanje talentov, močnih področij, mentorstvo in vodenje.

5. ZAKLJUČEK

Raziskava o položaju pripadnikov romske skupnosti v Sloveniji na področju izobraževanja razkriva kompleksen niz dejavnikov, ki vplivajo na uspešnost romskih učencev. Na eni strani se Romi soočajo z visoko stopnjo socialne in ekonomske ranljivosti, kar se odraža v visok stopnji osipa, omejenem dostopu do nadaljnjega izobraževanja in nezaupanju v šolski sistem. Pomanjkljivosti v izobraževalnem sistemu se dodatno krepijo zaradi slabih življenjskih pogojev v romskih naseljih, kjer primanjkuje osnovne infrastrukture, kot so voda, elektrika in kanalizacija, kar predstavlja pomembno oviro za napredovanje v izobraževalnem procesu.

Izpostavljeni so nekateri ključni izzivi, med njimi nizka stopnja izobrazbe med odraslimi Romi, pomanjkanje jezikovne podpore, diskriminacija in segregacija ter nezainteresiranost staršev za izobraževanje otrok in programe predšolske vzgoje. Nacionalni program ukrepov za Rome 2021–2030 vključuje strategije za zmanjševanje teh težav, kot so uvajanje romskih pomočnikov v šole, izboljšanje dostopnosti programov predšolske vzgoje, prilagoditve učnih načrtov in dodeljevanje finančne podpore za izboljšanje vključenosti romskih otrok. Kljub tem pobudam pa je stopnja vključenosti romskih otrok v izobraževanje še vedno nizka, kar opozarja na potrebo po še večjih naporih na tem področju.

Intervjuji s strokovnjaki in izobraženimi Romi, so izpostavili osebne poglede in izkušnje, ki dodatno osvetljujejo strukturalne izzive v izobraževalnem sistemu. Intervjuvanci so poudarili nizko podporo družine in šole, kar skupaj z ekonomskimi težavami ter pomanjkanjem kulturnega razumevanja učiteljev negativno vpliva na uspešnost romskih učencev v izobraževanju. Raziskava nakazuje, da izobraževalni sistem ni vedno dovolj občutljiv za specifične potrebe romske skupnosti, kar prispeva k občutkom izključenosti in osipa.

Raziskava priporoča dodatno podporo tako za učitelje kot za starše romskih otrok, z namenom zmanjšanja stopnje osipa in izboljšanja izobraževalnih rezultatov. Strokovna usposabljanja, ki bi učitelje opremila s kulturno občutljivostjo, in uvedba dodatnih mentorjev, bi lahko pozitivno vplivala na motivacijo romskih otrok za nadaljevanje šolanja. Prav tako bi lahko dodatna ozaveščanja in pobude, kot so zgledi izobraženih Romov, pripomogle k povečanju zanimanja za izobraževanje znotraj romske skupnosti. Celostni pristop k izboljšanju izobraževanja Romov vključuje tako prilagoditev izobraževalnega sistema kot tudi podporne ukrepe na ravni družine in skupnosti. Z zagotavljanjem boljših socialnih in ekonomskih pogojev, večjega kulturnega razumevanja ter podpore v obliki mentorstva in dostopnejših izobraževalnih programov lahko prispevamo k večji vključenosti Romov v izobraževalni sistem in izboljšanju njihovih življenjskih možnosti.

6. REFERENCE

1. Ustava Republike Slovenije. (1991). *Ustava Republike Slovenije* [Constitution of the Republic of Slovenia]. Uradni list Republike Slovenije, št. 33/91-I.
2. Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. (2007). *Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji* [Law on the Roma Community in the Republic of Slovenia]. Uradni list Republike Slovenije, št. 33/07.
3. Vlada Republike Slovenije. (2021). *Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje 2021–2030* [National Program of Measures for Roma 2021–2030]. Ljubljana: Urad Vlade RS za narodnosti.
4. Pirc, J., & Bešter, R. (2020). *Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: Dejavniki spodbud in ovir* [Inclusion of Roma in Secondary and Higher Education and Adult Education: Factors of Encouragement and Barriers]. Inštitut za narodnostna vprašanja.
5. Zakon o lokalni samoupravi. (1993, spremembe 2007 in naprej). *Zakon o lokalni samoupravi* [Local Self-Government Act]. Uradni list Republike Slovenije, št. 72/93 in kasnejši amandmaji.
6. Vlada Republike Slovenije. (2021). *Operativni program za izvajanje evropske kohezijske politike 2021–2027* [Operational Programme for the Implementation of European Cohesion Policy 2021–2027]. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo.
7. Ministrstvo za šolstvo in šport. (2004). *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji* [Strategy for the Education of Roma in the Republic of Slovenia]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

ITALIAN NATIONAL REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors list	
Author	Partner
Laura Bianconi	Programma integra
Amalia Romano	Programma integra
Chiara Avallone	Programma integra
Ksenija Fonovic	Romni APS
Saska Jovanovic	Romni APS

ENGLISH SUMMARY REPORT: ITALY

1. Key Objectives

The ACADE-ME project, through its country report on Italy, aims to address this persistent challenge by focusing on education as a central tool in combating antigypsyism, discrimination and social exclusion. Drawing from the evaluation of the policies and the context, our research emphasizes the importance of increasing access to data on antigypsyism in education. It highlights the need to strengthen the capabilities of educators and community service professionals to combat discrimination against roma students. Specifically, the report aims to equip educators and professionals with the skills necessary to foster roma inclusion, while also empowering roma university graduates to become ambassadors of anti-discrimination, particularly through the establishment of six national roma Women Academic clubs. Additionally, efforts are being made to raise awareness both within and outside roma communities, with a special focus on youth education as a pathway to social integration.

2.Methodology

The methodology for this report was built on a collaborative effort between Programma integra and Romni APS, two organizations deeply committed to reducing school dropout rates, particularly among roma students. Both organizations are highly active in Italy, addressing social and educational challenges faced by vulnerable communities. Programma integra focuses on interventions for socially vulnerable groups, including migrants, refugees, and roma, offering a range of services from legal assistance to vocational training. Romni APS works specifically for the integration of roma communities, combating discrimination and promoting equal dignity and rights. For this research, the two organizations divided responsibilities to ensure a comprehensive analysis. Romni APS concentrated on collecting data related to the national context, legal frameworks, and factors that intensify school dropout among roma students. They also gathered statistical data and explored the role of discrimination in education. Programma integra, meanwhile, focused on national prevention frameworks, initiatives aimed at preventing dropout, and organizations that support roma children in education. They also examined the barriers roma students face in accessing higher education. To ensure a balanced perspective, Romni APS conducted interviews with roma students to capture their personal experiences, while Programma integra interviewed professionals working directly in the field. This dual approach allowed us to combine institutional insights with real-life experiences, providing a comprehensive understanding of the challenges and opportunities for roma students. The strength of this methodology lies in its collaborative nature, which ensured both a broad and in-depth perspective. By combining qualitative interviews with statistical data, the report offers a robust and well-rounded view of the issue, making it an effective tool for informing future interventions aimed at preventing roma student dropout and fostering inclusion.

3.Key findings from the desk research

The desk research on the situation of roma communities in Italy, particularly regarding education and integration, highlights several critical issues that need to be addressed. Italy lacks precise official data on roma communities, with estimates suggesting that the population ranges between 120,000 and 150,000 people, of which approximately 60% are minors. The absence of reliable data

makes it challenging to develop targeted policies and measure progress effectively. Most roma in Italy live in stable housing with only a small percentage living in camps. The largest roma population is concentrated in Rome, where over 6,000 individuals live in both formal and informal settlements. This lack of concrete data hampers the development of adequate social policies and interventions, despite efforts to coordinate data collection between Istat and the EU Fundamental Rights Agency.
In terms of legal frameworks, Italy does not have a specific law for the social integration of roma. The exclusion of roma, Sinti and Camminanti from the 1999 law on the protection of linguistic minorities means that they lack formal recognition as a minority group, limiting their access to certain protections. However, they are still covered by broader anti-discrimination laws, and the National Strategy for roma Equality, Inclusion and Participation (2021-2030) outlines goals to promote education and integration. Unfortunately, this strategy is non-binding, lacks designated funding, and depends heavily on local governments to implement, creating inconsistent results across different regions. The roma Civil Monitor has pointed out significant gaps in support for roma students, particularly in the education system, and the need for more coordinated national actions. In the area of education, while some regions and cities have developed initiatives, there is no national program that specifically targets roma students with consistent mid-term evaluations. Local efforts are often fragmented and lack sufficient funding, which limits their effectiveness in tackling the issue of school dropout among roma children. The National Strategy does propose actions to support roma education, but without national coordination or enforcement, it has struggled to make a significant impact. Statistical data from the Fundamental Rights Agency (FRA) paints a concerning picture of roma education in Italy. roma children are at a much higher risk of poverty: 100% of roma minors, compared to 25% of the general population. Access to early childhood education is particularly low, with only 30% of roma children attending preschool, compared to 93% of their non-roma peers. The gap in educational attainment widens as roma children grow older; only 26% of roma aged 20-24 have completed secondary education, compared to 83% of non-roma youth. Gender disparities are also stark, with roma girls facing additional challenges such as early marriage, which severely impacts their ability to stay in school.

Several factors exacerbate the high school dropout rates among roma students. Socioeconomic deprivation, systemic discrimination, and a lack of tailored support in schools all contribute to this problem. Many roma children live in precarious conditions, which limits their ability to attend and succeed in school. Antigypsyism in schools, where teachers often have lower expectations for roma students, adds to the challenges. The issue is particularly acute for roma girls, who are more likely to drop out due to family pressures and early marriage. The compounded effects of poverty and social exclusion make it extremely difficult for roma students to remain in school and achieve educational success. Despite the gravity of the issue, there is no cohesive national framework in Italy specifically aimed at preventing roma student dropout. The National Strategy for roma Inclusion includes some measures for addressing this, but its reliance on local authorities for implementation means that the scope and effectiveness of interventions vary greatly. Without a coordinated, well-funded national effort, it remains challenging to reduce dropout rates and provide roma students with the educational opportunities they need to succeed. Several institutions and organizations are involved in supporting roma children's education, but these efforts are largely decentralized. Key institutions like the Ministry of Education and UNAR, along with various NGOs, provide critical support in the form of after-school programs, tutoring and educational guidance. However, these initiatives often depend on local resources and are not uniformly available across the country, leaving many roma children without the necessary support. A more integrated approach, with stronger national coordination, is needed to ensure that roma children receive consistent, sustained support throughout their educational journey.

Access to higher education is another significant challenge for roma students. With such high dropout rates in secondary education, very few roma students reach university level. The barriers they face include financial difficulties, lack of academic support and systemic discrimination. There

are no national programs or scholarships specifically designed to help roma students overcome these challenges and pursue higher education, further limiting their opportunities for upward mobility. There are some promising initiatives aimed at preventing school dropout and supporting roma students to stay in school, but these programs tend to be fragmented and localized. The most significant initiative is the National Inclusion and integration Project for roma Children, which operates in major metropolitan areas such as Rome, Milan and Naples. This project focuses on school integration and social inclusion, offering a range of services to support roma children and their families. However, without a cohesive national strategy and long-term funding, the impact of such programs remains limited.

4.Key finding from the fieldwork research

Professionals interviews

The interviews with educators and social workers offered an in-depth view of the multifaceted challenges faced in promoting roma inclusion within the Italian education system. A holistic and multidisciplinary methodology was employed, involving participants from Bari, Rome and Florence—cities with significant roma populations. These areas were specifically chosen due to their relevance in analyzing the impact of socio-economic factors on school attendance among roma children. The educators noted that geographical and local context plays a crucial role in shaping the experiences of roma students. For example, in Rome, the persistent issues of ghettoization and housing marginalization make it difficult for roma families to engage with the education system. Many families, already coming from backgrounds with low levels of formal education, are further discouraged by the lack of job opportunities available even for those with qualifications, reinforcing a mistrust in the system. The situation is equally complex in Bari, where precarious living conditions and the absence of residency certificates complicate school enrollment and consistent attendance. Many roma children in this region are also involved in informal economic activities from a young age, which further diverts them from pursuing their education. In contrast, Florence shows slightly different dynamics. While dropout rates haven't drastically increased, the closure of services like school transportation and after-school programs following the closure of a formal roma settlement has created new barriers. These services were essential in maintaining educational support for roma children, and their absence has contributed to the growing difficulty in retaining roma students with vulnerabilities within the school system. Despite these challenges, the professionals identified certain positive developments. In Rome, the establishment of trusting relationships between social workers and roma families has fostered greater school retention. The increasing awareness among families, particularly in secondary education, has encouraged more roma children to stay in school, as they begin to understand the long-term benefits of education. In Bari, programs aimed at improving communication between teachers and roma families have led to positive changes, helping bridge the gap between schools and roma communities. The professionals emphasized the importance of involving families in their children's education to strengthen the link between home and school. They found that adopting interactive and participatory teaching methodologies—such as cooperative learning and experiential activities like workshops and games—proved to be highly effective in motivating roma students to stay engaged. Cultural sensitivity and the integration of roma cultural experiences into the classroom were also highlighted as essential for creating a more inclusive and welcoming educational environment. However, significant challenges remain. Professionals pointed to the difficulty of maintaining consistent, long-term relationships between schools and roma families. Often, communication between educators and families is limited to problem reports, which further alienates parents and discourages their engagement. The professionals stressed the need for educators to develop stronger intercultural communication skills to foster understanding and build trust. Additionally, the instability of the educational system, marked by frequent changes in teaching staff and an over-reliance on external actors, fragments the support given to roma students. This lack of

continuity undermines long-term efforts to integrate roma students into the school system. One of the most pressing needs identified was the continuous professional development of educators working with roma children. The professionals agreed that teachers and social workers require a diverse set of skills, including intercultural competence, emotional intelligence, and the ability to recognize subtle signs of distress or disengagement. Moreover, they need to be equipped with socio-emotional tools to navigate the complex situations roma students often face. The professionals also pointed out the importance of having a multidisciplinary background, combining knowledge of anthropology, pedagogy and psychology to effectively address the challenges specific to roma communities. Crucially, they emphasized the need for educators to strike a balance between empathy and professional distance to avoid emotional burnout, which is common in this field. Finally, building trust with roma families was identified as a key element for successful intervention. The professionals argued that engaging families directly, through fieldwork and community meetings, allows teachers and social workers to gain a deeper understanding of the familial and social dynamics that influence roma children's education. By fostering these relationships, schools can develop more targeted and effective interventions that address the specific needs of roma students.

Roma students

The interviews with roma students provided a deeply personal perspective on the barriers they face in continuing their education, as well as the motivations that drive them to pursue their studies. The six interviewees come from diverse backgrounds, allowing a broad perspective on the topic. Three are women and three men, with half under 25 and half over 26. They reside in four Italian regions (Lazio, Umbria, Molise, Calabria) and represent distinct nationalities (Italian, romanian and Serbian). Half have university degrees, with varying career satisfaction, while the others hold professional qualifications in personal services and hospitality, though currently working in unrelated fields. One of the most significant findings was the critical role that personal motivation and family support play in shaping their educational journeys. Many students expressed a genuine desire to continue their education, viewing it as a path to securing better job opportunities and achieving independence from their families. Education was seen as a way to break the cycle of marginalization and create a better future. However, economic hardship remains one of the largest obstacles, with many roma families unable to afford the costs associated with education. For many students, the decision to leave school is not a matter of choice but of necessity, as their families rely on them to contribute financially at an early age. The point of transition from middle school to high school emerged as a critical juncture for many roma students. Those who choose to attend vocational schools often stop their education at the age of 16, the mandatory schooling age in Italy, whereas students who pursue academic tracks, such as high schools, are more likely to continue their studies and even consider university. However, for many roma students, especially girls, this transition is fraught with challenges. Traditional patriarchal norms within the roma community place significant pressure on girls to leave school early, either for marriage or to take on domestic responsibilities. Many of the interviewed students noted that the dropout rate is especially high among roma girls, as they face not only the economic barriers common to their peers but also the social and cultural pressures that discourage long-term education. The interviews also highlighted the role of the family in supporting or hindering educational attainment. Students whose families valued education and actively encouraged them to stay in school, reported feeling more motivated and supported. In many cases, parents—particularly mothers—played a crucial role in promoting education, even when they themselves had limited schooling. The students acknowledged that family support was essential for overcoming the challenges posed by poverty and social exclusion. However, they also pointed out that many roma parents, particularly those who had negative experiences with the education system, were hesitant to fully engage with schools, which further isolated their children from the educational process. The cost of education was another significant barrier. Several students noted that even when they were motivated to continue their studies, the

financial burden of school supplies, transportation and other expenses made it difficult for their families to support their educational aspirations. One student remarked that although they were passionate about learning, the need for free education was a deciding factor in their ability to continue. This connection between economic hardship and educational access underscores the need for targeted financial support, such as scholarships, to help roma students remain in school.

Gender inequality within the roma community also emerged as a key theme. Both male and female students agreed that girls face greater difficulties in pursuing their education due to the cultural expectations placed upon them. While the students expressed strong support for gender equality, they acknowledged that traditional norms often limited the opportunities available to roma girls. Early marriage and the expectation that girls should prioritize family responsibilities over education were cited as the primary reasons for the high dropout rate among female students. One student emphasized that girls should have the same opportunities as boys, but cultural pressures often prevent them from fully participating in school. Interestingly, the students reported largely positive experiences within the school environment itself. None of the interviewees mentioned discrimination or exclusion from their peers or teachers, and all felt comfortable revealing their roma identity in the classroom. However, they stressed the need for teachers to actively encourage roma students and ensure that they are treated equitably. Teachers, they suggested, have the power to create a more inclusive environment and should be proactive in promoting the participation of roma students.In terms of solutions, the students identified three key factors that could improve educational outcomes for roma children, particularly girls: equitable treatment in schools, parental support and financial assistance. They called for teachers to not only treat roma students equally but also provide additional support to help them integrate into the classroom. They also emphasized the importance of educating parents about the value of schooling, particularly for girls, and suggested that financial aid in the form of scholarships would help alleviate the economic pressures that often lead to dropout. In conclusion, the interviews with roma students highlight the complex interplay of cultural, economic and social factors that influence their educational experiences. While personal motivation and family support are critical, systemic barriers such as poverty, gender inequality and a lack of financial resources continue to hinder roma students' ability to complete their education. The students expressed a desire to see more roma role models in schools and to participate in training programs that would help them inspire younger generations to pursue their education.

5. Next steps and key recommendations

Based on the insights gathered from both professionals and roma students, it is clear that a multifaceted approach is needed to address the challenges of roma inclusion in education. Moving forward, key steps should focus on strengthening the collaboration between educational institutions, families and communities to ensure consistent, targeted support for roma students.

Firstly, enhancing trust between roma families and the school system is essential. Schools should implement proactive communication strategies, going beyond problem-solving, to engage parents in their children's educational journey. This could be achieved through the introduction of culturally sensitive programs, the inclusion of roma mediators and the establishment of long-term relationships between families and educators. Such initiatives would help reduce the isolation many roma families feel towards schools and increase their involvement in their children's education. Additionally, there is a need for sustained investment in teacher training to improve intercultural competence. Educators must be equipped with the skills necessary to recognize the unique challenges roma students face and adopt inclusive methodologies that engage students in active learning. Ongoing professional development, particularly in handling diversity and promoting cooperative learning, would be instrumental in fostering an inclusive school environment. Economic barriers remain a significant hurdle for roma students, and targeted financial support such as

scholarships or educational grants should be a priority. Ensuring that roma students, especially girls, have access to financial resources could alleviate the pressures to drop out and help them focus on their studies. Moreover, long-term, stable funding for educational projects that prevent roma school dropout must be secured. Projects should be designed to provide continuous support, rather than relying on short-term interventions that lack follow-through. The development of a national framework to address roma dropout rates, with coordinated efforts across regions, would help ensure that resources are allocated efficiently and impactfully.

Lastly, empowering roma students by promoting role models within the community is crucial. The creation of mentorship programs, where roma graduates or professionals can guide younger students, could inspire greater ambition and persistence. Providing opportunities for roma students to see pathways for success, both in education and beyond, can help break down cultural barriers and foster a sense of possibility within the community. In conclusion, a comprehensive, long-term strategy that focuses on trust-building, teacher training, financial support and community empowerment is key to improving the educational outcomes for roma students. By addressing these areas, the next steps in this process can pave the way for more equitable and inclusive educational opportunities for roma children across Italy

ITALIAN NATIONAL REPORT

Abstract:

Questo report presenta le problematiche legate all'integrazione scolastica delle comunità rom in Italia, approfondendo i fattori che causano l'alto tasso di abbandono scolastico e le difficoltà educative. Attraverso un'analisi dettagliata del contesto socio-economico e legislativo, vengono esaminati i fattori strutturali e sociali che influenzano la partecipazione scolastica, supportati da dati statistici sulla presenza e le condizioni di vita di queste comunità. Inoltre, per offrire una visione più completa, il report include interviste con professionisti del settore educativo e giovani comunità rom , che forniscono preziosi insight sulle sfide quotidiane e sulle potenziali soluzioni per migliorare l'inclusione scolastica. Le raccomandazioni finali mirano a promuovere politiche più inclusive e un sostegno mirato per garantire un accesso equo all'istruzione.

Introduzione:

Il progetto ACADE-ME, attraverso il suo rapporto nazionale sull'Italia, si propone di affrontare questa sfida persistente concentrandosi sull'istruzione come strumento centrale per combattere l'antiziganismo, la discriminazione e l'esclusione sociale. Partendo dalla valutazione dei quadri normativi e delle strategie nazionali passate, la nostra ricerca sottolinea l'importanza di migliorare l'accesso ai dati sull'antiziganismo nel contesto educativo. Evidenzia, inoltre, la necessità di rafforzare le competenze degli educatori e dei professionisti del servizio alla comunità per combattere la discriminazione contro gli studenti delle comunità rom. In particolare, il rapporto mira a fornire agli educatori e ai professionisti le competenze necessarie per favorire l'inclusione delle comunità rom, mentre si punta anche a dare potere ai laureati delle comunità rom affinché diventino ambasciatori contro la discriminazione. Inoltre, si stanno compiendo sforzi per sensibilizzare sia all'interno che all'esterno delle comunità rom, con un'attenzione speciale all'educazione dei giovani come percorso verso l'integrazione sociale.

Metodologia:

La metodologia per questo report è stata costruita attraverso uno sforzo collaborativo tra Programma integra e ROMNI APS, organizzazioni impegnate a ridurre i tassi di abbandono scolastico, in particolare tra gli studenti delle comunità rom. Entrambe le organizzazioni sono molto attive in Italia, affrontando le sfide sociali ed educative delle comunità vulnerabili. Programma integra si concentra su interventi per gruppi socialmente vulnerabili, inclusi migranti, rifugiati e le comunità rom, offrendo una gamma di servizi che vanno dall'assistenza legale alla formazione professionale. ROMNI APS lavora specificamente per l'integrazione delle comunità rom, combattendo la discriminazione e promuovendo pari dignità e diritti. Per questa ricerca, le due organizzazioni hanno diviso le responsabilità per garantire un'analisi completa. ROMNI APS si è concentrata sulla raccolta di dati relativi al contesto nazionale, ai quadri giuridici e ai fattori che intensificano l'abbandono scolastico tra gli studenti delle comunità rom. Hanno anche raccolto dati statistici ed esplorato il ruolo della discriminazione nell'educazione. Programma integra, nel frattempo, si è focalizzata sui quadri nazionali di prevenzione, sulle iniziative mirate a prevenire l'abbandono scolastico e sulle organizzazioni che supportano i bambini delle comunità rom nell'istruzione. Hanno inoltre esaminato le barriere che gli studenti delle comunità rom affrontano nell'accesso all'istruzione superiore. Per garantire una prospettiva equilibrata, ROMNI APS ha condotto interviste con studenti delle comunità rom per catturare le loro esperienze personali, mentre Programma integra ha intervistato professionisti che lavorano direttamente sul campo. Questo approccio duale ci ha permesso di combinare le intuizioni istituzionali con le esperienze della vita reale, fornendo una comprensione completa delle sfide e delle opportunità per gli studenti

delle comunità rom.La forza di questa metodologia risiede nella sua natura collaborativa, che ha garantito una prospettiva sia ampia che approfondita. Combinando interviste qualitative con dati statistici, il report offre una visione solida e ben articolata del problema, rendendolo uno strumento efficace per informare i futuri interventi volti a prevenire l'abbandono scolastico degli studenti delle comunità rom e a promuovere l'inclusione.

1.DESK RESEARCH

1.1 Informazioni generali sul Paese (dati statistici nazionali più importanti e legislazione riguardante le comunità rom nazionali)

In Italia, non esistono dati ufficiali e precisi riguardanti la popolazione delle comunità rom. Le stime indicano una cifra variabile tra 120.000 e 150.000 persone, con una predominanza di minori, che rappresentano circa il 60% della popolazione totale. Inoltre, quasi la metà di queste persone è di cittadinanza italiana, mentre solo una piccola parte, circa il 2-3%, mantiene uno stile di vita nomade. Il Consiglio d'Europa ha stimato che la popolazione delle comunità rom in Italia ammonta a circa 140.000 persone, equivalenti allo 0,23% della popolazione totale del Paese. Particolare attenzione è stata dedicata alla città di Roma, che ospita la più alta concentrazione di comunità rom sul territorio nazionale. Queste comunità sono distribuite sia in insediamenti formali sia in quelli informali. Si stima che a Roma vi siano circa 6.000 persone delle comunità rom, suddivise in 16 insediamenti formali che accolgono 4.000 persone e circa 300 insediamenti informali che ospitano 1.300 persone, oltre ad alcune centinaia in stabili occupati. Tuttavia, non è stato possibile determinare con esattezza il numero di coloro che risiedono in appartamenti. La maggioranza di queste persone proviene dall'ex-Jugoslavia, secondo quanto riportato dal Progetto P.A.L. nel 2019 e citato nella Strategia 2021-2030. Per affrontare la mancanza di dati affidabili, l'UNAR, l'Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali, ha istituito un Gruppo di lavoro statistico coordinato da Istat, con la collaborazione della Fundamental Rights Agency dell'Unione Europea. Nel 2017, Istat ha sottolineato come la raccolta di informazioni statistiche sia essenziale per la definizione delle politiche pubbliche e per una corretta governance. Tuttavia, la difficoltà nel raccogliere dati accurati su individui stigmatizzati ha limitato la disponibilità di informazioni, impedendo non solo il monitoraggio degli interventi, ma anche la definizione di obiettivi strategici e di strumenti adeguati.[1]

1.2 Quadro giuridico nazionale relativo all'integrazione sociale delle comunità rom

La Repubblica Italiana non dispone di un quadro giuridico specifico per l'integrazione delle comunità rom. La legge del 15 dicembre 1999, n. 482, che stabilisce le norme per la tutela delle minoranze linguistiche e storiche, ha escluso le comunità rom "sulla base di un principio di territorialità, in quanto minoranza diffusa non legata a un singolo territorio", come riportato da Varricchio nel 2023. Il riconoscimento dello status di minoranza linguistica nazionale è stato, per oltre un decennio, uno dei pilastri delle attività di advocacy e promozione dell'associazionismo, ma l'iter parlamentare si è arenato, anche in periodi meno ostili, come evidenziato da Vitale nel 2010. Nonostante la mancanza di riconoscimento giuridico, le comunità rom sono comunque tutelate dalle normative italiane che garantiscono il principio di non discriminazione razziale, etnica e religiosa, così come previsto per tutti i cittadini.[2]

---

[1] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combatting-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/italy_en

[2] Per principali leggi di riferimento vedi https://www.unar.it/portale/web/guest/nazionale

Le politiche per l'integrazione sociale e la promozione nei settori dell'educazione, dell'occupazione, della salute e delle politiche abitative e culturali si ispirano alle direttive quadro dell'Unione Europea. Il principale documento di riferimento è la Strategia Nazionale di Uguaglianza, Inclusione e Partecipazione di Rom e Sinti 2021-2030, sviluppata dall'UNAR e pubblicata nel 2024. La Strategia, in continuità con quella del periodo 2012-2020, dedica una specifica attenzione all'educazione, ma si tratta di una soft law, ovvero un insieme di raccomandazioni non vincolanti, che non prevede né un budget né sanzioni. L'attuazione delle politiche di integrazione per le comunità rom dipende dalla sensibilità, dalle capacità e dalle risorse delle istituzioni pubbliche a livello territoriale.

Il report del Roma Civil Monitor evidenzia, nella revisione ex-ante della Strategia, la mancanza di interventi di supporto scolastico e l'assenza di attenzione alle politiche per la protezione dei diritti dei bambini delle comunità rom all'interno della Strategia. Il report richiede quindi che l'UNAR promuova, in collaborazione con altre istituzioni nazionali, azioni concrete per colmare queste lacune. In particolare, si raccomanda che il Punto di Contatto Nazionale si coordini entro il 2024 con il Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, il Ministero della Salute e il Ministero dell'Interno per garantire che gli interventi di supporto scolastico rivolti ai minori delle comunità rom presenti negli insediamenti formali e informali siano strutturati in maniera multidimensionale. Questi interventi devono non solo garantire il diritto allo studio, ma anche assicurare i diritti fondamentali dell'infanzia sanciti dalla Convenzione per i Diritti dell'Infanzia e dell'Adolescenza, come riportato dal RCM nel 2022.[3]

Un problema significativo è che le comunità rom non sono "visibili" al legislatore, poiché non riconosciute come minoranza. Questa mancanza di riconoscimento rende difficile integrare le normative e le politiche settoriali con le specifiche esigenze di questa comunità. Un elemento chiave a favore dell'integrazione è rappresentato dalle raccomandazioni della Commissione governativa sulla povertà educativa, che suggerisce diverse azioni di supporto per l'istruzione dei bambini e dei giovani delle comunità rom che vivono in condizioni di marginalità. Anche se in modo marginale, il documento individua le comunità rom come gruppo obiettivo specifico. Tra le premesse del documento si legge: "In particolare, non va trascurato il caso, segnalato in diverse delle nostre audizioni, di quei soggetti che restano 'invisibili', come molti minori stranieri non accompagnati o appartenenti alle comunità rom, i quali sfuggono alle rilevazioni istituzionali e, di conseguenza, alla possibilità di essere efficacemente presi in carico dal sistema scolastico e/o dai servizi socio-educativi" (Autorità 2022).

Nelle raccomandazioni, si sottolinea l'importanza di "assicurare il raggiungimento dell'obbligo scolastico per alcune categorie di alunni in situazione di particolare svantaggio, tramite un protocollo condiviso a livello nazionale". Questo protocollo deve riguardare gli alunni appartenenti alle comunità rom, i minori stranieri non accompagnati e gli studenti oltre i 16 anni privi di titolo di scuola secondaria di primo grado, prevedendo inoltre la presenza nelle scuole di mediatori culturali" (Autorità Garante 2022, Raccomandazione 4).

1.3 Dati statistici della FRA riguardanti l'istruzione e le comunità nazionali rom

Il *Roma Survey 2021*, condotto dalla FRA[4], l'Agenzia dell'Unione Europea per i Diritti Fondamentali, riporta dati allarmanti sulla condizione economica e sociale delle comunità rom in Italia. Il 98% delle comunità rom è a rischio di povertà, rispetto a una media nazionale che si attesta intorno al 20%. Il dato diventa ancora più drammatico per i minori: il 100% dei bambini appartenenti alle comunità rom, ovvero tutti i minori sotto i 18 anni, sono a rischio di povertà, contro un quarto della media

[3] https://romacivilmonitoring.eu/countries/italy/

[4] https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/2023/roma-survey-2021

nazionale, che si ferma al 25%. Inoltre, il 44% delle persone delle comunità rom vive in condizioni di povertà assoluta, rispetto al 7% della popolazione generale italiana. La fascia di età più esposta a questo fenomeno è proprio quella dei bambini e dei ragazzi tra gli 0 e i 18 anni: il 37% di loro vive in povertà assoluta, a fronte del 19% degli anziani oltre i 65 anni. Complessivamente, quasi la metà dei minori delle comunità rom, il 48%, si trova in condizioni di povertà assoluta. I dati relativi alla frequenza scolastica mostrano un quadro altrettanto preoccupante. Solo il 30% dei bambini delle comunità rom di età prescolare, ossia tra i 3 e i 6 anni, frequenta la scuola materna, contro una media nazionale del 93%. Questo rappresenta una delle differenze più marcate a livello europeo. Quando si osservano i giovani delle comunità rom di età compresa tra i 20 e i 24 anni, solo il 26% ha conseguito il diploma della scuola secondaria superiore, a fronte dell'83% della media nazionale. Un'altra disparità emerge dal confronto tra i tassi di diplomazione tra ragazze e ragazzi: in Italia, solitamente le ragazze si diplomano più frequentemente dei maschi, ma questa tendenza non si verifica tra le giovani delle comunità rom. Il divario di genere è evidente anche nei tassi di occupazione: solo il 45% delle donne appartenenti alle comunità rom, di età compresa tra i 20 e i 54 anni, ha un lavoro, rispetto al 76% degli uomini delle comunità rom. Questo rappresenta una differenza di ben 31 punti percentuali. La metà dei giovani appartenenti alle comunità rom, il 47%, si trova nella condizione di NEET, ossia non studia, non lavora e non partecipa a programmi di formazione. Questo dato è più del doppio rispetto alla media nazionale del 19%, che è comunque il tasso più alto tra i paesi dell'Unione Europea, superato di poco solo dalla Macedonia. Anche in questo caso, il divario di genere è marcato: il 56% delle giovani donne delle comunità rom è NEET, contro il 36% dei giovani uomini delle comunità rom. Le motivazioni più frequentemente riportate dai giovani delle comunità rom tra i 16 e i 19 anni, che hanno abbandonato gli studi dopo aver concluso la scuola media, sono diverse. Il 18%, sia tra le ragazze che tra i ragazzi, dichiara di non essere interessato a proseguire gli studi. Il 23% degli uomini, rispetto al 17% delle donne, afferma di aver abbandonato la scuola per necessità o desiderio di lavorare. Tuttavia, il 14% delle giovani appartenenti alle comunità rom sottolinea anche che la motivazione principale del loro abbandono scolastico è legata alla ricerca di un lavoro. Complessivamente, il 31% degli abbandoni è motivato dal bisogno di lavorare. Un'altra ragione significativa per l'abbandono scolastico riguarda le difficoltà economiche: il 20% degli uomini appartenenti alle comunità rom afferma di non poter proseguire gli studi a causa dei costi troppo elevati, una percentuale doppia rispetto all'11% delle donne. Tra le giovani delle comunità rom emerge, inoltre, una motivazione specifica che non viene riportata dai loro coetanei maschi: il 13% delle ragazze dichiara di aver lasciato la scuola a causa del matrimonio, della gravidanza o del parto.

1.4 Fattori che intensificano il fenomeno dell'abbandono scolastico

Per i giovani delle comunità rom in Italia, l'abbandono scolastico è spesso il risultato di una condizione strutturale di emarginazione piuttosto che un evento di rottura nel loro percorso di vita. La maggioranza dei bambini e delle ragazze appartenenti alle comunità rom vive in condizioni di povertà educativa, che Save the Children nel 2018 ha definito come "la privazione, per i bambini e gli adolescenti, dell'opportunità di apprendere, sperimentare, sviluppare e far fiorire liberamente capacità, talenti e aspirazioni". Questa condizione non dipende esclusivamente dalle capacità individuali o dalle dinamiche familiari, ma è fortemente influenzata dall'ambiente in cui il bambino cresce. La riuscita nel percorso scolastico, che influisce in modo determinante sulle opportunità di successo professionale e sociale, è condizionata dall'ecosistema in cui il bambino si sviluppa, secondo l'interpretazione di Bronfenbrenner del 2010. Nel contesto italiano, le condizioni sociali e abitative delle comunità rom collocano le giovani generazioni in una situazione di grave svantaggio. A livello di mesosistema, le relazioni con le famiglie non appartenenti alle comunità rom e con il vicinato sono limitate, con il risultato che gli insediamenti ghettizzati portano a una radicale emarginazione. Nell'ecosistema, il rapporto con la scuola e con le istituzioni è spesso difficoltoso e conflittuale, e mancano riferimenti positivi relativi agli ambienti lavorativi dei genitori. Infine, nel macrosistema, i fattori sociali, culturali, politici ed etico-valoriali, compresi i media e i social media,

contribuiscono a mantenere le barriere che impediscono l'integrazione. Il macrosistema italiano è caratterizzato da un antiziganismo strutturale che si riflette inevitabilmente anche nell'ambiente scolastico. Di conseguenza, per molti giovani delle comunità rom, abbandonare una scuola che li respinge non è una scelta alternativa, ma una forma di adattamento. Un'indagine campionaria condotta da Khetane nel 2020 ha evidenziato che, sebbene il 64% dei ragazzi appartenenti alle comunità rom intervistati dichiari di gradire andare a scuola, solo un terzo si sente accettato, e appena il 29% ritiene che la scuola valorizzi la sua presenza.

I tentativi più recenti di misurare la povertà educativa, come quelli proposti da Pratesi nel 2022 e nel 2024, offrono una griglia chiara per valutare i fattori familiari che aumentano il rischio di abbandono scolastico. Questi fattori includono il contesto familiare, come lo status socio-occupazionale e socio-culturale, le condizioni abitative e le risorse materiali, oltre alla partecipazione sociale e culturale dei genitori. Il contesto scolastico viene valutato sulla base dell'offerta di servizi educativi, della loro adeguatezza e della fruizione di questi servizi. Infine, anche il contesto territoriale, sociale e culturale gioca un ruolo cruciale, con particolare attenzione al luogo di vita e alle relazioni sociali e culturali dei bambini e dei ragazzi.Due fenomeni particolarmente negativi, che invece di ridursi sembrano intensificarsi, contribuiscono in modo significativo all'abbandono scolastico nelle comunità rom. Il primo è l'assenza di documenti personali, prerequisito essenziale per accedere ai diritti di cittadinanza. Il secondo è la diffusione dei matrimoni precoci, che impediscono alle ragazze appartenenti alle comunità rom di proseguire gli studi e di costruirsi un'indipendenza economica. La pandemia da Covid-19 e i conseguenti lockdown hanno accentuato un altro problema cruciale: il divario digitale. Il passaggio massiccio alla didattica a distanza ha reso evidente una forma grave di esclusione digitale, come riportato nel 2023 dal DIRA. La maggior parte dei giovani appartenenti alle comunità rom, pur essendo abile nell'uso del cellulare e dei social media, non ha dimestichezza con l'uso del personal computer, con gli strumenti di office automation e con i servizi digitali della pubblica amministrazione, inclusi quelli delle istituzioni scolastiche e formative.

1.5 Quadro nazionale di prevenzione contro l'abbandono scolastico degli studenti rom in Italia

La comunità rom in Italia affronta molte difficoltà nell'accesso e nella continuità nell'istruzione, e finora non esiste un framework nazionale specifico per contrastare efficacemente l'abbandono scolastico. La "Strategia Nazionale di Uguaglianza, Inclusione e Partecipazione di Rom e Sinti 2021-2030" cerca di rispondere a questo bisogno, sviluppando interventi articolati a livello nazionale, regionale e locale per promuovere l'inclusione educativa dei minori rom. La strategia punta a sensibilizzare le famiglie rom sull'importanza dell'istruzione, specialmente per quanto riguarda l'iscrizione prescolare, spesso un primo passo difficile per molti bambini rom, e a fornire agli insegnanti strumenti adeguati attraverso una formazione specializzata che li aiuti a comprendere meglio le esigenze di questi studenti. L'uso di materiali didattici inclusivi e il supporto di mediatori culturali completano un quadro che punta a rendere la scuola un ambiente accogliente e rispettoso delle diversità culturali. Oltre a migliorare l'accesso scolastico, la strategia intende identificare precocemente segnali di disagio e di rischio di dispersione scolastica, attivando interventi personalizzati per tenere i giovani rom nel percorso educativo. Per coloro che hanno già abbandonato la scuola, prevede anche programmi di recupero, offrendo percorsi formativi alternativi per facilitare il completamento dell'istruzione obbligatoria. A questo si aggiunge la promozione di attività extracurricolari, che svolgono un ruolo cruciale per favorire l'integrazione sociale e lo sviluppo di abilità relazionali. Tuttavia, questa strategia presenta alcune criticità che ne mettono in dubbio l'efficacia. Le differenze socio-economiche e culturali tra le regioni italiane rendono difficile applicare un modello uniforme: ogni area ha le proprie peculiarità, e senza un adattamento locale si rischia di non rispondere adeguatamente alle diverse esigenze delle comunità rom. Inoltre, molte famiglie vivono in condizioni di estrema precarietà, che ostacolano la

partecipazione scolastica dei giovani rom e richiedono un sostegno economico che non sempre è stabile.La discontinuità dei progetti, spesso legata alla mancanza di finanziamenti a lungo termine, compromette inoltre la possibilità di creare un impatto duraturo e di costruire un rapporto di fiducia con le famiglie rom. Nonostante gli sforzi per favorire un ambiente scolastico inclusivo, la discriminazione e l'antiziganismo restano problemi persistenti nella società italiana, con effetti negativi sull'esperienza scolastica dei giovani rom. A ciò si aggiunge la complessità della governance della strategia, che prevede una cooperazione interistituzionale multilivello, ma che nella pratica trova spesso ostacoli nelle capacità amministrative degli enti locali. La scarsità di dati affidabili sulle condizioni delle comunità rom limita infine la possibilità di monitorare l'efficacia degli interventi e di pianificare misure mirate, mentre il mancato riconoscimento giuridico della comunità rom come minoranza rappresenta una barriera sia simbolica sia pratica per un'effettiva inclusione.

1.6 Istituzioni e Organizzazioni che operano nel contesto del supporto all'istruzione dei bambini rom in Italia

In Italia, diverse istituzioni pubbliche sono impegnate nella prevenzione dell'abbandono scolastico tra gli studenti rom. Il **Ministero dell'Istruzione**, oggi chiamato Ministero dell'Istruzione e del Merito, definisce le politiche educative nazionali, promuovendo programmi di mediazione culturale, formazione per insegnanti e supporto educativo specifico. **L'Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali** (UNAR) coordina la "Strategia Nazionale di Uguaglianza, Inclusione e Partecipazione di rom e Sinti 2021-2030", lavorando per combattere le discriminazioni e favorire l'inclusione sociale. A livello locale, Regioni e Comuni sviluppano e implementano piani d'azione adattati alle specificità delle comunità rom presenti sul territorio, spesso in collaborazione con scuole e associazioni locali. Alcune scuole, con il supporto del **Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali** e attraverso diversi finanziamenti, soprattutto europei, adottano misure come doposcuola, tutoraggio e programmi di orientamento professionale per facilitare l'integrazione e prevenire l'abbandono scolastico. Infine, le associazioni che operano nel **terzo settore** svolgono un ruolo cruciale nella prevenzione dell'abbandono scolastico tra gli alunni rom. Queste organizzazioni non profit sono impegnate in una varietà di iniziative che mirano a supportare l'inclusione educativa e sociale dei bambini e dei giovani rom. Attraverso programmi di tutoraggio, sostegno scolastico, attività extracurriculari e progetti di sensibilizzazione, contribuiscono a creare un ambiente più inclusivo e accogliente per gli studenti rom. Molte di queste associazioni operano in tutta Italia, garantendo una copertura capillare e la possibilità di intervenire in diverse comunità. Grazie al loro impegno e alla loro presenza diffusa, riescono a fornire supporto personalizzato e a collaborare con scuole e famiglie per affrontare le specifiche esigenze e difficoltà dei rom. In questo modo, le associazioni del terzo settore non solo aiutano a ridurre i tassi di abbandono scolastico, ma promuovono anche l'integrazione e il rispetto della diversità culturale. Ecco una lista di organizzazioni impegnate nella prevenzione dell'abbandono scolastico tra i minori rom e nella promozione dell'inclusione sociale:

Istituto degli Innocenti[5], Save the Children[6], Cooperativa Sociale Itaca[7], Dedalus[8], Arci Solidarietà[9], Croce Rossa Italiana[10], Associazione CAT[11], Azione Sociale (Messina)[12], Programma integra[13], Cooperativa "Agorà"[14], APS Città di Bologna[15], Open Group[16], Fondazione Giovanni Paolo II Onlus[17], Il Gabbiano[18], Cooperativa Sociale Cepiss[19], Cooperativa Sociale Il Girasole [20], Centro Servizi Valpolcevera[21], Fondazione Padri Somaschi[22], Associazione N:EA (Napoli: Europa, Africa) Onlus[23], Consorzio Sol.co. Rete di Imprese Sociali Siciliane[24], Cooperativa TerreMondo[25], Cooperativa Liberitutti[26], romni APS[27], Associazione AIZO[28], Associazione 21 Luglio[29], Associazione rom Kalderash[30], Fondazione Elena [31]

1.8. Istruzione Superiore per la comunità rom in Italia

La raccolta dei dati[32] relativi ai livelli d'istruzione conseguiti dagli studenti appartenenti alle comunità rom in Italia rappresenta un elemento di criticità. Come evidenzia la Strategia Nazionale di Uguaglianza, Inclusione e Partecipazione di rom e Sinti 2021-2030, "la modalità di rilevazione è stata frequentemente influenzata dagli stereotipi presenti nella società maggioritaria italiana, tanto che tra

[5] https://www.istitutodeglinnocenti.it/

[6] https://www.savethechildren.it/

[7] https://itaca.coop/

[8] https://www.coopdedalus.org/

[9] https://www.arcisolidarieta.it/

[10] https://www.cri.it/

[11] https://www.associazionecat.it/

[12] https://www.azionesocialemessina.it/

[13] https://www.azionesocialemessina.it/

[14] https://www.coopagora.it/

[15] https://www.cittadibologna.it/

[16] https://www.opengroup.eu/

[17] https://www.fondazionegiovannipaolo2.org/

[18] https://www.ilgabbiano.org/

[19] https://www.cepiss.it/

[20] https://www.coopilgirasole.org/

[21] https://www.csv.genova.it/

[22] https://www.somaschi.it/

[23] https://www.associazionenea.it/

[24] https://www.solcosicilia.it/

[25] https://www.terremondo.it/

[26] https://www.liberitutti.org/

[27] https://www.romniaps.org/

[28] https://www.aizo.it/

[29] https://www.21luglio.org/

[30] https://www.romkalderash.it/

[31] https://www.fondazioneelenatrevisanato.org/

[32] ISTAT (2017). Popolazione rom, sinti e caminanti. Retrieved July 30, 2024

gli anni Sessanta e i Duemila, la dicitura “alunno nomade” entro la quale era registrata la loro presenza nelle scuole italiane, permetteva di individuare essenzialmente la percentuale di abitanti dei soli “campi nomadi” (circa il 20% della popolazione rom e sinta totale presente sul territorio nazionale) nei plessi scolastici, non potendo rendere conto di quella parte di comunità che permaneva in una condizione d’invisibilità sociale, poiché evitava di dichiarare la propria appartenenza”. Gli ultimi dati disponibili sulla scolarizzazione degli alunni delle comunità rom risalgono all’anno scolastico 2014/2015; successivamente la rilevazione è stata interrotta, in particolare per i rischi legati alla registrazione su base etnica.

Le poche e datate rilevazioni disponibili confermano comunque un tasso di abbandono scolastico molto elevato e una partecipazione limitata all'istruzione superiore, dovuti a condizioni di precarietà socio-economica e marginalità abitativa. I bambini delle comunità rom in Italia generalmente iniziano il loro percorso educativo nella scuola primaria. Tuttavia, la loro frequenza scolastica diminuisce drasticamente durante la scuola secondaria di primo grado. Le ragioni dietro questa tendenza sono molteplici e complesse, includendo fattori socio-economici, culturali e istituzionali. Secondo i dati del Ministero dell'Istruzione, il tasso generale di abbandono scolastico in Italia è tra i più alti d'Europa, con il 12,7% dei giovani tra i 18 e i 24 anni che lasciano la scuola senza conseguire un diploma superiore. Questo tasso è ancora più elevato nelle regioni meridionali come la Sicilia (21,2%), la Puglia (17,6%) e la Campania (16,4%). Tra le comunità rom, il fenomeno è aggravato da condizioni di vita precarie e discriminazione. Le cause dell'abbandono scolastico tra i giovani delle comunità rom sono varie e interconnesse:

- **Condizioni socio-economiche difficili:** Le famiglie appartenenti alle comunità rom spesso vivono in condizioni di povertà e marginalità abitativa, il che limita l'accesso continuo all'istruzione. Gli studenti provenienti da famiglie con un basso livello di istruzione o professioni non qualificate hanno maggiori probabilità di abbandonare la scuola.

- **Discriminazione e segregazione scolastica:** I bambini delle comunità rom affrontano frequenti discriminazioni e sono spesso inseriti in scuole di qualità inferiore, creando veri e propri "ghetti educativi". Questi ambienti scolastici tendono ad avere risorse limitate e una qualità dell'insegnamento inferiore, il che penalizza ulteriormente gli studenti appartenenti alle comunità rom.

- **Supporto educativo inadeguato:** La mancanza di supporto adeguato da parte delle scuole e delle comunità locali contribuisce alla demotivazione e all'abbandono precoce degli studi. Le scuole con risorse limitate spesso non sono in grado di fornire l'assistenza necessaria agli studenti più vulnerabili.

L'accesso all'università per i giovani delle comunità rom è estremamente limitato. Molto pochi completano la scuola secondaria di secondo grado, e ancora meno riescono a proseguire verso l'istruzione universitaria. Le barriere economiche, la mancanza di supporto educativo e la discriminazione sono fattori chiave che impediscono ai giovani delle comunità rom di accedere e completare gli studi universitari. Una delle maggiori criticità nel panorama educativo italiano riguarda l'assenza di borse di studio specificamente destinate agli studenti delle comunità rom. Il rapporto Eurydice del 17 ottobre 2023, a cura di Simona Baggiani, evidenzia le sfide nell'inclusione scolastica in Europa, mettendo in luce come le politiche esistenti siano spesso inadeguate per gruppi specifici come le comunità rom. Nonostante l'importanza di promuovere uguaglianza e inclusione, molti sistemi educativi europei, incluso quello italiano, non dispongono di dati completi sulla discriminazione e non attuano politiche efficaci per tutti i gruppi minoritari. Questo dimostra

che l'integrazione delle comunità rom nel sistema scolastico rimane una sfida significativa, richiedendo sforzi mirati e politiche più inclusive per garantire loro pari opportunità educative[33].

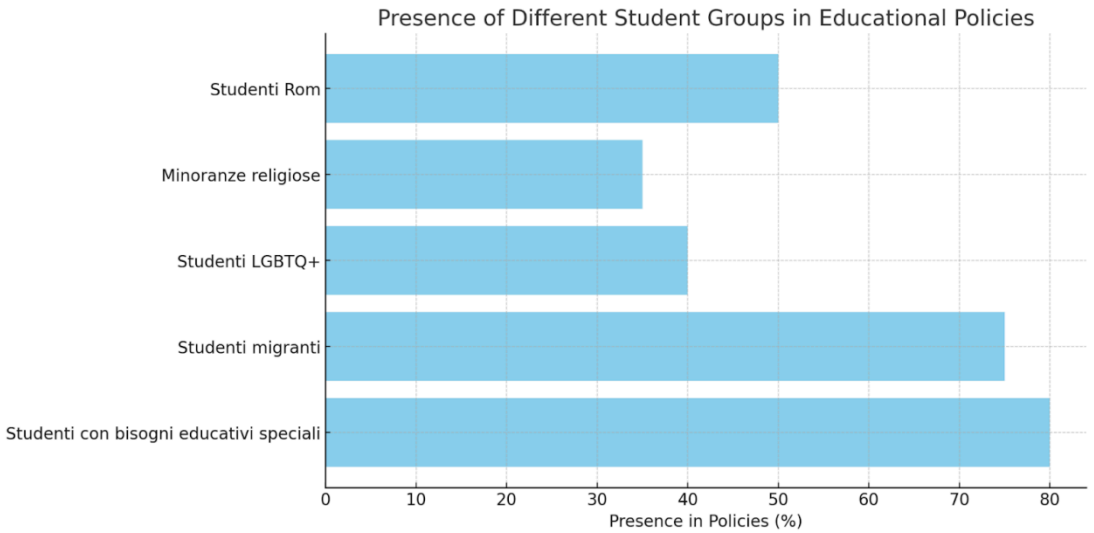

Fonte grafico : Eurydice: https://eurydice.indire.it/diversita-e-inclusione-nelle-scuole-in-europa/

Il grafico sopra mostra la presenza di diversi gruppi di studenti nelle politiche educative europee. Si nota che gli studenti con bisogni educativi speciali sono quelli maggiormente considerati (80%), seguiti dagli studenti migranti (75%). Gli studenti LGBTQ+ (40%) e quelli appartenenti a minoranze religiose (35%) sono meno rappresentati, mentre le comunità rom sono presenti solo nel 50% delle politiche. Questo evidenzia una carenza significativa nell'attenzione dedicata alle comunità rom, sottolineando la necessità di politiche più inclusive e specifiche per garantire pari opportunità educative a tutti i gruppi minoritari.In Italia manca una politica complessiva contro la dispersione scolastica. Questa lacuna è particolarmente evidente nei confronti dei gruppi vulnerabili come le comunità rom. È necessario sviluppare un sistema educativo più inclusivo e aperto, che possa essere accessibile a chiunque, indipendentemente dalla condizione sociale o dalle difficoltà economiche. La scuola, attualmente, non è attrezzata per recuperare gli studenti più svantaggiati e il gap educativo si amplia ulteriormente durante le vacanze estive. L'Italia ha un problema serio con l'abbandono scolastico, e la discriminazione basata sulla condizione sociale rappresenta un ostacolo significativo.Politiche mirate e programmi di supporto personalizzati sono essenziali per contrastare questo fenomeno e per garantire che tutti gli studenti, compresi quelli provenienti da comunità emarginate come le comunità rom, possano avere pari opportunità di successo educativo. Anche delle borse di studio sarebbero utili, ma c'è bisogno di un approccio olistico che prenda in considerazione le difficoltà economiche, sociali e culturali, al fine di creare un ambiente educativo più equo e sostenibile per tutti[34]

[33] Diversità e inclusione nelle scuole in Europa – Eurydice Italia. (n.d.). https://eurydice.indire.it/diversita-e-inclusione-nelle-scuole-in-europa /

[34] Diversità e inclusione nelle scuole in Europa – Eurydice Italia. (n.d.). https://eurydice.indire.it/diversita-e-inclusione-nelle-scuole-in-europa /

1.9. Iniziative e programmi nel campo della prevenzione e della lotta contro l'abbandono scolastico e del supporto alla permanenza a scuola

Nonostante l'urgenza di affrontare l'abbandono scolastico tra le comunità rom in Italia, non esiste un vero e proprio piano nazionale unico e omogeneo. Al contrario, le azioni intraprese sono frammentate e spesso limitate a progetti locali o regionali, senza una coordinazione nazionale effettiva. Il governo ha stanziato fondi per iniziative contro l'abbandono scolastico, ma non ha ancora sviluppato un framework specifico che affronti in maniera organica e coordinata le esigenze educative di questi gruppi vulnerabili. L'approccio attuale si basa soprattutto su interventi a livello locale che, seppur utili, mancano di coesione e spesso dipendono dalle risorse e dall'impegno delle singole comunità. La *Strategia Nazionale di Uguaglianza, Inclusione e Partecipazione di Rom e Sinti 2021-2030*, citata nel quinto paragrafo, rappresenta il tentativo più ampio del governo di affrontare questa sfida. Tuttavia, anche questo piano nazionale, pur ambizioso, si articola in iniziative diverse e frammentate. Dal 2017, invece, il "Progetto nazionale per l'inclusione e l'integrazione dei bambini Rom, Sinti e Caminanti", promosso nel quadro delle azioni PON Inclusione (FSE 2014-2020) dal Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali, in collaborazione con il Ministero dell'Istruzione, il Ministero della Salute e l'Istituto degli Innocenti, coinvolge le principali città metropolitane italiane: Bari, Bologna, Cagliari, Firenze, Genova, Messina, Milano, Napoli, Palermo, Reggio Calabria, Roma, Torino e Venezia. La finalità generale del progetto è quella di ridurre la marginalità estrema, promuovendo interventi di inclusione sociale e scolastica rivolti ai bambini appartenenti alle comunità rom e alle loro famiglie, nell'ambito di tre contesti di azione principali: la scuola, gli spazi abitativi e di vita e la rete locale dei servizi.

Attualmente, i principali progetti sono distribuiti equamente sul territorio nazionale, adattandosi alle esigenze locali. A Genova, in collaborazione con la cooperativa Agorà e due istituti comprensivi, 36 bambini partecipano ad attività per prevenire la povertà educativa. A Messina, la cooperativa Azione Sociale organizza laboratori teatrali e doposcuola per 25 bambini in varie scuole. Milano ha esteso il progetto coinvolgendo 34 bambini rom di quattro istituti in attività per il benessere generale. A Napoli, la cooperativa Dedalus e l'associazione N:EA lavorano con 52 bambini per promuovere l'integrazione tramite laboratori anti-pregiudizio. A Palermo, la cooperativa Sviluppo Solidale sostiene circa 30 minori per favorire l'integrazione scolastica e abitativa. A Roma, il progetto opera in quattro istituti e include circa 104 bambini, con un focus su inclusione e benessere abitativo. A Torino, il progetto si integra con iniziative locali, coinvolgendo 43 bambini in percorsi di apprendimento e inclusione.

In conclusione, prevenire l'abbandono scolastico richiede un ambiente scolastico inclusivo e il coinvolgimento delle famiglie e comunità. È essenziale offrire interventi complessi che uniscano istruzione formale e attività extrascolastiche, supporto psicologico e mediatori culturali per superare barriere linguistiche e culturali.

2.FIELD RESEARCH

2.1. Interviste con i professionisti

Metodologia

Per condurre le interviste agli educatori e ai professionisti nel campo dell'integrazione sociale impegnati nella lotta contro l'abbandono e la dispersione scolastica tra i bambini rom in Italia, è stata adottata una metodologia olistica e multidisciplinare. Questa metodologia ha permesso una raccolta dati flessibile e adattabile, tenendo conto della localizzazione geografica degli intervistati, distribuiti principalmente tra Bari, Roma e Firenze. Vista la necessità di coniugare efficienza e accessibilità, le interviste sono state condotte sia online che in presenza, in base alla disponibilità e alle preferenze dei partecipanti.

La scelta di questi territori non è stata casuale, ma strategica. Bari, Roma e Firenze sono città che, secondo i dati disponibili, registrano una presenza significativa della comunità rom, storicamente caratterizzate da una forte incidenza di fenomeni di abbandono e dispersione scolastica. Questo ha reso questi contesti particolarmente rilevanti per il nostro studio, in quanto rappresentano territori chiave per l'implementazione di strategie di inclusione educativa e sociale.

Oltre alle interviste individuali, è stato organizzato un focus group per arricchire ulteriormente la qualità dei dati raccolti. Questo gruppo di lavoro ha coinvolto professionisti con competenze complementari, inclusi psicologi, educatori e altri operatori sociali, per ottenere una visione più ampia e diversificata delle sfide e delle soluzioni. Tale approccio ha consentito di integrare prospettive provenienti da diverse discipline, favorendo così un'analisi più completa e approfondita delle dinamiche in atto. In particolare, il focus group è stato organizzato attorno a professionisti che hanno lavorato tutti all'interno dello stesso progetto finalizzato al superamento di un campo rom a Roma, un intervento di rilevanza nazionale nella capitale italiana. La condivisione di esperienze comuni ha permesso di esplorare le best practices applicate, le difficoltà incontrate e le strategie di successo adottate per favorire l'inclusione scolastica e sociale.

Questo approccio metodologico, basato su una combinazione di interviste individuali e focus group, ha garantito una raccolta dati robusta e multi-prospettica, offrendo una visione approfondita delle sfide e delle opportunità legate all'inclusione educativa della comunità rom in Italia.

Questionario

Nell'ambito del progetto CERV-2023-EQUAL-101144820, "Acade_Me: Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education", una parte fondamentale della ricerca si concentra sulla raccolta di opinioni da parte di assistenti sociali, educatori e altri professionisti coinvolti nell'inclusione degli studenti rom. Questo questionario è pensato per comprendere le difficoltà che questi professionisti incontrano nel loro lavoro quotidiano, in particolare per quanto riguarda l'inclusione scolastica e la prevenzione dell'abbandono scolastico.Per organizzare ed editare il questionario, abbiamo adottato una metodologia che ha tradotto in italiano e suddiviso le

domande in macro-aree tematiche, al fine di facilitare la raccolta, l'analisi e l'interpretazione delle risposte. Questa organizzazione permette di esaminare in maniera più mirata le diverse problematiche e le possibili soluzioni, mantenendo un focus su aspetti specifici legati all'istruzione degli studenti rom e al contesto socio-educativo. La suddivisione in aree tematiche ha lo scopo di rendere più fluido il questionario, facilitando la comprensione delle risposte e agevolando l'analisi delle opinioni raccolte. Questo metodo ci ha permesso di ottenere una panoramica chiara su diversi aspetti rilevanti per la scolarizzazione dei rom, dai fattori strutturali e sociali che influenzano l'abbandono scolastico, alle difficoltà degli educatori, fino al ruolo cruciale delle famiglie e delle istituzioni. In questo modo, è stato possibile mantenere un focus preciso su ciascun argomento senza sovrapposizioni, garantendo una maggiore coerenza nella raccolta dei dati.

Le aree tematiche:

Profilo dei candidati: Questa sezione è stata introdotta per raccogliere dati fondamentali sul profilo dei partecipanti, tra cui il loro livello di istruzione, la professione e la loro esperienza lavorativa. Questi dati sono importanti per comprendere il contesto in cui operano gli intervistati, nonché la loro familiarità e il contatto diretto con le realtà scolastiche e con studenti rom o le loro famiglie.

- Sesso
- Occupazione attuale e anni di occupazione
- Lavori in una scuola (primaria o secondaria) o in un'altra istituzione con studentə rom o con i loro genitori? Se in una scuola, di quale ordine e grado?
- Livello di istruzione/studi e professione

Istruzione e comunità rom: Questa sezione si concentra su come i partecipanti percepiscono il rapporto tra la comunità rom e il sistema scolastico, esplorando le dinamiche che contribuiscono all'abbandono scolastico e l'importanza che l'istruzione riveste all'interno della comunità. L'obiettivo è capire il contesto e le sfide che gli studenti rom affrontano nel loro percorso educativo.

- Quali sono, secondo te, le ragioni principali dell'intensificarsi del fenomeno dell'abbandono scolastico tra gli studenti rom?
- Ritieni che negli ultimi anni sia aumentata la loro permanenza a scuola? Spiega le ragioni.
- Ritieni che l'istruzione sia importante per la comunità rom? Per quali motivi?

Motivazione e didattica : Questo blocco indaga quali sono le strategie più efficaci per motivare gli studenti rom e promuovere la loro inclusione scolastica. Le risposte permettono di identificare quali metodologie didattiche (come l'apprendimento cooperativo o strumenti interattivi) vengono percepite come le più utili per il loro coinvolgimento attivo.

- In che modo gli studenti rom possono essere motivati a rimanere a scuola?
- Quali metodologie ritieni più efficaci (modelli di ruolo, giochi, video, workshop, ecc.)?

Sfide e problematiche degli operatori scolastici: Qui l'attenzione si sposta sulle difficoltà che educatori e operatori scolastici incontrano nel sostenere gli studenti rom. Le domande esplorano sia le sfide quotidiane nel lavorare con questi studenti, sia le competenze professionali necessarie per prevenire l'abbandono scolastico e favorire un'educazione inclusiva.

- Quali sono le principali sfide che i professionisti affrontano nel sostenere gli studenti rom?
- Quali competenze sono necessarie per prevenire l'abbandono scolastico?
- Di che competenze hanno bisogno i professionisti per sostenere gli studenti rom?

Ruolo dei genitori nella prevenzione dell'abbandono scolastico: Questa sezione si focalizza sul ruolo dei genitori nella prevenzione dell'abbandono scolastico, esplorando quanto siano preparati a sostenere i loro figli e quali strumenti e competenze possano essere utili per rafforzare il loro ruolo all'interno del sistema scolastico.

- Ritieni che tutti i genitori rom abbiano le competenze adeguate per prevenire l'abbandono scolastico?
- Di quali competenze hanno bisogno i genitori rom per favorire la frequenza scolastica dei figli?
- Come possono i genitori rom prevenire l'abbandono scolastico?

Politiche e supporto istituzionale: Questa parte esamina le politiche pubbliche e le iniziative istituzionali attualmente in vigore per sostenere l'inclusione degli studenti rom. L'obiettivo è comprendere se e come lo Stato e le autorità locali stiano intervenendo per migliorare la scolarizzazione e l'integrazione degli studenti rom.

- Ritieni che lo Stato stia adottando le giuste misure per sostenere gli studenti e gli educatori rom? Se sì, quali?
- Ci sono iniziative specifiche per l'inclusione degli studenti rom? Se sì, quali?

Formazione e aggiornamento professionale: Questa ultima area esplora l'interesse dei partecipanti nella formazione continua e nel miglioramento delle competenze professionali. Le domande sono volte a capire l'apertura a strumenti formativi innovativi e a corsi specifici, oltre a sondare le preferenze sulle modalità e durata dei corsi.

- Ti piacerebbe partecipare a un programma formativo sulla situazione degli studenti rom e sui modi per sostenere la frequenza scolastica?
- Ritieni che le tue capacità e competenze siano adeguate per riconoscere, sostenere e prevenire episodi di abbandono scolastico?
- Saresti disposta a utilizzare strumenti di formazione innovativi per migliorare le tue competenze professionali?
- Cosa vorresti vedere in questi strumenti (guide, giochi interattivi, applicazioni digitali, altro)?
- Ti interesserebbe partecipare a un corso di formazione sull'antiziganismo nel settore educativo?
- Quale sarebbe la durata ottimale del corso?
- Ti piacerebbe partecipare a corsi di formazione online?

Risultati

1. Profilo dei partecipanti

I professionisti intervistati provengono da una vasta gamma di contesti formativi e professionali, offrendo una prospettiva ricca e diversificata sul tema dell'inclusione sociale e dell'educazione. Il gruppo è composto da sette persone, cinque donne e due uomini, che ricoprono ruoli chiave in settori come l'educazione, la psicologia, la gestione di progetti sociali e l'inclusione delle comunità rom e sinti. Le loro esperienze variano notevolmente: alcuni lavorano da molti anni nel campo educativo, con un forte impegno nell'accompagnamento e nell'inclusione di famiglie e minori, mentre altri coordinano progetti specifici di superamento dei campi rom o di inclusione sociale. Ci sono professionisti che operano come educatori sin dal 2007, e altri che ricoprono ruoli di coordinamento di servizi e progetti dal 2020. Alcuni di loro hanno acquisito qualifiche tramite percorsi di laurea e master, mentre altri hanno completato corsi intensivi specifici per ottenere competenze educative. Questo mix di competenze, esperienze e anni di servizio offre una visione completa delle sfide e delle opportunità legate al sostegno educativo e all'inclusione delle comunità rom, arricchendo il dibattito con molteplici punti di vista e pratiche concrete.

2. Istruzione e comunità rom

La maggior parte dei professionisti intervistati lavora in scuole con studenti rom, dall'asilo nido fino alle superiori, mentre altri collaborano con le scuole attraverso progetti di inclusione. In città diverse emergono problematiche comuni, ma anche differenze legate al contesto. A Firenze, l'abbandono scolastico non è cresciuto molto, ma la chiusura di un villaggio autorizzato ha privato gli studenti di servizi come i pulmini, riducendo l'accesso all'istruzione e creando difficoltà nel mantenere il supporto educativo, come il doposcuola. A Roma, la ghettizzazione e l'emarginazione abitativa contribuiscono all'abbandono scolastico, con famiglie spesso provenienti da contesti di bassa scolarizzazione e poco fiduciose del sistema educativo, aggravate dalla mancanza di opportunità lavorative anche per chi ha una formazione. A Bari, il problema è reso più complesso dalla precarietà delle condizioni abitative, dalla mancanza di certificati di residenza e dal coinvolgimento precoce dei giovani rom in attività economiche informali, che li distoglie dalla scuola. Nonostante le difficoltà, in alcune aree si registrano miglioramenti. A Roma, la creazione di rapporti di fiducia tra la comunità rom e le istituzioni, grazie al lavoro degli assistenti sociali, ha favorito una maggiore permanenza a scuola. Le famiglie stanno acquisendo maggiore consapevolezza dell'importanza dell'istruzione, soprattutto nelle scuole secondarie, contribuendo a un aumento del numero di studenti che continuano il percorso scolastico. A Bari, iniziative di sensibilizzazione e di miglioramento della comunicazione tra insegnanti e famiglie hanno avuto un impatto positivo, rafforzando il legame tra scuola e comunità rom.

Per quanto riguarda l'importanza dell'istruzione per la comunità rom, tutti concordano sul fatto che essa sia fondamentale per l'inclusione sociale e lavorativa. Tuttavia, i modelli scolastici attuali non sempre rispondono alle esigenze specifiche della comunità. Molti rom percepiscono la scuola come distante dalla loro realtà e poco efficace per migliorare la loro condizione socioeconomica. A Firenze si sottolinea la necessità di personalizzare i percorsi scolastici, mentre a Roma la discriminazione e la frammentazione dei progetti educativi limitano l'impatto positivo dell'istruzione. Nonostante queste sfide, ci sono segnali incoraggianti, soprattutto dove le politiche locali hanno rafforzato il rapporto tra scuola e famiglie, con progetti educativi più mirati. Infine, c'è la consapevolezza che, sebbene l'istruzione non garantisca un riscatto sociale immediato, rimane uno strumento essenziale per contrastare l'emarginazione. Tuttavia, è necessario ripensare il modello scolastico, rendendolo più inclusivo e capace di rispondere alle esigenze pratiche e culturali della comunità rom. L'istruzione

dovrebbe essere vista come un processo continuo di inclusione che coinvolge non solo gli studenti, ma anche le loro famiglie e l'intera comunità, in un percorso di crescita e integrazione sociale.

3. Motivazione e didattica

Le risposte degli intervistati sulla motivazione degli studenti rom a rimanere a scuola evidenziano un forte consenso sull'importanza di adottare metodologie didattiche orizzontali e partecipative, come l'apprendimento cooperativo. Questi approcci favoriscono la partecipazione attiva e valorizzano le competenze individuali, creando un ambiente più inclusivo. Inoltre, integrare le esperienze culturali degli studenti rom in classe è considerato un modo efficace per migliorare l'inclusione. Un altro aspetto rilevante è la necessità di migliorare la relazione tra scuola e famiglie. La comunicazione dovrebbe essere più positiva e proattiva, andando oltre la semplice segnalazione di problemi. Coinvolgere le famiglie nel percorso educativo può rafforzare il loro legame con la scuola e motivare i bambini a rimanere. Infine, le metodologie interattive, come workshop, giochi e attività esperienziali, sono ritenute le più efficaci. La formazione continua degli insegnanti, mirata alla gestione delle differenze culturali e sociali, è vista come fondamentale per creare un ambiente scolastico più accogliente e inclusivo.

4.Sfide e problematiche degli operatori scolastici

Le sfide principali che gli operatori scolastici incontrano nel sostenere gli studenti rom si concentrano su diversi aspetti comuni. Un tema ricorrente è la difficoltà di costruire e mantenere nel tempo relazioni di fiducia, sia con le famiglie che con gli insegnanti. La comunicazione tra scuola e famiglie rom è spesso limitata alla segnalazione di problemi, creando un divario che ostacola un vero coinvolgimento. I professionisti sottolineano l'importanza di incentivare i processi di autodeterminazione delle famiglie e di sensibilizzare il corpo docente attraverso incontri e momenti di condivisione, per creare un ambiente più inclusivo. Un'altra sfida è l'instabilità del sistema scolastico, con frequenti cambi di insegnanti e un uso eccessivo di figure esterne per gestire le criticità. Questo frammenta il supporto agli studenti rom e crea una distanza tra loro e il resto della classe, limitando la vera inclusione. Alcuni intervistati evidenziano la necessità di dare maggiore continuità ai progetti educativi, garantendo risorse adeguate e dedicando più tempo alle operatrici e agli operatori per strutturare interventi efficaci.

Sul fronte delle competenze necessarie per prevenire l'abbandono scolastico, tutti concordano sull'importanza di riconoscere i segnali di disagio, anche quelli più sottili, e di sviluppare forti capacità di comunicazione interculturale per lavorare efficacemente con le famiglie rom. Gli operatori devono essere in grado di comprendere le dinamiche sociali ed economiche che influenzano gli studenti rom, e possedere competenze socio-emotive per gestire situazioni complesse ed emergenziali. È importante che i professionisti siano in grado di ascoltare attivamente e rispondere ai bisogni dei ragazzi, mantenendo relazioni costanti e costruttive con le scuole e gli enti istituzionali. Inoltre, la formazione continua è vista come essenziale. I professionisti che lavorano con studenti rom necessitano di competenze multidisciplinari che spaziano dall'antropologia alla pedagogia e alla psicologia, per poter affrontare le varie linee di emarginazione cui sono soggette le comunità rom. Le conoscenze interculturali sono considerate fondamentali, così come l'abilità di lavorare in team e di mantenere un equilibrio emotivo nelle situazioni difficili. Un aspetto importante è anche la capacità di evitare un coinvolgimento eccessivo dal punto di vista emotivo, per affrontare le sfide con lucidità ed efficacia.La relazione di fiducia con le famiglie è un altro punto chiave, ma difficile da realizzare. Gli operatori sottolineano l'importanza di lavorare sul campo, creando occasioni di incontro tra famiglie rom e docenti, così che questi ultimi possano comprendere meglio le dinamiche familiari e sociali degli studenti. Solo attraverso una comprensione più profonda del contesto di vita delle famiglie rom è possibile sviluppare interventi educativi più mirati ed efficaci.

5.Ruolo dei genitori nella prevenzione dell'abbandono scolastico

Il ruolo dei genitori rom nella prevenzione dell'abbandono scolastico emerge come cruciale, ma presenta diverse sfide. Le competenze dei genitori variano notevolmente, influenzate dal loro percorso educativo e dalla relazione che riescono a instaurare con la scuola. Molti genitori, specialmente quelli che hanno sperimentato una scolarizzazione limitata, faticano a comprendere l'importanza a lungo termine dell'istruzione e a supportare i figli nei momenti di difficoltà. Questa mancanza di fiducia nella scuola, legata anche a un'esperienza storicamente negativa del sistema educativo, si traduce in un coinvolgimento discontinuo: i genitori proteggono i figli quando sono piccoli, ma tendono a considerare la scuola meno importante quando i ragazzi raggiungono l'adolescenza. Per migliorare la situazione, i genitori rom devono sviluppare alcune competenze chiave. Tra queste, c'è la necessità di partecipare attivamente al percorso scolastico dei figli, comprendendo l'importanza dell'istruzione e imparando a gestire le sfide scolastiche. È fondamentale che i genitori siano formati e sensibilizzati, non solo sulle dinamiche scolastiche, ma anche sull'importanza del dialogo con gli insegnanti e il personale scolastico. Inoltre, una migliore conoscenza della lingua italiana e un miglioramento delle condizioni socioeconomiche potrebbero favorire una maggiore partecipazione. Per prevenire l'abbandono scolastico, i genitori devono essere coinvolti attivamente nel processo educativo, instaurando un dialogo costante con la scuola e partecipando a percorsi di formazione che li aiutino a riconoscere segnali di disagio nei figli. La collaborazione con la scuola e con le operatrici e operatori sociali può fare la differenza, così come il rafforzamento delle relazioni di fiducia tra genitori e insegnanti. In molte comunità, la presenza di mediatori culturali e un accesso migliore ai servizi educativi e di supporto possono facilitare l'inclusione e contribuire a mantenere i ragazzi a scuola.

5. Politiche e supporto istituzionale

Le risposte riguardo le politiche e il supporto istituzionale per gli studenti e gli educatori rom mostrano un consenso sull'insufficienza delle misure adottate a livello nazionale. Secondo la maggior parte degli intervistati, lo Stato non sta implementando politiche adeguate per affrontare in modo efficace il fenomeno dell'abbandono scolastico tra le comunità rom. Manca un piano nazionale omogeneo e coordinato, e le iniziative attuali, come il Pon Inclusione, sono frammentarie e spesso limitate a progetti locali o regionali. Questo porta a una grande variabilità nella qualità degli interventi a seconda delle risorse disponibili nelle diverse aree. Anche se esistono finanziamenti e progetti europei mirati, come quelli del Ministero delle Pari Opportunità, il supporto strutturale per l'inclusione educativa dei rom non è sistematico. C'è un generale riconoscimento del fatto che le politiche locali, come quelle attuate dal Comune di Firenze o di Bari, possono produrre risultati positivi, ma queste iniziative sono isolate e non sufficientemente integrate in un approccio nazionale coerente. La "Strategia Nazionale di Uguaglianza, Inclusione e Partecipazione di Rom e Sinti 2021-2030" rappresenta un passo avanti, ma la sua implementazione è spesso inefficace e manca di continuità. In termini di iniziative specifiche per l'inclusione degli studenti rom, le esperienze sono varie e principalmente concentrate a livello locale. Ci sono esempi di buone pratiche, come laboratori di integrazione culturale e corsi di supporto scolastico personalizzato nelle scuole. Progetti come il Pon Inclusione RSC e iniziative di rete locale che coinvolgono famiglie, scuole e comunità, hanno mostrato risultati positivi. Anche attività come Toy for Inclusion, che agisce nella fase prescolare, sono considerate buone prassi per favorire l'inclusione dei bambini rom.Tuttavia, il quadro generale è di un impegno insufficiente, soprattutto in termini di coordinamento nazionale. Mentre le raccomandazioni della Comunità Europea sono un passo importante, a livello nazionale c'è ancora molto lavoro da fare per garantire che le politiche e i progetti a favore dell'inclusione scolastica dei rom diventino una priorità strutturata e non episodica

6. Formazione e aggiornamento professionale

Preferenze per gli strumenti di formazione

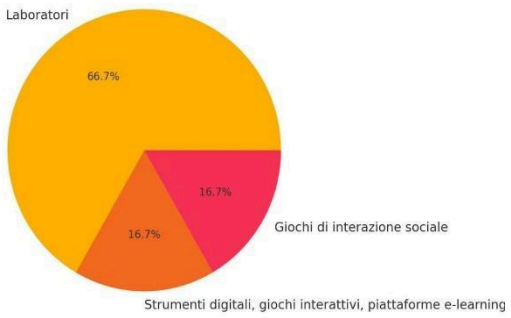

Competenze per prevenire l'abbandono scolastico

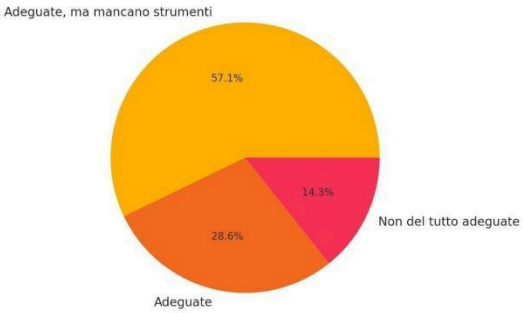

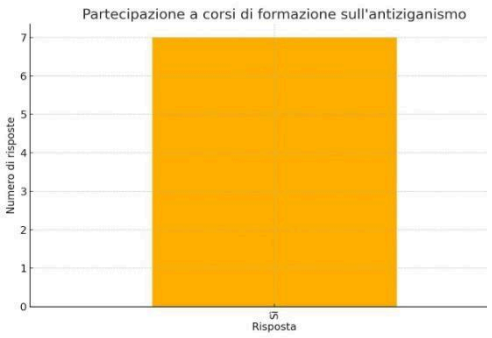

Modalità di partecipazione preferita

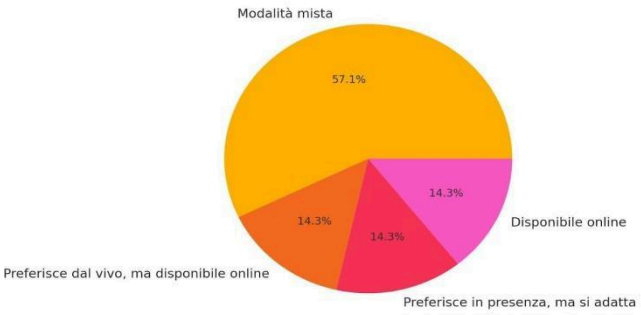

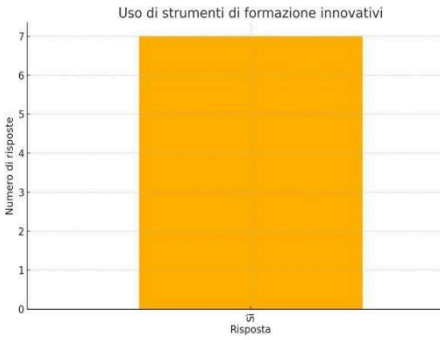

Durata ottimale del corso

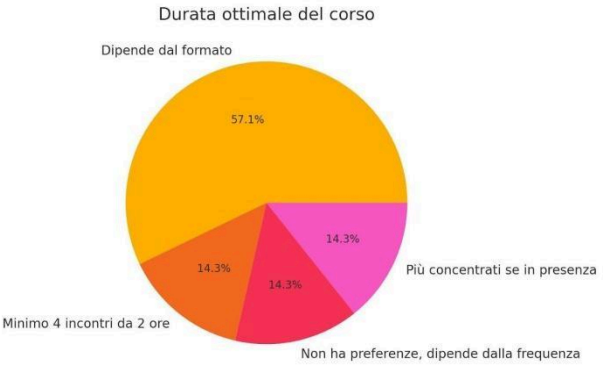

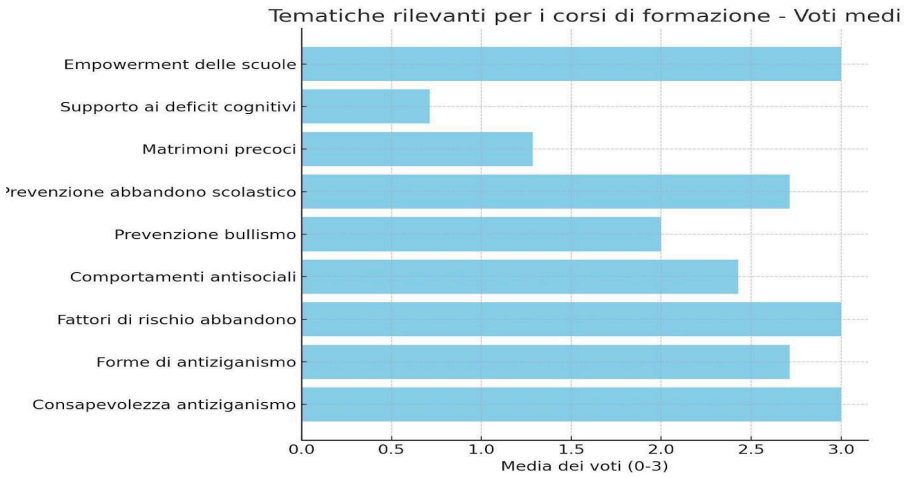

2.2 Interviste con gli studenti di comunità rom

La metodologia

La fase preparatoria alla ricerca sul campo è stata la fase più lunga e complessa, poiché sono estremamente rari i giovani della comunità rom che intraprendono studi universitari. La scissione dal percorso educativo avviene generalmente, in maniera ancora più drastica che non per i ragazzi delle famiglie di immigrati, alla fine delle scuole medie, al compimento di otto anni di scolarizzazione. Sono molto rari i ragazzi che frequentano un liceo, scuola media superiore che prepara per l'iscrizione all'università. La maggior parte dei giovani della comunità rom, di ambedue i sessi, frequenta una scuola professionale. Pertanto nella fase preparatoria il team del progetto ha diffuso l'informazione sul progetto tra la rete delle attiviste e persone di riferimento nelle comunità per procedere in seguito con la tecnica delle palle di neve, in cui i ragazzi più prossimi alla rete dei rapporti associativi ha coinvolto ciascuno un'altra persona da coinvolgere in intervista. Il vantaggio conseguito con questo procedimento ha permesso però di coinvolgere per un possibile ingaggio nelle attività progettuali un primo nucleo di studenti e, al contempo, di effettuare un'iniziale sensibilizzazione delle famiglie.

Le interviste sono state realizzate di persona da una persona della comunità rom giovane impegnata con l'associazione partner, seguendo l'approccio della ricerca partecipata tra i pari. Per l'intervistatrice questo ha costituito la prima esperienza di lavoro di ricerca sul campo. E' stata formata per il compito dalla ricercatrice esperta parte del team del progetto ed ha eseguito in prima persona l'intero ciclo del lavoro: la traduzione del questionario, l'organizzazione dell'incontro, la firma e l'archiviazione dei moduli di consenso al trattamento dei dati, la registrazione dell'intervista con il cellulare, la trascrizione dell'intervista e l'archiviazione. Le interviste sono state realizzate in lingua italiana.

Le interviste sono state in seguito analizzate dalla ricercatrice senior del team del progetto. Il report sui risultati è stato condiviso con il team dell'associazione partner, includendo la operatrice che ha realizzato le interviste.

Il questionario

Il questionario proposto nelle linee guida è stato tradotto in italiano. E' stato organizzato per blocchi di domande. E' stato inserito il focus specifico sul genere femminile, in coerenza con la missione e l'impegno dell'associazione partner. Agli studenti sono state proposte le seguenti domande:

Condizioni personali attuali:

1) Livello di istruzione/studi e professione
2) Sesso
3) Occupazione corrente

Percorso di istruzione – esperienza individuale:

4) Perché volevi studiare all'università/ frequentare la scuola secondaria/ superiore?
5) Quali sono stati i fattori più favorevoli in questo sforzo?
6) Quanto è stato difficile per te? Quali sono state le principali difficoltà che hai avuto dovuto superare?
7) Hai rivelato il tuo background culturale in ambito universitario/scolastico? In caso negativo, spiegare le ragioni e, in caso affermativo, descrivere le eventuali reazioni ricevute.

Fattori di sostegno – con il focus sul genere femminile - opinioni:

8) Qual è la tua opinione sul motivo per cui le ragazze rom hanno maggiori probabilità di abbandonare gli studi?
9) Quali sono i principali fattori di sostegno che ritieni più importanti affinché i bambini rom e soprattutto le ragazze restino a scuola (opzioni chiuse: genitori, insegnanti, situazione socioeconomica)

   Oltre all'elenco, specifica la tua idea di cosa conta maggiormente.
10) Crede che lo Stato stia adottando le misure giuste per sostenere le comunità studentesche rom?

Cosa costituisce un modello – induzione alla riflessione:

11) Cosa riconosceresti /o sarebbe riconosciuto come modello per i giovani nella tua comunità?
12) Ti piacerebbe consentire alle generazioni più giovani di seguire il tuo percorso?
13) Ti piacerebbe fungere da modello per le generazioni più giovani?

Il progetto – prospettive di ingaggio:

14) Hai partecipato ha qualche iniziativa precedente? Si/no, per favore spiega.
15) Ti piacerebbe far parte di un sociale network rivolto principalmente alle giovani rom studentesse universitarie e laureate?
16) Ti piacerebbe frequentare un corso seminariale pensato per migliorare le conoscenze e le capacità su come agire come modello?
17) Desideri partecipare ai corsi di formazione on line?
18) Presentazione degli argomenti del corso, con l'invito: Includi le tue idee /suggerimenti

Alle domande standard è stato aggiunto un ulteriore blocco di domande che riguardava un'immediata opportunità di formazione professionale gratuita nell'ambito della ristorazione:

19) Vorresti lavorare come chef o comunque nell'ambito della ristorazione?
20) Sei interessata a seguire corsi di formazione in questo campo?
21) Se no, che tipo di lavoro vorresti fare?

I risultati

1.Profilo degli intervistati

Sono state intervistate sei persone, che presentano una significativa differenziazione nelle caratteristiche individuali. La metà degli intervistati sono donne (3), e metà uomini (3). La metà è più giovane di 25 anni (2 maschi e una femmina) e l'altra metà ha più di 26 anni (2 femmine e 1 maschio). Anche lo status occupazionale divide gli intervistati in due gruppi equilibrati: la metà non ha un'occupazione al momento dell'intervista (2 maschi e 1 femmina) e l'altra metà lavora (1 maschio e 2 femmine). Tra quelli che lavorano, nessuno ha un'occupazione a tempo pieno. Gli intervistati provengono da 4 regioni diverse dell'Italia (Lazio, Umbria, Molise, Calabria); 2 risiedono in una grande città metropolitana (Roma) e 4 in centri urbani di medie dimensioni. Appartengono a 4 gruppi etnici diversi: sinti e rom Italiani, di antico insediamento; e rom romeni e rom Servi, di famiglie di recente immigrazione in Italia. Questa diversità di caratteristiche individuali degli intervistati ci permetta una sufficiente possibilità di generalizzare gli orientamenti rilevati.

2.Scolarizzazione e suoi riflessi sullo status occupazionale

La metà degli intervistati (3; 2 maschi e 1 femmina) ha conseguito un diploma di laurea, di indirizzi diversi (area economica; area scienze sociali; area medica). Un laureato (uomo) lavora, in maniera soddisfacente; il neo-laureato (uomo) è in cerca di prima occupazione, con esperienze precedenti di piccole collaborazioni. La donna laureata ha conseguito due diplomi di laurea in discipline complementari, è sotto-occupata e vive con frustrazione questa condizione. La metà degli intervistati (3; 1 maschio e due femmine) hanno una qualifica professionale, nell'ambito dei servizi alla persona (estetica, barbiere) e ristorazione (chef). Due hanno intrapreso il percorso professionalizzate subito dopo l'esame di terza media, una dopo due anni di scuola superiore. Attualmente nessuno dei tre lavora nel proprio campo di specializzazione professionale e il loro status occupazionale è precario. Uno è in cerca di lavoro; una svolge due lavori a tempo parziale, di cui uno in ambito di assistenza a domicilio; una è operatrice volontaria del Servizio Civile Universale, un programma governativo nazionale della durata di un anno.

3.Punti critici nel percorso di scolarizzazione

Le interviste confermano che il punto di passaggio di fondamentale importanza per il prosieguo del percorso di scolarizzazione avviene al conseguimento del diploma di terza media, all'età di 13-14 anni. La scelta dell'istituto in cui proseguire l'istruzione secondaria, determina la traiettoria personale del percorso scolastico. Chi sceglie un istituto professionale, si ferma all'età dell'obbligo scolastico (16 anni, dopo i primi due anni del secondo ciclo). La minoranza che sceglie un liceo e consegue il Diploma di Maturità, ha buone probabilità di proseguire poi con gli studi. Il secondo aspetto rilevante è che il diploma di laurea non sembra costituire – per le giovani donne rom – condizione sufficiente per realizzare un percorso professionale pienamente sufficiente.

4. Motivazioni alla scolarizzazione

Gli elementi della motivazione per perseguire un percorso di scolarizzazione sono comuni agli ambedue livelli di scolarizzazione (laurea e qualifica professionale). I driver comuni sono l'interesse personale, la visione dell'educazione come un investimento per il futuro, e la cultura e gli orientamenti della famiglia di origine.

Motivazioni

Interesse personale	Investimento per il futuro	Famiglia di origine
Mi piaceva.	*Volevo creare un domani per poter avere un lavoro.*	*I genitori.*
Per sapere qualcosa.	*E' sempre stato il mio sogno.*	
Mi sono appassionato a scuola.	*Per avere una vita dignitosa.*	
Mi piace la cultura.	*Per avere un lavoro giusto.*	
	Per essere indipendente dalla famiglia.	

La motivazione intrinseca – interesse personale – è comune agli intervistati sia laureati che non, e tutti si riferiscono ai primi anni delle scuole superiori, non agli anni successivi. Esprimono però lo stesso tipo di movente in modo diverso: più articolati e loquaci nel riportare la loro esperienza i laureati, estremamente stringati e laconici gli intervistati che non hanno conseguito il diploma della scuola secondaria superiore.

5.Motivazioni alla scolarizzazione e i suoi legami con il percorso professionale

Le interviste testimoniano un legame stretto tra il percorso di scolarizzazione e il lavoro. L'ambizione personale è sostenuta dalla convinzione che la scolarizzazione sia la strada necessaria per lavorare. Il lavoro, a propria volta, non è un fine in sé stesso, ma il mezzo per costruirsi una vita indipendente e dignitosa. Per i giovani della comunità rom, il percorso scolastico si configura come la strada maestra per affrancarsi da una condizione di marginalità. *"...andare a scuola per avere un loro domani."*

6.Il ruolo dei genitori

Il ruolo dei genitori, che danno supporto, che stimolano in giovane età, emerge come fondamentale. Nessuno degli intervistati ha fatto la scelta personale in contrasto con l'ambiente famigliare. Nessuno, altrettanto, menziona altri componenti della famiglia o della comunità immediata, come figure che li hanno orientato, o ispirato, o supportato nelle scelte educative. *"Avere il sostegno dei genitori che gli danno la forza e la volontà di andare a scuola, che gli fanno capire che la scuola è importante per loro."* Un/a rom scolarizzata non è un traguardo solo personale, ma anche un'importante risorsa per tutta la comunità. *"Mia madre anche se analfabeta, considerava che soltanto con la scuola possiamo essere quello che vogliamo in questa vita ed essere anche di aiuto alla nostra comunità rom."*

7.Strumenti a supporto della scolarizzazione

Nel declinare le priorità per il corso d'azione da intraprendere, per sostenere i percorsi di scolarizzazione dei rom, tutti gli intervistati puntano sul ruolo fondamentale dei genitori. La richiesta e la raccomandazione principale che emerge dalle interviste è di lavorare con la comunità, con gli adulti, per far acquisire alla cultura famigliare l'importanza della scolarizzazione dei figli.*"Secondo me l'unica cosa da fare e far capire ai genitori l'importanza della scuola, che l'istruzione sia la*

migliore cosa che possano avere.""Aiutare i genitori a comprendere il valore della scuola.""Si deve lavorare con la mentalità dei genitori.

8.I costi della scolarizzazione

Il secondo elemento determinante, che emerge da domande diverse, è la questione economica: quando si è poveri, studiare non è una scelta condizionata, e forse neanche una possibilità che si presenta. *"La difficoltà più grande erano i soldi."* Anche in presenza di altri due driver positivi, la spinta dei genitori e l'interesse personale, famiglie che vivono in condizioni di povertà non possono permettersi di sostenere i costi dell'istruzione.*"Il fattore genitori e la situazione economia familiare sono le cose più importanti.""Mi piaceva, ma ho fatto quella scuola anche perché era gratuita."* Povertà economica e povertà educativa vanno di pari passo e si alimentano a vicenda.

9.La questione di genere

Per quanto riguarda la questione di genere, tutti gli intervistati, maschi e femmine alla pari, sostengono che le ragazze dovrebbero avere le stesse opportunità dei ragazzi. L'orizzonte dell'uguaglianza di genere sembra acquisito dagli intervistati.*"Le ragazze della comunità rom devono avere lo stesso trattamento e le stesse opportunità che hanno i ragazzi nelle famiglie rom."*Tutti confermano però che le ragazze hanno maggiori difficoltà ad intraprendere percorsi di scolarizzazione – in ragione del fatto che sono maggiormente vincolate dalla cultura patriarcale. Per le ragazze, il costo della scolarizzazione non è solo economico, ma anche sociale e personale, richiede un maggiore investimento poiché richiede di contrastare la norma dominante della famiglia.*"Le ragazze devono essere più libere - di andare a scuola,..."*La cultura tradizionale patriarcale delle comunità rom viene individuata dagli intervistati come la principale causa della scorsa scolarizzazione delle ragazze. La scuola è vista come un ambiente promiscuo e pericoloso pieno di tentazioni per le adolescenti, a non conformarsi ai valori tradizionali. *"La maggior parte vuole andare avanti con gli studi, però ci sono dei genitori che pensano che andando a scuola prenderanno delle strade sbagliate."*Spesso la causa di abbandono scolastico sono i matrimoni precoci.*"Il fatto che si debbano sposare prima può portare loro a un abbandono."*

10.Il ruolo della scuola

Essere trattati alla pari degli altri nella scuola è ritenuto dagli intervistati la cosa fondamentale per far proseguire gli studi ai ragazzi rom. Nessuno riporta esperienze negative nell'ambiente scolastico e tutti sostengono che non hanno mai nascosto la loro identità.

11.Proposte per incentivare i percorsi di scolarizzazione

Gli intervistati individuano tre fattori principali per sostenere i percorsi di scolarizzazione, con particolare riguardo alla più acuta condizione di svantaggio delle ragazze: l'ambiente scolastico, i genitori e il sostegno economico.Alla scuola, di ogni ordine e grado, si chiede, semplicemente, equità.*"Il sostegno che le ragazze rom dovrebbero avere e di non essere diverse a scuola dalle altre persone."*Agli insegnanti viene riconosciuto una grande influenza, viene loro riconosciuta l'autorevolezza e dunque la possibilità di fare la differenza. Agli insegnanti si chiede un ruolo di promozione attiva: i giovani rom devono non solo essere trattati alla pari degli altri, ma anche curati e sostenuti nella loro vita di classe. *"...che gli insegnanti rispettano e spingano gli alunni rom ad integrarsi."*Ai genitori si chiede di non discriminare i figli in base di genere. La scuola dovrebbe essere una possibilità aperta alle ragazze come ai ragazzi.*"I genitori devono accettare e manifestare gli stessi obiettivi sia per le ragazze rom che per i ragazzi rom."*Per superare le limitazioni imposte dalla povertà e dalle condizioni economiche delle famiglie, le ragazze rom dovrebbero poter accedere alle borse di studio, di modo che il loro percorso scolastico possa dipendere dal loro personale investimento e impegno, e costituire al contempo un contributo alla famiglia. Questo sarebbe un modo per eliminare il pesante deterrente alla scolarizzazione costituito dalla povertà e

per introdurre nella comunità esempi di successo.*"Le ragazze rom dovrebbero avere le borse di studio."*

12.Interesse per percorsi formativi

Tutti gli intervistati guardano con interesse la possibilità di coinvolgimento nel progetto: a seguire la formazione, a partecipare agli scambi, a impegnarsi come modelli per gli altri giovani a sostegno della scolarizzazione.

13.Proposte per la formazione: role models

Nei percorsi di formazione e capacitazione del progetto, gli intervistati vorrebbero imparare dalle persone che si impegnano per migliorare le condizioni della comunità rom, che emergono come principali fonti di ispirazione. Propongono di familiarizzarsi con i personaggi della storia e della cultura rom e di confrontarsi con le donne e gli uomini rom attivisti nella sfera pubblica o persone di riferimento che si impegnano per la comunità a livello locale.

CONCLUSIONI

In Italia solo un quarto delle comunità rom di età compresa tra i 20 e i 24 anni ha conseguito un diploma di istruzione secondaria superiore e la metà sono NEET. L'intera comunità è gravata da condizioni economiche difficili, scarsità di lavoro dignitoso, segregazione abitativa e anti-ziganismo pervasivo. Il rapporto tra le famiglie e l'ambiente scolastico è inesistente o conflittuale, poiché manca la conoscenza reciproca e la fiducia. Supporto e mediazione tra la comunità e la scuola sono limitati alle azioni su base progettuale del terzo settore giacché è assente una politica nazionale con risorse stanziate a lungo termine. Lo iato tra la comunità e le istituzioni formative si acuisce nell'età adolescenziale. Il passaggio alla scuola media (classi 6-7-8) è il momento critico in cui molto spesso si consuma l'abbandono scolastico: per numerosi rom in Italia il percorso scolastico si chiude definitivamente all'età ancora bambina di 12 anni. La pandemia da Covid-19, con l'acuirsi del divario digitale, ha provocato una nuova forte ondata di abbandoni precoci, che in molti casi sono stati sanzionati con la perdita della potestà genitoriale oppure con una nuova migrazione delle famiglie.

Raccomandazione: Focalizzare il supporto sulle classi di scuola media, età di passaggio alla adolescenza e di passaggio dall'ambiente protetto mono-insegnante della scuola elementare a classi nuove e con molti insegnanti. Pertanto, il supporto alla scolarizzazione superiore si configura necessariamente come un lavoro che è al contempo strumento e risultato di un impegno più ampio per contrastare la condizione sistemica di radicale marginalizzazione.

Raccomandazione: Supporto economico o copertura dei costi diretti e indiretti della scolarizzazione (materiale didattico, mensa, trasporto, attività sportive, gite) per gli scolari e studenti delle comunità rom.

E' necessario pertanto

- allungare il raggio di azione progettuale per includere sia i giovani rom e Sinti che i formatori coinvolti in cicli di educazione secondaria inferiore e superiore, per costruire le basi per poter sostenere il perseguimento dell'istruzione superiore;
- allargare il raggio di azione progettuale per includere i genitori e gli operatori del terzo settore impegnati a sostegno dell'inclusione sociale dei rom e Sinti, per lavorare sulla costruzione di una comunità educante cooperante e competente.
- Il progetto dovrebbe investire a migliorare le capacità di tutti gli attori, alla pari, della comunità educante– ragazzi rom e Sinti in età scolastica, i loro genitori, i giovani rom e Sinti coinvolti come role models e

- peer educators, operatori e educatori del terzo settore impegnati nelle attività a livello locale per l'integrazione dei rom e Sinti, gli insegnanti, e altri professionisti nel campo dell'istruzione – a conoscere, a mettersi in relazione, ed a farsi parte attiva nel sostenere i percorsi scolastici dei giovani rom e Sinti.

E' necessario investire in particolare a sostenere la scolarizzazione delle ragazze rom, che sono fortemente discriminate e limitate nei loro percorsi scolastici e di vita, a causa del persistente pregiudizio patriarcale, acuito dalla segregazione sociale delle comunità rom e dalla mancanza delle figure di riferimento alternative. La priorità individuata è di migliorare le relazioni tra i genitori e gli insegnanti.

Raccomandazione: Investire nelle figure di mediatori specializzati in programmi di supporto localizzati e di lunga durata, puntando in particolare alle giovani donne rom e Sinti in funzioni di mediazione tra le famiglie e la scuola. La modalità formativa individuata è di formazione attiva e laboratoriale.

La proposta formativa per gli educatori dovrebbe concentrarsi su:

- conoscenza delle dinamiche sociali ed economiche che influenzano gli studenti rom e Sinti;
- consapevolezza dell'anti-ziganismo e dei suoi impatti a lungo termine;
- competenze per il dialogo inter-culturale;
- competenze e strumenti per l'individuazione e la gestione dei segnali di allerta precoce del rischio di abbandono.

La proposta formativa per i giovani rom e Sinti dovrebbe concentrarsi su:

- conoscenza della cultura e storia dei rom e dei personaggi significativi della cultura rom;
- conoscenza delle dinamiche sociali ed economiche e del funzionamento delle istituzioni;
- comprensione delle piattaforme di advocacy in confronto con gli attivisti rom;
- competenze trasversali - lingua italiana, public speaking, strumenti digitali e social media.

References

1. Strategia Nazionale di uguaglianza, inclusione e partecipazione di Rom e Sinti 2021-2030. (n.d.). UNAR. Retrieved July 30, 2024, from https://www.unar.it/portale/-/strategia-nazionale-di-uguaglianza-inclusione-e-partecipazione-di-rom-e-sinti-2021-2030
2. Regional Arlef. (N.D.). Progetti Delle Amministrazioni Pubbliche A Favore Dell'integrazione Delle Comunita' Rom, Sinti E Caminanti.
3. Diversità e inclusione nelle scuole in Europa – Eurydice Italia. (n.d.). https://eurydice.indire.it/diversita-e-inclusione-nelle-scuole-in-europa/
4. ISTAT. (2017). Popolazione rom, sinti e caminanti. Retrieved July 30, 2024, from https://www.istat.it/wp-content/uploads/2017/02/Fonti_di_dati_sulla_popolazione_RSC.pdf
5. Ministero Del Lavoro E Delle Politiche Sociali - Direzione Generale Per La Lotta Alla Povertà E La Programmazione Sociale. (N.D.). Programma Nazionale Inclusione E Lotta Alla Povertà 2021-2027.
6. MIUR. (n.d.). integrazione degli alunni rom sinti e caminanti. https://www.miur.gov.it/integrazione-degli-alunni-rom-sinti-e-caminanti
7. Progetto di inclusione sociale per le persone rom, sinti e camminanti e superamento del villaggio Lombroso - Programma integra. (2022, September 1). Programma integra.

https://www.programmaintegra.it/wp/attivita/area-inclusione-sociale/progetto-di-inclusione-sociale-per-le-persone-rom-sinti-e-camminanti-e-superamento-del-villaggio-lombroso/

8. Home - Associazione ROMNI Onlus. (2022, August 31). Associazione ROMNI Onlus. https://www.romni.org/
9. Progetti. (n.d.). Associazione 21 Luglio. https://www.21luglio.org/progetti/
10. ROM e SINTI. (2024, April 9). https://www.santegidio.org/pageID/30364/langID/it/ROM-E-SINTI.html
11. Vargiu, V. (2021, October 12). integrazione Rom - dedalus. Dedalus. https://www.coopdedalus.it/senza-categoria/integrazione-rom-2/
12. Progetto di Scolarizzazione di minori Rom, Sinti e Caminanti (1995-2015). (2017, April 29). Arci Solidarietà. https://arcisolidarietaonlus.com/progetto-di-scolarizzazione-di-minori-rom-sinti-e-caminanti/
13. Autorità garante per l'infanzia e l'adolescenza (2022). La dispersione scolastica in Italia: un'analisi multifattoriale. Documento di studio e di proposta. ISBN 978-88-944476-7-5
14. Bronfenbrenner, U. (2010). Rendere umani gli esseri umani. Bioecologia dello sviluppo, tr. it. Erickson, Trento.
15. DIRA Project Report (2023). "DIGITAL SKILLS IN THE ROMA COMMUNITY" Results of the survey implemented by DIRA Project in Finland, Italy, Serbia and North Macedonia. Deaconess Foundation.
16. www.hdl.fi/wp-content/uploads/2024/08/DIRA_Survey-Report_2024_accessible-version_FINAL.pdf
17. Istat (2017). Fonti di dati sulla popolazione Rom, Sinti e Camminanti. Un indagine pilota in quattro comuni italiani. A cura di Valeria de Martino, Alessandra Masi e Nicoletta Pannuzi. 978-88-458-1922-3
18. Khetane-SWG (2020). Rom e Sinti e la scuola. https://b10a2541-
19. efba-49cf-a116-8ae061a99526.filesusr.com/ugd/4b6dbc_89e68a23341047e8beaf716a62fc8f6f.pdfA
20. Pratesi, M. (2024). Primi risultati della misurazione della povertà educativa. Conferenza Nazionale di Statistica. Trento, 3-4 luglio 204.
21. Progetto P.A.L. Piani di azione locali. https://www.pianiazionelocale-rsc.com/documenti/
22. Roma Civil Monitor (2022). Rapporto di monitoraggio della società civile sulla qualità del quadro strategico nazionale per l'uguaglianza, l'inclusione e la partecipazione dei rom in Italia. Coalizione nazionale Roma Civil Monitor 2021-2025 in Italia. https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/05/RCM2-2022-C2-Italy-final-IT.pdf
23. Save the Children (2018). Nuotare contro corrente. Povertà educativa e resilienza in Italia. https://s3-www.savethechildren.it/public/files/uploads/pubblicazioni/nuotare-contro-corrente-poverta-educativa-e-resilienza-italia.pdf
24. Varricchio, A. (2023). L'integrazione dei minorenni Rom, Sinti e Camminanti: un inquadramento normativo. Rassegna Giuridica. Focus tematici. 1/2023.
25. Tommaso Vitale. Rom e sinti in Italia. Condizione sociale e linee di politica pubblica. 2010. https://sciencespo.hal.science/hal-01064419/document

BULGARIAN NATIONAL REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors list	
Author	Partner
Teodora Krumova	Center Amalipe
Irina Asenova	Center Amalipe

ENGLISH SUMMARY REPORT–BULGARIA

1. Key Objectives

The ACADE_ME project aims to contribute to raising education higher in the agenda of Roma inclusion as one of the tools for the fastest development. The evaluation of the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies highlighted that education was the area with the most significant progress, particularly through the reduction of early school dropouts and the increase in participation in early childhood and compulsory education. However, new problems have also emerged, such as the increase of cases of segregation of Roma students in schools. The aim of the report from one side to reveal and present the situation in Bulgaria from the perspective of Roma (girls/ women) and educational community and from another to provide the broader objective context through a desk review of existing literature, monitoring reports and expert statements.

Another objective of the report is to lay the basis of the next step of the project: a practical approach to combating anti-Gypsyism in Education through:

- Increasing access to knowledge/data on the impact and manifestations of anti-Gypsyism in Education
- Development of comprehensive materials against Roma students' discrimination
- Enhancing the capacities of educators and professionals
- Enhancing the capacities of Roma university graduates
- Create/ empower a national Roma Women Academic club to promote the emergence of positive change within the community
- Raising awareness in and out of Roma communities
- Enhancing the capacities of Roma graduates (especially women) to become influencers of positive change

2. Methodology

The methodology for this report follows a common appoach adopted by the partnership within the ACADE-ME project. A jont questionnaire and guidelines were developed and the unified reasearch in all partner countries was based on them. The desk research was based on the major documents, reports, interviews related to the advance of Roma integration. Center Amalipe leads the team performing Roma Civil Monitor in Bulgaria and a lot of the information ha been collected during this process., In Bulgaria Center Amalipe has established and debeloped a network of 247 school educating Roma students. They are based all over the country and cover different types of schools including vocational and secondary schools. In addition, Center Amalipe supports a network of Roma volunteers – active young people who are either in the secondary school or university students. Since Center Amalipe traditionally works for promoting, motivating and raising the number of Roma women with unversity education, many of the volunteers in our network are yung Roma girls. Therefore, questionnaires have been carried out with educators in the network operated by Center Amalipe. Respondents from Bulgaria's different regions were approached to provide geographicla diversity. Few other criteria were followed for choosing respondents: to work in different types of schools; to work with students from different Roma groups and thus cover th ediversity in the Roma community.

3. Key findings from the desk research

According to the last population census, Roma in Bulgaria are 266720 or 4.4%. (https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021-ethnos_en.pdf). However, according to the European Roma Strategic Framework this figure is between 700 000 and 800 000. This discrepancy is due to the fact that census population figures and other ethnic data based only on self-declaration is not reliable regarding Roma. The reasons for this are linked with the fact that many Roma (especially well educated and integrated in society) prefer to hide their identity and not to answer the question on ethnicity or declare another preferred consciousness (Bulgarian, Turkish, Romanian).Another important reason is the existence of big Roma groups who speak another language (Turkish, Bulgaria, Romanian, etc) and have non-Roma consciousness. According to expert estimations more than 60% of the people who are considered as "gypsies/Roma" by the surrounding population do not speak Romanes as mother tongue. According to anthropologists Roma in Bulgaria are divided into 56 groups and sub groups. They have different specifics and characteristic which are closely related to their educational, health and social status. According to the population census in 2021, 45% of Roma in Bulgaria live in villages and 55% in cities and towns. Around 60-70% of Roma live in Roma neighborhoods in the cities and villages, the others (their percentage is not well known but could be between 30-40%) live among the Bulgarian majority. Many strategic and operational documents in Bulgaria point that a big percentage of Roma houses in the segregated Roma neighborhoods are illegal. Their owners are searching for possibilities to make renovations in the houses but cannot obtain loan or credit because of the lack of property documents. Many families are also looking for starting small business but cannot receive financial support because of the lack of the property documents and/or because of the strong anti-Gipsysm.

Bulgaria was one of the first European countries to approve its Roma Strategy – Framework Program for Equal Integration of Roma in Bulgarian Society in 1999. Subsequently, the Strategy for Educational Integration (2004), the Health Strategy for Integration (2006) and the National Program for Improving Roma Housing Conditions (2007) were approved. The general opinion of the civil society organizations was that these documents were prepared with the real participation of the non-governmental sector and the Roma community. However, they were not backed by real funding and there was no political will to implement them. As a result, these strategies were used primarily as "evidence" of the existence of Roma policies in the process of Bulgaria's accession to the European Union, but did not lead to visible change.The present National Strategy for Equality, Inclusion and Participation of the Roma, approved on 05.05.2022, misses some of the main options recommended by the European Commission and the Council of the EU. It practically does not include the topics of combating anti-Roma racism and promoting Roma participation. Despite the proposal of the European Commission in the countries with large Roma populations to be not only horizontal priorities, but also specific chapters, and although until recently Roma organizations offered specific texts for these chapters, they were not approved.

The approved action plan has low added value. It is above all a descriptive document that describes the programs and activities that the institutions are still doing for vulnerable groups. Its prescriptive value, ie. the possibility of prescribing new activities and commitments is practically reduced to zero.In addition, the lack of ethnically disaggregated data in the different fields is a barrier for following, measuring, monitoring and evaluation of Roma related policies, especially in the field of education. Education is the most developed policy area in Bulgaria during the last two decades. Roma integration policies also follow this trend. The joint efforts of public institutions and the civil society brought significant legislative improvements promoting inclusive education concerning early childhood educational enrolment and prevention of early school leaving. With the introduction of the new Public education act desegregation efforts were also moved higher in the agenda of political attention. Since 2017, the educational mediator position was introduced to support children living in vulnerable local communities and by the summer of 2024 sustainability has been achieved

for the position of Roma educational mediators. As a result, there are more than 1,200 educational mediators. However, both the official monitoring reports and the shadow civil monitoring emphasize that "the measures targeting educational segregation, school enrollment of children living in poverty, Romani language and culture classes, as well as combating teachers' anti-Roma prejudices need further efforts. A study carried out by the Amalipe Centre, and the Ministry of Education shows that nearly 930 general education schools and 150 VET gymnasiums are with a concentration of students from vulnerable groups. These represent almost half of the general schools and one-third of the VET gymnasiums.

Ensuring the enrolment of all children at compulsory schooling age has remained a permanent challenge for decades and has become one of the key political priorities of the new Bulgarian government (after May 2018). "The Situation of Roma in 11 Member States" survey by FRA and UNDP undertaken in 2011 showed that only 68% of Roma children in obligatory school age in Bulgaria are enrolled at school.[35] In 2016 EUMIDIS2 survey showed an improvement which is still below the national rate: 91%[36]. Nevertheless, the survey registered 67% Roma early school leavers (aged 18-24 years old with at most lower secondary education and not in further education or training) with significant gender difference: 57% in the case of young Roma men vs. 77% among young Roma women. EUMIDIS3 will be due next year.In September 2017 MES announced that 206 378 children aged 5-18 are not enrolled (the number did not include other 100000 who were officially abroad with their families). According to MES data 1134 local teams were formed[37] and they carried out 216 904 home visits in search of 197 659 children. Around 23 898 children have been enrolled back to school. 2124 out of them dropped out again.[38] Nevertheless, the biggest success is regarding the children who are in the lowest age groups – 7974 five-years old, 2863 six-years old ones, etc. The number of re-integrated students who have been dropped-out in the previous years is significant – 7741 – but their share is not as big as it could be expected.

According to MES data the rest of the children who have not been enrolled back to school are absent due to going abroad (35%), no reliable information was obtained about the child (35 %), unwillingness of the parents (18%), health problems (8%), early marriages (2%), etc.

Since then, NGOs, schools and municipalities have achieved significant results in decreasing the dropout rate of Roma students within many pilot projects during the last decade. Since July 2017 Bulgarian government backed up these efforts with political attention, trans-institutional cooperation and even with state budget financing as explained below. With its Decision 373/05.07.2017 and later with for Decree 100/08.06.2018 the Council of Ministers set multi-institutional framework for full enrolment. It contains Mechanism, Coordination Unit and local multi-institutional teams. The Mechanism[39] includes the key institutions working with children and their families (not only educational but also social care and healthcare ones, police, municipal authorities and others). They are obliged to cooperate on 7 cross-cutting areas for ensuring that every child will attend school.[40] The Coordination Unit is at high political level: chaired by Deputy Prime Minister with participation of ministers of education, social policy, healthcare, interior and others.

---

[35] FRA 2014, *Education: the situation of Roma in 11 Member States*, p.18.

[36] FRA 2016, *EU-MIDIS II,* p.27.

[37] Information from MES provided in June 2018

[38] http://mon.bg/bg/news/3162

[39] Its full name is Mechanism for cooperation among institutions for inclusion in the educational system of children and students in pre-school and school age

[40] Decree 100/08.06.2018, art. 3

Another significant development since 2017-2018 was the real introduction of the position of educational mediator. At present 1260 mediators work in schools and kindergartens with Roma population. Only 9 % of Roma have secondary education and just 0,5% - university degree, according to 2011 Census[41]. At the same time, the Census from 2021 shows that 14,4% of Roma have secondary education and 0,8% with University degree. Besides the permanent increase of the number of Roma youths who study in professional gymnasiums and other secondary schools, the number of Roma studying in university significantly increased during the last couple of year. According to a survey by the Trust for social achievement (2019), 2,6% of Roma population have college or university degree, 22,9% have secondary education. The survey clearly shows that the number of Roma people with university diploma has increased six times for 8 years.

4. Key finding from the fieldwork research

Professionals interviews The interviews with educators and social workers were carried out in order to track the different challenges professionals face and to plan follow up steps. As explained in the methodology, professionals from different geographical territories and different types of schools were involved in order to cover various points of view. The general opinion of professionals is that an advance in the educational level of Roma students can be clearly seen. However, they all agreed that this advance is a result of long-term efforts and happens if there was accumulation of systematic efforts.

The teachers who have been part of the network "Every student will be a winner" administrated by Center Amalipe share that in the schools they work in, for example, the percentage of students continuing from primary to secondary has increased from 37% to 96 % for the last 12 years. At present the drop-out problem has moved to high schools and secondary education. They explain this positive trend with the change of the general motivation for education among Roma parents. This phenomenon is stronger among parents who have or who work abroad. As a logical consequence, professionals share that as longer students stay at school as higher they motivation is. In this respect, most of them agreed that students (especially girls, Roma girls) tend to finish their school education if they reach 10th grade.Two interviews have been carried out with teachers who work in schools thar are not so active in Roma educational integration. There the situation rather worsens than improve. In addition, these teachers are trapped into a vicious circle: since they do not see positive development, they become strongly demotivated. This influences their work, they do not use interactive methods, do not try to motivate students or to further work with parents which quickly results in low grades. Logically this further demotivates students, parents and teachers.

Another observation shared by professionals is that if they could raise the motivation of students, get them involved in civic actions, activism, peer training activities, this very quickly and directly influences their school performance. For example,12-grades from very marginalized communities this school year managed to take their state exams at the exit of secondary education with results higher than the average for the country. All of these students were included in volunteer clubs, peer and civic activities.Regarding state support the general opinion is that schools and professional are left completely alone in their struggle to motivate students and keep them at school. They rely very much on external support, namely the support of Amalipe within the network every student will be a winner. In addition, professionals from the network are much more open to get involved in further trainings, innovative and out-of-school activities.

41

Results could be achieved if parents are involved. There are different tools and methods to involve parents and success is already visible. Most of respondents are eager to share their positive experience so they are resource that could be used. Furthermore, the participatory method could motivate teachers to work better and fill appreciated.

Poverty and need to work has been shared as one of the obstacles for drop-out, especially after completing 10th grade (in Bulgaria obligatory education is until the age of 16th and usually after completing 10th grade which is necessary for receiving a driving license).Another serious problem that Roma girls still face in Bulgaria is early marriages. However, they also shared that even in this direction progress could be made.

Roma students

The students included in the survey are students in high school or University. Most of the interviewee were girls and they shared that although it was still difficult for them, more and more girls graduated school and continued education to University. Several of the students referred to a practice Center Amalipe was doing: national gathering of Roma girls and women. Several years these gatherings were performed in the university under the slogan "The University is a place for Roma women too". Strongly motivating factors was the engagement of decision-makers and public figures in these event, for example, the participation of the Vice president of Bulgaria. A tendency observed from the interviews is that once somebody from a separate Roma group or settlement continues to University, next years he or she is followed by an increasing number of other young people. The field work shows that as bigger the group of Roma university students is, the higher is the increase of successful young people continuing to higher educational level.

The community attitude is still a barrier. Although attitudes in Roma community have gradualy change recently, still there is a general suspicion towards girls who continue to study. Here somethig very important is finding moral (including peer) support. It is even more important if this suport is organized within an alternative community. Many of the respondents shared that their motivation to continue education was closely related to seeing role models as well as being in an environment with other Roma young people who have strong motivation to study.

Financial barriers still exist, both in secondary and university education and while more and more opportunities become savailable rescently to support Roma students in secondary education, University is still a harder dream to achieve. Respondents share that during the last couple of years they can see also a change in the attitudes of the teachers. They become more supportive and helps them. Students see also a relation betwen the change of attitutdes of teachers and their participation in trainings and other events organized by Amalipe. So they recommend that more practical training activities are organized by Amalipe. However, they underline, that a strong relation of trust between the educational organization and their teachers should be built in order these trainings to be effective.

Students appreciated very high all type of networking events, joint actions and civic volunmteer engagements. They pointed that this helps them find a new supportive environment. In addition, all these activities contribute to developing their soft skills for public speaking and behaviour, communication, advocacy.And last but not least, one of the serious barriers pointed by young people is the huge discrimination attitudes from majority society. Therefore, young people should be equipped with skills how to fight online hate speech, how to react to negative attitudes and change stereotypes. In order to do this they need the support of peers and mentors; they need to raise that self-esteem. A very successful practice has been the peer-to-peer trainings organized by Center Amalipe.

5. Next steps and key recommendations

The following steps should be connected both with further activities with educators and students. They should be inclusive and participatory based on further introduction of intercultural education on a higher scale.

A serious challenge is the threat from restrictive legislation (similar to that in Hungary, Georgia and Slovakia) which aims to stigmatize NGOs. In this respect trainings with young people should teach them how to be active citizens, should teach them European values and how to defend and promote their own culture. This would make them stronger and persistent to all challenges.

Training for teachers and other educators should be very practical because at present a lot of credit trainings are going on, where people receive credits necessary for their carrier and professional development. The training should convey democratic values and overcoming stereotypes and prejudices in an interactive way instead of direct lectures.

BULGARIAN NATIONAL REPORT

Въведение[42]

В България ромската общност, която е една от най-големите етнически малцинства в Европа, отдавна е обект на систематична дискриминация, известна като антициганизъм. Тази форма на расизъм, дълбоко вкоренена в обществото, поддържа вредни стереотипи и води до сериозна маргинализация на ромите. Един от най-явните примери за тази маргинализация се проявява в образованието.

Според Европейската комисия, въпреки многобройните реформи и усилията на международната общност да се справи с проблема, българската образователна система все още отразява тези дискриминационни практики. Това се проявява в различни форми, като недостатъчен достъп до качествено образование, пристрастие и негативни предразсъдъци от страна на учители и липса на ресурси за подкрепа на ромските ученици.

Доклад на "Amnesty International" подчертава, че тези проблеми водят до значителни пречки за ромските деца, които често се сблъскват с ниско качество на образованието и ограничени възможности за напредък. Независимо от усилията за подобрение и натиска на международните организации, реалността остава такава, че много ромски деца остават извън системата на качествено образование, което от своя страна ограничава техните бъдещи възможности и допринася за продължаване на социалната и икономическа неравенство.

Ромските деца в България срещат значителни неравенства в достъпа до образование и в образователните резултати в сравнение с техните не-ромски връстници. Те често са сегрегирани в недофинансирани училища, получават нискокачествено образование и често са обект на предразсъдъци както от страна на преподавателите, така и от съучениците си.

Тези образователни неравенства имат сериозни последици. Те не само че поддържат цикли на бедност и социална изолация, но също така нарушават основни човешки права. Лишавайки ромските деца от качествено образование, те не могат да развият напълно потенциала си и да се интегрират напълно в обществото. Това води до дългосрочни проблеми, които затрудняват успешната им интеграция и намаляват възможностите им за личностно и професионално развитие.

[42] *This research has been conducted independently and follows a different approach compared to previous studies. As a result, its methodological structure and adopted criteria do not necessarily align with those of prior research on the same topic.*

За ефективното справяне с тези предизвикателства е от съществено значение да се ускорят усилията за борба с антициганизма и дискриминацията в образованието. Това изисква комплексен подход, който включва реформи на политиките, обществени кампании за осведомяване и активна ангажираност на общността.

Ключовите инициативи трябва да се стремят да премахнат пречките, които затрудняват достъпа на ромските деца до качествено образование. Това включва прекратяване на сегрегацията в училищата, осигуряване на справедливо разпределение на ресурсите и предоставяне на необходимите инструменти на преподавателите, за да създадат приобщаваща среда.

Освен това, включването на положителни представяния на ромската култура в учебните програми може да помогне за преодоляване на съществуващите стереотипи и насърчаване на по-добро разбиране и приемане.

Справянето с антициганизма и образователната дискриминация не е само морална задълженост, но също така е от съществено значение за социалната сплотеност и равенството в България. Чрез ускоряване на усилията за справяне с тези въпроси, България може да постигне значителен напредък в подобряването на образователните резултати за ромските деца, което ще доведе до по-инклузивно и справедливо общество.

Методология

Методологията е съобразена със сложния, многоаспектен и многопластов характер на изследваното явление – интеграция на ромите и отпадането им от училище.

Формирането и реализирането на политики за интеграция на ромската общност е процес, в който различаваме поне четири групи заинтересовани страни: държавни институции, ромска общност, други участници в различните дейности (учители, образователни медиатори, социални работници и др.) и т. нар. „широка общественост“, която често може да стимулира или възпрепятства всяка публична политика. Всяка от тези групи – макар и в различна степен- е многообразна и това често оказва влияние върху провежданите политики. Например част от образователните и социалните характеристики на различните помски общности са в такава степен различни, че правят погрешно пренасянето на модели за въздействие от една общност към друга. Особено важно е да се отбележи, че всяка от заинтересованите страни , а често и отделните групи в нея предполагат различни методи за проучване, които трябва да бъдат съобразени с нейните специфики.

Въпросът с формирането и реализирането на политики за интеграция на ромите се усложнява и от факта, че голямата част от тези политики имат национално и местно измерение. Често съществуват съществени различия между дизайна на дадена програма на национално ниво и спецификата на изпълнението ѝ в различните общини и области.

Докладът се базира на детайлно разглеждане на националните стратегически данни и законодателство, които имат пряко отношение към ромската общност в България. Основното, от което сме изходили е Националната стратегия за интеграция на ромите. Проведохме и интервюта сред две целеви групи – роми, които са започнали висшето си образование и директори и учители, които работят в училища с преобладаващо ромско население.

Идеята е да покажем как работи нашето законодателство, държава и институции в посока интеграция на ромите и къде се намира нашата организация в този механизъм.

Интервютата също са показател за отпадането на ромските ученици от гледна точка на тези, които трябва да ги задържат и тези, които са от другата страна ан бариерата и трябва да се борят с предразсъдъци, стереотипи и собствени нагласи.

Част А: Кабинетно проучване

Основна информация за страната

България е дом на разнообразно население, включително значителна ромска общност. Според преброяването от 2021 г. ромите представляват приблизително 4,4% от общото население на България, въпреки че някои оценки предполагат, че реалният им брой може да е по-висок поради недостатъчно отчитане и променливост в етническото самоопределение сред ромите. Исторически, ромската общност в България е била подложена на систематична маргинализация и социално-икономически предизвикателства, които продължават и до днес. Тези предизвикателства включват ограничен достъп до основни услуги като качествено образование, здравеопазване и възможности за работа, което допринася за цикъла на бедност и социално изключване.

Въпреки ангажимента на България към стандартите на Европейския съюз и признаването на ромите като етническо малцинство със защитени права, дълбоко вкоренената дискриминация и социално изключване продължават да бъдат широко разпространени. Това е особено изразено в образователната система, където ромските деца често се сблъскват със значителни пречки, които възпрепятстват техния академичен успех и интеграция. Проблеми като сегрегация в училищата, ниски очаквания от страна на учителите и липса на културно съобразени методи на преподаване продължават да създават сериозни затруднения за ромските ученици. Тези пречки не само влияят върху техните академични постижения, но и ограничават бъдещите им възможности, което поддържа цикъла на бедност и маргинализация.

Правителството на България, заедно с международни организации като Европейския съюз и различни неправителствени организации, полагат усилия за преодоляване на тези неравенства чрез различни политики и инициативи, насочени към подобряване на включването на ромите в образованието. Въпреки това, прилагането на тези политики често се оказва неефективно, затруднено от недостатъчно финансиране, липса на политическа воля и силни обществени предразсъдъци. Въпреки че има някои признаци на напредък, много ромски деца все още нямат достъп до качествено образование, което е тяхно основно право. Анти-ромските настроения продължават да захранват дискриминацията в различни аспекти на живота в България, което още повече усложнява усилията за интеграция и социално включване.

Необходимо е да се подчертае, че преодоляването на тези предизвикателства изисква не само стабилни и добре финансирани политики, но и значителни промени в обществените нагласи. Образованието е ключов фактор за прекъсването на цикъла на бедност и социална изолация, и следователно трябва да бъде основен приоритет за националната и местната власт. Освен това, инициативи за повишаване на осведомеността и борба с предразсъдъците могат да играят важна роля в създаването на по-приемащо общество, което предоставя равен шанс на всеки гражданин, независимо от етническия му произход.

Национален правен контекст относно социалната интеграция на ромите

На редовното си заседание от 05.05.2022 г. Министерският съвет прие чрез свое Решение за Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите те (2022-2030г.). Въпреки настоянието на гражданските организации не се предвижда документът да бъде гласуван от Народното събрание – така, както се случи с предходната стратегия през 2012г. И през последната трета процедура на обществено обсъждане на стратегията, провела се през март и април 2022 г., основните неправителствени организации, които участваха в процеса преповториха своите ключови предложения. Само едно от общо 67 предложения бе одобрено. Останалите получиха отговор „Не се приема“ или „Приема се за сведение“, което на практика означава същото. Така бе одобрена стратегия спрямо, която всички основни заинтересовани страни имат

сериозни резерви. Макар да не е недоразумение, тя не вдъхновява и не предвещава сериозна промяна в изпълнението на политиките спрямо ромите. Какво предвижда новата стратегическа рамка и защо не бяха приети предложенията на гражданските организации към нея?

Предходните ромски стратегии

България бе една от първите европейски държави, която одобри своя „Ромска стратегия" – Рамкова програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество още през 1999 г. В последствие бяха одобрени Стратегия за образователна интеграция (2004 г.), Здравна стратегия за интеграция (2006 г.) и Национална програма за подобряване на жилищните условия на ромите (2007 г.). Всеобщо споделеното мнение на гражданските организации бе, че тези документи са изработени с реално участие на неправителствения сектор и на ромската общност. Въпреки това, те не бяха подкрепени с реално финансиране и не бе налична политическа воля за прилагането им. В резултат на това посочените стратегии бяха използвани преди всичко като „доказателство" за наличието на политики спрямо ромите в процеса на присъединяване на България към Европейския съюз, но не доведоха до видима промяна.

Националната стратегия на Република България за интеграция на ромите

На 06.04.2011 г. Европейската комисия публикува Рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите. Тя следваше подхода за социално включване, поставяйки цели в областите образование, здравеопазване, жилищни условия и заетост. Рамката изискваше от националните правителства да приемат свои национални стратегии. В съответствие с това изискване България изработи своя Национална стратегия на Република България за интеграция на ромите. Гражданските организации и ромската общност участваха активно в нейната подготовка, като се включиха в работната група по изготвянето на документа заедно с институциите, организирани бяха дискусии на регионално и местно ниво. По предложение на неправителствения сектор стратегията бе гласувана чрез Решение на Народното събрание от 01.03.2012 г.

Новата Европейска рамка за ромите: новите възможности предложени на национално и европейско ниво

През октомври 2020 г. Европейската комисия публикува обновена Европейска рамка за национални стратегии за равенство, приобщаване и участие на ромите. Тя комбинираше подхода за социално включване с борбата срещу дискриминацията и анти-ромския расизъм, изискването за отчитането на многообразието в ромската общност (включително правата на ромската жена) и насърчаването на ромското участие. През март 2021 г. Европейската рамка бе доразвита чрез Решение на Съвета на ЕС.

Подготовката на българската Национална ромска стратегическа рамка: трудният консултативен процес

През декември 2020 г. Секретариатът на НССЕИВ (който е и Национална контактна точка) публикува за обществено обсъждане първи работен вариант на Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите. Той бе изработен без участието на гражданските организации и предвиждаше документът да бъде гласуван единствено от Министерски съвет в навечерието на предстоящите парламентарни избори през март 2021 г. Проектодокументът бе критикуван от всички, участвали в общественото обсъждане организации и експерти заради ниското му качество и невключващия процес на подготовка.

В отговор на направените предложения, през февруари 2021 г. бе сформирана работна група за подготовка на новата стратегия със заповед на вицепремиера и председател на НССЕИВ Томислав Дончев. В нея участваха представители на основните институции на експертно (а не на политическо) ниво, както и някои от ромските организации. Поради

липсата на политическо участие от страна на правителството останалите ромски организации отказаха да се включат в работната група.

През следващите месеци двете служебни правителства, назначени от президента Радев не приеха обновената Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите. В нея бяха подобрени някои части (включително бе подготвена глава „Равноправие на ромската жена“ по предложение на Център „Амалипе“ и Мрежата за интеграция на ромите), но не бяха включени основните предложения на гражданските организации.

След одобряване на редовното правителство на Кирил Петков, процесът на подготовка на новата Национална стратегическа рамка и плана за действие към нея бе рестартиран. Вицепремиерът и председател на НССЕИВ Калина Константинова организира онлайн дискусия с гражданските организации в началото на февруари 2022 г. На 15 февруари 2022 г. тя се включи в дискусия, организирана от Център „Амалипе“ и Фондация „Фридрих Ебърт“, заедно с народни представители от всички парламентарни сили и ред други институции. Така в края на март 2022 г. бе публикувана за обществено обсъждане за трети път Националната стратегия и Плана за действие към нея. Оказа се, че по стратегическия документ не са правени никакви промени; някои промени са направени единствено по Плана за действие.

Както посочихме по-горе, основните граждански организации, участващи в процеса отново преповториха своите предложения: Националната мрежа на здравните медиатори, Асоциация Интегро, Хабитат България, Тръста за социална алтернатива, Център „Амалипе“ и други. Предложенията отново не бяха приети.

Новата Национална стратегия и Плана за действие към нея: пропуснатите възможности

Одобрената на 05.05.2022 г. Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите пропуска някои от основните възможности, препоръчани от Европейската комисия и Съвета на ЕС. В нея на практика не са включени темите за борба с анти-ромския расизъм и насърчаване на ромското участие. Въпреки предложението на Европейската комисия в държавите с многобройно ромско население това да бъдат не само хоризонтални приоритети, но и специфични глави и въпреки че до последно ромските организации предлагаха конкретни текстове за тези глави, те не бяха одобрени. Само номинално е включена глава за „Равноправие на ромската жена“: самата глава не съдържа конкретни цели и дейности, въпреки направените множество предложения. Така и не стана ясно коя е причината, поради която тези евристични нови моменти в Европейската рамка не намериха място в българската стратегия.

Новата стратегия отстъпва и на едно от важните достижения на предходната – одобряване чрез акт на Народното събрание. Въпреки че до последния момент ромските организации настояваха за това, правителството няма да предложи стратегическия документ в Народното събрание. Формалният аргумент е, че и Националната програма за развитие България 2030 е одобрена само с акт на изпълнителната власт. Посоченото отстъпление има, както символна стойност (показва намаляване на и без това слабата политическа решителност за политики спрямо ромите), но и конкретни практически измерения. Така например новата Национална стратегия може да бъде променяна или дори отменена на всяко следващо заседание на Министерски съвет. Тя трудно може да ангажира институциите извън изпълнителната власт, като например общините, Комисията за защита от дискриминация, националния омбудсман и ред други.

Одобреният план за действие има ниска добавена стойност. Той е преди всичко прескриптивен документ, който описва програмите и дейностите, които институциите и сега правят по отношение на уязвимите групи. Неговата прескриптивна стойност, т.е. възможността да бъдат предписани нови дейности и ангажименти на практика е сведена до нула.

България е страна, която е приела редица законодателни мерки и политики с цел интеграция на ромската общност и борба с дискриминацията. Въпреки че правната рамка е добре развита, изпълнението и ефективността на тези закони и политики често срещат затруднения.

Конституция на Република България

Конституцията на България гарантира равенство на всички граждани пред закона, като забранява всякаква форма на дискриминация на основата на етническа принадлежност, религия, пол, убеждения и други признаци. Член 6 от Конституцията гласи: „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. Няма привилегии или ограничения на правата, основани на раса, народност, етническа принадлежност."

Закон за защита от дискриминация

През 2003 г. България приема Закона за защита от дискриминация, който има за цел да гарантира равенство на всички граждани, включително и на ромите, в различни сфери на обществения живот като образование, заетост, здравеопазване и достъп до обществени услуги. Законът установява принципите на равнопоставеност и осигурява механизми за защита на лицата, които са обект на дискриминация. Специална роля в прилагането на този закон има Комисията за защита от дискриминация, която разглежда сигнали за дискриминация и може да налага санкции.

Закон за предучилищното и училищното образование

През 2016 г. България прие нов Закон за предучилищното и училищното образование, който също адресира проблемите на интеграцията на ромските деца в образователната система. Законът предвижда мерки за равен достъп до качествено образование, насърчава интеграцията на деца от уязвими групи, включително ромите, и стимулира училищата да работят в посока предотвратяване на отпадането от училище.

Комисия за защита от дискриминация

Комисията за защита от дискриминация е независим държавен орган, който има задачата да осигурява прилагането на антидискриминационното законодателство в България. Комисията разглежда случаи на дискриминация по етнически признак, включително спрямо ромите, и има правомощия да налага административни санкции. Освен това, Комисията провежда кампании **за повишаване на осведомеността относно равноправието и недискриминацията.**

Европейски правни норми и директиви

Като член на Европейския съюз, България е длъжна да спазва европейските директиви и регламенти в областта на равноправието и недискриминацията. Една от ключовите директиви в тази област е Директивата за расовото равенство (2000/43/ЕО), която забранява дискриминация на основата на расов или етнически произход в различни сфери на обществения живот. Тази директива е транспонирана в българското законодателство чрез Закона за защита от дискриминация.

ЧАСТ Б Национална програма за действие за ромите в образованието

Образованието на ромите в България е приоритет в рамките на няколко национални стратегии и програми, насочени към подобряване на достъпа на ромските деца до качествено образование и тяхната интеграция в образователната система. Въпреки редица трудности, България реализира национални програми, които включват мерки за намаляване на ранното отпадане от училище, подобряване на образователните резултати на ромските ученици и насърчаване на тяхното включване в училищната система.

Национална стратегия за интеграция на ромите (2012-2020 г.)

Националната стратегия за интеграция на ромите (2012-2020 г.) представлява основният документ, който очертава политиките и действията за подобряване на образованието сред ромската общност. Стратегията идентифицира образованието като ключова област за интеграцията на ромите, като се поставят следните цели:

- Прекратяване на сегрегацията на ромски деца в училищата.
- Подобряване на достъпа до предучилищно образование.
- Намаляване на ранното отпадане от училище сред ромските деца.
- Разработване на учебни програми, които отчитат културните различия и насърчават толерантността.
- Мерките включват предоставяне на стипендии, допълнителна педагогическа подкрепа и подобряване на инфраструктурата в ромските квартали.

Национална програма за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства

Тази програма, стартирана от Министерството на образованието и науката (МОН), цели насърчаване на интеграцията на ромските деца чрез подобряване на образователната среда и създаване на условия за включване в основното и средното образование. Програмата включва мерки като:

- Намаляване на сегрегацията на ромските деца в отделни училища.
- Организиране на извънкласни дейности и курсове за повишаване на грамотността.
- Създаване на възможности за достъп до предучилищно образование.
- Предоставяне на допълнителна подкрепа на ромските деца чрез менторски програми и курсове за повишаване на квалификацията на учителите.

Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“

Тази оперативна програма, финансирана със средства от Европейския съюз, също има компоненти, насочени към ромското население. Целите включват:

- Подобряване на достъпа до образование на уязвимите групи, включително ромите.
- Увеличаване на процента на завършващите средно и висше образование сред ромите.
- Намаляване на социалните неравенства чрез образование и социално включване.
- Програмата финансира различни проекти, насочени към ромските деца, като насърчава равен достъп до образование и създава възможности за индивидуална подкрепа.

Програма „Подкрепа за успех“ (2019-2021 г.)

Тази програма, насочена към намаляване на ранното отпадане от училище, също има за цел да обхване ромските деца, които са най-уязвими на този феномен. Чрез „Подкрепа за успех“ се предвиждат мерки като:

- Допълнителни учебни занятия за деца, които изостават в учебния материал.
- Индивидуална подкрепа за ученици в риск от отпадане.
- Обучение на учители за работа с деца от ромската общност и насърчаване на родителите да подкрепят образованието на своите деца.

Национална програма „Заедно за всяко дете“

Тази програма също е насочена към образователната интеграция на уязвими групи, включително ромските деца. Тя поставя акцент върху сътрудничеството между училища, местни власти и неправителствени организации за намаляване на ранното отпадане от училище и подобряване на качеството на образование.

Образование беше най-развитата област от политиката в България както през десетилетието на приобщаване на ромите (2005-2015), така и по време на предходната НСИР (Националана стратегия за интеграция на ромите) 2012-2020. Съвместните усилия на обществени институции и гражданското общество доведоха до съществени законодателни подобрения, насърчаващи приобщаващо образование във връзка със записването за ранно детско образование и превенция на ранното напускане на училище. От 2017 г. бе въведена позицията на образователен медиатор в подкрепа на деца, живеещи в уязвими местни общности. В резултат от това през 2021 г. има повече от 1 000 образователни медиатори. Пандемията от Covid19 и свързаните с нея училищни локдауни застрашиха образованието на деца от домакинства живеещи в бедност, с ограничен достъп до Интернет и онлайн обучение. Неотдавнашно проучване, представително и за сегрегираните общности, както и за хората, които се определят с ромска идентичност, показа че има значителен напредък в образованието на ромските деца през последното десетилетие. Въпреки това обаче, и официалният мониторингов доклад относно осъществяването на НСИР, и неофициалният граждански мониторинг наблягат на това, че мерките целящи образователната сегрегация, записването на училище на деца живеещи в бедност, часовете по ромски език и култура, както и борбата на учители с антиромските предразсъдъци се нуждаят от допълнителни усилия. Проучване, проведено от Центъра Амалипе и Министерството на Образование показва, че почти 930 общообразователни училища и 150 Професионални гимназии са с концентрация на ученици от уязвими групи. Те представляват почти половината от общия брой училища и една трета от професионалните гимназии.

Тези проблеми са взети предвид от макро-, мезо- и микро- гледни точки, и следователно интервенциите са предвидени като национални, общински и училищни мерки, и са насочени към множество различни заинтересовани лица: учители, непедагогически персонал, родители и деца. НРСР взема под внимание най-новите и подробни данни от различни източници: Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA), Световната банка, Института по Философия и Социология на Българската академия на науките, както и текущото проучване на политиките на гражданското общество, например: „Образователни постижения на ромските общности в България“, възложени от ТСА и проведени от Global Metrics Ltd. (2019 г.), и „Ранно детство в Ромските общности в България“ (2019) изготвено от Института Отворено общество – София.

Все пак, когато говорим за планираните интервенции, НРСР не е достатъчно убедителна. Мерките спрямо десегрегацията са делегирани на Центъра за образователна интеграция на деца и учениците от етнически малцинства. Тя е независима структура на Министерството на Образованието, която е отговорна за събирането и разпределянето на фондове между училища и детски градини за осъществяването на образователни интеграционни политики без да има функциите за определяне на политиките. Планираните интервенции са определени като обществени поръчки, т.е., само спечелилите ще могат да се „възползват, но това не е основна подкрепа, предлагана на всички училища. Има необходимост от законодателни промени от една страна и промяна на областния принцип на общото образование, от друга страна, за борба със сегрегацията на макро- и мезо нива, която липсва в настоящия План за действие.

Националният план за действие предлага дейности, които са скромни и без съществена добавена стойност: повечето от тях се изпълняват и понастоящем. Няма нови мерки

включени в плана, въпреки че някои от предишните не успяха да докажат своята ефективност и положително влияние. Всъщност, НРСР съдържа показатели за мониторинг за цялата страна, които не са категоризирани по етноси, което би затруднило оценката на реалния напредък. Такъв пример е показателя „относителен дял на младежите (на възраст 20-24) с поне със средно образование", както и „ранно отпадащи от образование и обучение (относителен дял на хората на възраст 18-24, които са завършили най-много основно образование)" и „неучастващи в образованието и обучението, от населението на същата възраст". В допълнение, има несъответствия в термините за релевантност между мерки и показатели в Плана за действие на НРСР, някои от които не отговарят на целите, за които те са планирани и няма да доведат до осъществяването на последните. Пример за това може да бъде намерен в Мярка 4.1 „Подпомагане на общините за реализиране на дейности за образователна десегрегация и превенция за недопускане на вторична сегрегация чрез осигуряване на безплатни пособия и материали" (наред с другите). По отношение на релевантността, струва си да се отбележи и Цел 3. „Подобряване на качеството на образование в детски градини и училища с концентрация на деца и ученици от уязвими групи, включително роми, където липсват качествени показатели за измерване на подобрението на същото качество на образование.

Стандартизирани интервюта

Според проведените от Център „Амалипе" интервюта с директори и учители, които преподават в училища с преобладаващи ученици от ромския етнос, основните причини за отпадане на ученици са ниския образователен статус на семействата им и незаинтересоваността от страна на родителите. В тази връзка, всички са на мнение, че е важна работа както с уаязвимите групи в лицето на учениците, така и засилена работа с родителите им, за да може да се променят стереотипите и мисленето им да се насочи в посока на развитие. Както житейско, така и личностно. Самите участници от тази страна на системата на образованието застават зад тезата, че държавата не полага достатъчно усилия в работата по посока образованост на ромската общност, защото всички сме наясно, че неграмотните се управляват много по-лесно. Социалните придобивки са единственото перо, по което работи държавата ни и с останалата част се борим ние в лицето на НПО, други организации и училищата. Поради това, всички са наясно, че имат нужда от обучение, за да могат да реагират по-адекватно на желанията за прекъсване на образованието. Като други важни теми, директорите посочват-преодоляването на когнитивните дефицити, преодоляването на ранни бракове и обучението на специалисти за работа с общността.

Що се отнася до анкетираните студенти от ромска общност, те виждат проблема с расова дискриминация в ранна детска възраст в училище и по-спокойни времена в гимназията, но най-големия проблем, който срещат и се наблюдава в доста части на България е стереотипа, че ромското момиче не трябва да се образова, а трябва да изпълни мисията си да създаде семейство и да даде живот. По тази причина доста млади момичета отпадат от образователната система много рано. Тези, които са успели да се преборят, често плащат голяма цена, но след време успяват да покажат на хората около себе си, че всичко това има смисъл и биват вдъхновение за други млади момичета. Студентите споделят, че мотивацията е основната им движеща сила и тя не идва от държавата, а от организации като Център Амалипе, които им дават подкрепа, вдъхновение и смисъл в бъдещето. Ето защо всички искат да бъдат пример и вдъхновение за други деца от общността и за тях е важно да се развиват, обучават и надграждат, за да има какво повече да предават като опит и знания. Въпреки наличието на финансов ресурс, към този момент изпълнението на интеграционните политики не постига резултатите, очаквани както от ромската общност, така и от обществото като цяло. Гражданският мониторингов доклад за изпълнението на НСИР също подчертава, че „Въпреки значителното насочване на ЕСФ към ромско включване в настоящия програмен период, някои препятствия на национално ниво рязко

ограничават възможността насочените към ромите дейности да постигнат устойчиви резултати:

– Не е наличен капацитет сред институците на цен-тралната власт, който да позволи реализирането на системен проект, насочен към ромската инте-грация: „системен проект" е термин, използван за големи проекти, създадени да осъществят по-литическа реформа на държавно ниво. Те се осъ-ществяват от конкретния бенефициент – съответ-ната държавна институция. Липсата на стабилна институция, занимаваща се с ромската интегра-ция, правят задачата невъзможна.

– Капацитетът на гражданското общество не е правилно използван: НПО не са конкретни бенефициенти, не им е осигурен достъп до големи проекти или международни фондове, въпреки че Финансовият механизъм на ЕИП и Норвежкият финансов механизъм доказаха ефективността на подобна практика.

– Участието на недържавни организации (на-пример НПО) е ограничена поради прилага-нето на принципа „държавна помощ", чрез неблагоприятна схема на плащанията (малки авансови плащания и закъснения).

– Поради управленски грешки (нередности) и политически грешки,27 плащанията по ОПНО-ИР от ЕС бяха спрени до провеждането на институционална реформа (прилагане на план на действие, включващ посочване на нова агенция за прилагането на ОПНОИР). Като резултат, много от мерките (включително тези, насочени към ромска интеграция) бяха забавени.

– Административната тежест кара бенефициен-тите да обръщат повече внимание на отчитането, отколкото на истинската работа на терен.

Основни слабости, които могат да се обобщят на местно ниво в процесите на ромската интеграция са следните:

– По-малките общини, (общините от селски тип) са с ограничен капацитет от човешки ресурси. В повечето случаи, в тези общини има само един служител, на когото му е „възложена и ромската проблематика", ведно с другите му административни отговорности, функции и задачи. Много често тези служители не разбират и не познават в дълбочина проблемите и спецификите на ромската общност, което, от своя страна, възпрепятства общината да може да планира и целеполага качествено, а от друга – максимално да се възползва от различните възможности по съответните програми.

– В селските общини се нуждаят от допълнителна експертиза за планирането и разработване на проекти, насочени към ромската интеграция по линия на различните фондове.

Източници на информация:

- European Commission. (2020). *EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion, and Participation (2020-2030)*. От: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620
- Amnesty International. (2019). *Bulgaria 2019*. In *Amnesty International Report 2019/2020*. От: https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/bulgaria/report-bulgaria/
- UNDP. (2012). *The Situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance*. От: https://www.undp.org/publications/situation-roma-11-eu-member-states-survey-results-glance
- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (2020). *ECRI Report on Bulgaria (Sixth Monitoring Cycle)*. От: https://rm.coe.int/ecri-report-on-bulgaria-sixth-monitoring-cycle-/16809ce1b0
- World Bank. (2014). *Roma Inclusion in Bulgaria: Achievements and Challenges*. От: https://www.worldbank.org/en/topic/socialdevelopment/brief/roma
- Конституция на Република България. От: https://www.parliament.bg/bg/const
- Закон за защита от дискриминация. От: https://www.kzd-nondiscrimination.com/layout/index.php/zakon

- Национална стратегия за интеграция на ромите (2012-2020). От: https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=27
- Закон за предучилищното и училищното образование. От: https://www.mon.bg/bg/57
- Комисия за защита от дискриминация. От: https://www.kzd-nondiscrimination.com
- Директива 2000/43/ЕО за расовото равенство. От: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043
- Национална стратегия за интеграция на ромите (2012-2020 г.). От: https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=19219
- Национална програма за образователна интеграция на децата от етническите малцинства. От: https://www.mon.bg/bg/100588
- Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж". От: https://sf.mon.bg/?go=page&pageId=15
- Програма „Подкрепа за успех". От: https://www.mon.bg/bg/100777
- Национална програма „Заедно за всяко дете". От: https://www.mon.bg/bg/100638
- Ангелова, Р., М. Димитрова, Г. Йорданова, А. Пампоров, В. Любомирова, М. Терзийска. (2020). *Национално изследване на постиженията на ромското образование и заетост*. София: TSA/Global metrix. Наличен на: https://socialachievement.org/web/files/richeditor/dokumenti/REPORT_TSA_ENG.pdf
- Колев, Пампоров. Крумова, 2021, op. cit.
- https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2021/03/D2.1_School-segregation-maps-in- Bulgaria_BGversion.pdf
- *Граждански мониторингов доклад за изпълнение на Националната стратегия за интеграция на роми на Република България. Фокусиран върху структурните и хо-ризонталните предпоставки за успешното изпълнение на стратегията.* Наличен на http://www.amalipe.com/files/publications/2017-C1-Bulgaria-local-electronic.pdf
- https://amalipe.bg/nacionalna-strategia_propusnati-vazmozhnosti/

SERBIAN NATIONAL REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors list	
Author	Partner
Bogdanka Tasev Perinovic	Know How Centre
Tatjana Lazor Obradovic	Know How Centre

ENGLISH SUMMARY REPORT: SERBIA

1. Key Objectives

The project "Acade_Me: Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education" (project number 101144820) aims to improve the inclusion of Roma through education in Serbia in line with the new EU strategic framework for the period 2020-2030. This initiative emphasizes the significance of education in combating anti-gypsyism and discrimination, especially in light of the increased vulnerability of marginalized Roma communities highlighted by the global COVID-19 pandemic.

The project's primary objectives include expanding knowledge on the impact and manifestations of anti-gypsyism in education, especially among teachers and social inclusion professionals. It aims to raise awareness and provide practical tools for educators to enhance their interactions with Roma students, directly contributing to reducing discrimination and creating a more inclusive educational environment. At least 300 teachers and professionals will be trained, with comprehensive educational materials developed to combat discrimination against Roma students.

The project also seeks to empower at least 180 Roma students and graduates by forming six national academic organizations for Roma women, promoting positive changes within Roma communities by creating new leaders who will act as ambassadors in the fight against discrimination. ACADE_ME raises awareness about the importance of education for the social integration of Roma, focusing on young people. It also aims to empower at least 60 Roma graduates, with a particular focus on women, to become leaders of positive change within their communities. Additionally, the project includes the creation of a comprehensive library of positive narratives to promote successful stories from Roma communities, further fostering positive perceptions of Roma contributions and potential.

2. Methodology

The study utilized a comprehensive methodology involving the collection of detailed information on several key aspects to analyze occurrences and manifestations of anti-gypsyism in education. Data was gathered from national statistical information and legislation related to the Roma community, with national frameworks for social inclusion and education programs for Roma being investigated. Key factors influencing school dropout rates among Roma students were identified, along with an examination of institutions and organizations supporting Roma children's education and their participation in higher education.

Fieldwork included interviews with education professionals and social inclusion experts, as well as secondary school and university students of Roma nationality, particularly focusing on girls and women. Interviews aimed to identify the challenges Roma students face in education, their educational backgrounds, and their views on the effectiveness of current trends and state measures supporting Roma students.

3. Key findings from the desk research

According to the 2022 census, approximately 133,000 Roma live in Serbia (1.98% of the population), making them the third-largest national minority. Despite a reduction in numbers from 2011, estimates suggest that the actual number of Roma may be up to 500,000 or more. Roma

communities, especially women, girls, internally displaced persons, and returnees, are among the most marginalized and excluded groups. The primary issues include a lack of formal education, widespread discrimination, and significant social exclusion from the labor market, public services, education, and policy-making processes.

Serbia's constitution and numerous laws provide the legal basis for the social integration of Roma. These include laws protecting national minorities' rights, prohibiting discrimination, ensuring social protection, and providing financial support to families with children. Specific laws guarantee inclusive education and healthcare, outline measures for employment and housing improvement, and promote public health and safety.

According to the FRA, Roma children in Serbia experience lower participation in early childhood education and high dropout rates, with 71% of Roma aged 18-24 leaving education early. Segregation remains an issue, yet Serbia shows a lower percentage of Roma children in segregated schools compared to other countries. Additionally, justice and support measures are limited, with significant challenges in addressing early marriages, social exclusion, and institutional discrimination.

Dropout rates among Roma students are influenced by various factors, including the quality of education, systemic support, teacher-student relationships, and economic disparities. Economic barriers, the non-mandatory nature of secondary education, socio-cultural norms, and a lack of support systems further exacerbate dropout rates.

Though primary education in Serbia is mandatory, significant challenges persist for Roma children. Late school enrollment, frequent absences, and early school leaving, particularly during transitions between educational cycles, contribute to high dropout rates. National efforts aim to improve educational conditions and outcomes for Roma students through resource investment, inclusive curricula, and affirmative measures.

Efforts to support the education of Roma in Serbia involve a range of scholarships, affirmative action policies for school enrollment, and specialized training programs. Key institutional supports include:

Scholarships: Providing scholarships is a critical measure to support Roma education. During the 2022/23 school year, 1,120 scholarships for Roma students were awarded, with 1,084 grants dedicated to the 2023/24 school year. Over the past nine years, a total of 8,699 scholarships were distributed, with 65% allocated to female students. Each scholarship amounted to 8,100 dinars disbursed in 10 equal installments. These scholarships are aimed at reducing financial barriers and increasing the educational participation of Roma children.

Mentorship programs: The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia employs around 200 mentors to support Roma students. Mentors play a vital role in ensuring students remain engaged in their studies, addressing challenges, and providing guidance on academic and personal development.

Pedagogical assistants: The "Regulation on Pedagogical and Andragogical Assistants" facilitates the employment of pedagogical assistants to support the education of Roma children in preschools and primary schools. Currently, 271 pedagogical assistants are employed across Serbia, with 231 in primary schools, 32 in preschools, and 8 in secondary schools. These assistants are crucial in

helping students integrate, overcoming educational challenges, and combating discrimination within the educational system.

Pandemic response: During the COVID-19 pandemic, a significant percentage of Roma students lacked access to the internet and necessary devices for online learning. To address this, printed materials were distributed, and pedagogical assistants maintained regular contact with students via phone and digital platforms. Over 2,550 IT devices were distributed to vulnerable schools, funded by various donors including the Roma Education Fund, Open Society Foundation, European Union, Ministry of Education, and UNICEF.

Anti-discrimination measures: Efforts to tackle discrimination include reviewing textbooks containing negative stereotypes about Roma and ensuring educational content aligns with anti-discrimination legislation. The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia is also working on training programs and creating manuals to prevent and address segregation in schools. These efforts aim to create an inclusive and supportive educational environment for all students.

Fewer than 2% of Roma pursue higher education, despite affirmative measures. The lack of additional support during secondary education and preparation for university poses a significant barrier. Initiatives focus on empowering Roma students through scholarships, support programs, and mentorship.

Affirmative measures aim to increase access to preschool and school education for Roma children and youth, with international support and local initiatives enhancing educational infrastructure, resources, and training programs. Despite progress, issues such as enrollment in special schools, segregation, and stereotypes persist, requiring ongoing efforts and targeted support.

4. Key finding from the fieldwork research

Professionals interviews

Interviews conducted with professionals working in education and social inclusion revealed critical insights into the challenges and needs associated with the education of Roma children and youth in Serbia. These detailed conversations, facilitated through an online questionnaire, included educators, social workers, specialists from Roma support organizations. The comprehensive feedback from these professionals offers a nuanced understanding of the systemic and situational factors influencing educational outcomes for Roma students.

A prevailing theme that emerged from the interviews was the significant impact of parental motivation on students' educational journeys. Many professionals emphasized that a substantial barrier to sustained school attendance among Roma children is the lack of encouragement and support from their parents. This issue is deeply rooted in traditional values and cultural norms within many Roma communities, where formal education is often not seen as a crucial component for enhancing life standards.

Economic challenges also loom large. Professionals indicated that the financial constraints faced by many Roma families force children to prioritize contributing to the household income over their education. This economic pressure results in high absenteeism and eventual dropout as children split their time between school and work to support their families.

Discrimination within the education system was another critical factor identified by the interviewees. Roma students frequently experience social exclusion and bias from their peers and sometimes even from educators. This environment fosters feelings of alienation and reduces students' willingness to continue their education. Additionally, the lack of a curriculum tailored to the unique contexts and needs of Roma students exacerbates their challenges, contributing to lower engagement and higher dropout rates.

While acknowledging the high dropout rates, some professionals observed encouraging trends in increased school retention among Roma students over recent years. These positive developments were attributed to several factors, including educational workshops, social assistance programs, and the legal requirement to complete primary education. Nevertheless, retaining students in the education system remains a significant challenge that demands sustained and targeted interventions.

All interviewed professionals underscored the critical importance of education for the Roma community's socio-economic improvement. Education is perceived as a powerful tool to combat poverty, create employment opportunities, dismantle enduring stereotypes, and foster social inclusion. The professionals highlighted that an educated Roma population could challenge and change prevailing prejudices, leading to broader societal acceptance and integration.

Opinions among professionals regarding state measures were mixed. While recognizing the existence of affirmative actions, such as scholarships and targeted educational programs, many voiced concerns about the implementation and effectiveness of these measures. They pointed out that insufficient dissemination of information and resources often limits the reach of such programs. Professionals suggested that existing efforts need to be more closely aligned with the specific needs of the Roma community, with additional training and resources for educators to support Roma students more effectively.

The interviews revealed a consensus on the necessity for continuous professional development tailored to the needs of Roma students. Empathy, commitment, and a profound understanding of the students' living conditions were identified as essential competencies. The professionals expressed that establishing trustful relationships with students and their families and maintaining open communication channels are fundamental to supporting Roma students' educational journeys.

Regarding parental engagement, professionals noted that many Roma parents lack the skills and awareness to support their children's education effectively. To address this, they recommended organizing educational workshops for parents to enhance their understanding of the long-term benefits of education and equip them with strategies to support their children's schooling.

Professionals suggested various strategies to encourage and support Roma students to remain in school. These included leveraging role models from the Roma community, using gamification techniques, conducting interactive workshops, producing motivational videos, and forming support groups on social media platforms. Such methods could enhance engagement and create a more inclusive and supportive learning environment.

However, several obstacles were identified. The professionals highlighted the lack of tailored resources and the resistance influenced by deep-seated cultural norms. Additionally, sustaining motivation among students and their families requires continuous engagement and support mechanisms.

Awareness of successful initiatives and best practices varied among the professionals, illuminating a need for broader dissemination of effective strategies. Most participants expressed a strong interest in adopting innovative training tools, such as guides, interactive games, and digital applications, which could enhance their professional competencies. There was also a significant demand for seminars and online courses focused on anti-gypsyism in education, identifying risk factors for dropout, and handling incidents of discrimination.

Interviews with Roma students

Interviews conducted with Roma students offered an in-depth view of their educational experiences, unveiling both the obstacles they face and the factors driving their perseverance. Speaking candidly through an online questionnaire, these students, predominantly women, shared their personal stories and perspectives, highlighting systemic issues and opportunities for improvement in supporting Roma education.

The study involved ten Roma students, including eight women and two men, from various stages of their educational paths. Seven of these students were currently enrolled in university programs, while three had already graduated. The participants were selected through a convenience sampling method, focusing on students actively engaged in higher education to gather a broad spectrum of experiences and insights.

An online questionnaire created via Google Forms served as the data collection tool, ensuring confidentiality and encouraging open, honest responses. The questions spanned several key areas, such as socio-economic challenges, motivations for pursuing education, experiences of discrimination, the effectiveness of support systems, and personal aspirations.

The Roma students expressed diverse motivations for continuing their education at the university level. For many, higher education represented a means to secure better employment opportunities and improve their socio-economic status. Some respondents specifically linked their educational pursuits to desired careers in prestigious institutions, highlighting the role of education as a stepping stone to stable and respectable jobs. Others were driven by a genuine passion for their chosen fields, indicating a deep-seated interest in acquiring new knowledge and skills. Interviewed students also mentioned the influence of familial and social contexts, with many striving to fulfill long-held aspirations that their parents or grandparents could not achieve. The notion of education as a pathway to a "better" and "easier" life was a recurring theme, illustrating its perceived value in improving one's quality of life and societal status.

A major challenge frequently mentioned by the students was the financial burden of pursuing an education. Many students recounted struggles with poverty and the constant need to balance work and study to support themselves and their families. The lack of financial stability often meant that these students had to engage in part-time or even full-time work, adding stress and reducing the time available for academic activities.

Experiences of discrimination also figured prominently in the students' narratives. Discrimination, both subtle and overt, created an environment of exclusion, negatively affecting their self-confidence and motivation. Some students felt that their ethnic background made them outsiders in academic settings, complicating their interactions with peers and faculty.

The interviews revealed nuanced understandings of why school dropout rates are higher among Roma girls. A significant number of students pointed out that economic hardship and the resulting need for immediate income push many Roma girls out of school. The perceived lack of correlation between education and stable employment further discourages continued schooling.

Additionally, the students discussed the dual discrimination faced by Roma girls—both from within their communities and from the broader society. In many Roma communities, traditional gender roles and stereotypes discourage girls from pursuing education, emphasizing early marriage and domestic responsibilities instead. These deep-rooted cultural norms create an environment where education for girls is undervalued or seen as secondary to their roles as wives and mothers.

5. Next steps and key recommendations

Improving the integration and success of Roma students in education requires addressing socio-economic disparities, combating discrimination, enhancing parental awareness, and providing tailored educational support.

The combined findings from interviews with professionals in education and social inclusion, as well as with Roma students, reveal a multifaceted landscape of challenges and opportunities within the educational journey of Roma children in Serbia. These insights underscore the critical areas that require attention and intervention to promote equitable education and social inclusion effectively. Both professionals and students highlighted the profound impact of economic hardship on educational attainment among Roma students. Poverty compels many Roma youth to work, hindering their ability to attend and engage in school regularly. Discrimination, both within educational institutions and broader society, exacerbates feelings of alienation among Roma students. Negative stereotypes and biases contribute to their higher dropout rates and lower self-confidence. Roma girls face dual discrimination—both from societal norms that undervalue their education and from cultural pressures advocating early marriage and domestic responsibilities. These dynamics result in higher dropout rates for Roma girls. The education system often lacks culturally tailored curricula and adequate support systems, further marginalizing Roma students. Professionals and students alike noted the need for more inclusive teaching methods and resources. Positive role models within the Roma community play a crucial role in inspiring and motivating students. Both professionals and students stressed the importance of visible success stories to challenge stereotypes and raise aspirations.

Recommendations:

One of the most crucial steps is to increase the accessibility and awareness of financial aid programs and scholarships. By alleviating the economic burdens that many Roma families face, these measures will enable students to concentrate on their studies without the added pressure of contributing financially to their households. Enhanced financial support can significantly reduce dropout rates and improve academic performance among Roma students.

Engaging Roma parents through workshops and awareness campaigns about the importance of education and available resources is essential. Parental involvement plays a crucial role in motivating students and encouraging their persistence in the educational system. Educating parents on the benefits of education and how to support their children can create a more conducive environment for learning at home.

Developing and implementing curricula that acknowledge and integrate the unique contexts and experiences of Roma students is vital. Such culturally relevant pedagogy, combined with focused teacher training on anti-discrimination practices and inclusive teaching methods, can help create a more inclusive and supportive classroom environment. This approach ensures that Roma students feel seen and respected, thus fostering better engagement and academic success.

Fostering positive teacher-student relationships through mentorship programs and professional development for educators is critical. Encouraging teachers to build trust and provide personalized support can greatly enhance students' academic engagement and success. Mentorship programs can serve as a valuable resource for guidance, motivation, and emotional support.

Strengthening anti-discrimination policies and promoting inclusive practices within schools are fundamental steps. Creating a supportive environment where Roma students feel valued and respected is crucial for their academic and personal development. Schools must be proactive in preventing discrimination and ensuring that all students have equal opportunities to succeed.

Investing in early childhood education is essential to establishing a solid foundation for Roma children. Ensuring access to quality pre-school education can have long-term positive effects on educational outcomes. Early interventions can help mitigate developmental gaps and prepare children for the structured learning environment of primary school.

Establishing networks and support groups for Roma students can significantly enhance their academic and personal development. These platforms provide students with opportunities to connect, share experiences, and receive guidance, fostering a sense of community and mutual support. Such networks can play a pivotal role in building students' confidence and resilience.

SERBIAN NATIONAL REPORT

Uvod

Projekat ACADE_ME ("Accelerating Capabilities against Anti-gypsyism and Discriminations in Education") usmeren je na unapređenje inkluzije Roma kroz obrazovanje, u skladu s novim EU strateškim okvirom za Rome za period 2020-2030. Pomenuti okvir postavlja inkluziju Roma kao ključan cilj, posebno nakon što je globalna energetska kriza izazvana pandemijom COVID-19 naglasila socijalnu ranjivost marginalizovanih romskih zajednica. U poslednjih deset godina, uprkos ograničenim rezultatima u inkluziji Roma, oblast obrazovanja beleži najveći napredak, zbog čega projekat ACADE_ME stavlja obrazovanje u prvi plan borbe protiv ciganizma, diskriminacije i nedostatka osnaživanja unutar romskih zajednica.

Glavni ciljevi ACADE_ME projekta uključuju širenje znanja o uticaju i pojavama ciganizma u obrazovanju, posebno među nastavnicima i profesionalcima u oblasti socijalne inkluzije. Projekat predlaže pristup usmeren ka podizanju svesti i pružanju konkretnih alata nastavnicima kako bi se poboljšao njihov odnos prema učenicima romske nacionalnosti, čime se direktno doprinosi smanjenju diskriminacije i stvaranju inkluzivnijeg obrazovnog okruženja. U tom kontekstu planirano je unapređenje kapaciteta najmanje 300 nastavnika i stručnjaka kroz obuku i razvoj sveobuhvatnih obrazovnih materijala protiv diskriminacije učenika i studenata romske nacionalnosti.

Pored obrazovanja nastavnika, ACADE_ME teži da osnaži najmanje 180 studenata i diplomaca romske nacionalnosti formiranjem šest nacionalnih akademskih organizacija Romkinja. Ove organizacije imaju za cilj promociju pozitivnih promena u romskim zajednicama i stvaranje novih lidera koji će biti ambasadori u borbi protiv diskriminacije. Takve organizacije Romkinja u visokoškolskom obrazovanju pružaju podršku zajednici i rade na tome da obrazuju i osnaže naredne generacije Roma.

ACADE_ME projekat takođe radi na povećanju svesti o važnosti obrazovanja za socijalnu integraciju Roma, posebno među mladima. Obrazovanje se prepoznaje kao ključni faktor za razumevanje savremenih izazova i prilika, čime se stvara osnov za potpuniju socijalnu inkluziju.

Još jedan važan aspekt projekta odnosi se na osnaživanje najmanje 60 diplomiranih Roma, s posebnim fokusom na žene, kako bi postali lideri pozitivnih promena unutar svojih zajednica. U tu svrhu, planirano je formiranje početne sveobuhvatne biblioteke pozitivnih narativa koja ima za cilj da promoviše uspešne priče iz romskih zajednica, čime se dodatno gradi pozitivna percepcija o doprinosima i potencijalima Roma.

Projekat ACADE_ME obuhvata brojne inicijative koje uključuju obrazovanje, osnaživanje romskih akademskih organizacija, širenje znanja o diskriminaciji i inkluziji i kreiranje pozitivnih narativa. Sve ove aktivnosti usmerene su ka stvaranju održivih rešenja za inkluziju Roma i osnaživanje ove zajednice kroz obrazovanje, u skladu sa ciljevima novog EU okvira za Rome.

Metodologija

Studija je imala za cilj da pruži sveobuhvatnu analizu pojava i manifestacija ciganizma u obrazovanju u Srbiji. Na osnovu literature sprovedena su nacionalna istraživanja i istraživanja.

Metodologija za ovu analizu je uključivala prikupljanje detaljnih informacija o nekoliko ključnih aspekata. Partnerska organizacija, Centar za proizvodnju znanja i veština, prikupila je podatke o nacionalnim statističkim informacijama i zakonodavstvu koje se tiču romske zajednice. Ispitani su nacionalni pravni okviri koji se odnose na socijalnu inkluziju Roma i procenjeni su nacionalni akcioni programi fokusirani na obrazovanje Roma, uključujući nalaze iz svih srednjoročnih evaluacija tih programa. Pored toga, istraživanje je uključivalo pregled statističkih podataka koji se odnose na obrazovanje u romskim zajednicama.

Studija je istraživala faktore koji utiču na povećavanje stope osipanja među učenicima romske nacionalnosti i procenjivala nacionalne preventivne okvire osmišljene da se bore protiv ovog problema. Identifikovane su institucije i organizacije koje podržavaju obrazovanje dece romske nacionalnosti i istražen je nivo učešća Roma u visokom obrazovanju. Štaviše, studija je dokumentovala inicijative i programe usmerene na sprečavanje osipanja i podsticanje učenika da ostanu u školi.

Da bi se dobilo specifičnije razumevanje ciganizma u obrazovanju, sproveden je rad na terenu. Ovo je uključivalo intervjue sa prosvetnim radnicima i stručnjacima koji rade u polju socijalne inkluzije, kao i sa srednješkolcima i studentima univerziteta romske nacionalnosti, sa posebnim naglaskom na devojčice i devojke.

Intervjui sa profesionalcima su uključili prosvetne radnike i stručnjake za socijalnu inkluziju, sa 5 učesnika. Ovi intervjui su imali za cilj da identifikuju izazove sa kojima se suočavaju učenici romske nacionalnosti u obrazovanju. Profesionalci su ispitivani o svom obrazovnom poreklu, profesiji, razlozima za koje veruju da intenziviraju fenomen osipanja, svojim pogledima na trenutne trendove pohađanja škole i o merama države za podršku učenicima romske nacionalnosti i prosvetnim radnicima. Istraživanje se takođe bavilo procenom sposobnosti profesionalaca da efikasno deluju u sprečavanju osipanja, spremnošću i znanjima roditelja dece romske nacionalnosti da podstaknu svoju decu na nastavak obrazovanja, kao i načinima za osnaživanje učenika da ostanu u školskom sistemu. Takođe su istražene poteškoće sa kojima se profesionalci suočavaju dok podržavaju učenike romske nacionalnosti i tražile su su informacije o postojećim lokalnim ili regionalnim inicijativama dobrih praksi u pružanju podrške učenicima romske nacionalnosti i profesionalcima.

Intervjui sa romskim studentima univerziteta obuhvatili su 10 učesnika, pri čemu su značajan broj bile žene. Ovi intervjui su istraživali izazove sa kojima su se ovi studenti suočavali pre upisa na univerzitet ili tokom napredovanja u školi. Pitanja su pokrivala njihovo obrazovno poreklo, motivacije za nastavak visokog obrazovanja, najveće izazove sa kojima su se suočavali, razloge zašto su romske devojčice sklonije napuštanju škole i faktore podrške koji su ključni da romska deca, posebno devojčice, ostanu u školi. Istraživanje je takođe uključivalo percepcije studenata o merama za podršku romskim studentskim zajednicama, njihovu otvorenost govore o svom o kulturnom poreklu na univerzitetu i njihovu spremnost da budu uzori mlađim generacijama.

Zaključci iz ovih intervjua su metodološki strukturisani, pružajući osnovne informacije o ispitanicima, detaljno opisuju istraživačku metodologiju i predstavljaju pitanja zajedno sa analizom prikupljenih odgovora.Primenom ove sistematične metodologije, studija je pružila primenljive uvide i praktične preporuke za adresiranje i ublažavanje oblika ciganizma u obrazovanju.

Deo A: Istraživanje

1.Osnovne informacije o zemlji

Rezultati Popisa iz 2022. godine pokazuju da u Srbiji živi 131.936 Roma (1,98% populacije), čime čine treću po veličini nacionalnu manjinu. U poređenju sa Popisom iz 2011. godine, broj Roma smanjen je (u 2011. godini bilo ih je 147.604). Ipak, procene ukazuju da stvarni broj Roma iznosi do 500.000 ili više. Trenutno, romske zajednice - posebno romske žene, devojke, interno raseljena lica (IRL) i povratnici - spadaju među najmarginalizovanije i isključene grupe u Srbiji. Romi često nemaju formalno obrazovanje i suočavaju se sa raširenom diskriminacijom. Ovo dovodi do problema poput isključenosti sa tržišta rada, javnih usluga, obrazovanja i procesa donošenja politika. Integracija Roma mogla bi značajno doprineti ekonomskom i društvenom razvoju Srbije.Opšti demografski podaci ukazuju da su Romi mlada populacija (više od 50% romskih muškaraca i žena je mlađe od 25 godina), ali da je mortalitet u ovoj populaciji viši nego u drugim etničkim grupama – prosečan životni vek je 12 godina kraći u poređenju sa prosekom u Republici Srbiji. Najčešće bolesti u odrasloj romskoj populaciji slične su onima u opštoj populaciji. Međutim, u poređenju sa opštom populacijom, romska populacija je češće izložena različitim faktorima rizika, živi nezdravijim načinom života, ima lošiji pristup i manju upotrebu osnovnih zdravstvenih usluga i preventivnih mera. Kao što je navedeno u delu koji se odnosi na nasilje nad ženama, romske žene su izložene većem riziku od nasilja zasnovanog na polu. Takođe, prevalencija dečjih i ranih brakova je znatno viša među romskom populacijom. Procenat žena u uzrastu od 20-24 godine koje su se udale pre 15. godine je 1,2% u opštoj populaciji, dok je u romskoj populaciji 15,9%, dok je procenat žena koje su se udale pre 18. godine 5,5% u opštoj populaciji i 55,8% u romskoj populaciji. Marginalizovani status Roma, uključujući fenomen "staklenog plafona", ograničava njihov uspeh u obrazovanju i na tržištu rada, često tera mlade Rome da prate tradicionalne modele zajednice kada se suočavaju sa ovim barijerama[43].

Regionalno istraživanje o Romima iz 2017. godine<[44] pokazalo je da marginalizovani Romi nemaju pristup ključnim mogućnostima za razvoj, uključujući zdravlje, obrazovanje, stanovanje i zapošljavanje. Mladi Romi (18-24 godine) imaju znatno niže šanse (27%) za zapošljavanje ili obrazovanje u poređenju sa svojim ne-romskim vršnjacima (58%), što ograničava njihove buduće izglede za zapošljavanje. Stope zaposlenosti Roma u starosnoj grupi od 15-64 godine su takođe znatno niže nego kod ne-Roma.

Obrazovne razlike su očigledne: 2017. godine samo 17% romske dece uzrasta 3-6 godina bilo je uključeno u predškolsko obrazovanje, a mnogi nisu pohađali školu. Iako se upis u osnovne škole poboljšao, trećina Roma uzrasta od 18-21 godine nije imala osnovno obrazovanje, a samo 1% je završilo visoko obrazovanje, u poređenju sa 23% ne-Roma. Stope zaposlenosti Roma (15-64 godine) opale su za 52% između 2011. i 2017. godine, a samo petina njih je bila zaposlena 2017. godine, što ukazuje na sve veći jaz u odnosu na ne-Rome.

Uprkos zakonodavnom okviru protiv diskriminacije, ciganizam, duboko ukorenjeni oblik rasizma, i dalje je prisutan. Diskriminacija se manifestuje kao socijalna isključenost, niže stope zaposlenosti i ograničen pristup uslugama. Istraživanja pokazuju da mnogi Romi osećaju da su diskriminisani, posebno u obrazovanju, zapošljavanju i javnim uslugama.

Romi se često, gotovo svakodnevno, suočavaju sa diskriminacijom, ali se ona retko prijavljuje iz različitih razloga (npr. teško je dokazati, strah od pritisaka i odmazde, nedostatak informacija i znanja,

[43]Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji, Unicef Srbija, 2017. Dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/media/2671/file/De%C4%8Diji%20brakovi%20u%20romskoj%20populaciji%20u%20Srbiji.pdf

[44]Regional Roma Survey, UNDP/World Bank /European Commission, 2017

itd.). Romkinje se suočavaju sa dodatnom diskriminacijom, jer nisu samo diskriminisane na osnovu svoje etničke pripadnosti, već i unutar svoje zajednice, koja je ukorenjena u patrijarhalnoj porodičnoj strukturi.[45]

Mnogi Romi žive u neuslovnim naseljima, siromašni su i nisu u mogućnosti da ostvaruju svoja osnovna prava. Postoji značajna socijalna distanca između Roma i članova drugih etničkih grupa u Srbiji, ali skorašnja istraživanja takođe ukazuju na obrnuti proces.

Proces integracije Roma u Srbiji usmeren je na smanjenje siromaštva, poboljšanje obrazovanja, zdravstva i kulturne inkluzije, uz neophodnu koordinaciju institucija i podršku šire zajednice. Promocija romske kulture i borba protiv stereotipa kroz političko delovanje uz angažman civilnog društva ključni su za podsticanje integracije i jednakosti.

2.Nacionalni pravni okvir koji se odnosi na socijalnu integraciju Roma

Ustav Republike Srbije definiše osnovne vrednosti zemlje, uključujući socijalnu pravdu, civilnu demokratiju, kao i ljudska i manjinska prava (Član 1). Posebne odredbe obezbeđuju potpunu ravnopravnost nacionalnih manjina (Član 14), garantuju ravnopravnost polova (Član 15), zabranjuju diskriminaciju (Član 21) i podsticanje na rasnu, etničku i versku mržnju (Član 49). Prava deteta su zaštićena (Član 64), a manjinama su obezbeđena sledeća prava: a) Potpuno ostvarivanje pojedinačnih i kolektivnih prava sa učešćem u donošenju odluka vezanih za obrazovanje, kulturu, informacije i upotrebu službenog jezika (Član 75). b) Potpuna ravnopravnost i nediskriminacija (Član 76). c) Ravnopravnost u administraciji javnih poslova (Član 77). d) Zabranjena je prisilna asimilacija (Član 78). e) Pravo na očuvanje kulturnog, etničkog i jezičkog identiteta (Član 79). f) Saradnja sa sunarodnicima (Član 80) i razvoj tolerancije (Član 81). Ustav takođe garantuje građanima pravo na učešće u javnoj vlasti (Član 53), pravo na rad (Član 60), posebnu zaštitu porodice, majke, samohranih roditelja i dece (Član 66), zdravstvenu zaštitu (Član 68), socijalnu zaštitu (Član 69) i obrazovanje (Član 71), što je ključno za inkluziju Roma. Implementacija politika inkluzije Roma obuhvata državne organe (Čl. 97, 99 i 123), autonomne pokrajine (Član 183) i lokalne samouprave (Član 190).

Više zakona čini osnovu za Strategiju socijalne inkluzije Roma:

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina: Prepoznaje status manjina i nalaže državne mere za postizanje ravnopravnosti među manjinama i većinskim stanovništvom, kao i za poboljšanje statusa romske nacionalne manjine (Član 4).

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina: Omogućava nacionalnim manjinama, uključujući Rome, da biraju svoje nacionalne savete za samoupravu u obrazovanju, kulturi, informacijama i upotrebi jezika.

Zakon o zabrani diskriminacije: Definiše zabranu diskriminacije, oblike diskriminacije i metode zaštite od nje.

Zakon o socijalnoj zaštiti: Prepoznaje socijalnu zaštitu kao javnu delatnost koja ima za cilj podršku pojedincima i porodicama ka nezavisnom životu i prevenciji socijalne isključenosti (Član 2). Obuhvata ostvarivanje materijalne sigurnosti, pružanje socijalnih usluga i podsticanje socijalne inkluzije (Čl. 3 i 4).

Zakon o finansijskoj podršci porodicama sa decom: Pruža finansijsku podršku za poboljšanje uslova za osnovne potrebe dece i podršku porodicama u nepovoljnim okolnostima.

Zakon o obrazovanju: Garantuje inkluzivno obrazovanje za Rome, uključujući Zakon o osnovama sistema obrazovanja, Zakon o predškolskom obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju, Zakon o

[45] "Romi u Republici Srbiji, izazovi diskriminacije", Minority Rights group Europe, 2023. Dostupno na: https://minorityrights.org/app/uploads/2023/12/mrg-rep-romaserb-se-mar21-e.pdf

srednjem obrazovanju, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o standardima života školske i studentske populacije, kao i Zakon o udžbenicima.

Zakon o zapošljavanju i osiguranju od nezaposlenosti: Definiše teško zapošljive osobe i uključuje afirmativne mere za njihovo zapošljavanje.

Zakon o prostornom planiranju Republike Srbije 2010-2020: Prepoznaje romska naselja kao vulnerabilna i definiše modele za njihovu integraciju i poboljšanje uslova života.

Zakon o stanovanju i održavanju zgrada: Razmatra pravo na odgovarajuće stanovanje i procedure za iseljenje i preseljenje romskih porodica iz neuslovnih naselja.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti: Garantuje zdravstvenu zaštitu za sve, uključujući Rome koji nemaju stalno ili privremeno prebivalište.

Zakon o zdravstvenom osiguranju: Pruža obavezno zdravstveno osiguranje za Rome koji nemaju stalno ili privremeno prebivalište.

Zakon o pravima pacijenata: Osigurava jednaki pristup zdravstvenim uslugama bez diskriminacije.

Zakon o javnom zdravlju: Definiše aktivnosti u oblasti javnog zdravlja koje imaju za cilj očuvanje zdravlja stanovništva, posebno osetljivih društvenih grupa.

Zakon o mladima: Definiše mere za unapređenje socijalnog statusa mladih.

Krivični zakonik: Pruža zaštitu od nasilja u porodici, zlostavljanja dece, rasne diskriminacije, trgovine ljudima i drugih prekršaja.

Zakon o registrima rođenih, umrlih i brakova: Obezbeđuje registraciju sve dece bez obzira na identitet roditelja.

Zakon o socijalnim kartama: Osniva registar socijalnih karti za socijalnu zaštitu.

Zakon o pravnoj pomoći: Osigurava efikasan i jednak pristup pravdi za sve pojedince.

Zakon o pravima korisnika privremene socijalne zaštite: Definiše prava korisnika privremene socijalne zaštite.

Zakon o upravljanju migracijama: Definiše prioritete migracione politike i obaveze lokalnih vlasti u upravljanju migracijama.

Zakonodavni okvir Srbije, kao i strategije relevantne za inkluziju Roma, obuhvataju oblasti kao što su nediskriminacija, obrazovanje, zapošljavanje, javno zdravlje, stanovanje, bezbednost i ravnopravnost polova, čineći osnovu za socijalnu integraciju Roma.

Strategije relevantne za inkluziju Roma u Srbiji:

Strategija za socijalno uklljučivanje Roma i Romkinja u republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine: Usklađena sa EU strateškim okvirom za ravnopravnost, inkluziju i participaciju 2020-2024, i Deklaracijom partnera sa Zapadnog Balkana o integraciji Roma u procesu proširenja EU.

Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine: Naglašava inkluzivan pristup i sistemsku podršku za učenike iz socijalno ugroženih grupa, uključujući Rome.

Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021-2026: Fokusira se na povećanje zaposlenosti kroz aktivne politike, uključujući specijalne mere za Rome.

Strategija javnog zdravlja Srbije 2018-2026: Ističe izazove u oblasti javnog zdravlja povezane sa socijalnim i ekonomskim faktorima koji utiču na ranjive populacije, kao što su Romi.

Strategija za stalno unapređenje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbednosti pacijenata: Promoviše bolji pristup zdravstvenoj zaštiti za ranjive grupe, uključujući Rome.

Nacionalna strategija socijalnog stanovanja: Ima za cilj poboljšanje uslova stanovanja za nisku imovinsku i beskućničku populaciju, uključujući one koji žive u neformalnim naseljima.

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2022 do 2030. godine: Sveobuhvatan okvir koji se bavi svim oblicima diskriminacije, sa prioritetom zaštite ranjivih grupa, uključujući Rome.

Strategija rodne ravnopravnosti za period od 2021 do 2030. godine: Fokusira se na smanjenje rodnih razlika i rešavanje višestruke diskriminacije prema romskim ženama.

Strategija za reintegraciju povratnika na osnovu Sporazuma o readmisiji: Uspostavlja okvir za reintegraciju povratnika, uključujući Rome.

Nacionalna strategija za mlade 2015-2025.

Program za borbu protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji za period 2024-2029. godine.

Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja 2020-2023, kao i različiti protokoli za zaštitu dece i žena od nasilja.

Ove zakone i strategije čine osnovu za koordinisanu akciju institucija i tela odgovorna za inkluziju Roma u Srbiji.

3.FRA statistički podaci o obrazovanju i nacionalnim romskim zajednicama

EU okvir za Rome ima za cilj povećanje efektivnog jednakog pristupa visokokvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju u opštem obrazovnom sistemu. Fokusira se na stope učešća u obrazovanju i brizi u ranom detinjstvu, stope završavanja srednjeg obrazovanja i eliminaciju segregacije u obrazovanju.

U 2021. godini, FRA je sprovela istraživanje o Romima u Hrvatskoj, Češkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Italiji, Portugalu, Rumuniji i Španiji, kao i u Severnoj Makedoniji i Srbiji. Istraživanje uključuje intervjue sa više od 8.400 Roma, prikupljajući podatke o više od 20.000 pojedinaca koji žive u njihovim domaćinstvima. Fokusiranjem na Rome, istraživanje pruža jedinstvene podatke koji nisu dostupni iz evropskih istraživanja opšte populacije, koja ne razdvaja podatke po etničkom poreklu. Rezultati predstavljaju pesimističku, ali poznatu sliku isključenosti, siromaštva, diskriminacije i rasizma.

Glavni nalazi su:

Obrazovanje u ranom detinjstvu: Obrazovanje u ranom detinjstvu je ključno za obrazovni uspeh i ima posebno pozitivan uticaj na decu iz ugroženih sredina, pripremajući ih za školu. Udeo dece romskog porekla u obrazovanju u ranom detinjstvu u Srbiji je generalno nizak i treba da se poveća za približno 50% kako bi se dostigao cilj od 70% u svim zemljama koje su uključene u istraživanje. Iako su stope upisa u obrazovanje u ranom detinjstvu ostale stabilne između 2016. i 2021. godine, u Srbiji postoji značajna razlika u udelu romske dece u poređenju sa opštom populacijom.

Obrazovni nivo: Procenat Roma uzrasta od 20 do 24 godine koji su završili barem srednjoškolsko obrazovanje najviši je u Srbiji među zemljama koje su istraživane, sa stopom od 46%, dok su stope u drugim zemljama niže. Novi EU okvir za Rome ima za cilj smanjenje jaza u obrazovnom postignuću za jednu trećinu do 2030. godine. U Srbiji, među opštom populacijom, naročito mlade žene imaju veće stope završetka srednjeg obrazovanja u poređenju sa mladim muškarcima, što je takođe prisutno i među romskom populacijom. U Srbiji, 71% Roma uzrasta između 18 i 24 godine napušta obrazovni sistem rano (pre nego što završi srednjoškolsko obrazovanje). Ova stopa isključenosti je mnogo viša u poređenju sa opštom populacijom, gde samo jedno od deset mladih ljudi napušta obrazovni sistem.

Segregacija u obrazovanju: Segregacija u obrazovanju utiče na šanse za život dece romske nacionalnosti jer ih koncentrira u specifične škole ili učionice na osnovu njihovog socijalno-ekonomskog, etničkog ili kulturnog porekla, čime se krši njihovo pravo na jednako obrazovanje. U Srbiji, udeo romske dece koja pohađaju segregisane škole u kojima je većina ili svi učenici Romi je značajno manji (<15%) u poređenju sa zemljama kao što su Slovačka, Bugarska, Hrvatska i Rumunija. EU okvir za Rome postavlja cilj da se do 2030. godine prepolovi udeo dece romskog porekla koja pohađaju segregisane osnovne škole.

Diskriminacija u obrazovanju: Diskriminacija Roma na osnovu etničke pripadnosti pri kontaktu sa školskim vlastima i dalje je problem. U Srbiji, iskustva diskriminacije pokazuju jasnu razliku između polova, s tim da žene Romkinje češće prijavljuju diskriminaciju nego muškarci. Značajan procenat romske dece u Srbiji (gotovo četvrtina) doživeo je nasilje ili maltretiranje motivisano mržnjom zbog

svog romskog porekla u poslednjih 12 meseci, što ukazuje na kontinuirane probleme sa diskriminacijom i inkluzijom u obrazovanju.

4. Faktori koji intenziviraju fenomen napuštanja školovanja

Napuštanje obrazovnog sistema predstavlja ozbiljan problem u Srbiji, koji se manifestuje kao složen fenomen pod uticajem individualnih, porodičnih, obrazovnih i društvenih faktora. Uprkos značajnim reformama usmerenim na poboljšanje kvaliteta i jednakosti obrazovanja, stopa napuštanja škola ostaje visoka, posebno među romskom decom.

Faktori na nivou škole koji utiču na stopu osipanja

Kvalitet nastave: Loša individualizovana nastava i nedostatak prilagođenih obrazovnih pristupa značajno utiču na zadržavanje učenika. Efektivna individualizovana nastava može delovati kao zaštitni faktor protiv napuštanja škole.

Sistemi podrške: Nedostatak emocionalne i obrazovne podrške za učenike pogoršava rizik od napuštanja škole.

Odnos između učitelja i učenika: Pozitivni odnosi između učitelja i učenika ključni su za angažovanje učenika i njihovo zadržavanje u školama. Nasuprot tome, napeti odnosi doprinose većim stopama napuštanja škole.

Razlike u obrazovnom postignuću između Roma i neroma

U *Strategiji razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine* ističu se nekoliko ključnih statističkih pokazatelja vezanih za stope napuštanja škola. Godine 2019:

Stopa napuštanja osnovnog obrazovanja bila je 0,6%, sa ciljem smanjenja na 0,3% do 2030. godine.

Stopa napuštanja srednjeg obrazovanja bila je 1,1%, sa planovima da se smanji na 0,7% do kraja strateškog perioda.

Stopa završetka osnovnog obrazovanja bila je 97,1%, sa ciljem dostizanja 99% do 2030. godine.

Procenat učenika iz romskih naselja koji su uspešno prešli u srednje obrazovanje bio je 55% 2019. godine, sa ciljem povećanja na 60% do 2030. godine.

Ovi podaci ukazuju na to da, iako su stope napuštanja osnovnog obrazovanja relativno niske, veliki izazovi ostaju u srednjem obrazovanju, naročito među ranjivim grupama. Strategija predviđa konkretne mere za poboljšanje ovih pokazatelja i osiguranje šire inkluzije i uspeha u obrazovnom sistemu.

Faktori koji intenziviraju fenomen napuštanja škole

Ekonomske razlike: Ekonomski razvoj u opštinama direktno utiče na mogućnost pružanja dodatne podrške deci koja su u riziku od napuštanja škole. Finansijska ograničenja stvaraju nejednakosti u pristupu obrazovanju i neophodnoj podršci, posebno za marginalizovane grupe.

Nema obaveznog srednjeg obrazovanja: Neobaveznost srednjeg obrazovanja negativno utiče na stope upisa i završavanja, posebno u srednjim stručnim školama. Rešavanje ovog problema smatra se strukturnim izazovom koji bi mogao zahtevati ustavne promene da bi srednje obrazovanje postalo obavezno.

Socioekonomske i kulturne prepreke: Prepreke kao što su siromaštvo, kulturne norme i društvena isključenost posebno štete marginalizovanim grupama kao što su deca romske nacionalnosti i deca sa invaliditetom, što rezultira nižim stopama upisa, prelaska i završavanja obrazovanja.

Nedostatak podataka i sistema podrške: Mnoge škole nemaju mehanizme za praćenje napretka učenika, što otežava pružanje ciljanih intervencija. Nedostatak sveobuhvatnih podataka dodatno otežava napore da se zadovolje specifične potrebe ugroženih grupa.

Segregacija: Uprkos naporima da se deca romske nacionalnosti integrišu u opšti obrazovni sistem, segregacija ostaje problem. Izmenjeni Zakon o obrazovnom sistemu je nenamerno doprineo nastanku „etnički čistih škola“ omogućivši roditeljima da biraju škole van svoje lokalne jurisdikcije, što dovodi do toga da roditelji neroma izbegavaju škole sa velikim brojem učenika romske

nacionalnosti. Ova segregacija dovodi do lošijeg kvaliteta obrazovanja i dodatnih izazova za decu romske nacionalnosti.

Obrazovne razlike i zapošljavanje

Ove obrazovne razlike ogledaju se u statistikama zapošljavanja. Prema podacima iz 2017. godine, samo oko 20% Roma uzrasta 15-64 godine bilo je zaposleno, u poređenju sa 40% neroma. Takođe, učešće Roma na tržištu rada smanjeno je za 52% između 2011. i 2017. godine, što dodatno pogoršava socio-ekonomske razlike.

5. Nacionalni okvir za prevenciju osipanja i napuštanja škole Roma

Osnovno obrazovanje u Srbiji je obavezno i dizajnirano da bude univerzalno dostupno, međutim, i dalje postoje značajni izazovi, posebno za decu romske nacionalnosti. Uprkos reformama, postoje značajne razlike u obrazovnim postignućima između romskih i neromskih učenika. Ova diskusija pruža pregled trenutne situacije, ističe specifične prepreke sa kojima se suočavaju učenici romske nacionalnosti i navodi mere koje se preduzimaju kako bi se rešili ovi problemi.

Zvanični podaci pokazuju da 90% dece koja su obavezna za upis u osnovnu školu u Srbiji i upisuje školu, dok je ovaj procenat nešto niži za decu romske nacionalnosti, iznoseći 85%. Stopa pohađanja je generalno visoka, sa 99% ukupne populacije koja pohađa osnovnu školu, u poređenju sa 93% dece romske nacionalnosti. Međutim, stopa završetka osnovne škole pokazuje oštar kontrast, jer iznosi 99% za ukupnu populaciju, dok je samo 64% učenika romske nacionalnosti završilo osnovnu školu. Mnoge ranjive dece romske nacionalnosti suočavaju se sa još nižim stopama završetka.

Izazovi u upisu i prelazu

Nekoliko faktora doprinosi nižim obrazovnim rezultatima dece romske nacionalnosti:

Kasni upis: Trećina dece romske nacionalnosti upisuje školu kasnije od standardne starosne dobi, često sa zakašnjenjem od najmanje godinu dana.

Preskakanje časova i preuranjeni prekid školovanja: Deca romske nacionalnosti često izostaju sa časova ili napuštaju školu, naročito tokom prelaza iz prvog u drugi obrazovni ciklus, gde 10% njih prekida obrazovanje.

Obrazovni uspeh: Učenici romske nacionalnosti generalno imaju niže akademske postignuće u poređenju sa vršnjacima.

Ove razlike proizilaze iz više faktora, uključujući siromaštvo, nedovoljno znanje jezika, diskriminaciju i nedovoljnu podršku porodice. Mnoge romske dece takođe suočavaju sa ekonomskim pritiscima, kao što je potreba da rade ili izvršavaju porodične obaveze, što ometa njihov obrazovni napredak.

Posebno izveštaj ombudsmena ističe značajan napredak u integraciji romske dece u redovne škole umesto njihovog upisivanja u 'specijalne škole' bez opravdanja. Ipak, segregacija i dalje predstavlja problem, pogoršan zakonodavnim prazninama koje omogućavaju roditeljima da biraju škole izvan svojih lokalnih jurisdikcija, što dovodi do 'etnički čistih škola'.

Segregirane škole sa visokim koncentracijama dece romske nacionalnosti često se suočavaju sa lošim uslovima rada, niskokvalitetnim učenjem i minimalnom podrškom od strane lokalnih vlasti. Ova situacija smanjuje ukupni obrazovni kvalitet dostupan učenicima romske nacionalnosti. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MESTD) sprovelo je mere za suzbijanje segregacije ulaganjem u resurse ovih škola, kao što su IT oprema i obuka nastavnika, kako bi poboljšalo obrazovne rezultate.

Iako srednje obrazovanje nije obavezno, trebalo bi da bude dostupno svima, u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Trenutna pokrivenost srednjim obrazovanjem je približno 95% u opštoj populaciji, ali samo 30% među decom romske nacionalnosti. U Izveštaju o Srbiji za 2023. godinu EU navodi da su učenici romske nacionalnosti u osnovnom i srednjem obrazovanju i dalje dobijali stipendije kroz afirmativne mere, da stopa napuštanja škole ostaje visoka, posebno za devojčice romske nacionalnosti, da se samo 28% dece koja žive u romskim

naseljima upisuje u srednje obrazovanje, a stopa završavanja srednje škole iznosi 61% (u opštoj populaciji 98%), dok je ta stopa najniža za devojčice iz romskih naselja (49%).

Afirmativne mere dovele su do upisa više od 12.427 učenika romske nacionalnosti u srednje obrazovanje od 2018. do 2021. godine, pri čemu su devojčice činile 55% ovog broja. Uprkos ovom napretku, Indeks rodne ravnopravnosti (0.89) pokazuje da srednje obrazovanje devojčica romske nacionalnosti i dalje predstavlja izazov. Stopa završetka srednje škole među učenicima romske nacionalnosti iznosi 61%, u poređenju sa gotovo 98% u opštoj populaciji. Finansijska i nefinansijska podrška, zajedno sa rešavanjem diskriminacije i poboljšanjem kapaciteta nastavnika, ključni su za dalji napredak.

Da bi podržalo učenike romske nacionalnosti, Ministarstvo prosvete razvilo je nove programe nastave i učenja na romskom jeziku sa elementima etničke kulture, uz uključivanje Nacionalnog saveta Roma u proces. Ovi programi, odobreni od strane Nacionalnog saveta za obrazovanje, uključuju udžbenike za sve razrede osnovne škole. Izborni program "Romski jezik sa elementima nacionalne kulture" pohađalo je 3.000 učenika u 72 osnovne škole tokom školske 2022/23. godine. Program su predavali 60 nastavnika specijalizovanih za predmet Romski jezik sa elementima nacionalne kulture. Katalog udžbenika za manjinske jezike uključuje udžbenike za prvih šest razreda osnovne škole, dok su udžbenici za sedmi i osmi razred bili u pripremi. Kontinuirani profesionalni razvoj za nastavnike sprovodi se kako bi se očuvala kvaliteta i kulturna relevantnost obrazovanja. U 2022. godini, Pedagoški institut Vojvodine akreditovao je dodatnu obuku za nastavnike ovog izbornog programa, pod nazivom "Metodologija nastave izbornog programa Romski jezik sa elementima nacionalne kulture". Tokom 2022. godine, ovu obuku pohađalo je 15 nastavnika romskog jezika.

6. Institucije i organizacije koje deluju u kontekstu podrške obrazovanju dece romske nacionalnosti

Pružanje stipendija je ključno za podršku obrazovanju Roma. Stipendije za učenike romske nacionalnosti tokom školske 2022/23. godine obuhvatile su dodelu 1.120 stipendija, dok je u školskoj 2023/24. godini dodeljeno 1.084 stipendije. Tokom poslednjih devet godina, dodeljeno je ukupno 8.699 stipendija, od kojih je 65% otišlo devojčicama. Iznos svake stipendije bio je 8.100 dinara i isplaćivao se u 10 jednakih rata. Afirmativne mere za upis u srednje škole omogućile su upis 2.451 učenika tokom školske 2022/23. godine, od kojih je 52% bilo devojčica. U školskoj 2023/24. godini upisano je 2.511 učenika. Od 2005. godine, više od 20.500 učenika je imalo koristi od ove mere, čime se obezbedio pristup obrazovanju za veći broj učenika iz ranjivih grupa.

Dodatno, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja obrazovanja pripremio je "Uputstvo o tome kako sprečiti prevremeno osipanje" u okviru IPA projekta iz 2014. godine "EU podrška učenicima romske nacionalnosti za nastavak srednjoškolskog obrazovanja." Ovaj dokument, zasnovan na kvalitativnoj analizi, nudi preporuke za prevenciju osipanja i distribuiran je srednjim školama i regionalnim školskim upravama.

Stopa napuštanja srednje škole i stipendije

Tabela 1 ispod prikazuje uticaj stipendija na stope napuštanja srednje škole tokom šest školskih godina, prikazujući opadajući trend u stopama napuštanja.

Školska godina	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Napuštanje srednje škole %	7%	3%	1%	2.4%	3.5%	2.3%

Broj stipendiranih srednjoškolaca	525	516	498	500	312	503

Izvor: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja

Podaci ukazuju na povezanost između stipendijske podrške i smanjenja stope napuštanja srednjih škola, što ukazuje na povećanu motivaciju i prisustvo učenika zahvaljujući ovim sistemskim merama podrške. Mentorska podrška takođe ima značajnu ulogu u zadržavanju učenika, a Ministarstvo prosvete nastavlja da angažuje 200 mentora u tu svrhu.

Uloga pedagoških asistenata u obrazovanju Roma

„Pravilnik o pedagoškim i andragoškim asistentima" definiše angažovanje pedagoških asistenata za podršku obrazovanju dece romske nacionalnosti u predškolskim ustanovama i osnovnim školama. U školama širom Srbije angažovan je veći broj pedagoških asistenata specijalizovanih za rad sa decom iz ranjivih grupa, uključujući decu romske nacionalnosti. Ovi asistenti imaju ključnu ulogu u prevazilaženju obrazovnih izazova, boljoj integraciji učenika u školske aktivnosti i smanjenju diskriminacije. Trenutno je zaposlen 271 pedagoški asistent, od čega 231 u osnovnim školama, 32 u predškolskim ustanovama i 8 u srednjim školama. Zaštitnik građana ističe potrebu za većim brojem pedagoških asistenata u predškolskim ustanovama i apeluje na povećanje finansiranja radi bolje inkluzije dece romske nacionalnosti.

Podrška tokom učenja na daljinu u vreme pandemije COVID-19

Prema istraživanju koje su Ministarstvo prosvete i UNICEF sproveli u junu 2020. godine, 30,72% učenika romske nacionalnosti u Srbiji nije imalo pristup internetu, dok 19,94% nije imalo potrebne uređaje. Kao odgovor na ove izazove, distribuirani su štampani materijali, a pedagoški asistenti su pružali kontinuiranu podršku, održavajući redovan kontakt putem telefona i digitalnih platformi. Tokom krize izazvane pandemijom COVID-19, obezbeđena je prilagođena podrška i IT oprema kako bi se olakšalo učenje na daljinu za učenike romske nacionalnosti. Ove napore podržali su različiti donatori, uključujući Fond za obrazovanje Roma, Fondaciju za otvoreno društvo, Evropsku uniju, Ministarstvo prosvete i UNICEF, što je rezultiralo distribucijom preko 2.550 IT uređaja ugroženim školama. Dodatno, 250 računara dodeljeno je pedagoškim asistentima kako bi se podržao njihov rad.

Napori za sprečavanje diskriminacije u obrazovanju

U cilju rešavanja problema diskriminacije, pojedini stariji udžbenici sa negativnim stereotipima o Romima podvrgnuti su pregledu u skladu sa antidiskriminacionim propisima, uključujući Zakon o osnovama sistema obrazovanja, Zakon o udžbenicima i povezane pravilnike. Ministarstvo prosvete podiže svest i gradi kompetencije među zaposlenima kroz obuke, brošure i priručnike namenjene sprečavanju kao odgovor na diskriminaciju. U toku je izrada „Priručnika za operacionalizaciju pravilnika" kako bi se dodatno sprečila segregacija i unapredile inkluzivne obrazovne prakse. Ministarstvo je takođe razvilo Priručnik za sprečavanje segregacije u obrazovnim ustanovama i preduzimanje mera desegregacije. Ove objedinjene aktivnosti imaju za cilj značajno poboljšanje obrazovnih ishoda i inkluzije učenika romske nacionalnosti.

7. Romi i visoko obrazovanje

Broj mladih Roma koji uspevaju da se upišu na visoko obrazovanje je mali (manje od 2% prema dostupnim podacima, dok ostalim podacima raspolažu univerziteti), uprkos afirmativnim merama za njihov upis. Jedan od razloga za mali broj studenata romske nacionalnosti je nedostatak adekvatnih mera dodatne podrške tokom srednjeg obrazovanja i prilikom pripreme i upisa na fakultete. Do sada je afirmativno upisano ukupno 1.743 studenta, od čega devojke čine 51%. Tokom akademske 2018/19. godine, 115 romskih studenata dobilo je stipendije, a odobreno je i 17 kredita, dok je u akademskoj 2019/20. godini upisano 120 studenata (58 mladića i 62 devojke).

Prema podacima Nacionalnog saveta Roma, u školskoj 2021/22. godini izdato je 195 preporuka za upis studenata romske nacionalnosti u visoko obrazovanje, od kojih se 128 studenata upisalo, dok je u školskoj 2020/21. godini izdato 238 preporuka, a upisano je 157 studenata.

Tabela 2: Afirmativne mere za upis studenata Roma u ustanove visokog obrazovanja

Školska godina	Izdate preporuke	Upisani u okviru kvote	NIsu upisani u okviru kvote
2019-20	141	87	54
2020-21	238	157	81
2021-22	195	128	67

Izvor: Nacionalni savet Roma Republike Srbije

Nedostatak visoko obrazovanih stručnjaka u romskoj zajednici predstavlja ograničenje prilikom sprovođenja velikog broja podsticaja za zapošljavanje usmerenih na decu romskog porekla i mlade Rome. Pored toga, stvaranje uslova za ravnopravan pristup obrazovanju zahtevaće povećanje broja vaspitača romskog porekla, učitelja i stručnjaka u preduniverzitetskom obrazovanju, kako bi deca romske nacionalnosti i mladi stekli sigurnost u to da i za njih postoji mesto u obrazovnom sistemu.

8. Inicijative i programi u oblasti prevencije napuštanja školovanja i podrške ostanku u školi

U Republici Srbiji primenjuju se afirmativne mere kako bi se deci iz osetljivih društvenih grupa omogućio pristup predškolskom obrazovanju (PVO). Prema podacima Ministarstva prosvete, tokom školske 2019/20. godine 63,9% dece iz ovih grupa pohađalo je PVO, uključujući 10,5% dece iz siromašnih porodica, 7,4% dece iz romske zajednice i 46% dece iz ruralnih područja. Od dece romske nacionalnosti uzrasta 5,5-6,5 godina, 80% je bilo obuhvaćeno obaveznim pripremnim predškolskim programom.

U okviru projekta „Inkluzivno predškolsko obrazovanje" (2019–2022), finansiranog zajmom Svetske banke, razvijen je kurs obuke za direktore predškolskih ustanova (PU) kako bi mogli da polažu ispite za licenciranje. Ukupno 128 direktora PU završilo je ovu obuku. Pored toga, organizovano je 17 obuka za vaspitače iz 23 predškolske ustanove, koje je pohađalo 446 vaspitača. Projekat je takođe doprineo usvajanju predloga Uputstva za predškolski kurikulum i Pravilnika o uslovima za različite oblike i programe obrazovanja, druge oblike rada i usluge predškolskih ustanova.

Podrška lokalnih samouprava (LS) bila je ključna za povećanje obuhvata dece PVO kroz izgradnju novih vrtića, rekonstrukciju postojećih objekata i dodelu grantova LS. Kontinuirana medijska kampanja podstiče roditelje da upišu svoju decu u PU. Kako bi se unapredio kvalitet PVO, 56 predškolskih ustanova u najsiromašnijim opštinama dobilo je nameštaj, didaktičke materijale i IT opremu.

Podrška reformi sistema predškolskog obrazovanja u Srbiji (SUPER – IPA 14)

Projekat SUPER – IPA 14 pruža podršku izgradnji profesionalnih kapaciteta jedinica lokalne samouprave za planiranje i upravljanje predškolskim obrazovanjem. Jača profesionalne kompetencije vaspitača i unapređuje zakonodavni okvir za predškolsko obrazovanje. Aktivnosti i modaliteti projekta prilagođeni su uslovima pandemije COVID-19.

Do aprila 2021. godine Ministarstvo prosvete sprovelo je sledeće aktivnosti:

Razvijene su smernice za izradu lokalne strategije i akcionog plana za njenu implementaciju.

Kreirane su smernice za usklađivanje Dokumenta o mreži javnih predškolskih ustanova sa Strategijom za unapređenje predškolskog obrazovanja u lokalnim zajednicama.

Izrađene su smernice za komunikaciju i transparentnost s ciljem isticanja značaja predškolskog obrazovanja za lokalne samouprave.

Osigurano je da 42 lokalne samouprave izrade lokalne strategije za unapređenje predškolskog obrazovanja, pri čemu su Bajina Bašta i Svrljig usvojile ove strategije. Svrljig je takođe usvojio Dokument o mreži javnih predškolskih ustanova. Javne rasprave o lokalnim strategijama bile su u toku u opštinama Osečina, Ražanj i Bač, dok osam drugih lokalnih samouprava nije dostavilo nacrte strategija.

Dizajniran je onlajn kurs obuke za vaspitače (detalji dostupni na SUPER.EUROPA sajtu).

Sprovedene mere podrške dovele su do povećanja obuhvata dece romske nacionalnosti obrazovnim sistemom i smanjenja stope ranog napuštanja škole. Podaci iz *Monitoring the Situation of Children and Women: Serbia Multiple Indicator Cluster Survey* (MICS 6, 2019) pokazuju:

7,4% dece romskog porekla mlađe od 5 godina pohađa predškolsko obrazovanje (51% dečaka, 49% devojčica).

80% dece romskog porekla pohađa Pripremni predškolski program (PPP) (52% dečaka, 48% devojčica).

85,4% dece romskog porekla upisuje osnovnu školu, od kojih je 80,8% pohađalo PPP.

Bruto stopa upisa u osmi razred iznosi 62%, a stopa završetka 64%.

Stopa napuštanja škole smanjena je za 7%.

Stopa prelaska u srednju školu iznosi 52,6%, dok je stopa završetka srednje škole 61%.

Uprkos napretku, izazovi i dalje postoje:

Deca romske nacionalnosti su disproporcionalno uključena u „specijalne škole“ za decu sa razvojnim teškoćama, čineći 18% ukupne populacije dece u tim školama.

Segregacija dece romske nacionalnosti u redovnim školama i odeljenjima raste.

Negativni stereotipi o Romima i dalje su prisutni u društvu i među obrazovnim osobljem, što doprinosi indirektnoj i direktnoj diskriminaciji.

Pokrivenost predškolskim obrazovanjem (PVO) među decom romske nacionalnosti iznosi samo 7,4%, u poređenju sa 60% u opštoj populaciji.

Iako je pokrivenost Pripremnim predškolskim programom (PPP) za decu romske nacionalnosti u porastu, ona je i dalje manja (80%) nego u opštoj populaciji (93%).

Stopa završetka osnovne škole za decu romske nacionalnosti iznosi 64%, u poređenju sa 99% u opštoj populaciji.

Stopa završetka srednje škole za učenike romske nacionalnosti iznosi samo 61%, u poređenju sa 98% u opštoj populaciji.

Manje od 2% Roma učestvuje u visokom obrazovanju.

Značajan procenat odraslih Roma nema završenu osnovnu školu (53%) ili je završilo samo osnovnu školu (33%).

Učenici romske nacionalnosti se suočavaju sa dodatnim izazovima u učenju na daljinu i obrazovanju u kriznim situacijama.

Iako je postignut napredak, Ministarstvo prosvete priznaje da su potrebni dalji napori za potpuno sprovođenje Strategije i rešavanje postojećih obrazovnih razlika.

Deo B: Rad na terenu

Intervjui sa edukatorima/profesonalcima u oblasti socijalne inkluzije

Uvod u metodologiju

Metodologija ispitivanja studenata romske nacionalnosti u okviru istraživanja fenomena anticiganizma u obrazovanju za projekat ACADE ME uključivala je upitnik kreiran putem Google Forms platforme. Upitnik je distribuiran relevantnim profesionalcima iz oblasti socijalne inkluzije, uključujući stručnjake koji se bave obrazovnim i socijalnim radom. Cilj je bio da se kroz odgovore ovih stručnjaka stekne uvid u prepreke i izazove s kojima se romski studenti suočavaju, kao i u postojeće predrasude i stereotipe unutar obrazovnog sistema.

Upitnik je popunilo petoro profesionalaca, čime je omogućeno da se prikupe i analiziraju njihova mišljenja i iskustva u radu s ovom populacijom, a istraživački tim je koristio ove odgovore kao osnovu za dublje razumevanje ciganizma u obrazovanju.

Upitnik za profesionalce koji rade u obrazovanju i profesionalce koji rade u oblasti socijalne integracije

- Pol
- Nivo obrazovanja i profesija
- Trenutno zanimanje i godine rada u struci
- Da li radite u srednjoj školi ili u nekoj drugoj instituciji sa učenicima romske nacionalnosti ili njihovim roditeljima?
- Koji su po vašem mišljenju najvažniji razlozi za pojačan fenomen osipanja?
- Da li smatrate tokom poslednjih godina postoji trend ostajanja u školi? DA ili NE? Molimo objasnite razloge.
- Da li verujete da je obrazovanje važno za zajednicu i iz kojih razloga?
- Da li verujete da država preduzima prave mere za podršku učenicima romske nacionalnosti i prosvetnim radnicima?
- Da li biste želeli da učestvujete u obrazovnom programu koji pojašnjava situaciju učenika romske nacionalnosti u obrazovanju u našoj zemlji i koji bi pružio alate za ostanak i podršku pohađanju škole?
- Da li verujete da su vaše veštine i kompetencije adekvatne za prepoznavanje, podršku i sprečavanje pojave osipanja?
- Da li verujete da svi roditelji romske nacionalnosti imaju adekvatne veštine da identifikuju, spreče ili obeshrabre slučajeve osipanja?
- Kako se učenici romske nacionalnosti mogu podržati/osnažiti da ostanu u školi? (Koje metode se mogu koristiti: uzori, elementi igre, treninzi, video snimci, priče, radionice, facilitirane grupe na društvenim mrežama itd.).
- Koje su glavne poteškoće/izazovi sa kojima se suočavaju profesionalci u pogledu podrške učenicima romske nacionalnosti?
- Da li, prema Vašem saznanju, postoje posebne inicijative/usluge/primeri dobre prakse u vezi sa informisanjem, obrazovanjem, prevencijom i podrškom učenicima romske nacionalnosti i profesionalcima u ovoj oblasti?
- Da li biste bili voljni da koristite inovativne alate za obuku koji će Vas profesionalno ojačati u oblasti koja može da unapredi vaše profesionalne kompetencije? DA/NE

Šta biste želeli da vidite u takvim alatima? (Zatvoreni odgovori: vodiče, interaktivne igrice, digitalne aplikacije, drugo)

- Da li biste želeli da prisustvujete seminaru koji je namenjen unapređenju znanja i kapaciteta o rizicima ispoljavanja ciganizma kao specifičnog oblika rasizma u obrazovanju, o tome kako su

učenici i nastavnici izloženi takvim pojavama i kako profesionalci mogu da se nose sa takvim incidentima? DA/NE

- Da li biste želeli da učestvujete u onlajn obukama? DA/NE
- Molimo Vas da ocenite moguće teme obuke, prema vašim potrebama i interesovanjima **(1 najviša ocena, 2-srednja ocena, 3 najniža ocena):**

Tema/Ocena	1 najviša	2 srednja	3 najniža
Svest o pojavi ciganizma u obrazovanju			
Oblici anticiganizma nad učenicima romske nacionalnosti			
Faktori rizika za osipanje učenika romske nacionalnosti			
Prevalencija antisocijalnog ponašanja učenika			
Kako prepoznati i sprečiti simptome nasilja između različitih studentskih zajednica			
Kako škole mogu sprečiti osipanje na profesionalnom, organizacionom i strukturnom nivou			
Kako profesionalci mogu da se nose sa slučajevima ranih brakova na profesionalnom, organizacionom i strukturnom nivou			
Kako prosvetni radnici mogu da podrže kognitivne deficite romskih učenika			
Stvaranje mreža za osnaživanje škola i studentskih zajednica			
Drugo			

Rezultati i zaključci

Na osnovu istraživanja sprovedenog među profesionalcima koji rade sa učenicima romske nacionalnosti, predstavljeni su ključni izazovi i potrebe u obrazovanju romske dece, sa posebnim fokusom na faktore koji doprinose osipanju iz obrazovnog sistema. U istraživanju su učestvovali prosvetni radnici, pedagoški asistenti, službenici iz kancelarija za podršku Romima, kao i pomoćnik načelnika za unapređenje položaja Roma, a njihovi odgovori osvetljavaju kompleksnost ovog pitanja i ukazuju na potrebne mere i dodatne resurse.

Kao glavni razlozi za osipanje učenika romske nacionalnosti iz obrazovnog sistema istaknuti su nemotivisanost roditelja, siromaštvo i nepovoljan finansijski položaj, nedovoljno razvijena svest o značaju obrazovanja u zajednici, diskriminacija u obrazovnom sistemu i teškoće u praćenju gradiva. Roditelji učenika romske nacionalnosti često ne pružaju dovoljno podrške svojoj deci kada je u pitanju obrazovanje, jer se obrazovanje u tradicionalnim vrednostima mnogih romskih zajednica ne vidi kao ključna komponenta za unapređenje životnog standarda. Siromaštvo i ograničeni resursi dodatno ograničavaju decu u redovnom pohađanju škole, budući da mnogi učenici pomažu svojim porodicama kroz radne angažmane. Osim toga, među Romima često postoji nedovoljna svest o dugoročnim koristima obrazovanja, što dodatno smanjuje motivaciju dece da ostanu u školskom sistemu. Diskriminacija kojoj su učenici izloženi u školama takođe doprinosi osećaju otuđenosti i gubitku volje za obrazovanjem. Na kraju, zbog nedovoljno prilagođenog nastavnog plana i

programa, učenici imaju poteškoća u praćenju gradiva, što povećava njihovu frustraciju i umanjuje šanse za akademski uspeh.

Profesionalci su izjavili da, uprkos visokim stopama osipanja, primećuju određeni pozitivni trend ostajanja učenika romske nacionalnosti u školama u poslednjih nekoliko godina. Oni smatraju da su edukativne radionice i kampanje o važnosti obrazovanja, kao i socijalna pomoć i zakonska obaveza završavanja osnovne škole, odigrali ključnu ulogu u ovom pozitivnom trendu. Iako je situacija nešto bolja nego pre dve ili tri decenije, zadržavanje učenika romske nacionalnosti u obrazovnom sistemu i dalje predstavlja veliki izazov i zahteva dodatnu podršku.

Svi ispitanici smatraju da je obrazovanje od ključnog značaja za unapređenje položaja romske zajednice. Istaknuto je da obrazovanje može direktno doprineti smanjenju siromaštva, otvaranju mogućnosti za zaposlenje, povećanju životnog standarda i razbijanju stereotipa koji romsku populaciju prati kroz generacije. Obrazovanjem se stvaraju nove šanse za zaposleni status i omogućava romskoj zajednici da poboljša svoj socijalni i ekonomski položaj. Takođe, ispitanici naglašavaju da obrazovanje pomaže u smanjenju predrasuda u širem društvu, što vodi ka lakšoj integraciji i stvaranju pozitivnijih međusobnih odnosa.

Stavovi o merama države za podršku obrazovanju romske dece su podeljeni. Ispitanici prepoznaju da su neki afirmativni koraci već preduzeti, kao što su posebne akcije i edukativni programi, ali smatraju da njihova primena nije uvek efektivna. Istaknuto je da **mnogi roditelji nisu dovoljno informisani o postojećim merama podrške, što umanjuje njihovu efektivnost.** Iako neki učesnici smatraju da država ulaže značajne resurse, mnogi smatraju da mere nisu uvek prilagođene specifičnim potrebama zajednice i predlažu dodatne resurse i obuke za prosvetne radnike kako bi lakše razumeli i pristupili učenicima romske nacionalnosti.

Profesionalci ističu potrebu za dodatnim veštinama kako bi pružili adekvatniju podršku učenicima romske nacionalnosti. Posebno su važni empatija, posvećenost i poznavanje specifičnih životnih prilika u kojima romska deca odrastaju. Profesionalci smatraju da je ključno uspostavljanje odnosa sa učenicima i njihovim porodicama, kao i otvorena komunikacija, jer oni pružaju osnovu za prevazilaženje predrasuda i izgradnju poverenja. Smatraju da bi im rad sa decom bio znatno olakšan kada bi imali dodatne resurse i programe prilagođene obrazovanju romskih učenika.

Ispitanici su izrazili interesovanje za dodatne obuke koje bi im pomogle u pružanju podrške romskoj deci. Smatraju da su vodiči, priručnici i interaktivne igrice korisni alati koji bi im omogućili da dodatno unaprede svoje profesionalne veštine i podrže učenike u njihovom obrazovnom procesu. Ključne teme koje bi volele da obuhvate obuke odnose se na prepoznavanje ciganizma, prevenciju nasilja i ranih brakova, kao i na podizanje svesti o važnosti obrazovanja i saradnji sa roditeljima romskih učenika.

Osim toga, roditelji romske nacionalnosti često nemaju dovoljno informacija ili veština da prepoznaju i spreče osipanje svoje dece iz obrazovnog sistema. Preporučuje se organizovanje edukativnih radionica za roditelje, kojima bi se podigla svest o značaju obrazovanja i koristima koje ono donosi. Profesionalci smatraju da bi roditeljima bile korisne obuke o beneficijama obrazovanja, kao i primena strategija poput prikazivanja pozitivnih primera iz zajednice. Učenici romske nacionalnosti mogu se osnažiti kroz primere uspešnih pojedinaca iz njihove zajednice, uz korišćenje multimedijalnih sredstava kao što su video materijali i društvene mreže, jer pozitivni uzori i osnažujući sadržaji mogu značajno doprineti njihovoj motivaciji.

Ovo istraživanje naglašava potrebu za sistematičnim pristupom i većom podrškom u obrazovanju romske dece. Preporučuje se da se poveća informisanost roditelja o merama podrške i afirmativnim programima, kao i da se obezbede dodatne obuke za profesionalce koje uključuju teme kao što su oblici ciganizma i prevencija nasilja. Prilagođavanje nastavnog plana i programa specifičnim potrebama romskih učenika kroz interaktivne metode može pomoći u povećanju njihovog angažmana i motivacije za učenje. Na taj način, obrazovni sistem može postati snažan mehanizam za

unapređenje socijalne inkluzije i osnaživanje romske zajednice, omogućavajući učenicima veće šanse za uspeh i smanjujući stopu osipanja.

2. Intervjui sa studentima romske nacionalnosti

a. Uvod i metodologija

Upitnik sproveden među studentima i studentkinjama romske nacionalnosti u okviru projekta ACADE ME ima za cilj da identifikuje izazove sa kojima se susreću mladi Romi tokom obrazovanja i da doprinese pripremi edukativnih materijala koji će ih osnažiti u daljem školovanju i profesionalnom razvoju. Upitnik je deo šireg istraživanja namenjenog suzbijanju ciganizma i drugih oblika diskriminacije prema romskoj zajednici, naročito kroz podršku studentima i studentkinjama koji se suočavaju sa preprekama u obrazovnom sistemu. Pitanja obuhvaćena ovim istraživanjem otkrivaju motivaciju studenata za nastavak obrazovanja, glavne izazove sa kojima se suočavaju, podršku iz okruženja, kao i njihov stav prema inkluzivnim obrazovnim politikama i potencijalnim uzorima u zajednici.

U istraživanju je učestvovalo 10 studenata romske nacionalnosti sa Univerziteta u Novom Sadu, od kojih je 8 devojaka i 2 mladića, sa različitim stepenima završenog obrazovanja – sedmoro ispitanika pohađa fakultet, dok je troje već diplomiralo. Uzorak ispitanika odabran je metodom pogodnog uzorka i obuhvatio je studente romske nacionalnosti u različitim fazama obrazovanja. Istraživanje je sprovedeno putem google form upitnika koji su podeljeni studentima, pri čemu je posebno ohrabreno učešće žena radi boljeg razumevanja rodno specifičnih izazova. Pitanja su pokrivala niz tema, uključujući socio-ekonomske izazove, motivaciju za obrazovanje, iskustva diskriminacije, podršku i ambicije, čime se nastojalo obuhvatiti širok spektar faktora koji utiču na obrazovni put mladih Roma. Rezultati su zatim analizirani kako bi se identifikovale najvažnije potrebe i predlozi za dalji razvoj obuka koje će pružiti potrebne alate i resurse za uspešno završavanje školovanja i razvoj karijere.

b. Upitnik

Upitnik za studente romske nacionalnosti (sadašnje, bivše, buduće)

Drugi zadatak terenskog rada obuhvata intervjue sa studentima romske nacionalnosti (5-7 učesnika u svakoj partnerskoj zemlji, podstičući učešće žena). Ovaj zadatak ima za cilj da identifikuje izazove sa kojima su se studenti romske nacionalnosti suočili pre upisa na fakultet ili tokom napredovanja u školi i da postavi osnovu za pripremu materijala za obuku.

Intervju je sadržavao sledeća pitanja:

- Pol
- Nivo obrazovanja
- Trenutno zanimanje
- Zašto ste želeli da studirate na fakultetu/višoj školi ili da pohađate srednju školu?
- Šta je bio najveći izazov sa kojim ste se suočili tokom školovanja?
- Koliko vam je ovo bilo teško i ako jeste, koje su bile glavne poteškoće koje ste morali da prevaziđete?
- Kakvo je vaše mišljenje o tome zašto je fenomen osipanja iz obrazovnog sistema češći kod devojčica romske nacionalnost?
- Koji su glavni faktori podrške koje smatrate najvažnijim da deca romske nacionalnosti, a posebno devojčice, ostanu u školi (zatvorene opcije: roditelji, nastavnici, socio-ekonomska situacija, navedite jedno van liste)
- Koji faktori su najviše podržali ostanak u obrazovanju?

· Da li verujete da država preduzima prave mere za podršku zajednicama studenata romske nacionalnosti?

· Da li ste otkrili drugima svoje kulturno poreklo na univerzitetu? Ako ne, objasnite razloge, a ako jeste, opišite na kakve ste sve reakcije nailazili.

· Šta predstavlja uzor mladima u vašoj zajednici?

· Da li biste želeli da ohrabrite mlađe generacije da slede vaš put?

· Da li biste želeli da predstavljate uzor mlađim generacijama?

· Da li ste učestvovali u nekim prethodnim inicijativama? Da/Ne, objasnite.

· Da li biste želeli da budete deo mreže mladih, i to pre svega Romkinja, studenata/kinja i diplomaca/kinja?

· Da li biste želeli da pohađate seminar koji je formiran da unapredi znanje i kapacitete o tome kako možete da postanete uzor?

· Da li biste želeli da učestvujete u onlajn obukama?

· Koje teme kursa biste predložili? Molimo navedite svoje ideje/predloge: Slobodni odgovori.

c. Rezultati

Ovaj upitnik je popunilo 10 studenata Univerziteta u Novom Sadu, od čega je 8 devojaka i 2 mladića. Sedmoro ih ima završeno srednju školu i sada studiraju, a troje je završilo fakultet i diplomiralo.

Primećuje se različita motivacija ispitanika pri navođenju razloga za upis na fakultet. Osećaj da visoko obrazovanje pruža konkurentnu prednost u zapošljavanju česta je motivacija. Neki odgovori direktno vezuju fakultet sa željenim zapošljavanjem u određenim institucijama, kao što je MUP, ili sa omogućavanjem boljih uslova za rad i život. Ispitanici navode težnju za novim znanjima i veštinama kao pokretač za nastavak obrazovanja. Nekolicina ispitanika je svoje obrazovne ciljeve povezala sa društvenim i porodičnim kontekstom, često izražavajući želju da ispune ambicije koje njihovi roditelji ili preci nisu mogli ostvariti. Postoje odgovori koji naglašavaju istinsku zainteresovanost za određeno polje, kao što su ekonomija, finansije, socijalna politika, što je značajan faktor u donošenju odluke o studiranju. Za neke ispitanike, obrazovanje predstavlja sredstvo za ostvarivanje "lakšeg" i "lepšeg" života. Visoko obrazovanje se često vidi kao alat koji može poboljšati kvalitet života.

Upitnik nam pruža uvid u različite socijalne, finansijske, i lične faktore koji utiču na obrazovni put studenata. Više ispitanika navodi finansijske probleme, odnosno nemaštinu, kao jedan od glavnih izazova tokom obrazovanja. Nedostatak novca u porodici često zahteva rad uz studije, što dodatno opterećuje studente koji pokušavaju da balansiraju između posla i školskih obaveza. Neki ispitanici ističu izazove povezane sa diskriminacijom i osećajem nepripadanja. Ove poteškoće mogu negativno uticati na samopouzdanje i motivaciju studenata, posebno kada dolaze iz manjinskih zajednica ili se suočavaju sa predrasudama zbog socijalne ili etničke pripadnosti. Poteškoće u pristupu obrazovanju, poput putovanja iz udaljenih područja do škola i fakulteta, predstavljaju značajan izazov i doprinosi fizičkom i psihičkom umoru. Određeni ispitanici su naveli poteškoće u komunikaciji sa profesorima. Negativni odnosi sa nastavnim osobljem često mogu povećati stres i smanjiti akademsku samouverenost. Jedan od ispitanika spominje disciplinu kao izazov, a važno je napomenuti i to da neki studenti nisu imali značajne poteškoće tokom studiranja, što može ukazati na povoljne životne i socijalne uslove koji su im omogućili nesmetan put kroz obrazovanje.

Analizom ovih odgovora na pitanje o razlozima za veću stopu osipanja među devojkama romske nacionalnosti identifikujemo ključne faktore koji doprinose ovom fenomenu. Veći deo odgovora ukazuje na to da ekonomski status i siromaštvo predstavljaju značajnu prepreku u obrazovanju Romkinja. Mnogi ispitanici veruju da je mišljenje da obrazovanje ne nudi siguran put ka zaposlenju razlog zašto romske devojke napuštaju školu ranije. **Ispitanici naglašavaju dvostruku diskriminaciju koju devojke romske nacionalnosti doživljavaju, kako od većinske zajednice, tako i unutar svoje**

zajednice. Diskriminacija uključuje percepciju obrazovanja kao nevažnog ili čak ometajućeg za očekivane društvene uloge Romkinja. **Stereotipi u vezi sa ranim brakom i trudnoćom** često usmeravaju devojke ka tradicionalnim ulogama, što može obeshrabriti nastavak obrazovanja. Ovi društveni pritisci ukorenjeni su u percepciji da devojka treba da ispuni tradicionalne rodne uloge. Neki odgovori ističu nedovoljnu motivaciju i informisanost kao prepreke za obrazovanje Romkinja. Nedostatak informacija o mogućnostima koje obrazovanje može doneti, zajedno sa slabom motivacijom iz neposredne okoline, dodatno otežava njihovo obrazovanje. Određeni odgovori ukazuju na to da devojke romske nacionalnosti često biraju "liniju manjeg otpora," odnosno prepoznaju tradicionalnu žensku ulogu kao manje stresan i prihvatljiv put, čime smanjuju suočavanje sa izazovima obrazovanja i rada. Jedan odgovor izražava sumnju prema uticaju nevladinih organizacija koje promovišu obrazovanje kao ključ uspeha. Ispitanici ovde pokazuju osećaj skepticizma prema ideji da obrazovanje može doneti suštinske promene u njihovom životu.

Ova analiza ističe složene izazove s kojima se suočavaju devojke romske nacionalnosti u obrazovnom sistemu i ukazuje na potrebu za sveobuhvatnim pristupom koji će obuhvatiti ekonomske, kulturne i rodne aspekte kako bi se smanjila stopa osipanja i pružila veća podrška u obrazovanju.

Kao glavne faktore podrške za ostanak dece romske nacionalnosti u školi, svi ispitanici su naveli roditelje, koji su prepoznali važnost i značaj obrazovanja. Pored podrške porodice, 60% je navelo i socio-ekonomsku situaciju (stipendiju), a 40% nastavnike. Ispitanici smatraju da su afirmativne mere i stipendije koje država nudi romskim studentima pozitivne i korisne, ali naglašavaju da je informisanost o tim pogodnostima nedovoljna, što ih ograničava u pristupu. Prepoznaju regionalne razlike u podršci i diskriminaciji prema romskim studentima, gde je situacija na jugu Srbije ocenjena kao nepovoljnija u odnosu na Vojvodinu. Iako su promene na bolje vidljive, smatraju da je potrebno još ulaganja u informisanje i podršku studentima romske nacionalnosti.

Odgovori pokazuju različite pristupe studenata romske nacionalnosti u otkrivanju svog identiteta na fakultetu. Neki su s ponosom i otvoreno podelili svoje poreklo, često doživljavajući podršku, dok su drugi zazirali zbog prethodnih negativnih iskustava i stereotipa o Romima. Pojedinci osećaju da identitet ne bi trebalo skrivati, ali ističu da je reakcija okruženja ključna za slobodno izražavanje pripadnosti svojoj zajednici.

Mladi iz romske zajednice uzor često nalaze u uspešnim i obrazovanim članovima svoje zajednice, posebno onima koji su ostvarili karijeru i postigli profesionalni uspeh, kao i među nastavnicima. Iako neki smatraju da obrazovanje nije motivacija, pozitivni primeri starijih i mladih koji su izašli iz zajednice i postigli uspeh u gradovima služe kao inspiracija. Pored ovih uzora, medijski poznate ličnosti i uspešni pojedinci u raznim oblastima takođe igraju značajnu ulogu u oblikovanju ambicija i želja mladih. Mladi ispitanici bi želeli da predstavljaju uzore mlađima u svojoj zajednici, štaviše smatraju da je to vrsta moralne obaveze prema zajednici iz koje dolaze, ali postoje i slučajevi gde su se izjasnili da ne bi voleli da mlađi krenu njihovim stopama, jer je taj put bio veoma težak zbog toga što smatraju da je studiranje privilegija bogatih.

Polovina ispitanih studenata su već učestvovali u nekim aktivnostima ili su deo Inicijative romskih studenata i koriste priliku da u zajednici i u romskim naseljima zagovaraju važnost obrazovanja. Gotovo svi (90%) bi želeli da budu deo mreže mladih Roma i Romkinja i želeli bi da pohađaju onlajn seminare o tome kako postati uzor u svojoj zajednici. Predložene teme za obuku pokazuju potrebu za obukama koje bi mladima u romskim zajednicama pružile podršku u prevazilaženju ličnih i društvenih prepreka (od rada na unutrašnjim barijerama, nedostatka podrške u okruženju do praktičnih veštine: pisanje projekata, profesionalna orijentacija, razvoj radnih navika i učenje engleskog jezika za unapređenje zapošljivosti). Takođe, postoji želja za osnaživanjem kroz volonterizam i aktivizam, kao i za podsticanjem mladih Roma na nastavak školovanja kroz obuke koje ističu vrednost obrazovanja.

Deo C: Zaključci – preporuke

Zaključci i preporuke istraživanja o socijalnoj inkluziji Roma kroz obrazovanje ukazuju na višestruke izazove i predloge za poboljšanje položaja ove zajednice, ali i otkrivaju složenost problema koji utiču na njihov obrazovni put.

Rezultati pokazuju da obrazovni sistem za učenike i studente romske nacionalnosti često ostaje nepristupačan zbog kombinacije socio-ekonomskih, kulturnih i sistemskih prepreka. Među ključnim izazovima ističu se siromaštvo i nedostatak osnovnih resursa, koji veliki broj dece sprečava da redovno pohađaju nastavu. Siromaštvo ne samo da sputava učenike, već dodatno opterećuje porodice, budući da deca često moraju da doprinose kućnom budžetu. Nedovoljna informisanost roditelja o dostupnim programima podrške, kao i njihove slabije razvijene obrazovne aspiracije, dodatno otežavaju situaciju. Stereotipi unutar zajednice o obrazovanju kao nečemu što nije presudno za poboljšanje životnog standarda dodatno smanjuju motivaciju dece i njihovih porodica.

Diskriminacija, koja se manifestuje na različitim nivoima obrazovnog sistema, od socijalne interakcije u školama do institucionalnog zanemarivanja potreba učenika romske nacionalnosti, takođe ima negativan uticaj. Diskriminacija i isključivanje stvaraju osećaj otuđenosti i umanjuju motivaciju, dok se problemi u praćenju gradiva, često uslovljeni nedovoljno prilagođenim nastavnim planovima i metodama, dodatno akumuliraju. Ovi izazovi posebno pogađaju devojčice romske nacionalnosti, koje se suočavaju sa dvostrukom diskriminacijom – kako unutar svojih zajednica, gde tradicionalne norme često obeshrabruju obrazovanje, tako i u širem društvu, gde ih prati niz stereotipa.

Među studentima romske nacionalnosti prisutni su različiti pristupi obrazovanju, motivaciji i percepciji uspeha. Dok mnogi studenti vide obrazovanje kao put ka boljoj egzistenciji i profesionalnim mogućnostima, deo ispitanika i dalje izražava skepticizam prema njegovoj dugoročnoj koristi. Uspešni pojedinci iz zajednice često služe kao inspiracija, ali postoji potreba za većim brojem pozitivnih uzora i programa koji će osnažiti mlade Rome i Romkinje.

Prepoznato je da obrazovanje može igrati ključnu ulogu u razbijanju ciklusa siromaštva i marginalizacije. Poboljšanje položaja romske zajednice kroz obrazovanje doprinosi smanjenju stereotipa, povećanju zapošljivosti i otvaranju mogućnosti za socijalnu integraciju. Istovremeno, razvijanje međusobnog poverenja između škola, učenika i njihovih porodica ključno je za prevazilaženje predrasuda i stvaranje podržavajućeg okruženja.

Iako je primetno da afirmativne mere i stipendije igraju važnu ulogu, njihov uticaj ostaje ograničen zbog slabog informisanja korisnika i neadekvatne implementacije na lokalnom nivou. Ispitanici profesionalci i edukatori smatraju da bi dodatne obuke za prosvetne radnike i pedagoške asistente, kao i prilagođeni resursi za rad sa romskom decom, mogli značajno doprineti poboljšanju uslova za obrazovanje. Radionice za roditelje o važnosti obrazovanja, uz praktične savete i uspešne primere iz zajednice, takođe bi mogle unaprediti podršku deci u obrazovnom procesu.

Predlaže se sveobuhvatan pristup koji uključuje sistemske reforme, prilagođavanje nastavnih planova i razvoj programa koji će odgovoriti na specifične potrebe učenika romske nacionalnosti. Interaktivne metode nastave, veća upotreba multimedijalnih sadržaja i podrška za učenike kroz mentorstvo i obuke mogu pomoći u povećanju motivacije i smanjenju stope osipanja.

Za studente romske nacionalnosti preporučuje se organizovanje dodatnih obuka i programa koji će unaprediti njihove profesionalne i lične veštine. Tematski seminari koji obuhvataju prevazilaženje unutrašnjih barijera, razvoj profesionalnih kompetencija i veštine poput pisanja projekata ili učenja stranih jezika mogu doprineti povećanju njihove zapošljivosti. Takođe, volonterizam i aktivizam u zajednici prepoznati su kao važni alati za osnaživanje i povećanje participacije mladih Roma i Romkinja u društvu.

Posebnu pažnju treba posvetiti osnaživanju mladih Romkinja kroz edukaciju i prilagođene programe. Prevencija ranih brakova, podizanje svesti o važnosti obrazovanja i stvaranje mreža podrške mogu

doprineti smanjenju rodno zasnovane diskriminacije. Prikazivanje pozitivnih primera, uz podršku kroz mentorstvo i aktivno uključivanje mladih žena u zajedničke aktivnosti, može inspirisati nove generacije Romkinja.

Zaključuje se da je ključ za trajno unapređenje položaja romske zajednice u obrazovanju izgradnja poverenja, prilagodljivost programa i kontinuirana podrška svim učesnicima obrazovnog procesa. Samo kroz integrisani pristup, koji uključuje porodice, škole, institucije i širu zajednicu, moguće je osigurati dugoročne promene i veće šanse za uspeh učenika i studenata romske nacionalnosti

Reference

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u republici Srbiji, 2022

Regionalno istraživanje o Romima, 2017,

Strategija za Socijalno uključivanje Roma i Romkinja u republici Srbiji za period od 2022-20230. godine.

“Siromaštvo dece u Srbiji za 2019. godinu”, Unicef Srbija, 2022.

“Romi u Republlici Srbiji, izazovi diskriminacije”, Minority Rights Group Europe, 2023

Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za 2019. godinu, Unicef Srbija, 2020.

FRA Survey Roma in 10 Europian Countries 2021, Beč, 2022.

Odustajanje od školovanja u osnovnom i srednjem obazovanju u Republici Srbiji: Kvalitativno istraživanje, Nataša Simić, Ksenija Krstić, Psihološka istraživanja, Vol XX, (1) 2017, 51-7

HUNGARIAN NATIONAL REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors	
Name	Partner
Anna Orsós	Amrita OBK Association

ENGLISH SUMMARY REPORT–HUNGARY

1. Key Objectives

The ACADE-ME project's country report on Hungary focuses on addressing the educational challenges faced by Roma communities, particularly the high dropout rates and systemic discrimination. The central aim is to improve Roma students' educational inclusion by evaluating existing policies and identifying gaps in access to education. The report highlights the need for better data on Roma students, enhanced training for educators, and the promotion of Roma university graduates as role models to combat anti-Roma sentiment in education. Emphasis is placed on integrating Roma culture into educational curricula, engaging Roma communities in educational initiatives, and ensuring that Roma youth are not only integrated into the educational system but empowered to become leaders within their communities.

2. Methodology

The methodology for this report was designed through the collaboration between Hungarian educational and Roma advocacy organizations such as the *Roma Education Fund* (REF) and *Helsinki Committee Hungary*. The organizations divided tasks to ensure a comprehensive review of the educational barriers Roma students face. REF focused on collecting data about Roma students' dropout rates, access to early childhood education, and national strategies aimed at educational inclusion. Meanwhile, Helsinki Committee Hungary conducted interviews with Roma families, educators, and students to gain insights into the lived experiences of the Roma community in Hungary's education system. The dual approach of combining institutional analysis with grassroots interviews provides a nuanced understanding of the barriers and potential solutions to improving Roma educational outcomes.

3. Key Findings from Desk Research

Hungary faces significant challenges in the educational integration of Roma students. According to the most recent statistics, Roma make up an estimated 7-8% of the Hungarian population, with a high proportion of young people. However, there is a lack of detailed and reliable data on Roma students, which complicates the development of targeted policies.

In terms of legal frameworks, while Hungary has ratified several EU directives on anti-discrimination and Roma inclusion, there is a significant gap between policy and practice. The National Social Inclusion Strategy for the Roma (2011-2020) aimed at improving access to education, but this strategy has been poorly funded, lacks clear enforcement mechanisms, and has not been uniformly implemented across the country.

The situation is particularly dire in rural areas, where access to quality education and school facilities is limited. Many Roma children in Hungary attend segregated schools or are enrolled in "special education" due to low academic performance—often exacerbated by language barriers, poverty, and a lack of support structures. A systemic issue is that Roma students experience high rates of absenteeism and school dropout, with Roma girls facing the additional burden of early marriage and domestic responsibilities.

Statistical data indicates that only 20% of Roma students graduate from secondary school, a stark contrast to the national average of 80%. Roma children are also disproportionately represented in the most economically disadvantaged households, which increases their likelihood of school

dropout. Furthermore, Roma students often face discrimination from teachers and peers, leading to a hostile school environment that discourages continued attendance and academic success.

The lack of targeted support for Roma students in Hungary is compounded by limited early childhood education access, which severely affects the long-term academic success of Roma children. While there are some local initiatives aimed at integrating Roma children into mainstream education, they are inconsistent, fragmented, and lack long-term funding.

4. Key Findings from Fieldwork Research

Professionals Interviews

Interviews with educators and social workers in Hungary reveal deep challenges in implementing effective Roma inclusion strategies. Many educators acknowledge the deep socio-economic disadvantage faced by Roma children but struggle with limited resources, insufficient training, and institutional resistance to change. Teachers often lack the cultural sensitivity to address the unique challenges Roma students face, such as prejudice and low expectations.

One major barrier identified is the persistent ghettoization of Roma communities, which results in poor school facilities, overcrowded classrooms, and insufficient after-school programs. Educators in these areas report that Roma students frequently suffer from learning gaps, which are often overlooked or misinterpreted as lack of effort, leading to a cycle of disengagement.

Furthermore, social workers noted that Roma families often mistrust the education system, stemming from historical discrimination and the trauma of failed integration efforts. In interviews, many teachers expressed a need for better training in intercultural communication and inclusive pedagogy.

Roma Students Interviews

Interviews with Roma students in Hungary shed light on the personal and cultural factors influencing their educational journeys. Many students spoke about the importance of family support and the desire to break the cycle of poverty through education. However, they also emphasized the difficulty of remaining in school due to the financial burdens their families face. Several students mentioned how school supplies, transportation costs, and other expenses became insurmountable obstacles, especially for those from large families.

For Roma girls, the pressure to marry early and fulfill domestic duties was a recurrent theme. Many girls reported that their aspirations were often stifled by cultural norms that prioritized family obligations over education. This pressure is particularly strong in rural areas, where Roma girls are expected to take on traditional roles within the family unit.

Despite these challenges, a few students expressed hope in continuing their education, particularly when they were able to access support from Roma mentors and community networks. They noted the positive influence of role models who had succeeded in education despite similar obstacles, and many cited the importance of seeing successful Roma individuals in their community as a source of inspiration.

5. Next Steps and Key Recommendations

The next steps in improving Roma educational outcomes in Hungary should focus on several key areas:

Improving Data Collection and Monitoring:
Accurate data on Roma students is essential for developing targeted policies and monitoring progress. A national registry of Roma students, combined with regular data collection, could help identify at-risk students early and enable more tailored interventions.

Strengthening Teacher Training:
Teachers and school administrators need extensive training on intercultural competence, anti-discrimination practices, and inclusive teaching methods. Continuous professional development should be integrated into the education system to ensure that educators can effectively address the needs of Roma students.

Increasing Family Engagement:
Schools should adopt proactive strategies to build trust with Roma families, moving beyond simple communication to foster long-term partnerships. Culturally sensitive outreach programs, home visits, and the involvement of Roma mediators can help bridge the gap between families and schools.

Financial Support and Scholarships:
Given the significant economic barriers Roma students face, there is an urgent need for targeted financial support in the form of scholarships, free school supplies, and transportation allowances. A national scholarship program dedicated to Roma students could increase enrollment and retention rates in higher education.

Promoting Roma Role Models and Mentorship:
Creating mentorship programs where Roma professionals and graduates can guide younger students through their educational journey can help raise aspirations and provide practical advice. These role models are crucial in breaking stereotypes and showing the potential for success within the Roma community.

Comprehensive National Strategy for Roma Education:
A cohesive, long-term national strategy should be developed to address Roma education in Hungary. This strategy must include clear funding mechanisms, consistent national oversight, and local accountability to ensure that Roma students receive the support they need at every level of education.

In conclusion, addressing the educational inequalities faced by Roma students in Hungary requires a multifaceted approach, with investments in teacher training, community engagement, financial support, and systemic policy reforms. With targeted efforts and long-term commitment, there is significant potential to improve educational outcomes for Roma children and break the cycle of exclusion.

HUNGARIAN NATIONAL REPORT

1. Bevezető

1.2. Projekt Bemutatása

Az új EU stratégiai keretrendszer célja a roma befogadás előmozdítása 2020-30 között, kiemelve a COVID-19 járvány utáni globális energiaválság által súlyosan érintett, kirekesztett és marginalizált közösségek kiszolgáltatottságát. Bár az elmúlt évtizedben korlátozott haladást értek el a roma befogadás terén, a legjelentősebb előrelépés az oktatás területén történt. Az ACADE_ME projekt célja, hogy megerősítse a roma integrációs törekvéseket, az oktatást helyezve a diszkrimináció és a cigányellenesség elleni küzdelem középpontjába.

A projekt több európai ország (pl. Szlovénia, Görögország, Olaszország, Magyarország, Bulgária, Szerbia) korábbi stratégiáinak értékelése alapján dolgozta ki gyakorlati megközelítését. Ennek főbb elemei a következők:

Az anti-cigányellenesség oktatásban való megnyilvánulásainak hatásáról szóló tudás széleskörű megosztása, különösen tanárok és társadalmi integrációs szervezetek számára.

Integrált anyagok kidolgozása a roma diákok diszkriminációja ellen, és legalább 300 tanár és szakember képzése iskolákban és közösségi központokban a roma befogadás előmozdítására.

Legalább 180 roma diplomás vagy egyetemista kapacitásának növelése, hogy hat nemzeti roma női felsőoktatási szervezetet alapítsanak, így segítve a közösségben a pozitív változásokat és az anti-diszkriminációs törekvéseket.

Tudatosság növelése a roma közösségeken belül és kívül, különösen a fiatal roma generáció oktatásának támogatása révén, mivel az oktatás kulcsfontosságú tényező a társadalmi befogadás szempontjából.

60 roma diplomás, különösen nők képességeinek fejlesztése, hogy pozitív változást képviselőként, egy pozitív narratívákat tartalmazó könyvtár létrehozásával.

1.2.1 Metodologia

Ez a jelentés a Task 2.2., az Acade_Me program nemzeti jelentése, amely a roma gyermekek oktatásba való belépését és bent maradását nehezítő aktuális események és akadályok feltárására és feltérképezésére irányul. A cél a prevenció hiányosságainak megkeresése, az iskolai lemorzsolódás kérdéseinek kezelése és az iskolában való maradást támogató tényezők erősítése az oktatás minden szintjén, különös tekintettel a lányokra. Ezáltal a program kutatócsoportja megalapozottan, ugyanakkor a program célcsoportjainak aktuális nemzeti és helyi igényeit is figyelembe véve dolgozhatja ki az Acade_Me oktatási eszközeit.

Az egyes országok kutatói a következő feladatokat kapták:

Az iskolai lemorzsolódás kezelésére irányuló jelenlegi integrációs keretek és politikák feltérképezése és elemzése,

Az ezek megelőzésére és csökkentésére tett statisztikák, intézkedések és kezdeményezések bemutatása,

Olyan nemzetközi szinten sikeresnek bizonyult bevált gyakorlatok/modellek/példák azonosítása,

A partnerországok és az EU célcsoportjainak szükségleteit, valamint a jelenlegi hiányosságok feltárása e területeken,

A témában végzett kutatások szakirodalmának áttekintése.

A kutatási módszertan irodalmi és terepkutatásra tagolódik. Az első szinten a program célcsoportjára, különösen a roma gyermekekre fókuszálva végeztek rendszerezett online adatgyűjtést az alábbi témákban:

A romák helyzete Magyarországon,

A magyarországi roma integrációs nemzeti stratégiai keret,

Az oktatási nemzeti program,

A romák oktatására vonatkozó statisztikai adatok Magyarországon az Alapjogi Ügynökségtől (FRA),

Az iskolai lemorzsolódáshoz hozzájáruló tényezők,

Az iskolai lemorzsolódás megelőzésének nemzeti kerete roma tanulók esetében,

A roma gyermekek és fiatalok oktatását támogató intézmények és szervezetek,

Romák a felsőoktatásban,

Az iskolai lemorzsolódás megelőzését és csökkentését célzó programok és kezdeményezések.

A terepkutatás célja részletesebb képet nyújtani a romák oktatásban való helyzetéről Szlovéniában, Görögországban, Olaszországban, Magyarországon, Bulgáriában és a Szerb Köztársaságban. Ennek része a) interjúk az inklúzió területén dolgozó oktatókkal és szakemberekkel, például szociális munkásokkal, pszichológusokkal stb., és b) interjúk roma diákokkal és diplomásokkal (illetve leendő hallgatókkal), különös figyelemmel a lányokra és fiatal nőkre.

2. Part A: Kutatás

2.1 A romák helyzete Magyarországon

A magyarországi roma lakosság létszámát 500 000 és 876 000 fő közé becsülik, így ez az ország legnagyobb etnikai kisebbsége. Kulturálisan három fő csoportra oszlik: magyarul beszélő romák (Romungrok), a romani nyelvet beszélő, de egyre inkább magyarul kommunikáló oláh romák, valamint a beások, akik egy archaikus román dialektust beszéltek, de mára nagyrészt átálltak a magyarra. Magyarország a Tanács elnökségét különleges körülmények között veszi át, szomszédságában háborúval, az éghajlatváltozás és demográfiai változások hatásaival, valamint az EU vezetői pozícióinak átalakulásával 2024-ben. Fő prioritások:

Kohéziós politika: A 2027 utáni kohéziós politika jövőjének megvitatása, különös tekintettel a demográfiai kihívásokra.

Szociálpolitika: A minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférés területi egyenlőtlenségeinek csökkentése, a digitális átmenet előmozdítása, a szegénység csökkentése, különös figyelemmel a roma közösségekre.

Egyenlő esélyek: Az Egyenlő bánásmódról szóló irányelv tárgyalásainak előmozdítása az egyenlő bánásmód érvényesítésére.

Foglalkoztatás: A munkaerőhiány kezelése, a foglalkoztatási feltételek javítása és a munka-magánélet egyensúlyának elősegítése.

Ifjúság: A vidéki fiatalok számára helyi lehetőségek biztosítása a demográfiai kihívások leküzdésére.

Oktatás: Az oktatás zöld és digitális átállásának támogatása, felnőttképzés, valamint a stratégiai együttműködések előmozdítása.

Digitalizáció: A zöld és digitális átmenetek támogatása, különös figyelemmel a mesterséges intelligenciára és az EU AI törvényére.

Környezet és klíma: Egy ambiciózus, elérhető 2040-es klímacél kitűzése, a versenyképesség és az energiabiztonság biztosítása érdekében, figyelemmel az energiahálózat fejlesztésére és a technológiai semlegességre.

A romák Magyarországon jelentős társadalmi kihívásokkal szembesülnek, mint a diszkrimináció és a hozzáférés akadályai az oktatásban, a foglalkoztatásban és a lakhatásban. A romák munkanélküliségi rátája lényegesen magasabb a többségi lakosságénál, és sokan élnek elszigetelt, marginalizált közösségekben. Az oktatás területén komoly probléma a roma gyermekek szegregációja, hiszen a roma diákok mintegy 45%-a olyan iskolákba vagy osztályokba jár, ahol a legtöbb tanuló szintén roma. Ezt a szegregációt gyakran erősíti az úgynevezett "fehér menekülés," amikor a nem roma szülők távolabbi iskolákba viszik gyermekeiket, hogy elkerüljék a roma diákokkal való integrációt. Emellett egyes iskolákon belül is elkülönítik a roma gyerekeket, külön osztályokba helyezve őket, ami tovább gátolja oktatási előrehaladásukat és integrációjukat.

Az elmúlt években a Covid-19 járvány, az orosz-ukrán háború és a választások mind tovább nehezítették a romák helyzetét, aránytalanul sújtva őket. Az Európai Parlament egy jelentése szerint a járvány következtében csak tovább nőttek a romák által már korábban is tapasztalt hátrányok, amelyek a társadalmi-gazdasági nehézségeket még inkább felszínre hozták.

Noha Magyarország és az EU évtizedek óta foglalkoznak a romák lakhatási, oktatási, foglalkoztatási és egészségügyi problémáival, az előrelépés lassú. A romák jogaiért küzdő civil szervezetek évek óta szorgalmazzák a szélesebb körű problémák kezelését is, mint az antigypsizmus felismerését, a rendőri brutalitás, a nemi és LGBTQ+ jogok előmozdítását. Ezek az ügyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a roma közösségek egyenlősége és integrációja teljes körű megközelítéssel valósulhasson meg Magyarországon.

2.2 A magyarországi romák társadalmi integrációjának nemzeti stratégiai kerete

A "Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2020-2030" (HNSIS) a "EU Roma Stratégiai Keretrendszer 2020-2030" célkitűzéseivel összhangban áll, azonban nem kizárólagosan, hanem átfogóan, a szegénységben élőket általánosan célzó politikai dokumentumként értelmezhető. A roma közösséget a legkiszolgáltatottabb lakosság részeként kezeli, de nem fókuszál kizárólagosan rájuk, ami megnehezíti a hatékonyság értékelését. A stratégia nem rendelkezik számszerűsíthető célokkal és mérhető eredményekkel a roma közösség számára, így nehéz nyomon követni a valós előrehaladást. Bár néhány kezdeti célt meghatározott nyolc program vagy politika területén, ezek nem fedik le a teljes problémahalmazt.

Továbbá, bár az EU stratégia hangsúlyozza a diszkrimináció és az antirasszizmus elleni fellépést, a HNSIS csak minimálisan foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, és nem tér ki arra, hogy a politikai környezet, a demokrácia csökkenése és a közvélemény hogyan befolyásolja a romák életkörülményeit. Az identitás erősítését csak néhány gyenge kulturális elemmel tervezi, és figyelmen kívül hagyja az LMBTQ+ roma közösség szempontjait is.

Mind a korábbi, mind a jelenlegi „Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia" (HNSIS) általánosan célozza a roma és egyéb szegénységben élő közösségeket is, nem kizárólag a romákat. Bár a magyar kormány a romákat a legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportként definiálja, a stratégiában egy kategóriába sorolja őket más anyagi deprivációt elszenvedő csoportokkal. Ez az általános megközelítés megnehezíti a roma közösségre irányuló eredmények elemzését és

értékelését. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 2020-ban a romák körében a súlyos anyagi deprivációban élők aránya 46,3% volt, míg a nem roma lakosság esetében ez az arány mindössze 7%. Ez a jelentős aránybeli különbség rávilágít arra, hogy a romák sajátos helyzetére nem elégséges egy általános szegénységi stratégia, és szükséges lenne egy olyan, célzott megközelítés, amely jobban kezeli ezt az egyenlőtlenséget.

2.3 Nemzeti Oktatási Akcióprogram

Nemzeti Oktatási Akcióterv: Az Oktatásból és Képzésből (ELET) történő Korai Lemorzsolódás Megelőzése Magyarországon: Hatás a Roma Fiatalokra

Magyarország 2021-2030-as Köznevelési Stratégiája célzott intézkedéseket tartalmaz az iskolai lemorzsolódás csökkentésére, különösen a hátrányos helyzetű tanulók, köztük a roma fiatalok számára. A stratégia számos jelentős programot foglal magában—mint például az Arany János Programok, az Útravaló Ösztöndíjprogram, az Apáczai Ösztöndíjprogram és a Komplex Alapprogram—, amelyek célja az egyenlő hozzáférés biztosítása a minőségi oktatáshoz, a lemorzsolódási arány csökkentése, valamint a rendszerszintű kihívásokkal szembenéző roma tanulók célzott támogatása.

Statisztikai Elemzés az ELET Intervenciók Nemek Szerinti Hatásáról a Roma Fiatalok Körében

Ösztöndíjprogramok o Útravaló Ösztöndíjprogram: Évente mintegy 10,000 diákot ér el, akiknek fele roma. ♣ A roma lányok az ösztöndíjasok 60%-át teszik ki, mutatva a felsőoktatási törekvések növekedését. ♣ A roma fiúk aránya 40%, akik inkább a szakmai képzést részesítik előnyben az akadémiai pályák helyett.

Arany János Programok o Hátrányos helyzetű középiskolásokat célzó program, amelyben a résztvevők 30%-a roma fiatal. ♣ Roma lányok: A lemorzsolódási arány 8%-kal csökkent a program indulása óta. ♣ Roma fiúk: A pozitív hatások ellenére a középfokú továbbtanulásuk 20%-kal alacsonyabb, mint a lányoké, ami további mentorálási igényt jelez a folyamatosság elősegítésére.

Komplex Alapprogram o Az általános iskolai lemorzsolódás megelőzését célzó program, amely tanárképzést és digitális írástudás-fejlesztést kínál. ♣ Roma tanulók: Több mint 70%-uk mutat javulást a jelenlétben és teljesítményben, melynek 55%-a a lányok között mérhető. ♣ Roma fiúk: Gyakran szakmai pályák felé orientálódnak, ami mutatja a program hatékonyságát a gyakorlati karrierre való felkészítés terén.

Műhelyiskolák és Dobbantó Program o Az alapfokú bizonyítvánnyal nem rendelkező fiatalokat célzó programok, amelyek segítenek a szakmai utak és a munkaerőpiac felé történő belépésben. A résztvevők jelentős részét roma fiatalok teszik ki. ♣ Roma fiúk: 39%-uk helyezkedik el a program befejezését követően. ♣ Roma lányok: 5%-kal magasabb a középfokú továbbtanulás aránya, gyakran orientációs programokon keresztül.

Tanoda Program o Közösségi alapú kezdeményezés, amely a roma fiatalokat támogatja az akadémiai és személyes fejlődésben. ♣ A roma lányok nagyobb valószínűséggel folytatják tanulmányaikat középiskolában (az általános iskola nyolcadikosainak 76%-a), míg a fiúk a szakmák és a korai munkavállalás felé hajlanak.

Eredmények Összefoglalása Magyarország oktatástámogató programjai pozitívan hatnak az iskolai lemorzsolódás csökkentésére a roma fiatalok körében. A roma lányok nagyobb valószínűséggel választják az akadémiai pályákat és a felsőoktatást, míg a fiúk gyakran inkább a szakmai képzést részesítik előnyben, és olyan munkaközpontú programokból profitálnak, mint a Dobbantó és a műhelyiskolák. Ezek a nemek szerinti trendek további speciális beavatkozások szükségességét jelzik mind a roma fiúk, mind a lányok oktatási folytonosságának támogatására.

2.4 Az Európai Alapjogi Szervezet (FRA) statisztikái a magyarországi roma gyermekek oktatásáról.

A **2021-es FRA jelentés** tíz európai országban, köztük Magyarországon élő roma közösségekre vonatkozóan kulcsfontosságú statisztikákat szolgáltat a roma fiatalok oktatási kihívásairól. A 2021-ben végzett FRA felmérés alapján több mint 20,000 roma egyént kérdeztek meg 8,400 háztartásból. Az oktatással kapcsolatos főbb megállapítások közé tartozik a magas korai iskolaelhagyási arány, az oktatási szegregáció, valamint a roma diákok általánosan alacsony iskolai végzettsége, ami jelentős különbségeket mutat a roma és nem roma népesség között Magyarországon és más országokban is.

Az **Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA)** jelentős oktatási hozzáférési nehézségekről számol be, amelyeket Magyarországon a roma gyermekek élnek meg. A FRA 2011-es és 2021-es felmérései alapján a magyarországi roma gyermekek aránytalanul magas mértékű kizárást és diszkriminációt tapasztalnak az oktatási rendszeren belül. A legfontosabb megállapítások az alábbiak:

Oktatási eredmények: A roma gyermekek körében alacsonyabb az iskolai végzettség elérése, mint a nem roma társaik esetében. Magyarországon számos roma gyermek nem fejezi be a középfokú tanulmányait, ami korlátozza jövőbeli munkalehetőségeiket.

Szegregáció: Egy elterjedt probléma, amely gyakran vezet ahhoz, hogy a roma tanulók kevesebb forrással és támogatással rendelkező iskolákba járjanak. Ez az elkülönülés a nem roma társaiktól erősítheti a társadalmi kirekesztést, és a szegénység ördögi körét eredményezheti.

Korai iskolaelhagyás: Magyarországon a roma gyermekek korai iskolaelhagyási aránya lényegesen magasabb, mint az országos átlag, amit gyakran a szegénység, diszkrimináció és rendszerszintű akadályok okoznak, amelyek elbátortalanítják őket a továbbtanulástól.

Az FRA továbbra is figyelemmel kíséri ezeket a tendenciákat, és ösztönzi az inkluzív oktatás előmozdítását, valamint a különbségek csökkentését célzó reformokat. E problémák kezelése egy szélesebb EU-s törekvés része, amely biztosítani kívánja, hogy a roma közösségek, köztük a fiatalok, egyenlő hozzáférést kapjanak a minőségi oktatáshoz és a társadalmi-gazdasági lehetőségekhez. A további részletekért az FRA jelentései és adatelemzései átfogó betekintést nyújtanak a roma oktatási eredményekről és az európai életkörülményekről.

2.5. Az iskolai lemorzsolódás jelenségéhez hozzájáruló tényezők

Az iskolai lemorzsolódás kérdése, különösen a roma fiatalok körében, összetett jelenség, amelyet számos társadalmi, gazdasági és rendszerszintű tényező befolyásol:

Szociális-gazdasági helyzet: A szegénység és pénzügyi bizonytalanság gyakran arra kényszeríti a tanulókat, hogy a megélhetést előnyben részesítsék az oktatással szemben, különösen a krónikus munkanélküliség vagy az alacsony fizetést kínáló régiókban. Sok családnak szüksége van a gyermekek keresetére, ami a korai iskolaelhagyáshoz vezet.

Oktatási szegregáció és diszkrimináció: Magyarországon és egész Európában a roma gyermekek gyakran alulfinanszírozott iskolákba járnak, amelyek korlátozzák akadémiai sikerüket és társadalmi

beilleszkedésüket. A diszkriminatív gyakorlatok és sztereotípiák tovább izolálják a roma tanulókat, növelve a lemorzsolódási arányt.

Alacsony szülői iskolai végzettség: A marginalizált közösségekben sok szülő nem fejezte be a formális oktatást, ezért kevésbé képesek támogatni gyermekük tanulását. Ez gyakran alacsony iskolai elvárásokat eredményez, és csökkenti az oktatás sikerességbe vetett hitét.

Rendszerszintű akadályok az oktatási rendszerben: A kultúrára érzékeny tantervek hiánya, a korlátozott nyelvi támogatás és a nem megfelelő segítő szolgáltatások akadályozzák a tanulók bevonódását a tanulási folyamatba. Ezek az akadályok aránytalanul érintik a roma gyermekeket, elbátortalanítva őket a hosszú távú iskolai részvételtől.

Korai iskolaelhagyás: A roma közösségekben a kulturális elvárások gyakran előtérbe helyezik a szakmai vagy korai munkalehetőségeket, csökkentve a közép- vagy felsőoktatásba való továbbtanulás ösztönzőit. Ezt súlyosbítják a rendszerszintű akadályok, amelyek csökkentik az oktatási elköteleződést

2.6 National framework for the prevention of school dropout by Roma students

A Köznevelési Stratégia 2021-2030, bár nem kifejezetten a korai iskolaelhagyás megakadályozására irányul, számos intézkedést tartalmaz a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítása, a tanulmányi eredmények javítása és a lemorzsolódás megelőzése érdekében. A legfontosabb intézkedések közé tartozik az alulteljesítő iskolák fejlesztése, a korai figyelmeztető és támogató rendszerek javítása, valamint a hátrányos helyzetű tanulók támogatási programjai, mint az Arany János Programok és az Útravaló Ösztöndíj.

Főbb kezdeményezések:

Ösztöndíjprogramok: Az Arany János Programok és az Útravaló Ösztöndíjak támogatják a hátrányos helyzetű tanulókat, évente közel 10 000 roma tanulót is beleértve.

Komplex Alapprogram: 2017-ben indult, és 130 000 tanulót segít 700 iskolában a pedagógiai eszközök biztosításával, hogy csökkentse a lemorzsolódást; 2023-ban több mint 10 000 tanár vett részt képzésen.

Dobbantó Program: A szakképzettség megszerzésének lehetőségét nyújtja a fiataloknak, és 2023-ban 74 iskola bevonásával 1340 tanuló vett részt benne.

Tanoda Programok: Közösségi központok, amelyek segítenek a hátrányos helyzetű fiataloknak tanulmányi és szociális készségek fejlesztésében, 2022-ben körülbelül 4300 tanulót szolgáltak.

Tanítsunk Magyarországért: Mentorprogram vidéki fiatalok számára, amely jelenleg több mint 4700 tanulót foglal magában, 1100 mentorral.

Az oktatási stratégia a különböző ügynökségek közötti koordináció és a helyi együttműködés révén arra törekszik, hogy nyomon kövesse a veszélyeztetett tanulókat és személyre szabott beavatkozásokat biztosítson a korai iskolaelhagyás megelőzése érdekében.

Magyarországon a roma tanulók oktatását számos akadály nehezíti, melyek közül a szegregáció az egyik legkiemelkedőbb probléma. Bár Magyarország jogszabály-módosításokat vezetett be az Európai Bizottság által kezdeményezett kötelezettségszegési eljárás nyomán, hogy megfeleljen a Faji Egyenlőségi Irányelv követelményeinek, a roma tanulók szegregációja továbbra is fennáll. A szegregációt erősítő tényezők közé tartozik a 2010 utáni oktatási rendszer központosítása, az állami hatóságok szegregáció elleni elégtelen intézkedései, valamint a felekezeti iskolák számának növekedése, amelyek általában vonzzák a nem roma diákokat, így az állami iskolákban fokozottan szegregált roma tanulók maradnak (Fejes & Szűcs, 2018; Kádár, 2022) .

A "hátrányos helyzetű" és "halmozottan hátrányos helyzetű" kategóriák változásai tovább nehezítették az összehasonlítható hatásvizsgálatokat, de a statisztikai adatok szerint a szegregáció növekvő tendenciát mutat. A hátrányos helyzetű tanulók esetében az elkülönítési index 2010 és 2020 között 27,7-ről 40,7-re nőtt, míg a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók esetében 29,2-ről 37,5-re emelkedett, és mivel a roma gyerekek e kategóriákban felülreprezentáltak, a szegregáció mértéke őket is fokozottan érinti (Hajdu et al., 2022). Az OECD 2018-as PISA-felmérése szerint Magyarország oktatási rendszere az egyik leggyengébb Európában a társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítésében, ahol a hátrányos helyzetű tanulók teljesítménye jelentősen elmarad a többiekétől, különösen az olvasási és matematikai készségek terén (Schleicher, 2019; OECD, 2023) .

A felsőoktatásba jelentkező hátrányos helyzetű diákok aránya is jelentősen csökkent. 2011-ben még a jelentkezők több mint 10%-a tartozott ebbe a kategóriába, de 2021-re ez az arány mintegy 3%-ra esett vissza (Hajdu et al., 2022). Az iskolai lemorzsolódás aránya is növekedett, különösen a roma lakosság körében, miután az iskolakötelezettséget 18-ról 16 éves korra csökkentették. A magas roma lakosságú megyékben, például Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyékben, a lemorzsolódási arány meghaladta a 20%-ot, Nógrád esetében pedig 2020-ban a 30%-ot .

A nemzetiségi ombudsman-helyettes 2022-es jelentése szerint növekedett a roma tanulók sérelmeivel kapcsolatos panaszok száma, melyek verbális vagy fizikai agresszióról, diszkriminációról és szegregációról számoltak be. A roma többségű iskolák gyakran alacsonyabb színvonalú oktatást és rosszabb infrastrukturális körülményeket biztosítanak. Ezek az iskolák, főként vidéki vagy külvárosi területeken, jellemzően csak a helyi roma gyerekeket fogadják, mivel a nem roma szülők egyre nagyobb arányban vonják ki gyermekeiket. A települési határok szabályozása sem hozott megfelelő eredményt a szegregáció megelőzésére, így a roma gyerekek egyre többször maradnak olyan oktatási környezetben, amely hátrányosan befolyásolja jövőbeli lehetőségeiket és mélyíti a szegénység és társadalmi kirekesztés ciklusát .

2.7 A roma gyermekek és fiatalok oktatásának támogatásával foglalkozó alapítványok és szervezetek .

Budapesti Corvinus Egyetem

A Budapesti Corvinus Egyetem nemrégiben olyan speciális programokat indított, amelyek célja, hogy növeljék a roma diákok felsőoktatási hozzáférését és karrierfelkészültségét. Kezdeményezéseik gyakran ösztöndíjakat, mentorálást és előkészítő kurzusokat is magukba foglalnak, ezáltal többféle területen biztosítanak forrásokat a roma diákok számára a tanulmányi siker eléréséhez.

Józsefvárosi Önkormányzati Programok

Budapest VIII. kerülete, Józsefváros, ahol jelentős roma lakosság él, aktívan dolgozik az óvodákban és az általános iskolákban tapasztalható szegregáció megszüntetésén. A helyi oktatási projektek az inkluzív, sokszínű osztálytermek kialakítását támogatják, ami mind a roma, mind a nem roma gyermekek számára előnyös. Józsefváros ezen kívül a szülői és tanári együttműködés révén erősíti a közösségi részvételt, és kulturálisan befogadó eseményeket szervez.

Ezek a szervezetek, mindegyikük egyedi módszerekkel, az oktatási egyenlőség és a roma fiatalok támogatására törekszenek Magyarországon a közösségi részvétel, az integráció és az akadémiai támogatási programok révén. Együtt jelentős lépést képviselnek az országos roma diákok oktatási hátrányainak csökkentésében.

Amnesty International Magyarország

Nyelvek: Magyar és angol

Tevékenység: Az Amnesty International Magyarország érdekképviseleti és oktatási programjain keresztül foglalkozik a roma diákokat érő oktatási diszkrimináció problémáival. Emellett jogi ismeretterjesztést és felhatalmazó programokat nyújtanak a roma fiatalok számára, hogy támogassák őket a társadalmi beilleszkedésben.

Uccu Alapítvány

Nyelvek: Magyar és angol

Tevékenység: Az Uccu Alapítvány elsősorban interaktív workshopokon keresztül szólítja meg a roma fiatalokat, elősegítve a társadalmi integrációt és növelve a roma kultúra iránti tudatosságot. Iskolai programokat szerveznek, amelyek célja a sztereotípiák csökkentése és az inkluzív környezet megteremtésével a roma diákok oktatási eredményeinek javítása.

Károli Gáspár Református Egyetem - Roma Szakkollégium Program

Nyelvek: Magyar és angol

Tevékenység: Ez a program egyetemi szinten nyújt akadémiai és társadalmi támogatást a roma hallgatóknak. Mentori segítséget, korrepetálást és készségfejlesztő tevékenységeket biztosít, amelyek célja, hogy a roma diákok sikeresen teljesítsenek a felsőoktatásban.

2.8 A romák és a felsőoktatás

Az elmúlt években mérsékelt, de figyelemre méltó fejlődés tapasztalható a roma fiatalok középfokú és felsőoktatásban való részvételében Magyarországon. Egyre több roma diák választ műszaki és szakképzést, amelyek közvetlen foglalkoztatási és gazdasági stabilitási lehetőségeket kínálnak. Ennek ellenére a roma hallgatók felsőoktatási arányára vonatkozó hivatalos adatok korlátozottak, és további intézkedések szükségesek a részvételi arány növelése érdekében, különösen a szakoktatáson túlmutató tudományterületeken. A 2021–2030-as időszakra szóló Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia célul tűzte ki az oktatási befogadást és a roma tanulók támogatását, melynek részeként az Arany János és Útravaló programok ösztöndíjakkal segítik a hátrányos helyzetű diákokat. További mentorálási és felkészítő programok is születtek, amelyek célja, hogy segítsék a roma fiatalokat a felsőoktatásba való bejutásban, kedvezőbb kilátásokat teremtve a részvétel és a diploma megszerzésének terén.

A magyarországi roma fiatalok felsőoktatásban való részvételére vonatkozó riportok nemek szerinti különbségekre is rávilágítanak. Bár egyre több roma fiatal tanul tovább közép- és felsőfokon, a fiúknak és lányoknak különböző irányvonalak rajzolódnak ki. Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) és a magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia adatai szerint a roma lányok nagyobb eséllyel tanulnak tovább középfok felett, köszönhetően többek között az őket célzó ösztöndíjaknak és mentorálási programoknak. Az Útravaló Ösztöndíjprogram kedvezményezettjeinek körülbelül 60%-a lány, akik hajlamosabbak az akadémiai pálya folytatására, míg a fiúk nagyobb arányban választják a szakmai képzést, ami azonnali foglalkoztatási lehetőségeket kínál. Noha e programok támogatást nyújtanak, mindkét nem esetében magas a lemorzsolódási arány, azonban a lányok valamivel nagyobb arányban fejezik be tanulmányaikat, ha rendelkezésre állnak pénzügyi és szociális támogatások.

2.9 Programok és kezdeményezések az iskolaelhagyás megelőzése és leküzdése terén

Az állami programok mellett számos civil szervezet nyújt kiegészítő támogatást a roma fiatalok számára, digitális készségek, kulturális erősítés és gyakorlati karrierfelkészítés területén:

Amrita Rtransform Program: Ez a program a roma nők társadalmi és politikai szerepvállalásának növelésére összpontosít. Az Erasmus+ program támogatásával képzést és fejlődési lehetőségeket kínál, ezzel ösztönözve az oktatási eredményeket és a társadalmi beilleszkedést

EU Agency for Fundamental Rights

.

RomaConnect: Az EU által finanszírozott kezdeményezés, amely a roma fiatalok digitális világba való integrációját támogatja. A RomaConnect műhelymunkákat kínál digitális írástudásról, online biztonságról és kommunikációs készségekről, hidat képezve a roma közösségek digitális szakadékán

EU Agency for Fundamental Rights

.

DigiFast Projekt: Hátrányos helyzetű roma fiatalokat támogató program, amely célzott digitális képzéseket és szakmai készségfejlesztő workshopokat kínál, segítve ezzel a lemorzsolódás okainak kezelését és a munkaerőpiaci felkészítést.

H2O Projekt: Szakmai képzést és gyakorlati karrier-műhelymunkákat kínál roma fiatalok számára, hangsúlyozva az azonnali foglalkoztatási lehetőségeket kínáló ágazatokat. Az H2O projekt jelentős szerepet játszik a munkahelyre való felkészítésben, különösen azok számára, akik nem fejezték be a formális oktatást

EU Agency for Fundamental Rights

.

Ezek a különféle programok, az állami ösztöndíjaktól kezdve a civil társadalom kezdeményezéseiig, átfogó támogatást nyújtanak a roma fiatalok számára Magyarországon, az oktatási részvétel elősegítésével és a társadalmi integráció ösztönzésével.

Magyarországon számos állami, EU és civil kezdeményezés célja a roma fiatalok oktatásának elősegítése és a korai iskolaelhagyás csökkentése, sokféle támogatást nyújtva az oktatási siker elérése érdekében:

Közép-európai Egyetem (CEU) – Romani Studies Program: A CEU Romani Studies programja roma diákokat készít fel az egyetemi tanulmányokra intenzív oktatási és angol nyelvi képzéssel. A társadalmi és politikai témájú szemináriumok révén mélyebb megértést nyújt a roma közösségeket érintő kérdésekről【7†source】

EU Agency for Fundamental Rights

ita OBK Egyesület - MS4ROW Projekt**: A projekt roma nők és tinédzser lányok számára kínál mentorálást oktatási és szakmai életútjuk során, a nemi és etnikai alapú kettős diszkrimináció elleni küzdelem jegyében. A mentorálási rendszer révén hosszú távú támogatást nyújt az oktatási siker eléréséhez【8†source】

EU Agency for Fundamental Rights

hias Corvinus Collegium (MCC) – Roma Tehetség Program**: 2018 óta működik, támogatva a középiskolás és egyetemi roma fiatalokat mentorálással és karrier-tanácsadással. Az oktatási út folyamatos támogatásával segít a roma diákoknak eligazodni a felsőoktatásban【9†source】

EU Agency for Fundamental Rights

Ámbédkar Gimnázium és Szegregációs Tudatosság**: Az iskola a CEU-val együttműködve angol nyelvű korrepetálást kínál, ezzel elősegítve a szegregációs akadályok leküzdését. Az együttműködés kiemeli az EU-szintű intézkedések szükségességét a szegregáció megszüntetése és a roma integráció támogatása érdekében.

Ezek aegyütt elősegítik a roma fiatalok felhatalmazását Magyarországon azáltal, hogy támogatják az oktatási sikert, mentorálást biztosítanak, és növelik a diszkrimináció elleni tudatosságot, így teremtve meg a lehetőséget a roma diákok számára az oktatási rendszerben való boldogulásra.

3. B. rész: Terepkutatás

Tanárok és szakemberek terepkutatása

Iskolai végzettség/ tanulmányok és foglalkozás , nem

A kutatás során összesen tíz szakértő véleményét gyűjtöttük össze: hatan oktatási intézményekből, négyen pedig olyan szervezetektől érkeztek, amelyek a roma fiatalok oktatási lehetőségeit segítik. A válaszadók közül négy férfi és két nő dolgozik különböző iskolák vezetőségében vagy oktatói pozícióban, valamint a válaszadók közül kilencen egyetemi végzettséggel, egy pedig középfokú végzettséggel rendelkezik. A kérdések az iskolai lemorzsolódás okaira és az iskolai környezet változásaira irányultak. A válaszok szerint az alábbi tényezők jelentős mértékben hozzájárulnak az iskolai lemorzsolódáshoz:

Current occupation and years of employment

Ebben a tanulmányban 10 szakértő válaszol a kérdezőknek: 6 oktatási intézményből és 4 a roma fiatalok oktatását támogató civil szektorból.

What do you think are the most important reasons that contribute to the phenomenon of dropping out of school?

Nem megfelelő oktatási módszerek: Sok esetben az oktatók nem veszik figyelembe a diákok kulturális sajátosságait és otthonról hozott értékeit, ami csökkenti a diákok motivációját és iskolai sikerélményét.

Szociális és gazdasági háttér: A szegénység, a családok alacsony jövedelme és a megfelelő lakhatási körülmények hiánya (pl. áram vagy fűtés hiánya) nagyban visszatartja a hátrányos helyzetű diákokat a tanulásban. A menstruációs szegénység is jelentős probléma, amely sok lányt távol tart az iskolától.

Iskolai környezet: A jó tanár-diák és diák-diák kapcsolatok fontosságát hangsúlyozták a válaszadók, hiszen ezek hiánya növeli a lemorzsolódás kockázatát.

Tanulási nehézségek: A sikerélmények hiánya és az egyéni fejlesztés elégtelensége szintén gátolja a diákok előrehaladását és csökkenti motivációjukat.

Infrastruktúra hiánya: A megfelelő közlekedési lehetőségek hiánya, vagy az iskola nagy távolsága is negatívan befolyásolja az iskolalátogatást.

Mentális egészség: A diákok mentális egészségének támogatása szinte teljesen hiányzik, pedig ez is alapvető tényező a lemorzsolódás szempontjából.

A megkérdezettek túlnyomó része úgy véli, hogy az elmúlt években az iskolában maradók száma csökkent. Az egyik legfőbb okként a tankötelezettségi korhatár 18 évről 16 évre történő leszállítását említették, amely lehetővé tette a diákok korai iskolaelhagyását és különösen a hátrányos helyzetű

fiatalok számára vonzóbbá tette a közmunkát. Emellett sok fiatal, különösen a tinédzser korúak, úgy érzik, hogy felesleges folytatni a tanulást, így érettségi nélkül hagyják el az iskolát, ami hosszú távon korlátozza a továbbtanulás és a munkalehetőségeiket.

6. Ön szerint van-e tendencia az iskolában maradásra az utóbbi években? IGEN vagy NEM? Magyarázza meg az okok

A kutatás résztvevői eltérő véleményt fogalmaztak meg az iskolában maradók számának alakulásáról. A válaszokból kirajzolódik, hogy a tankötelezettségi korhatár csökkentése és az ebből eredő gazdasági kényszerek jelentős mértékben hozzájárulnak a korai iskolaelhagyás jelenségéhez. Az alábbi főbb szempontok merültek fel:

Kötelező iskolalátogatás 16 éves korig: A tankötelezettség megszűnése 16 éves kortól lehetővé teszi a korai munkába állást, különösen a hátrányos helyzetű családok esetében, akik számára a fiatal keresők jelentős segítséget jelentenek. Bár a törvényi előírások 16 éves korig kötelezővé teszik az iskolalátogatást, ez a szabályozás kevésbé érvényesül a későbbi korosztályokban, amikor a munka lehetősége gyakran vonzóbbá válik a tanulásnál.

Digitális egyenlőtlenségek és tanárhiány: A COVID-19 járvány alatti digitális oktatás rávilágított arra, hogy komoly különbségek vannak a diákok lehetőségei között. A hátrányos helyzetű fiatalok számára a szükséges digitális eszközök és megfelelő internetkapcsolat hiánya akadályozza az oktatásban való aktív részvételt, és tovább mélyíti a társadalmi-gazdasági szakadékot. Emellett a tanárhiány tovább nehezíti a diákok megfelelő oktatását és támogatását.

Érettségi és továbbtanulás lehetőségének elvesztése: A válaszadók hangsúlyozták, hogy a tankötelezettségi korhatár csökkentése megnehezíti az érettségi megszerzését azok számára, akik már 16 éves korukban elhagyják az iskolát. Az érettségi hiánya pedig akadályt jelent a fiatalok számára, hogy felsőoktatási intézményekbe kerüljenek, ami hosszú távon korlátozza szakmai lehetőségeiket.

Tizenéveskori döntések hatása: Az életkori sajátosságokból adódóan a tinédzserek gyakran döntenek úgy, hogy a tanulás helyett a munkát választják, még akkor is, ha nem küzdenek anyagi nehézségekkel. E döntés következményeként azonban hosszú távon sérülnek a fiatalok továbbtanulási és munkalehetőségei, mivel az érettségi és a szakmai képesítések hiánya jelentős hátrányt jelenthet.

7. Ön szerint fontos-e az oktatás a közösség számára, és milyen okokból?

A válaszadók egyetértenek abban, hogy az oktatás alapvető fontosságú a közösség számára, de különböző aspektusokat emeltek ki az oktatás pozitív hatásaira vonatkozóan:

Egyéni és közösségi fejlődés: Az integrált és modern oktatás kiemelkedően fontos az egyén szellemi és szociális fejlődése szempontjából. Az alkalmazható tudás megszerzése, a nyelvi és informatikai készségek fejlesztése biztosítja a fiatalok számára, hogy sikeresen érvényesüljenek a mai világban.

Gazdasági és társadalmi előnyök: Az oktatás hozzásegíti az embereket a jól fizető munkalehetőségek eléréséhez, a társadalmi beilleszkedéshez, valamint jobb életminőséghez és egészségesebb lakókörnyezethez. Az oktatás lehetőséget ad a közösségeknek, hogy kilépjenek a szegénység és a bűnözés körforgásából, így hozzájárul a minőségi élet kialakításához.

Elköteleződés és az oktatás hasznosságának megélése: Ugyanakkor, ahol a közösség nem látja az oktatás közvetlen előnyeit, például a jobb munkalehetőségeket és a társadalmi mobilitást, ott az oktatás iránti elköteleződés csökkenhet. A közösségek számára fontos lenne, hogy megtapasztalják az oktatás eredményeit és annak pozitív hatásait a mindennapi életükre.

8. Ön szerint az állam megfelelő intézkedéseket tesz a roma diákok és tanárok támogatására ?

A kutatásban résztvevők határozottan negatívan értékelik az állam roma diákokat és tanárokat támogató intézkedéseit, több konkrét problémát is kiemelve:

Tankötelezettség korhatárának csökkentése: A korhatár leszállítása 18 évről 16 évre aránytalanul érinti a roma fiatalokat, mivel sokan a közmunka programok felé fordulnak. Ez a rendszer beszippantja őket, korlátozva esélyeiket a hasznos, hosszú távon is értékes tudás megszerzésére, amely a jól fizető munkahelyekhez és a társadalmi beilleszkedéshez vezethetne.

Diszkrimináció és szegregáció: Az oktatás jelenleg nem esélykiegyenlítő a roma diákok számára, hanem sok esetben diszkriminatív és szegregáló. A résztvevők úgy látják, hogy a szegregált iskolák tovább növelik a szakadékot a roma és nem roma közösségek között. Az ilyen intézmények oktatási színvonala alacsony, ami tovább rontja a diákok lehetőségeit.

Tanárok alulfizetettsége és motiválatlansága: A tanárok fizetése és munkakörülményei alulmaradnak az elvárásokkal szemben, ami motiválatlansághoz vezet. Ennek jelentős negatív hatása van a roma diákok fejlődésére, hiszen a tanárok hiányos elkötelezettsége és támogatása miatt nehezebb számukra egy egészséges önképpel és szociális érzékenységgel bíró személyiséget kialakítani.

9. Szeretne részt venni egy olyan oktatási programban, amely elmagyarázza a roma tanulók helyzetét az oktatásban az Ön országában, és eszközöket nyújt az iskolában maradáshoz és az iskolába járás támogatásához?

A kutaásban résztvett válalkozok között 8 válaszolt igennel és 2 nemmel

10. Úgy gondolja, hogy készségei és képességei elegendőek a lemorzsolódási esetek felismeréséhez, támogatásához és megelőzéséhez?

A válaszadók úgy érzik, hogy megfelelő képességekkel és kompetenciákkal rendelkeznek az iskolai lemorzsolódás felismerésére és megelőzésére, kiemelve néhány konkrét tényezőt:

Szakmai tapasztalat és módszertani ismeretek: A hosszú évek alatt megszerzett tapasztalat és a jól ismert módszerek alkalmazása képessé teszik őket az iskolai lemorzsolódás hatékony felismerésére és kezelésére. Az egyik válaszadó 10 éves szakmai múltja révén erős alapokat alakított ki ezen a téren.

Szociális érzékenység és elkötelezettség: A válaszadók szociális érzékenysége és elkötelezettsége is fontos szerepet játszik abban, hogy felismerjék a lemorzsolódás kockázatait és támogatást nyújtsanak a diákoknak. Az elhivatottságuk segíti őket abban, hogy a fiatalok fejlődését támogassák, különösen a roma közösségen belül.

Személyes célkitűzések: Az egyik válaszadó hosszú távú célként tűzte ki, hogy minél több roma fiatal érjen el magasabb végzettséget, például diplomát. Ez a célkitűzés tovább motiválja a lemorzsolódás megelőzésére irányuló munkájában.

11. A roma szülők rendelkeznek-e megfelelő készségekkel ahhoz, hogy felismerjék, megelőzzék vagy visszaszorítsák az elhagyás eseteit?

A válaszadók szerint a roma szülők nem rendelkeznek minden esetben a szükséges képességekkel az iskolai lemorzsolódás felismerésére, megelőzésére vagy visszatartására. Ezen megállapítások főbb szempontjai a következők:

Az iskolai rendszer felelőssége: Több válaszadó szerint az iskolai lemorzsolódás nem a roma szülők képességein múlik, hanem az iskola rendszerén és hozzáállásán. Az állami iskolák gyakran nem

tekintik a szülőket és diákokat valódi partnereknek, így a probléma felismerése és kezelése nem mindig eredményes. A magániskolákban elérhető személyesebb megközelítés anyagi okok miatt gyakran nem elérhető a roma családok számára.

Szülői tudatosság hiánya: Egyes válaszadók kiemelik, hogy különösen a vidéken élő roma szülők tudatossága hiányos ezen a téren. Szerintük, ha a szülők jobban megértenék a tanulás fontosságát, és annak életre szóló hatásait, nagyobb eséllyel ösztönöznék gyermekeiket az iskola folytatására. A tudatosság növelése csökkenthetné a roma gyermekek lemorzsolódási arányát.

A tanulás befektetésként való felfogása: A válaszadók rámutatnak arra, hogy a szülőknek tudatosítani kellene gyermekeikben, hogy a tanulás egy hosszú távú befektetés. Ez a szemlélet segíthetne abban, hogy a roma gyerekek is felismerjék a tanulás jelentőségét, és kevésbé hajlamosak legyenek elhagyni az iskolát.

12. A roma tanulókat támogatni kell/meg kell erősíteni abban, hogy az iskolában maradjanak? (Milyen módszerek használhatók: sablonok, játékelemek, képzések, videók, történetek, workshopok, közösségi médiacsoportok stb.).

A kutatás válaszai alapján több módszer is hatékonynak bizonyulhatna a roma diákok iskolában maradásának támogatásában. Alapvető szükségleteik biztosítása – például utazási támogatás, tankönyvek, ruházat és digitális eszközök ingyenessé tétele – az egyik legfontosabb lépés lenne. Emellett elengedhetetlen a minőségi, integrált és alternatív oktatási módszerek biztosítása, a háttérismeret elmélyítése és a szülők partnerként való bevonása az oktatási rendszerbe.

A roma szülők szerepe kulcsfontosságú az iskolai lemorzsolódás felismerésében és megelőzésében. Hatékony támogatásuk érdekében a következő módok javasoltak: képzési programok, mentorálás, kommunikációs készségek fejlesztése, érzelmi támogatás és tudatosság növelése, gyakorlati segítség a tanulmányi nehézségek leküzdéséhez, társadalmi érzékenyítés és közösségi programok. A közösségi alapú támogatás különösen hasznos lehet.

A szociális nehézségek jelentős akadályt képeznek sok diák számára. Például mélyszegénységük miatt sok család nem tudja biztosítani az iskolába járáshoz szükséges bérleteket, élelmet vagy iskolaszereket. Ha ezt nem támogatják kívülről – ahogyan azt például a miskolci Dr. Ámbédkar Iskola teszi –, a diákoknak nagyon hamar lemorzsolódhatnak. Mivel minden iskola nem működhet hasonlóan, a kormánynak kellene anyagi támogatást nyújtania, hogy a 21. században a létszükségletek ne álljanak az oktatáshoz való jog útjába. Ennek érdekében a diákok számára bérletet, ingyenes étkezést, tankönyv- és füzetcsomagokat kellene biztosítani, továbbá rendszeres támogatásokat nyújtani a családoknak.

A válaszok alapján a pénzügyi támogatás mellett fontos lenne célkitűző tréningek és képzések szervezése, amelyek új perspektívákat és elérhető életcélokat mutatnának be a roma diákoknak. Olyan életutakat kellene bemutatni, amelyeket a tanulással és végzettség megszerzésével érhetnek el.

13. Melyek a roma tanulók támogatása során a szakemberek előtt álló legfőbb nehézségek/kihívások?

A roma diákok támogatásában a legfőbb nehézségeket a szociális és gazdasági státuszuk jelenti. Már az óvodába és iskolába lépve a roma gyerekek megkülönböztetést tapasztalnak a többségi társadalomból érkező diákok részéről, ami miatt ők és szüleik gyakran elzárkóznak és nehezen hiszik el, hogy valóban segítséget kaphatnak. Elengedhetetlen a folyamatos és pozitív kapcsolattartás mind a szülők, mind a diákok felé, hogy bizalmat építhessünk.

A tanároknak ki kell állniuk a rasszizmus ellen az iskolai környezetben, példát mutatva abban, hogy a másság érték. A pedagógusok túlterheltek, hiszen egy szigorú tantervet kell követniük, amely nem igazodik a roma diákok sajátos igényeihez. Emellett a rendszerből számos segítő szakember, például szociális munkás, fejlesztő pedagógus és pszichológus hiányzik, ami további nehézséget jelent.

Sok roma diák tanulmányi lemaradásban van a nem roma diákokhoz képest, amit részben az otthonról hozott körülmények és problémák okoznak, részben pedig a szegregált, alacsony minőségű oktatást nyújtó iskolák hiányosságai.

14. Tudomásuk szerint vannak-e konkrét kezdeményezések/szolgáltatások (helyi/regionális) jó gyakorlatok a tájékoztatás, az oktatás, a megelőzés, a roma diákok és a szakmabeliek támogatása terén?

Az utóbbi években Magyarországon és a környező régiókban számos kezdeményezés indult a roma diákok oktatásának és társadalmi integrációjának támogatására. Ezek célja, hogy a roma fiatalok könnyebben érhessék el oktatási céljaikat és sikerrel lépjenek tovább a munkaerőpiacra.

Romaversitas Alapítvány: A szervezet ösztöndíjprogramja roma középiskolás és egyetemista fiataloknak biztosít mentori támogatást és személyre szabott fejlesztési lehetőségeket, így segítve a tanulmányi siker növelését és a felsőoktatásba való bekerülést.

Mathias Corvinus Collegium (MCC) Roma Tehetség Program: Az MCC programja kiegészítő oktatást, felvételi előkészítést és életpálya-tervezési segítséget nyújt roma középiskolások számára. A mentorálás 10. osztálytól a diploma megszerzéséig támogatja a diákokat a felsőoktatási rendszerben való sikeres eligazodásban.

Budapesti Közösségi Munkaprogram: Az EGT és Norvég Alapok által támogatott program gyakorlati munkatapasztalatot nyújt roma fiatalok számára különböző önkormányzati intézményekben. A mentorálás mellett IT- és nyelvi képzéseket is biztosít, elősegítve a résztvevők munkaerőpiaci integrációját.

Amrita OBK Mentori Program: Különösen roma nőket és lányokat céloz, akik egyéni támogatást és mentorálási lehetőségeket kapnak az oktatási és szakmai célok eléréséhez. Az Amrita által fejlesztett útmutató és mentorálási rendszer példaértékű a roma nők oktatásban való részvételének ösztönzésében.

Dr. Ámbédkar Gimnázium, Szakgimnázium és Szakképző Iskola: A Baranya megyei Sajókazán található intézmény hátrányos helyzetű, főként roma származású diákoknak biztosít második esélyt a középiskolai tanulmányok és szakmai képesítések megszerzésére. Az iskola együttműködik a Közép-európai Egyetemmel (CEU), amely nyelvi kurzusok és felvételi felkészítők révén segíti a diákok felsőoktatásba való bekerülését. Emellett civil szervezetek is aktívan támogatják a diákok mentális és tanulmányi fejlődését.

Civil szervezetek és helyi együttműködések: Az Ámbédkar Iskola jó példa arra, hogyan lehet a roma közösség oktatási esélyeit növelni, és lehetőséget nyújtani a roma fiatalok számára a sikeres életpálya tervezéséhez és társadalmi mobilitásuk elősegítéséhez.

Ezek az erőfeszítések pozitív példát jelentenek, de szükség lenne azok országos kiterjesztésére. Az Ámbédkar Iskola által nyújtott átfogó támogatás fontos modell, de további hasonló intézményekre lenne szükség; egy válaszadó szerint legalább ezer hasonló intézmény kellene az országban a szükségletek kielégítéséhez.

15. Milyen készségekre/tudásra van szükség a lemorzsolódás felismeréséhez, támogatásához és megelőzéséhez?

Az iskolai lemorzsolódás felismeréséhez, támogatásához és hatékony megelőzéséhez – különösen a hátrányos helyzetű vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó diákok, például a roma tanulók esetében – a szakembereknek átfogó készségekre és ismeretekre van szükségük, amelyek a következők:

Pszichológiai és szociális érzékenység: **Fontos felismerni azokat a szocio-érzelmi tényezőket, amelyek hatással vannak a tanulók viselkedésére és iskolai elköteleződésére. Ide tartozik a diákok személyes és társadalmi környezetéből adódó stresszforrások megértése, amelyek befolyásolhatják tanulmányi eredményeiket és mentális egészségüket.**

Korai felismerés és megfigyelési képességek: **A szakembereknek képzetteknek kell lenniük a lemorzsolódás korai jeleinek azonosítására, például a hiányzások, tanulmányi teljesítménybeli visszaesés vagy a szociális kapcsolatok változásainak megfigyelésére, hogy időben be tudjanak avatkozni.**

Szociális és oktatási szolgáltatások ismerete: **Fontos, hogy a szakemberek tisztában legyenek a létező szociális támogatási hálózatokkal, oktatási programokkal és közösségi forrásokkal. Ezen ismeretek birtokában könnyebben tudják összekötni a diákokat és családjaikat a szükséges szolgáltatásokkal, például pénzügyi támogatással, tanácsadással vagy iskolán kívüli programokkal.**

Kommunikációs és konfliktuskezelési készségek: **Az empatikus és hatékony kommunikáció elengedhetetlen a diákok, családok és iskolai dolgozók közötti kapcsolattartáshoz. A konfliktuskezelési technikák is szükségesek, mivel segítségükkel megoldhatók az esetlegesen felmerülő nézeteltérések.**

Mentorálási és támogatási technikák: **A szakembereknek mentorálási készségekkel kell rendelkezniük, hogy segíthessék a tanulókat oktatási és személyes céljaik elérésében. Ez magában foglalja az érzelmi támogatást, a kitartás modellálását és a fejlődő szemléletmód erősítését.**

Tantermi differenciálás és pedagógiai rugalmasság: **Az oktatási módszerek igazítása a különböző tanulási stílusokhoz, képességekhez és hátterekhez elengedhetetlen. A rugalmas oktatás lehetővé teszi, hogy a diákok befogadó és támogató környezetben érezzék magukat, ahol képesek sikeresen teljesíteni.**

Kulturális kompetencia és érzékenység: **Különösen fontos a szakemberek számára a kulturális háttér tiszteletben tartása és megértése, különösen a kisebbségi, például roma diákok esetében. A kulturálisan érzékeny megközelítés segíti a hatékony támogatás nyújtását, és tiszteletben tartja a diákok életkörülményeit és egyéni élményeit.**

Intervenciós ismeretek: **Az eredményes beavatkozási stratégiák és programok ismerete kiemelkedő jelentőségű. Az ilyen ismeretek birtokában a szakemberek képesek lesznek kiválasztani és alkalmazni azokat a támogató technikákat, amelyek a legjobban szolgálják a veszélyeztetett diákokat.**

Empátia és érzékenység: **A hátrányos helyzetű diákok egyedi kihívásainak megértése és empatikus megközelítése bizalomra épülő kapcsolatot eredményez, amely megerősíti a diákok kitartását és érzelmi stabilitását.**

Hatékony kommunikáció a szereplők között: **A diákok, családok, pedagógusok és intézmények közötti egyértelmű és rendszeres kommunikáció biztosítja a támogató hálózat egységességét. Ha minden érintett együttműködik és megosztja a releváns információkat, könnyebbé válik a veszélyeztetett diákok támogatására irányuló közös stratégia kialakítása.**

Ezeknek a kompetenciáknak a fejlesztése lehetővé teszi a szakemberek számára, hogy hatékonyan felismerjék, megelőzzék és kezeljék a lemorzsolódási helyzeteket, ezáltal biztosítva a diákok hosszú távú oktatási sikerét és személyes fejlődését.

16.-17 A roma szülők felismerik, megelőzik vagy megakadályozzák az elhagyás eseteit?

A roma szülők kiemelkedő szerepet játszanak abban, hogy gyermekeik elkerüljék az iskolai lemorzsolódást. Ehhez többféle készség és tudás szükséges, amelyek segítik őket abban, hogy támogató és motiváló környezetet teremtsenek gyermekeik számára. Az alábbiakban összefoglalom a legfontosabb kompetenciákat és módszereket, amelyek hozzájárulhatnak a gyermekek iskolában maradásához:

Tanulmányi nyomon követési készségek: Fontos, hogy a szülők képesek legyenek követni gyermekük tanulmányi előmenetelét. Ehhez rendszeres kapcsolatot kell tartaniuk az iskolával és érdeklődniük a tanulmányi eredmények, hiányzások és magatartási visszajelzések iránt.

Kommunikációs képességek: Nyílt és őszinte párbeszéd kialakítása a tanárokkal, iskolai szakemberekkel és más szülőkkel kulcsfontosságú. A hatékony kommunikáció lehetőséget ad arra, hogy a szülők időben értesüljenek minden problémáról és megfelelő támogatást nyújtsanak gyermekük számára.

Érzelmi támogatás és motiváció: Az érzelmi támogatás és folyamatos biztatás erősíti a gyermekek önbizalmát és motivációját a tanuláshoz. A szülők pozitív visszajelzései és ösztönző szavai segítenek abban, hogy a gyerekek értékeljék az oktatást és kitartsanak céljaik mellett.

Problémamegoldó készségek: Ha a gyermek tanulmányi vagy szociális problémákkal küzd, a szülőknek fel kell készülniük arra, hogy közösen megoldásokat keressenek. Ehhez szükség van türelemre, kitartásra és nyitottságra a probléma feltárásához és kezeléséhez.

Kulturális és intézményi ismeretek: A szülőknek fontos tisztában lenniük az iskola működésével és az oktatási rendszerrel kapcsolatos alapvető információkkal. Ezenkívül a kulturális háttér figyelembevételével jobban megérthetik, hogy milyen kihívásokkal szembesülhet gyermekük, és hogyan támogathatják őt a nehézségek leküzdésében.

Önbizalom és hatékony érdekérvényesítés: Ahhoz, hogy a szülők hatékonyan képviseljék gyermekük érdekeit, szükséges az önbizalom és a magabiztos fellépés. Ez segít abban, hogy a szülők kiálljanak gyermekükért, ha bármilyen akadállyal találkoznak az iskolai környezetben.

Példamutatás és az oktatás értékének közvetítése: A szülők pozitív példaképként szolgálnak gyermekeik számára. Ha a szülők értékelik az oktatást és kifejezik, hogy annak értéke van a jövőben, ez motiválja a gyermekeket, hogy ők is hasonlóképpen tekintsenek az iskolára.

Proaktív hozzáállás: Aktív részvétel a gyermekek iskolai életében, például az iskolai programokon való részvétel vagy a tanárokkal folytatott rendszeres kommunikáció révén. Ez elősegíti, hogy a szülők időben értesüljenek a gyermeküket érintő esetleges kihívásokról.

Támogatási hálózatok keresése: A roma szülők számára a közösségi támogatás is fontos, ezért érdemes kapcsolatot építeni más szülőkkel és közösségi szervezetekkel, amelyek további segítséget nyújthatnak.

Ezek a készségek és ismeretek lehetővé teszik, hogy a roma szülők aktív szerepet vállaljanak gyermekeik iskolai életében, hozzájárulva ahhoz, hogy gyermekeik sikeresen és folyamatosan részt vegyenek az oktatásban.

18. Milyen készségekre van szükségük a szakembereknek a roma tanulók támogatásával kapcsolatban?

A roma diákokat támogató szakembereknek számos készségre és kompetenciára van szükségük, hogy hatékonyan támogassák ezen diákok oktatási előrehaladását és társadalmi integrációját. Az alábbi képességek különösen fontosak:

Kulturális Érzékenység és Interkulturális Kompetencia: A roma kultúra, hagyományok és nézőpontok megértése elengedhetetlen a bizalom kialakításához és a releváns támogatás nyújtásához.

Kommunikációs Készségek: Nyílt, érthető kommunikáció a diákokkal, családjukkal és az iskola munkatársaival, hogy támogató környezetet teremtsenek, és időben megoldják a felmerülő problémákat.

Szociális és Érzelmi Intelligencia: A diákok érzelmi és társas szükségleteinek felismerése és megfelelő kezelése lehetővé teszi, hogy empatikus, személyre szabott támogatást nyújtsanak.

Egyéni Fejlesztési Terv és Differenciált Oktatás: A szakembereknek egyénre szabott tanulási terveket kell készíteniük, amelyek figyelembe veszik minden diák sajátos igényeit és tanulási stílusát.

Mentori és Támogató Programok Ismerete: A mentori programok megvalósítása és kezelése nagyban segíthet a roma diákoknak, biztosítva számukra a folyamatos útmutatást és motivációt.

Problémamegoldó Készségek: A roma diákok előtt álló speciális kihívások kezelése kreativitást, rugalmasságot és megoldásközpontú hozzáállást igényel.

Hálózatépítés és Együttműködés Képessége: Kapcsolatok építése közösségi forrásokkal, más szakemberekkel és családokkal, hogy a diákokat többféleképpen támogathassák, és javítsák tanulási környezetüket.

Ezek a képességek nemcsak a roma diákok oktatási előrehaladását, hanem hosszú távú társadalmi integrációjukat is elősegítik. Azáltal, hogy a szakemberek ezen készségek segítségével dolgoznak, pozitívan befolyásolhatják a diákok motivációját, önbizalmát és tanulmányi sikerességét.

19. Hajlandó lennél-e olyan innovatív oktatási eszközöket használni, amelyek támogatnak téged, mint a szakmában dolgozó szakembereket, amelyek javíthatják szakmai képességeidet?

Minden válaszadó határozott elkötelezettséget érez a saját készségeinek fejlesztésben igy a kapott válasz ennek megfelelően pozitív volt.

20. What would you like to see in such tools? (closed options: guides, interactive games, digital applications, other)

A roma diákokat támogató eszközökben szívesen látnék különféle hatékony módszereket és forrásokat, mint például leírásokat, játékos vetélkedőket, oktató videókat és online oktató játékokat. Az interaktív játékok bevonása pedig élvezetessé és könnyen hozzáférhetővé tenné a tanulást.

21. Would you like to attend a seminar designed to improve knowledge and skills about the risk of anti-gypsyism in education and how students and teachers are exposed and how professionals can deal with such incidents?

A válaszok 70% pozitívé volt 30 % belefáradt abba hogy a cigányellenesség kérdését ők oldják meg illetve azt mondták pont Ők azok akik ezeket a problémákat figyelembe veszik.

22.Would you like to participate in online trainings?

Az online tréningeket érintő kérdésekre adott válasz megoszlott a válasz adok egy része szívesen vesz rajta részt online a másik része azt mondta jobban szereti a személyes részvételt az emberi kapcsolatok miatt és a további felmerülő kérdések feltételének lehetősége miatt.

A tanfolyam témái:

A roma kultúra és történelem megismerése: Ez a modul betekintést nyújt a pedagógusok számára, hogy hatékonyabban dolgozhassanak roma diákokkal, a kulturális háttér megértésének és értékelésének elősegítésével.

Empátia és kommunikációs készségek fejlesztése: A résztvevők elsajátítják azokat a technikákat és módszereket, amelyek javítják az empatikus hozzáállást és a kommunikációt, különös figyelmet fordítva a hátrányos helyzetű diákok támogatására.

A diákok mentális egészségének védelme és támogatása: Képzés a mentális egészség támogatásáról, beleértve a stresszkezelést, a szorongás csökkentését és a mentális problémák korai felismerését.

Módszerek és technikák a differenciált oktatásra: Ez a modul olyan módszereket mutat be, amelyekkel a szakemberek figyelembe tudják venni a diákok egyéni igényeit és tanulási stílusait, elősegítve a befogadó és hatékony oktatást.

3.2 Egyetemi és középiskolai hallgatókon és diplomásokon végzett terepkutatás

1. Educational level/ studies and profession

Az interjuban résztvet Roma Lányok 8 fő volt végzetségük szempontjából mind a nyolc egyetemi végzetséggel rendelkezik.

2. Gender

Mind a 8 válaszadó Roma nő volt

Jelenlegi foglalkozás

Média tartalom gyártó, Civil szervezet vezető, Önkormányzati tanácsadó, evangélikus lelkesz, Amerikai Egyesult Allamok, : Egyesületi vezető, fundraiser, pénzügyi tanácsadó-Oktató

4. Miért akartál egyetemen tanulni/középiskolába/gimnáziumba járni?

Sokan úgy gondolták, hogy a felsőoktatás jelenti a kitörési lehetőséget a szegénységből, és az önálló döntéshozatal lehetőségét. Mások számára az oktatás fontossága abban rejlett, hogy megismerték a világot, tájékozottabbá váltak, vagy a jövőben megfelelő karriert építhettek. Többen kiemelték a munkaerőpiaci érvényesülést, kapcsolatok kiépítését, illetve a roma származás miatti akadályok legyőzését is.

• 5. Mi volt a legnagyobb kihívás a képzés során?

A legnagyobb kihívások közé tartozott az előítéletek és diszkrimináció kezelése, különösen a tanárok és diáktársak részéről. Számos résztvevő említette az anyagi nehézségeket, amelyek közt a könyvek, tandíj és utazás költségei álltak. Többeknek küzdelmet jelentett, hogy roma származásuk miatt kétszeresen bizonyítaniuk kellett, és úgy érezték, alulértékelik őket.

6. Mit gondolsz arról, hogy a roma lányok miért hagyják el nagyobb valószínűséggel az iskolát?

A lemorzsolódást számos szociális és gazdasági tényező befolyásolja. A korai házasság, anyagi kényszer, családi kötelezettségek és az intézményi támogatás hiánya egyaránt hozzájárul a problémához. A sztereotípiák, intézményi rasszizmus, valamint az inkluzív környezet hiánya gyakran arra kényszerítik a roma lányokat, hogy inkább a tradicionális szerepek felé forduljanak ahelyett, hogy hosszú távú karrier- vagy oktatási célokat követnének.

7. Mennyire volt ez nehéz az Ön számára, és ha igen, melyek voltak a legfőbb nehézségek, amelyeket le kellett küzdenie?

Sokan érezték magukat elszigeteltnek, etnikai és gazdasági hátterük miatt küzdöttek motiválatlansággal, kirekesztettséggel. A családi támogatás és mentorok segítettek néhányuknak ezen nehézségek leküzdésében. Egyeseknél a Magyarországon tapasztalt diszkrimináció azt

eredményezte, hogy külföldi egyetemeken keresték a befogadóbb környezetet és a szakmai fejlődés lehetőségét.

A Roma gyermekek és különösen a lányok iskolában maradása (zárt lehetőségek: szülők, tanárok, társadalmi-gazdasági helyzet, nevezzen meg egyet a listáról).

A roma gyermekek, különösen a lányok iskolában maradásának biztosítása több tényező együttes figyelembevételét igényli, az alábbi kulcsfontosságú szempontokra összpontosítva:

Szülői és családi támogatás: A család szerepe kulcsfontosságú a gyermekek oktatásának támogatásában, különösen ha a tanulás értékét generációkon átívelően megbecsülik. Az iskolázott, a tanulást értékelő családok biztonságos hátteret teremtenek, és megerősítik a lányok céljait az oktatás terén a bátorítással és stabilitással.

Tanárok és oktatási intézmények hozzáállása: Támogató pedagógusok, akik hisznek a roma tanulók képességeiben, és pozitív visszajelzéseket nyújtanak, nagy változást hozhatnak. Az olyan tanárok, akik figyelmet szentelnek a roma tanulók egyéni igényeinek, és egyéni fejlődésüket is figyelembe veszik, jelentősen növelik önbizalmukat és motivációjukat a tanulás folytatásához.

Anyagi támogatás és hozzáférés forrásokhoz: Az anyagi nehézségek enyhítése alapvető fontosságú. Az ösztöndíjak és az iskolán kívüli tanulási lehetőségek, mint a tanodák, nemcsak tanulmányi támogatást, de közösségi élményt is biztosítanak a roma gyerekeknek. Ezek az intézmények segítenek leküzdeni az anyagi akadályokat, például az étkezés és tanszerek biztosításával.

Pozitív példaképek és civil közösségek: A roma közösségből származó mentorok és példaképek inspirálók a tanulók számára, hiszen megmutatják, hogy a kitartás eredményre vezethet. A sikeres roma egyének és civil szervezetek egyaránt motivációs és gyakorlati támogatást nyújtanak, bátorítva a roma gyerekeket, hogy merjenek nagy célokat kitűzni.

Egyéni fejlődési lehetőségek: Egy olyan oktatási rendszer, amely a tanulási folyamatot is értékeli, a személyes fejlődést pedig fontosnak tartja, kiemelkedő hatással bír. A gyerekek egyedi képességeinek elismerése növeli az oktatás hatékonyságát, és segít megőrizni a tanulók érdeklődését.

Társadalmi-gazdasági helyzet és a diszkrimináció csökkentése: A rasszizmus és előítéletek állandó kihívást jelentenek a roma gyermekek számára, ami jelentősen csökkentheti önbecsülésüket és motivációjukat. Az oktatási rendszernek ezért kiemelt szerepet kellene vállalnia a roma gyermekek támogatásában és az integráció elősegítésében.

Végül elengedhetetlen egy olyan oktatási légkör kialakítása, amely tiszteletben tartja és értékként kezeli a roma identitást. Különösen a roma lányok számára fontos, hogy támogató környezetben nőjenek fel, ahol a roma identitás értékesnek tekinthető, így az oktatás segítségével növelhetik társadalmi részvételüket és önbecsülésüket.

9. Melyek voltak a leginkább támogató tényezők ebben a törekvésben?

A roma gyermekek, különösen a lányok oktatásban maradását támogató legfontosabb tényezők több területre oszthatók:

Pedagógusi és osztálytársi támogatás: A legerősebb támogató rendszert a tanárok és osztálytársak biztosították, akik hittek bennük és bátorították őket arra, hogy az oktatási rendszerben maradjanak. Ez az ösztönzés segített a tanulóknak abban, hogy értékesnek érezzék magukat és motiváltak maradjanak, megakadályozva, hogy lemorzsolódjanak. Az empatikus pedagógusok kulcsszerepet játszottak abban, hogy a lányok érezzék, tartoznak valahová, és felismerjék bennük a potenciált.

Iskolán kívüli tanodák: Az iskolán kívüli tanulási lehetőségek, mint például a tanodák, rendkívül értékes tanulmányi forrásokat nyújtottak. Ezek a központok ingyenes hozzáférést biztosítottak tananyagokhoz, szótárakhoz, térképekhez és különórákhoz. Emellett segítettek a roma lányoknak ösztöndíjakra pályázni, ami jelentős pénzügyi könnyebbséget nyújtott számukra.

Mentorálás és példaképek: Az olyan mentorokkal való találkozás, mint Orsós Anna, aki őszintén megosztotta kihívásait és sikereit, megerősítő élmény volt. Ezek a példaképek megmutatták, hogy az akadályok leküzdhetők, és ösztönözték a diákokat saját erősségeik felismerésére és kihasználására. Az ilyen mentorálás létfontosságú közösségi támogatást nyújtott, amely lehetővé tette, hogy a roma gyermekek eredményesek legyenek az oktatásban és a társadalomban.

Nyelvtudás: A nyelvtudás, különösen az angol és német nyelvek ismerete, számos lehetőséget nyitott meg, köztük nemzetközi ösztöndíjakat. Az ilyen nyelvi készségek révén egyeseknek sikerült külföldön felsőfokú tanulmányokat folytatni, és ezzel lehetőséget kaptak arra, hogy büszkén képviseljék roma identitásukat a nemzetközi közösségben.

Az egyéni fejlődés támogatása: Sokan úgy gondolták, hogy a támogató oktatási környezetben az egyéni fejlődésnek kellene előtérbe kerülnie a hagyományos jegyrendszer helyett. A jelenlegi rendszerben a jegyek gyakran nem tükrözik a diákok valós képességeit vagy a tanulási nehézségeket. Egy olyan oktatási rendszer, amely értékeli az egyedi képességeket és a tanulás különböző tempóit, lehetővé tenné a diákok teljes potenciáljának kibontakozását.

Családi és generációs támogatás: Hosszú távú változásokat igényelne a családok hozzáállásának generációs átalakulása az oktatás értékének elfogadásában. A roma lányok nagy hasznot húznak abból, ha olyan családban nőnek fel, ahol az oktatás értéknek számít, mivel ez más példát mutat, mint azokban a háztartásokban, ahol alacsonyabb iskolázottsági háttér jellemző. Azonban, ha a családi vagy iskolai támogatás hiányzik, elengedhetetlen alternatív források biztosítása, például a tanodák, ahol iránymutatást, életcélokat és egy támogató közösséget találhatnak.

10. Ön szerint az állam megfelelő intézkedéseket tesz a roma hallgatói közösségek támogatására ?

A visszajelzések alapján a Magyar állam nem hoz megfelelő intézkedéseket a roma diákok támogatására. Éppen ellenkezőleg, a jelenlegi politikák láthatóan arra irányulnak, hogy minél korábban kiszorítsák a fiatalokat az oktatási rendszerből. Ennek egyik legszembeötlőbb példája a tankötelezettségi korhatár leszállítása 18 évről 16 évre. Ezt a közmunkaprogram is támogatja, amely 16 éves kortól alacsony bérű munkát (pl. utcatakarítás, szemétszedés) biztosít havi körülbelül 88.844 Ft (224 EUR) fizetéssel. A nagy szegénység miatt sok fiatal kénytelen elhagyni az iskolát és elfogadni ezeket az alulfizetett munkákat, még ha a megélhetésükhöz nem is elegendő az így kapott összeg.

Az oktatási rendszer jelenlegi helyzete súlyos hiányosságokat mutat, amelyek elsősorban állami felelősségre vezethetők vissza. Az alulfinanszírozás, a pedagógushiány és a szegregált oktatás tovább nehezíti a roma diákok számára a továbbtanulás lehetőségét. Különösen a roma lányok esetében szinte csodaszámba megy, ha valaki képes elérni a felsőoktatásig.

Ezek a politikai és rendszerszintű hiányosságok komoly akadályokat jelentenek a társadalmi integráció és az esélyegyenlőség megvalósítása előtt, ami nemcsak a roma, hanem számos más hátrányos helyzetű tanuló számára is megnehezíti a siker elérését. A jelenlegi oktatási és szociális politika inkább hátráltatja, mint támogatja a roma diákok társadalmi felemelkedését és oktatási sikereit.

11. Did you disclose your cultural background at university? If not, explain why, and if so, describe any reactions you received.

A legtöbb roma diák felvállalta kulturális hátterét az egyetemen, de a válaszok vegyesek voltak, és gyakran negatív előítéletekkel találkoztak. Sok diáknak olyan megjegyzéseket kellett hallania, mint „te kivétel vagy" vagy „milyen jó, hogy cigányok is járnak egyetemre," amelyek burkolt rasszizmusról tanúskodtak, és azt sugallták, hogy a roma hallgatókat kivételként vagy „különleges esetként" kezelték.

Pozitív példaként említhető, hogy néhány diák, különösen a Kodolányi János Egyetemen, elfogadó és támogató környezetben tanulhatott, ahol a tanárok minden diákot egyenlőként kezeltek. Más egyetemeken azonban a roma származás megítélése jóval nehezebb élmény volt. Egy hallgató például kezdetben nem vállalta fel hátterét, miután egyik csoporttársa „cigányos" beszéde miatt kigúnyolta, ami megviselte és arra késztette, hogy változtasson a kiejtésén és a szókincsén. Egy másik diák, aki szakirányában egyedüli roma származású volt, még nagyobb nyomást érzett, hogy eltitkolja identitását, míg egy professzora egyszer rákérdezett családnevére. Ez végül pozitív tapasztalat lett, amely lehetőséget teremtett a nyílt beszélgetésre.

Több diák is igyekezett edukálni környezetét és nyíltan szembeszállt az előítéletekkel. Egyikük például roma népviseletben tartott előadást, miután rasszista megjegyzéseket hallott a folyosón, ezzel is hangsúlyozva identitása vállalását. Sok diák azonban professzoraik részéről is megtapasztalta a megkülönböztetést; egyes tanárok nyíltan negatívan beszéltek a roma közösségről, esetenként más hallgatók előtt is.

Ezek a tapasztalatok rávilágítanak arra, hogy az oktatási intézmények és a tanárok rendkívül nagy hatással vannak a roma diákok beilleszkedésére, és mekkora felelősségük van abban, hogy az előítéleteket enyhítsék vagy éppen tovább erősítsék.

12. Ki az Ön közösségében a fiatalok példaképe?

A roma közösségben különösen fontosak a pozitív példaképek, akik a nehézségeken túllépve felsőoktatásba jutottak, jól kereső munkát találtak, vagy a döntéshozatal részévé váltak, ezzel ösztönözve a fiatalabb generációt. Sokak számára a családtagok jelentik az erőt és az iránymutatást; anyák és nagymamák példája sokak számára a kitartás, az áldozatkészség és a kemény munka mintáját nyújtják.

Például egy válaszadó az édesanyja intelligenciáját és emberségét emelte ki, mint ami segítette őt előrehaladásában. Hasonlóképpen, nagymamája támogatása és kitartása mutatta meg számára, hogy a nehézségeket elhivatottsággal és szorgalommal lehet legyőzni. Másoknak a roma egyetemisták, különösen roma nők, történetei és tanácsai nyújtottak praktikus segítséget a saját akadályaik leküzdéséhez.

A roma zenészek különleges tiszteletnek örvendenek, különösen olyan családokban, ahol a zene hagyománya generációkon átível. Az ismert, sikeres roma személyiségek, mint Horváth József és Orsós Zsuzsa rákkutatók, valamint Farkas Franciska színésznő is példaképek. Kiemelték azoknak a roma személyeknek a példáját, akik gazdaságilag hátrányos helyzetből jöttek, de mégis sikeresek lettek, például egy partner, aki mélyszegénységből indulva mesterközgazdász lett. Ezek a személyek egyértelmű példát nyújtanak arra, hogy az akadályok leküzdhetők, és másoknak is lehetőséget adnak az előrehaladásra a közösségben.

13. Szeretnéd a fiatalabb generációkat is képessé tenni arra, hogy kövessék az utadat?

Igen, a fiatalabb generációk támogatása kulcsfontosságú cél, amit sokan már aktívan gyakorolnak is, különböző roma ifjúsági és oktatási szervezetekben végzett munkájukon keresztül. Kiemelik az ösztönzés és ismeretterjesztés fontosságát, hiszen akár egy találkozás is óriási változást indíthat el egy fiatal életében. Bár a saját útjuk sokszor nehézségekkel teli volt, arra ösztönzik a fiatalokat, hogy álljanak ki céljaik mellett, és találják meg a saját erősségeiket.

Többen roma ifjúsági szervezetekben dolgoznak nap mint nap, hogy közvetlen támogatást nyújtsanak a tanulmányaikban és mindennapi életükben. Ebben a munkában olyan programok is segítik őket, amelyek lehetőséget biztosítanak a jó gyakorlatok megismerésére és alkalmazására. Céljuk, hogy ne csupán példaképként álljanak a fiatalok előtt, hanem hosszú távú segítséget és útmutatást nyújtsanak, amely hozzájárul ahhoz, hogy a fiatalabb generációk bízzanak a saját lehetőségeikben és azok eléréséhez vezető útban.

14. Szeretne példaképként szolgálni a fiatalabb generációk számára?

– Többen szívesen vállalnák a példaképszerepet, különösen a fiatal roma lányok számára, és szeretnének segítséget nyújtani tapasztalataikkal és kapcsolataikkal. Többen részt vettek már szervezeti szintű kezdeményezésekben, mint például az Amrita OBK egyesület oktatási programjaiban. Mások úgy érzik, hogy gyakran „véletlenül" válnak példaképpé, és inkább mentor-baráti szerepet vállalnának.

Egy nézőpont szerint a példakép szerepe nem lehet önkéntes döntés: ez egy megtiszteltetés, amelyet mások ítélnek oda. Számukra az a legfontosabb, hogy hitelesek maradjanak, és a saját értékrendjük szerint éljenek. Amennyiben a tapasztalataik pozitív hatással vannak másokra, és motivációt nyújtanak, azt nagyra értékelik, de ezt a szerepet az utánuk jövő fiatal generáció dönti el, nem pedig önmaguk.

15. Részt vett már korábbi kezdeményezésekben? Igen/Nem, kérjük, magyarázza el.

Igen, több roma közösséget támogató kezdeményezésben is részt vettem. Ezek közé tartoznak oktatási programok, amelyek célja, hogy megismertessék a roma kultúrát a szélesebb közönséggel, valamint hogy segítséget nyújtsanak a roma fiataloknak az oktatási rendszerben való boldoguláshoz. Ezen kívül médiaprojektekben is közreműködtem, amelyek célja a roma közösség pozitív bemutatása és a társadalmi elfogadás erősítése volt. Ezek a kezdeményezések lehetőséget biztosítottak számomra, hogy megosszam a tapasztalataimat, és hozzájáruljak a közösség pozitív fejlődéséhez.

Mint példakép, motivációs célú előadásokat tartottam különféle képzéseken, ahol saját életutamat és tanulmányaimat helyeztem a fókuszba, valamint folyamatos kapcsolatot ápolok roma fiatalokkal, hogy támogassam őket a felsőoktatásba való bejutásban és egyéb problémáik megoldásában.

A Phiren Amencánál nemzetközi és hazai szinten ösztönözzük a roma fiatalokat arra, hogy aktív szerepet vállaljanak a világ formálásában, valamint erős érdekérvényesítő tudást és képességeket szerezzenek. A Romaversitas program keretében pedig tanulmányaikban nyújtunk támogatást. Számos hazai és nemzetközi kampányban és projektben is részt vettem, ahol az aktivizmus, emberi jogok, esélyegyenlőség, demokrácia és feminizmus témái kerülnek előtérbe.

Az Amrita OBK egyesület tagjaként számos ingyenes oktatási programban is részt vettem, melyekkel szervezeti szinten dolgozunk roma fiatalok támogatásán.

16. Szeretnél csatlakozni egy olyan közösségi hálózathoz, amely elsősorban fiatal roma diáklányoknak és diplomásoknak szól?

Minden megkérdezett szívesen venne részt rajta témától és időbeosztástól függően.

17. Szeretne részt venni egy szemináriumon, amelynek célja, hogy fejlessze ismereteit és készségeit a példaképként való viselkedés terén?

Páran igennel válaszoltak páran meg azt mondták, hogy a saját területükön igyekeznek minden eszközzel példát mutatni

18. Szeretne részt venni online képzéseken?

Van aki igen van aki nem tud elfoglaltságok miatt illetve a válaszadok közül sokan a személyes képzéseket szeretik .

19. A lecke témái, az Ön ötletei/javaslatai: Szabad válasz

Nagyon fontosnak tartom a nyelvi felkésítést hiszen az teszi lehetővé az egyenlő nemzetközi részvételt programokba, diszkurzusokba, tervezésbe .

Roma női példaképek bemutatása, kihivások, megoldások megosztása

Vezető szerepek betöltéséhez szükséges készségek megtanítása, tapasztalatok megosztása, jógyakorlatok megismertetése

Roma Nők és Fenntarthatóság: Zöld Gazdaság és Környezetvédelem

Cél: Olyan roma nők támogatása, akik érdeklődnek a fenntarthatóság, környezetvédelem és zöld gazdaság iránt, hogy aktívan hozzájáruljanak a környezetvédelmi kihívások kezeléséhez.

Roma Women Advocates: Érdekérvényesítés és Jogvédelem

Cél: Támogatni a roma nőket abban, hogy hatékony jogvédővé és érdekérvényesítővé váljanak, különösen a társadalmi igazságosság, oktatás és nők jogai területén.

Roma Women in STEM (Természettudományos és Technológiai Területeken)

Cél: Támogatni a roma nőket, akik STEM területen (természettudományok, technológia, mérnöki tudományok, matematika) tanulnak vagy dolgoznak, hogy kibővítsék szakmai ismereteiket és kapcsolatokat építsenek.

Kulturális Intelligencia és Roma Identitás: Multikulturális Tudatosság és Személyes Fejlődés

Cél: Fiatal roma nők támogatása abban, hogy erős identitást építsenek, és megtanuljanak navigálni a multikulturális környezetekben.

Digitális Írástudás és Vállalkozói Készségek Fejlesztése

Cél: Roma nők digitális készségeinek fejlesztése, hogy jobban érvényesüljenek a munkaerőpiacon, vagy saját vállalkozás indításában.

Bibliography:

https://romacivilmonitoring.eu/countries/hungary/

https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Hungary-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf

https://www.euromanet.eu/news/hungarian-presidency-of-the-eu-council-whats-in-for-roma-equality-and-inclusion/

https://hungarian-presidency.consilium.europa.eu/media/32nhoe0p/programme-and-priorities-of-the-hungarian-presidency.pdf

https://feps-europe.eu/roma-survey-shows-disappointing-results/

https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/hungary-red-written-comments-5-april-2013.pdf

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493021/IPOL-FEMM_ET(2013)493021_EN.pdf

https://www.migpolgroup.com/wp-content/uploads/2024/07/country-report-non-discrimination-DSBB24014ENN.pdf

GREEK NATIONAL REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors list	
Author	Partner
Georgia Kalpazidou	REVMA
Fotios Skouras	EDRA
Peer Reviewers	
Reviewer	Partner
Eleni Akrivi Kappou	REVMA

ENGLISH SUMMARY REPORT: GREECE

1. Key Objectives

The ACADE-ME project starts by conducting 6 national reports, one per partner country, based on desk research and fieldwork analysis. The aim is to collect the necessary information and provide an informed overview of the current manifestations of anti-gypsyism in Education at a national level. This is the summary of the Greek national report where the educational support policies and programs of recent years or their absence are reflected. Also, the voices of professionals and young Roma are conveyed regarding the challenges in education and the ways proposed to overcome them. Specifically, an attempt was made to capture the current situation in the field of education of Roma students to better understand issues related to the persistent problem of early school leaving, the gender gap, and the need to carry out supportive actions for teachers and young Roma people. The need to raise awareness both within and outside Roma communities is undeniable. The promotion of positive narratives has a crucial role in combating discrimination against Roma students as well as the need to strengthen the capabilities of educators and professionals who work in the field of Roma social inclusion.

2.Methodology

The methodology for this report follows a dual approach, while it is based on the cooperation of the two Greek organizations, EDRA and REVMA. Both organizations have experience in projects about Romani communities in Greece, and they are actively involved in initiatives concerning vulnerable groups. EDRA specializes in defending the rights of vulnerable groups and is also very active in EU projects, responsible for the design and development of research activities and trainings. REVMA is a Roma women-led organization that focuses on implementing interventions to combat stereotypes and school dropouts. Both organizations worked to collect data in both desk research and field research. Referring to desk research was focused on 9 topics/research questions that were divided into two parts. EDRA focused on the first part (topics 1-5) while REVMA focused on the second part (topics 6-9). As for the field survey, both partners interviewed professionals in the field of education as well as young Roma graduates. The sample consisted of 10 professionals (9 women and 1 man), whose years of involvement with Roma range from 2 to 18 years, and 6 young Roma graduates (3 women and 3 men). The interviews were conducted via phone calls or personal meetings, and the sessions lasted between 30 and 40 minutes, approximately per person.

3. Key findings from the desk research

Desk research was focused on the following topics:

1. Country's background information
2. National legal framework concerning Roma Social Integration
3. National program of action for Roma in education
4. FRA statistical data concerning Education and National Roma Communities
5. Factors that intensify the school dropout phenomenon
6. National prevention framework against Roma Students drop out
7. Institutions and Organizations that operate in the context of supporting the education of Roma children and youth
8. Roma and Higher Education

9. Initiatives and programs in the field of prevention and combating incidents of dropout and supporting the remain at school

The key findings are:

The Roma population living in Greece is estimated at 175,000 people (corresponding to 1.55% of the country's total population). They are mainly Greek citizens and, to a lesser extent, EU citizens—or third countries. The Greek Roma are historically an integral part of the Greek population. The above fact explains why there are no separate measures specifically for Roma students. Nevertheless, a total of 354 Roma living areas are identified with a total population of 104,210 inhabitants, according to the 2021 report of Roma Settlements and Population from the General Secretariat for Social Solidarity and the Fight Against Poverty.

At the national level, programs and measures are implemented regarding the support of the general student population that comes from socio-economically vulnerable groups. Universities implement programs that are especially focused on Roma students, but both are characterized by non-long-term stability.

Moreover, according to FRA Survey 2021, there is an improvement in bridging the gap in Roma participation in compulsory education, with more and more young people completing secondary and tertiary education.

The main factors that contribute to the phenomenon of school dropout are: early marriages, non-active participation in all levels of education, the lower participation of Roma girls, insufficient school building infrastructures, the lack of pedagogical and support staff positions, the communication problems between schools and student families, and the large proportion of young Roma not in education, employment, and training (NEET).

Investigating Roma student dropout prevention measures, it was identified the need to plan measures aimed at supporting Roma students coming from destitute living conditions. Community Centers with Roma branches most of the time play an important role in enhancing parents, schools, and students.

Furthermore, it is observed that in recent years, there has been greater participation of young Roma in secondary and higher education, with a higher tendency in technical professions with immediate profit and immediate vocational rehabilitation. However, the need to increase participation remains imperative, and there is no official data on Roma's participation in higher education.

A specific measure to support higher education is granting scholarships for undergraduate and postgraduate programs at the Hellenic Open University. Meanwhile, projects and interventions in Roma communities take place, but it is needed the state to cooperate with civil society organizations and implement a strategy plan focused on the prevention of school dropout.

4. Key findings from the fieldwork research

- **Educators and experts' interviews**

The interviews with the professionals in the field of education and social inclusion of Roma provided answers that underline common issues and challenges related to the education of Roma students.

Regarding the most important reasons for early school drop-out professionals mentioned: Living Conditions - Illiteracy of parents; - Poverty; -Early marriages; -Child labor; –Lack of understanding of the importance of education and lack of support from the family; - Frequent travel for work; -Stereotypes inside the Roma community, especially gender stereotypes and prejudice about the role of education.

The main challenges they face as educators and experts are: delinquency, lack of boundaries, non-supportive family environment, language barriers, socio-economic disadvantages, insufficient professional training, and lack of professional school staff (e.g. psychologists).

Despite challenges, there is a general acceptance that education is important because it is related to social inclusion, the prevention of early marriages, and the expectation of a life status and mentality change.

Additionally, the policy of the connection of school attendance with social benefits had as a consequence the increase of school attendance and school registrations. Despite the above policy and the supportive efforts of educators, the phenomenon of early school leaving persists.

Talking about local and regional initiatives for the prevention of early school dropout and support of Roma students and professionals, inconsistency and lack of continuity were highlighted.

Furthermore, communicative skills, interpersonal contact, intercultural background, and emotional intelligence could effectively address the challenges specific to Roma students.

Fostering building trust with Roma families and the wider community as well as having synergies at a local level of social policy to combat early school leaving is crucial.

Surveying the state measures, the majority of the interviewees expressed dissatisfaction, considering the measures as insufficient. Furthermore, almost all expressed the desire to receive special training about Roma communities' issues. Professionals expressed a willingness to improve their skills and implement inclusive educational practices to combat anti-gypsyism and early school leaving.

It was also mentioned how important it is for Roma parents to prioritize their children's education and to monitor and support the educational process. Roma parents need to understand their role and develop a willingness to cooperate and communicate well with the school, which is difficult to do in the context of poor living conditions and poverty.

- **Young Roma Graduates**

Young Roma men and women graduates gave an interesting perspective, emphasizing the importance of the relationship between teachers and students. Also, youth Roma pointed out that their choice to study was a way to escape from family and community mentality, a try to have a better future than their parents', as well as driven by love, personal motivation, and interest in schooling.

When they were asked about the challenges they faced, the majority answered that some of the barriers they had to overcome were related to financial factors, the lack of parental support, the difficulty in combining the traditional and the modern way of life, and the estranged relations with the teachers.

The vicious circle of marginalization, the outdated social expectations of closed communities, patriarchy, lack of role models, and gender inequality are mentioned among the main factors that influence the choices of the interviewees. Parental support, in addition to the support from teachers, has a vital role in overcoming barriers and stereotypical perceptions of Roma and non-Roma communities.

The difficulty of continuing the educational path was mentioned by most; however, some answered that due to personal motivation and desire, the difficulty was not so great. It was generally accepted that girls face greater difficulties in pursuing their education. Cultural expectations limit their opportunities and choices. The gender gap persists in many Roma communities.

The response of young people regarding the adequacy of institutional measures was common with that of educators and experts. The inadequacy of the state institution in terms of preventing school dropouts and supporting Roma students was again highlighted.

Interestingly, all of the interviewees felt comfortable revealing their Roma identity at school and university. The need to give voice to positive narratives to inspire and motivate more Roma children was highlighted. The majority expressed a positive will to participate in a youth Roma Graduates network

5. Next steps and key recommendations

- At an institutional level, it is necessary to support schools with social workers and psychologists.

- Roma students can be supported when they are offered a quality education; they are not subjected to low expectations from teachers, and the cultural and language differentiation they bring to the school community is recognized. Different methods can play an important role in strengthening the role of the school and making the learning process more attractive, such as interactive activities that arouse interest, experiential workshops for the student population, inclusion, and remedial teaching classes, seminars for teachers, interactive guide games, family support, the need for qualified teachers, distinguishing bilingualism from language disorders, and the need for a mentor. Finally, Roma teachers could be a useful tool that could enhance the educational process.

- It is crucial to improve the relationship between school and parents. Actions and training for both teachers and parents are needed to overcome stereotypes and improve

communication. In this, local institutions and organizations related to the education and social integration of the Roma could have a useful role.

- Actions are needed that will strengthen the visibility of Roma role models as a counterweight to prejudices against Roma and an inspiration to young Roma students.

- Undoubtedly, educational staff need support such as workshops and pedagogical seminars in order to improve their abilities and to have the capacity to recognize cases of early school dropout and to act in an effective way with all the support of social services.

- Many teachers and professionals are still questioning the willingness of Roma people for social integration. It is observed that integration is perceived as a one-way process, placing the greatest burden on Roma. Actions and trainings among teachers are needed to underline that integration is a two-way process and that issues correlated to social integration are not about cultural identity but highlight institutional weaknesses.

GREEK NATIONAL REPORT

Σύνοψη: Σκοπός της παρούσας έκθεσης είναι να αποτυπώσει τις συνθήκες που συντείνουν στην αποτυχία της σχολικής ένταξης των κοινοτήτων Ρομά στην Ελλάδα, εμβαθύνοντας στους παράγοντες που προκαλούν το υψηλό ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου και τις εκπαιδευτικές δυσκολίες. Μέσα από μια λεπτομερή ανάλυση του κοινωνικοοικονομικού και νομοθετικού πλαισίου, εξετάζονται οι δομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη σχολική συμμετοχή, στατιστικά στοιχεία για την παρουσία και τις συνθήκες διαβίωσης αυτών των κοινοτήτων. Επιπλέον, για να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη άποψη, η έκθεση περιλαμβάνει συνεντεύξεις με επαγγελματίες στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη και νέες και νέους Ρομά απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φοιτήτριες και φοιτητές, όπως και απόφοιτες/αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που παρέχουν πολύτιμες γνώσεις για τις καθημερινές προκλήσεις και πιθανές λύσεις για τη βελτίωση της σχολικής ένταξης. Οι τελικές συστάσεις στοχεύουν στην προώθηση περισσότερων πολιτικών χωρίς αποκλεισμούς και στοχευμένης υποστήριξης για τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Εισαγωγή

Περίληψη του έργου Acade_ME

Η ένταξη των Ρομά παραμένει πρωταρχικός στόχος στο νέο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ 2020-30, καθώς η πρόσφατη παγκόσμια ενεργειακή κρίση που ξεκίνησε μετά την πανδημία του COVID-19 αποκάλυψε την ακραία έκθεση των αποκλεισμένων και περιθωριοποιημένων κοινοτήτων σε αρνητικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Παρ' όλα αυτά, ενώ η συνολική πρόοδος στην ένταξη των Ρομά υπήρξε περιορισμένη τα τελευταία 10 χρόνια, στον τομέα της εκπαίδευσης σημειώθηκε η μεγαλύτερη πρόοδος. Το έργο ACADE_ME σκοπεύει να ενισχύσει τις δράσεις ένταξης των Ρομά, τοποθετώντας την Εκπαίδευση στην πρώτη γραμμή της καταπολέμησης του αντιτσιγγανισμού, των διακρίσεων και της έλλειψης ενδυνάμωσης. Το σχέδιο της κοινοπραξίας του Έργου ACADE_ME που βασίζεται στα ευρήματα αξιολογήσεων των προηγούμενων πλαισίων ένταξης και στις ενδιάμεσες αξιολογήσεις εφαρμογής των εθνικών στρατηγικών στη Σλοβενία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία και τη Σερβία προτείνει μια πρακτική προσέγγιση καταπολέμησης των συνθηκών που συντείνουν στην αποτυχία ένταξης και παραμονής στην εκπαίδευση δημιουργώντας: - Αύξηση της πρόσβασης σε γνώσεις/δεδομένα για τον αντίκτυπο

και τις εκδηλώσεις του αντιτσιγγανισμού στην Εκπαίδευση και ιδιαίτερα σε εκπαιδευτικούς και φορείς κοινωνικής ένταξης, - Ανάπτυξη ολοκληρωμένου υλικού κατά των διακρίσεων των μαθητών Ρομά και ενίσχυση των ικανοτήτων τουλάχιστον 300 εκπαιδευτικών και επαγγελματιών σε σχολεία και κέντρα κοινότητας/άλλες τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες για την ένταξη των Ρομά. - Ενίσχυση των ικανοτήτων τουλάχιστον 180 Ρομά αποφοίτων ή φοιτητών πανεπιστημίου, ώστε να δημιουργηθούν/ενδυναμωθούν 6 εθνικοί οργανισμοί Γυναικών Ρομά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για να προωθήσουν την εμφάνιση θετικών αλλαγών στην κοινότητα και να γίνουν πρεσβευτές κατά των διακρίσεων. - Ενίσχυση της ευαισθητοποίησης εντός και εκτός των κοινοτήτων Ρομά με έμφαση στην εκπαίδευση των νέων Ρομά, καθώς η εκπαίδευση είναι κρίσιμος παράγοντας για την κατανόηση της σύγχρονης πραγματικότητας και την υλοποίηση της κοινωνικής ένταξης. - Ενίσχυση των ικανοτήτων 60 αποφοίτων Ρομά (ιδιαίτερα γυναικών) να γίνουν παράγοντες επιρροής της θετικής αλλαγής δημιουργώντας μια αρχική ολοκληρωμένη βιβλιοθήκη θετικών αφηγήσεων.

Μεθοδολογία

Η παρούσα έκθεση αποτελεί την εργασία Task2.2. National Report του προγράμματος Acade_Me που αναφέρεται στη διερεύνηση και χαρτογράφηση των τρεχουσών εκδηλώσεων και αποτρεπτικών παραγόντων που δυσχεραίνουν την ένταξη και παραμονή των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, με σκοπό να αναζητηθούν τα κενά πρόληψης και αντιμετώπισης των ζητημάτων σχολικής διαρροής και ενδυνάμωσης των παραγόντων που συμβάλλουν στην παραμονή σε όλες τις βαθμίδες του σχολείου και ειδικότερα στα κορίτσια. Αυτό θα επιτρέψει στη ομάδα έρευνας του προγράμματος να οικοδομήσει το πεδίο για τα εκπαιδευτικά εργαλεία του Acade_Me, όχι μόνο με τεκμηριωμένο τρόπο, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη τις τρέχουσες, εθνικές και τοπικές ανάγκες των ομάδων στόχων του προγράμματος.

Οι ερευνητές σε κάθε χώρα καλούνται: · να χαρτογραφήσουν και να αναλύσουν το τρέχον ενταξιακό πλαίσιο και πολιτικές για την αντιμετώπιση της σχολικής διαρροής · να παρουσιάσουν στατιστικά στοιχεία, τα μέτρα και τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται για την πρόληψη και τη μείωση αυτών των φαινομένων · να προσδιορίσουν βέλτιστες πρακτικές/ μοντέλα/ παραδείγματα που έχουν αποδειχθεί επιτυχημένα σε διεθνές επίπεδο · να συζητήσουν τα κενά σε αυτούς τους τομείς και τις ανάγκες των ομάδων στόχων στις χώρες των εταίρων και την ΕΕ · να παρέχουν βιβλιογραφική επισκόπηση για την έρευνα που πραγματοποιείται στον τομέα.

Η μεθοδολογία της έρευνας χωρίζεται σε έρευνα γραφείου και σε έρευνα πεδίου. Σε πρώτο επίπεδο πραγματοποιήθηκε συστηματική αναζήτηση σε διαδικτυακές πηγές στοιχείων με εστίαση στην ομάδα στόχου του προγράμματος, που είναι η κοινότητα και κυρίως τα παιδιά Ρομά που αφορούν: · Τους Ρομά στην Ελλάδα ·Το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα ·Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης στην Εκπαίδευση· Στατιστικά στοιχεία για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στην Ελλάδα από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) ·Τους παράγοντες που συντείνουν στο φαινόμενο της σχολικής διαρροής · Το εθνικό πλαίσιο για την πρόληψη της εγκατάλειψης του σχολείου από μαθητές Ρομά ·Τα ιδρύματα και οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στην υποστήριξη της εκπαίδευσης των παιδιών και νέων Ρομά ·Ρομά και ανώτερη/ανώτατη εκπαίδευση · Προγράμματα και πρωτοβουλίες στον τομέα πρόληψης και καταπολέμησης στης σχολικής διαρροής.

Η έρευνα πεδίου καλείται να δώσει μια πιο συγκεκριμένη εικόνα του φαινομένου της κατάστασης των Ρομά στην εκπαίδευση στη Σλοβενία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία και τη Δημοκρατία της Σερβίας. Η έρευνα περιλαμβάνει: α) συνεντεύξεις με εκπαιδευτικούς και επαγγελματίες που εργάζονται στον τομέα της κοινωνικής ένταξης, συμπεριλαμβανομένων κοινωνικών λειτουργών, ψυχολόγων, κ.λπ. και β) συνεντεύξεις με Ρομά φοιτητές και αποφοίτους (ακόμη και μελλοντικούς) με έμφαση στα κορίτσια και τις νέες γυναίκες.

Για την Ελλάδα υπεύθυνοι οργανισμοί για την υλοποίηση της έρευνας είναι οι οργανισμοί REVMA και Έδρα. Οι ερευνητές κάθε οργανισμού μοίρασαν εξίσου το κομμάτι της έρευνας γραφείου και της έρευνας πεδίου, επιτρέποντας μια πιο πλουραλιστική αποτύπωση των ερωτημάτων της έρευνας, ενώ σε δεύτερο χρόνο επέτρεψαν τα ξεχωριστά κομμάτια ευθύνης να περάσουν μέσα από το φίλτρο της αξιολόγησης του άλλου οργανισμού. Αυτό μας καθοδήγησε να αξιολογήσουμε διαλογικά και κριτικά τα κομμάτια που αναπτύχθηκαν, αλλά και να έχουμε την αίσθηση πως η έρευνα αποτυπώνει όσο πιο σφαιρικά γίνεται την παρούσα κατάσταση.

1. Μέρος Α: Έρευνα Γραφείου

1.1. Οι Ρομά στην Ελλάδα

Οι Ρομά που διαβιούν στην Ελλάδα είναι κυρίως Έλληνες πολίτες και σε μικρότερο ποσοστό πολίτες της Ε.Ε. ή τρίτων χωρών. Οι Έλληνες Ρομά αποτελούν ιστορικά αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, υπάγονται στο Σύνταγμα και τους νόμους του Ελληνικού Κράτους και απολαμβάνουν όλων των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται για τους Έλληνες πολίτες. Ως Έλληνες πολίτες, οι Ρομά δεν απογράφονται με βάση την πολιτισμική τους ταυτότητα (cultural identity). Όμως, λόγω των ιδιαίτερων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών βάσει νομοθετικών ή κανονιστικών διατάξεων, κάποιοι εξ' αυτών ή μερικοί εξ' αυτών προσδιορίζονται: · είτε ως ειδική κοινωνική ομάδα · είτε ως ομάδα που διαβιοί σε καταυλισμούς ή σε οικισμούς με χαρακτηριστικά κοινωνικού αποκλεισμού · είτε ως ευάλωτη ομάδα με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά · είτε ως ευάλωτη κοινωνική ομάδα · είτε ως πληθυσμός περιθωριοποιημένων ειδικών κοινωνικών ομάδων. Η στατιστική αποτύπωση του αριθμού και των συνθηκών ζωής των Ρομά στην Ελλάδα είναι δύσκολη. Υφιστάμενες έρευνες και καταγραφές σε εθνικό επίπεδο καθώς και ευρωπαϊκές έρευνες και εκτιμήσεις οριοθετούν το πλαίσιο στόχευσης για τις ανάγκες υλοποίησης στρατηγικών συγχρηματοδοτούμενων παρεμβάσεων τις τελευταίες δεκαετίες. Το Συμβούλιο της Ευρώπης υπολογίζει κατά μέσο όρο τους Ρομά στην Ελλάδα σε 175.000 άτομα (αντιστοιχεί στο 1,55% του συνολικού πληθυσμού της χώρας), αριθμό που λαμβάνει υπόψη και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην πρόσφατη Ανακοίνωση «Μια Ένωση Ισότητας - Στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά» (2020), κατατάσσοντας τη χώρα μας στα κράτη μέλη της ΕΕ με σημαντικούς πληθυσμούς Ρομά. Εντοπίζονται συνολικα 354 περιοχές διαβίωσης Ρομά με συνολικό πληθυσμό 104.210 κατοίκους, οι οποίοι συγκεντρώνονται κυρίως στις περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου Κεντρικής Μακεδονίας, Αττικής, Στερεάς Ελλάδας και Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης. (Εθνική Στρατηγική 2021-2030:2023)[46]

[46] https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2023/06/EL_%CE%95%CE%A3%CE%9A%CE%95-%CE%A1%CE%BF%CE%BC%CE%B1-2021_2030_FINAL_1st-REVISION_2023-05.04.2023.pdf

Όπως αναφέρεται στην ΕΣΚΕ ΡΟΜΑ 2021-2030, Στην Ελλάδα, οι συνθήκες διαβίωσης, το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και επίπεδο υγείας, καθώς και το χαμηλό επίπεδο συμμετοχής στην εκπαίδευση και την απασχόληση, παρά τις προσπάθειες βελτίωσης από την Πολιτεία, αποτελούν μέχρι και σήμερα σημαντικά εμπόδια για την κοινωνική ένταξη, συμπερίληψη, ίση κοινωνική συμμετοχή και ευημερία των Ρομά. (2023).

1.2 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα

Από το 2011 η Ελλάδα ακολουθώντας τις ευρωπαϊκές επιταγές υιοθέτησε ένα εθνικό στρατηγικό πλαίσιο κοινωνικής ένταξης για τους Ρομά με βάση το προηγούμενο «Ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων τσιγγάνων» που εφαρμόστηκε το 2001-2008. Η ΕΣΚΕ Ρομά 2011-2021 και η ακόλουθη ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030 αφορούν τους βασικούς τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγειονομικής περίθαλψης και της στέγασης.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.4445/2016: Ως «Εθνικός Μηχανισμός Συντονισμού, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής» (Εθνικός Μηχανισμός), ορίζεται ο ενιαίος οργανικός σχηματισμός, ο οποίος έχει ως αντικείμενο το σχεδιασμό, την ενημέρωση, το συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση οριζόντιων συνεκτικών πολυτομεακών πολιτικών κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής συνοχής και δρα συνεκτικά μεταξύ του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας και των λοιπών Υπουργείων, που ασκούν κοινωνική πολιτική, χωρίς να μεταβάλλει τις αρμοδιότητές τους ως προς την υλοποίηση, παρακολούθηση και αξιολόγηση της πολιτικής αυτής».

Στο πλαίσιο αυτό η Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας δια της Γενικής Διεύθυνσης, έχει ως στρατηγικό στόχο την εξειδίκευση και εφαρμογή ενός συνολικού, αποτελεσματικού, δίκαιου και βιώσιμου μοντέλου κοινωνικής αλληλεγγύης, τον σχεδιασμό, προγραμματισμό, οργάνωση, έλεγχο και αξιολόγηση των πολιτικών και δράσεων για τις ευάλωτες και ειδικές ομάδες του πληθυσμού, την οργάνωση, παρακολούθηση και αξιολόγηση των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής, καθώς και την οργάνωση και υλοποίηση των προγραμμάτων για την καταπολέμηση της φτώχειας. (Εθνική Στρατηγική 2021-2030:2023)

1.3 Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης στην Εκπαίδευση

Οι εκπαιδευτικές ανάγκες Ρομά μαθητών και μαθητριών αντιμετωπίζονται σε θεσμικό επίπεδο με την εφαρμογή μέτρων που αφορούν είτε τον γενικότερο μαθητικό πληθυσμό είτε μέρος του μαθητικού πληθυσμού που ανήκει σε κοινωνικές ευάλωτες ομάδες. Τα μέτρα αυτά είναι:

Πρόγραμμα ένταξης των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων στην εκπαίδευση

Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που απευθύνεται στον γενικό πληθυσμό, βασίζεται σε κοινωνικοοικονομικά κριτήρια και εφαρμόζεται από το Υπουργείο Παιδείας μέσω:

- Τάξεων Υποδοχής και Εκπαιδευτική Υποστήριξη σε Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας
- Παροχής Υπηρεσιών Κοινωνικών Λειτουργών και Ψυχολόγων εντός των Σχολικών Μονάδων
- Σχολών / Ακαδημίες Γονέων
- Παρακολούθηση ολοήμερων σχολείων

· Προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας

Το πρόγραμμα αυτό στοχεύει στη δημιουργία τάξεων υποδοχής και μαθημάτων κατάρτισης για τη μείωση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου για μαθητές από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και διαφορετικά πολιτιστικά υπόβαθρα, παρέχοντας επιπλέον εκπαίδευση και ψυχολογική στήριξη στις σχολικές μονάδες με σημαντικό αριθμό μαθητών Ρομά.

Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και ένταξης μαθητών Ρομά

Ήδη από τη δεκαετία του 1990 εφαρμόζονται προγράμματα σε εθνικό επίπεδο με σκοπό την υποστήριξη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων με γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Αναφορικά με τους Ρομά, από το 1997 ξεκίνησε η υλοποίηση προγραμμάτων με στόχευση στην εκπαίδευση των Ρομά. Τα τελευταία χρόνια ξεκινώντας από το 2010 έχει υλοποιηθεί το πρόγραμμα «Εκπαίδευση παιδιών Ρομά» με αρκετές διακοπές και επανεκκινήσεις.

Πρόκειται για ένα πρόγραμμα προσανατολισμένο στις ανάγκες περιοχών και σχολείων με υψηλό πληθυσμό Ρομά υλοποιώντας δράσεις, όπως:

- ενίσχυση της προσχολικής εκπαίδευσης
- υποστήριξη της τακτικής παρακολούθησης
- υποστήριξη της ολοκλήρωσης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης μέσω κοινωνικο-ψυχολογικής υποστήριξης, διαμεσολάβησης και σχολές γονέων
- παρεμβάσεις σχολικής ψυχολογίας και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών
- δυναμική διαδικασία των αποτελεσμάτων – ανάδραση στο σχεδιασμό – διάδοση των αποτελεσμάτων
- εκπαιδευτικές δράσεις για την ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης νέων Ρομά που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο και ενηλίκων Ρομά.

Το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά υπήρξε ένα πρόγραμμα που υλοποιήθηκε χωρίς διαρκή συνέχεια από ελληνικά πανεπιστήμια από το 2010 έως το 2023, προκειμένου να αποφευχθεί η εγκατάλειψη του σχολείου, να αυξηθεί η σχολική φοίτηση των μαθητών Ρομά με προσέλκυση νέων μαθητών Ρομά στο σχολείο (Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων:2016, Τσέλου, Τσίοκα:2015[47])

Το πρόγραμμα δεν λειτουργεί από τον Οκτώβριο του 2023 έως σήμερα.

1.4 Στατιστικά στοιχεία για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στην Ελλάδα από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων FRA

Όπως καταγράφεται στην ΕΣΚΕ ΡΟΜΑ 2021-2030 (2023), σύμφωνα με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) (EUMIDISII, 2018)[48], το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού των Ρομά στην Ελλάδα είναι χαμηλό, καταγράφοντας το υψηλότερο ποσοστό Ρομά χωρίς επίσημη εκπαίδευση και στις τρεις ηλικιακές ομάδες, μεταξύ των εννιά (9) κρατών μελών ΕΕ της έρευνας, ήτοι 42% στα άτομα ηλικίας 16 - 24 ετών, 56% στις ηλικίες 24 - 44 ετών και 82% στις ηλικίες άνω

[47] https://www.keda.uoa.gr/roma/files/16selido_2015_web.pdf

[48] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selectedfindings_el.pdf

των 45 ετών. Το ποσοστό παιδιών Ρομά σε ηλικία υποχρεωτικής εκπαίδευσης, τα οποία φοιτούν σε σχολείο αντίστοιχης εκπαιδευτικής βαθμίδας ανέρχεται σε 69 % (72% των αγοριών Ρομά και το 66% των κοριτσιών Ρομά). Παρ' όλα αυτά, η υστέρηση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση συγκριτικά με το γενικό πληθυσμό είναι σημαντική, ενώ το ποσοστό των νέων ηλικίας 18-24 ετών που έχουν εγκαταλείψει πρόωρα το σχολείο είναι το υψηλότερο μεταξύ των 9 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συμμετέχουν στη σχετική έρευνα, φτάνοντας το 92%. Επίσης, μόλις το 9% των παιδιών Ελλήνων Ρομά φοιτούν στο Λύκειο (ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση).

Τα τελευταία χρόνια διαφαίνεται βελτίωση στη γεφύρωση του χάσματος αναφορικά με τη συμμετοχή των Ρομά στην υποχρεωτική εκπαίδευση, με περιπτώσεις όλο και περισσοτέρων νέων να ολοκληρώνουν τη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με την τελευταία Έρευνα του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων 2021, στην Ελλάδα το 32% των παιδιών Ρομά ηλικίας 3-5 ετών συμμετέχουν στην προσχολική αγωγή και εκπαίδευση, ποσοστό σημαντικά αυξημένο σε σχέση με το 2016 που ήταν 21%. Επίσης το 16% των Ρομά ηλικίας 20-24 ετών έχει ολοκληρώσει την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ποσοστό διπλάσιο σε σχέση με το 2016 που ήταν 8%. Παρ' όλα αυτά η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών που σημειώνουν υψηλά ποσοστά στη μαθητική διαρροή και τη μη τακτική φοίτηση των παιδιών Ρομά, καθώς και στο ποσοστό νέων Ρομά εκτός εκπαίδευσης κατάρτισης και απασχόλησης (NEETs).(FRA: 2023) [49]

1.5. Παράγοντες που συντείνουν στο φαινόμενο της σχολικής διαρροής

Σύμφωνα με την πανελλαδική έρευνα του 2008 (2009)[50], η πλειοψηφία των Ελλήνων Ρομά -και ιδίως των παλαιότερων γενεών - κατατάσσονταν στην κατηγορία των αναλφάβητων. Η φοίτηση των παιδιών Ρομά χαρακτηρίζεται κυρίως από αποσπασματικότητα στην παρακολούθηση των μαθημάτων. Η παραπάνω διαπίστωση εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα, όπως αποτυπώνεται από τα Σχέδια Δράσης των Παραρτημάτων Ρομά, στα οποία αναφέρονται υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού (οργανικού και λειτουργικού) στις κοινότητες των Ρομά, ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες ηλικίες και στις γυναίκες. Σε αρκετές περιοχές πολλά παιδιά Ρομά δεν φοιτούν στο σχολείο, αλλά και σε περιπτώσεις αυξημένης φοίτησης διαπιστώνονται υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής και πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης. Λαμβάνοντας υπόψη την πολύ χαμηλή συμμετοχή των Ρομά στην εκπαίδευση και την μεγάλη σχολική διαρροή, οι γενικές πολιτικές που εφαρμόζονται λαμβάνουν σχετικά μέτρα για την προώθηση των Ρομά στην εκπαίδευση. Ένα σχετικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της σύνδεσης του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης (ΚΕΑ) με τη σχολική φοίτηση των παιδιών. Ειδικότερα, ανάμεσα στα κριτήρια που ορίζουν τους δικαιούχους του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) είναι η εκπλήρωση της υποχρέωσης των κηδεμόνων των ανήλικων μελών του νοικοκυριού να εξασφαλίζουν τη φοίτηση αυτών στην υποχρεωτική εκπαίδευση.

Για να επιτευχθεί η ένταξη των Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, και ειδικότερα όσων ζουν σε πλήρως εξαθλιωμένες και περιθωριοποιημένες συνθήκες, απαιτείται ο σχεδιασμός να περιλαμβάνει, την ενδυνάμωση και την υποστήριξη των γονέων ώστε να το εμπιστευτούν, καθώς και την αντιμετώπιση εμποδίων, όπως το φαινόμενο των «εθιμοτυπικών» γάμων μεταξύ ανηλίκων,

[49] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

[50] https://www.gitanos.org/upload/56/59/GRIEGO-final-baja.pdf

που σε αρκετές περιπτώσεις αφορούν παιδιά από δώδεκα (12) χρονών. Οι παράγοντες που συντείνουν στο φαινόμενο της σχολικής διαρροής εντοπίζονται επίσης στην αποσπασματική παρακολούθηση μαθημάτων, τη μη ενεργή συμμετοχή σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, τη μικρότερη συμμετοχή κοριτσιών Ρομά, τις ελλιπείς κτιριακές υποδομές, στην έλλειψη παιδαγωγικού και υποστηρικτικού προσωπικού, τα προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ σχολείων και οικογένειες μαθητών, το μεγάλο ποσοστό νέων Ρομά εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης (NEET). (Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2017-2021). Η περίοδος της πανδημίας του Covid που έφερε την τηλεκπαίδευση για μεγάλο χρονικό διάστημα στα σχολεία δημιούργησε επιπρόσθετες δυσκολίες στους μαθητές Ρομά με μόνο ένα μικρό ποσοστό μαθητών να μπορέσει να συμμετάσχει στη διαδικασία[51]

1.6 Εθνικό πλαίσιο για την πρόληψη της εγκατάλειψης του σχολείου από μαθητές Ρομά

Η εκπαιδευτική πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού (Υ.ΠΑΙ.Θ.Α) συνίσταται αφενός στη διασφάλιση του δικαιώματος κάθε μαθητή/τριας να έχει ανεμπόδιστη και ισότιμη πρόσβαση στη γνώση και αφετέρου στην ανάδειξη της εκπαίδευσης ως αγαθού που όλοι οι νέοι και νέες μπορούν να απολαμβάνουν. Τα μέτρα και οι δράσεις που προωθούνται από το Υ.ΠΑΙ.Θ.Α έχουν ως πρωταρχικό στόχο να προάγουν και να ενθαρρύνουν τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς διακρίσεις φύλου, φυλής, γλώσσας ή θρησκείας.

Η πρόληψη και καταπολέμηση της μαθητικής διαρροής μαθητών Ρομά εντάσσεται ως πεδίο στην ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030. Σε εθνικό επίπεδο δεν υπάρχουν μέτρα που να εστιάζουν αποκλειστικά σε μαθητές Ρομά, καθώς οι Ρομά είναι πολίτες της χώρας και εμπίπτουν στο ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο. Ωστόσο, φαίνεται πως είναι ανάγκη να σχεδιαστούν μέτρα που θα στοχεύουν στην υποστήριξη μαθητών/ριών Ρομά που προέρχονται από εξαθλιωμένες συνθήκες διαβίωσης.

Σε εθνικό επίπεδο οι πιο πρόσφατες έρευνες σχετικά με το θέμα της μαθητικής διαρροής στην Ελλάδα αφορούν την προηγούμενη δεκαετία. Βάσει του Στρατηγικού Πλαισίου Πολιτικής για τη Μείωση της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου (ΠΕΣ) του ΙΕΠ (2015) η αντιμετώπιση της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης εδράζεται στο τρίγωνο Σχολικό Σύστημα - Σχολική Μονάδα - Άτομο, ενώ ως στρατηγικό πλαίσιο εμφανίζεται το τριμερές μοντέλο που στηρίζεται στους πυλώνες της πρόληψης, της παρέμβασης και της αντιστάθμισης.

Όπως αναφέρεται στην ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030, κατά την εκπαιδευτική πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού έχουν εφαρμοστεί τα παρακάτω εκπαιδευτικά μέτρα με σκοπό τη διασφάλιση του δικαιώματος κάθε μαθητή/-τριας της χώρας στην ανεμπόδιστη και ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση:

- Αντισταθμιστική Εκπαίδευση – Ενισχυτική Διδασκαλία
- Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (Ζ.Ε.Π.) - Τάξεις Υποδοχής (Τ.Υ.)
- Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό κλάδων ΠΕ23 Ψυχολόγων και ΠΕ30 Κοινωνικών Λειτουργών
- Πρόγραμμα «Μια Νέα Αρχή στα ΕΠΑ.Λ.-Υποστήριξη Σχολικών Μονάδων ΕΠΑ.Λ.»
- Εκπαίδευση μαθητών/τριών Ρομά με αναπηρία ή /και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

[51] https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/6652/AMPANTZI_3032202001402

· Προώθηση της φοίτησης των Ρομά στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας και στα Κ.Δ.Β.Μ.

· Μεταφορά μαθητών-τριών δημόσιων σχολείων από τις περιφέρειες, μεταφορά μαθητών των Σχολικών Μονάδων Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης από τον τόπο διαμονής τους ή από συγκεκριμένο τόπο συγκέντρωσής τους, στο σχολείο και αντίστροφα.

· Εργαστήρια δεξιοτήτων στο νηπιαγωγείο, το Δημοτικό και το Γυμνάσιο.

· Παροχή σχολικών γευμάτων σε μαθητές Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης - Πρόγραμμα «Σχολικά Γεύματα». Το Πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές/τριες δημόσιων δημοτικών σχολείων με τη σύμφωνη γνώμη των γονέων-κηδεμόνων τους και στοχεύει αφενός, στην αντιμετώπιση των αναγκών σίτισης των μαθητών/τριών που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού και αφετέρου, στην υποστήριξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την αποτροπή φαινόμενων σχολικής διαρροής. Φορέας υλοποίησης είναι ο Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΟΠΕΚΑ), εποπτευόμενος οργανισμός του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας.

· Ενίσχυση της πρόσβασης και παραμονής στην εκπαίδευση με συμπληρωματικά μαθησιακά κίνητρα/ έμφαση στη βιωματική μάθηση και στην αποδοχή της διαφορετικότητας/ σύνδεση της εκπαίδευσης με τον πολιτισμό και τις τέχνες, δίνοντας το έναυσμα για την προσέγγιση κοινωνικών θεμάτων μέσα στην τάξη/ έμφαση στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και την κατάλληλη υποδοχή των μαθητών/τριών από τις σχολικές μονάδες.

· Επιμόρφωση σε πρακτικές υποστήριξης των μαθητών και των μαθητριών στο πλαίσιο της Διαφοροποιημένης Διδασκαλίας (ΔΔ) προς όφελος ευάλωτων μαθητών (κοινωνικές ομάδες, πχ. πρόσφυγες, Ρομά, κ.ά.)- Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού /Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)

· Στον τομέα της μαθησιακής στήριξης, τα Κέντρα Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά των Δήμων εμφανίζουν να παρέχουν υποστήριξη στις σχολικές εγγραφές, υπηρεσίες ενισχυτικής διδασκαλίας σε παιδιά, εφήβους και ενήλικες καθώς και μαθήματα εγγραμματισμού. Ορισμένα Παραρτήματα παρέχουν εξατομικευμένη διαχείριση περιπτώσεων διαρροής.

· Κάρτα φοίτησης για μετακινούμενους και εγγραφές στα σχολεία: Στο άρθρο 9 της κοινής υπουργικής απόφασης με αρ. 79942/ΓΔ4/2019 (Β΄ 2005) προβλέπεται ότι: «Αν οι ανήλικοι/ες μαθητές/τριες που εντάσσονται σε σχολικές μονάδες της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ανήκουν σε οικογένειες μετακινούμενων πληθυσμών και δεν έχουν μόνιμη κατοικία, ή εμπίπτουν στις διατάξεις της παρ. 8 του άρθρου 21 του ν. 4251/2014 (Α' 80) ή στις διατάξεις του άρθρου 71 του ν. 4547/2018 (Α΄102), οι εγγραφές τους δεν παρακωλύονται και η Διεύθυνση του σχολείου συνεργάζεται με τους τοπικούς φορείς, την τοπική αυτοδιοίκηση, τα ιατροκοινωνικά κέντρα, τη Διεύθυνση Κοινωνικής Πρόνοιας, τα νοσοκομεία, τα ιατρικά κέντρα, καθώς και τους φορείς κοινωνικής στήριξης για την έκδοση του Ατομικού Δελτίου Υγείας του/της μαθητή/τριας. Στην περίπτωση αυτή, οι γονείς/κηδεμόνες οφείλουν να προσκομίσουν το Ατομικό Δελτίο Υγείας του/της μαθητή/τριας εντός τριμήνου από την αρχική εγγραφή».

· Λειτουργία διαπολιτισμικών σχολείων

(Πηγή: Καλπαζίδου:2021 [52]).

1.7 Ιδρύματα και Οργανισμοί που δραστηριοποιούνται στην υποστήριξη της εκπαίδευσης των παιδιών και νέων Ρομά.

[52] https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2021/09/%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97-%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A1%CE%A1%CE%9F%CE%97.pdf

Η Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας (ΓΓΚΑΚΦ) αποτελεί το εθνικό σημείο επαφής για θέματα που αφορούν τους Ρομά στην Ελλάδα και τον αρμόδιο φορέα για τη χάραξη και παρακολούθηση της εφαρμογής της ΕΣΚΕ Ρομά στην Ελλάδα ακολουθώντας τις ευρωπαϊκές επιταγές.

Αρμόδιες Διευθύνσεις του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού.

Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Δια Βίου Μάθησης και Νεολαίας (Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν.)

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)

Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (ΙΝΕΔΙΒΙΜ)

Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ)

Παρακάτω, αναφέρονται ενδεικτικά ορισμένοι φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ενίσχυσης της εκπαίδευσης νέων Ρομά στην Ελλάδα:

Unicef Greece – https://www.unicef.org/greece/

ΑΡΣΙΣ Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων – https://arsis.gr/

Solidarity Now – https://www.solidaritynow.org/

Φάρος του Κόσμου –

https://farostoukosmou.com/el/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%BA%CE%AE/

Κλίμακα – https://www.klimaka.org.gr/home/

ΑΜΚΕ REVMA

1.8 Οι Ρομά και ανώτερη εκπαίδευση

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μεγαλύτερη συμμετοχή των νέων Ρομά στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ακόμη, παρατηρείται ότι υπάρχει μεγαλύτερη τάση προς τεχνικά επαγγέλματα που αποφέρουν άμεσο κέρδος και άμεση επαγγελματική αποκατάσταση. Μολονότι δεν υφίστανται επίσημα στοιχεία για τη συμμετοχή Ρομά στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, η ανάγκη αύξησης της συμμετοχής τους παραμένει επιτακτική. Συνεχίζοντας, θετικό γεγονός αποτελεί το ότι η Ελλάδα, σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική 2021- 2030, βρίσκεται μεταξύ των χωρών της ΕΕ με την πιο εμφατική βελτίωση στον τομέα της εκπαίδευσης, με αύξηση της συμμετοχής των Ρομά στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα και στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Το γεγονός αυτό καθιστά την αύξηση της συμμετοχής ως μία ευοίωνη πρόβλεψη που ενισχύεται από ειδικότερα μέτρα και πρωτοβουλίες, όπως τα παρακάτω:

Χορήγηση υποτροφιών για προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) με φορείς υλοποίησης το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) και τη Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας

Επαγγελματικές Σχολές Μαθητείας (ΕΠΑ.Σ.) της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης (Δ.ΥΠ.Α.)

Υποτροφίες σε ΙΕΚ από τον Φάρο του Κόσμου

Έργο RomaPlatform 2020: επιμόρφωση είκοσι (20) νέων Ρομά επιστημόνων και την χρηματοδότηση δύο (2) εξ αυτών για πρακτική άσκηση στην Γενική Γραμματεία διάρκειας έξι (6) μηνών στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της ως Εθνικό Σημείο Επαφής της ΕΕ για τους Ρομά

1.9 Προγράμματα και πρωτοβουλίες στον τομέα πρόληψης και καταπολέμησης στης σχολικής διαρροής

Την προσπάθεια ενίσχυσης της παραμονής στο σχολείο και της επιτυχούς σχολικής και μετασχολικής διαδρομής υποστηρίζουν έργα που υλοποιούνται σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, όπως ενδεικτικά τα παρακάτω:

• «Υποστηρικτικές παρεμβάσεις σε κοινότητες Ρομά για την ενίσχυση της πρόσβασης και μείωση της εγκατάλειψης της εκπαίδευσης από παιδιά και εφήβους στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία»: Το πρόγραμμα αποτελεί μέρος ευρύτερου εθνικής εμβέλειας προγράμματος για την Εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, ΕΚΤ) και από το ΕΣΠΑ 2014-2020 και εστίασε ειδικότερα σε υποστηρικτικές παρεμβάσεις (π.χ. δράσεις ευαισθητοποίησης, ψυχοκοινωνική στήριξη, εκπαιδευτικές παρεμβάσεις) σε κοινότητες Ρομά για την ενίσχυση της πρόσβασης στην εκπαίδευση και τη μείωση της εγκατάλειψης του σχολείου από παιδιά και εφήβους. http://roma-mak.del.auth.gr/

• «Inclusive Schools for Roma»: Χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Rights, Equality and Citizenship» με φορέα υλοποίησης το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων/Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) σε συνεργασία με οργανώσεις. Είχε στόχο την επιτυχή ενσωμάτωση των μαθητών/τριών Ρομά στο σχολείο μέσα από την ανάπτυξη οδηγών, υποστηρικτικού υλικού και σχεδίων δράσης, την επιμόρφωση πενήντα (50) διαμεσολαβητών και την πιλοτική εφαρμογή για ένα (1) σχολικό έτος σε είκοσι (20) επιλεγμένα σχολεία στην ελληνική επικράτεια.

https://www.iep.edu.gr/el/psifiako-apothetirio/skill-labs/1219-inclusive-schools-for-roma-rec

• «ROMplat2019»: Έργο που υλοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας (ΓΓΚΑΚΦ). Στο έργο συμμετείχαν Ρομά, διαμεσολαβητές και στελέχη των Κέντρων Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά των Δήμων. Στόχος ήταν κυρίως η επιμόρφωση και η ευαισθητοποίηση επαγγελματιών σχετικά με τέσσερις βασικούς τομείς που άπτονται της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, μεταξύ αυτών και της μαθητικής διαρροής.

https://egroma.gov.gr/category/draseis_romplat_2019/

• «RTRANSFORM: Οι γυναίκες Ρομά μετατρέπουν τα εκπαιδευτικά συστήματα σε όλη την Ευρώπη μέσω της κοινωνικής και πολιτικής κινητοποίησής τους». Υλοποιήθηκε στην Ελλάδα από το Δήμο Μενεμένης Αμπελοκήπων και τη ΜΚΟ AID στο πλαίσιο ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus και αφορούσε τη συμμετοχή στην εκπαίδευση και την ενδυνάμωση των γυναικών Ρομά.

https://rtransform.eu/the-role-of-the-national-coordination-committee-in-the-terms-of-rtransform-project-by-municipality-of-ampelokipi-menemeni/

• «STAY TUNED – Πρόληψη της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου» στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος «URBACT III, Implementation Network». Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε μέσα από ένα δίκτυο 9 συνεργαζόμενων πόλεων κατά τη περίοδο 2016-2019. Στο έργο ο Δήμος Αμπελοκήπων - Μενεμένης εκπόνησε 3 πρότυπους οδηγούς για μαθητές, για γονείς και για εκπαιδευτικούς.

• «Τζαφ Ανγκλάλ! Για την ενδυνάμωση της σχολικής φοίτησης των παιδιών Ρομά»: Το έργο εστιάζει στην ενίσχυση του ρόλου των γονέων και των εκπαιδευτικών με στόχο την υποστήριξη των παιδιών, ώστε να εξασφαλιστεί η παραμονή τους στο σχολείο και η ολοκλήρωση της βασικής (υποχρεωτικής) εκπαίδευσης.

https://www.solidaritynow.org/jaf-anglal/

• «Peer2peer» – Διασύνδεση σχολείων για την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής των Ρομά με θέμα τη μαθητική διαρροή παιδιών Ρομά. Πειραματική εφαρμογή προγράμματος διδασκαλίας της γλώσσας Ρομανί στο Δημοτικό βάσει σχετικής πρότασης του Συμβουλίου της Ευρώπης [αφορά μαθητές Ρομά δημοτικού σχολείου, εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και την κοινότητα των Ρομά (γονείς, κηδεμόνες, διαμεσολαβητές, ευρύτερη κοινότητα κλπ)]. https://peer2peerproject.eu/

• Πιλοτικό πρόγραμμα Erasmus+ με τίτλο «RoleModels»: Η Ελληνική Εθνική Μονάδα Συντονισμού Erasmus+/ ΙΚΥ σχεδίασε με τη βοήθεια επιστημονικής ομάδας το εν λόγω πιλοτικό πρόγραμμα που υλοποιήθηκε μέσα από ένα δίκτυο 9 συνεργαζόμενων πόλεων κατά τη περίοδο 2016-2019. Σκοπός του προγράμματος ήταν η εμπέδωση της σημασίας του σχολείου από τους μαθητές, η κατανόηση της σχέσης τους με τη μάθηση, τους εκπαιδευτικούς και τους συμμαθητές τους, ο αναστοχασμός των δυσκολιών που τυχόν αντιμετωπίζουν οι ίδιοι αλλά και οι συμμαθητές τους και η ενίσχυση της ενσυναίσθησης και της ψυχικής τους ανθεκτικότητας.

https://www.iky.gr/pilotiko-programma-role-models/

• Πρόγραμμα: "Bottleneck Analysis and Teacher Trainings for Inclusive Education" (Ανάλυση bottleneck και επιμόρφωση εκπαιδευτικών στη συμπεριληπτική εκπαίδευση): Η δράση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος CHILD GUARANTEE που υλοποιεί η UNICEF στην Ελλάδα σε συνεργασία με το Εργαστήριο Μελέτης, Διδασκαλίας και Διάδοσης της Ελληνικής Γλώσσας, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το πρόγραμμα αφορά τη συμπερίληψη στη γενική εκπαίδευση μαθητών/ριών με μεταναστευτικό/προσφυγικό/Ρομά υπόβαθρο ή/και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και αναπηρία. Περισσότερα για το πρόγραμμα CHILD GUARANTEE:

https://www.unicef.org/greece/e%CE%B3%CE%B3%CF%8D%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%AF

2. Μέρος Β: Έρευνα Πεδίου

2.1 Έρευνα Πεδίου σε εκπαιδευτικούς και επαγγελματίες

1. Μορφωτικό επίπεδο/ σπουδές και επάγγελμα

Στην έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα πήραν μέρος δέκα (10) εκπαιδευτικοί και επαγγελματίες που ασχολούνται με την κοινωνική ένταξη, πέντε (5) από τους οποίους είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών.

2. Φύλο

Εννιά (9) από τους συμμετέχοντες είναι γυναίκες και ένας (1) άντρας.

3. Τρέχον επάγγελμα και χρόνια ενασχόλησης

Οκτώ (8) από τους συμμετέχοντες είναι εκπαιδευτικοί, ενώ συμμετείχαν μια (1) ψυχολόγος και ένας (1) δημοσιογράφος ακτιβιστής. Τα χρόνια ενασχόλησης με την κοινωνική ομάδα κυμαίνονται από δύο (2) έως και δέκα οκτώ (18) χρόνια.

4.Εργάζεστε σε σχολείο (δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) ή άλλο ίδρυμα με μαθητές Ρομά ή τους γονείς τους;

Πέντε (5) από τις συμμετέχουσες/ ντες εργάζονται ως εκπαιδευτικοί σε Κέντρα Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά, μια/ένας (1) σε ΜΚΟ, μία/ένας (1) σε τμήμα ένταξης σχολείου και τρεις (3) σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

5. Ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι σημαντικότεροι λόγοι που συντείνουν στο φαινόμενο της εγκατάλειψης του σχολείου;

Από τις σημαντικότερους λόγους που επεσήμαναν οι συμμετέχουσες/ντες ήταν οι: - Συνθήκες Διαβίωσης - Ελλιπείς Γνώσεις ή ο αναλφαβητισμός των γονέων - Φτώχεια, Ελλείψεις σε αγαθά, όπως ο ρουχισμός, - Πρώιμοι γάμοι - Παιδική εργασία - Απουσία κατανόησης της σημασίας της εκπαίδευσης και έλλειψη υποστήριξης από την οικογένεια - Συχνές μετακινήσεις λόγω εργασίας - Εσωτερικά στερεότυπα, ειδικά στα κορίτσια σχετικά με τον κοινωνικό ρόλο τους και προκατάληψη για τον ρόλο της εκπαίδευσης.

6.Θεωρείτε ότι υπάρχει ρεύμα παραμονής στο σχολείο τα τελευταία χρόνια; ΝΑΙ ή όχι; Εξηγήστε τους λόγους.

Όλες/οι οι συμμετέχουσες/ ντες συμφωνούν πως τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται ένα ρεύμα αύξησης της παραμονής στο σχολείο λόγω σύνδεσης με τα κοινωνικά επιδόματα, τις υποστηρικτικές προσπάθειες των επαγγελματιών του χώρου και τις θετικές αλλαγές στο σχολείο, όμως η αύξηση στις εγγραφές διαφαίνεται να μην παρουσιάζει κάποια αλλαγή στο ποσοστό αποφοίτησης από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

7. Πιστεύετε ότι η εκπαίδευση είναι σημαντική για την κοινότητα και για ποιους λόγους;

Όλες/ οι οι συμμετέχουσες/ντες συμφώνησαν πως η αξία της εκπαίδευσης είναι σημαντική και οι λόγοι που προκρίθηκαν είχαν σχέση με λόγους που αφορούσαν την Κοινωνική ένταξη, δηλαδή:- για την αποτροπή πρόωρων γάμων – για την προσδοκία αλλαγής ζωής και της αλλαγής νοοτροπίας - Για την διεύρυνση των επαγγελματικών επιλογών - για την κατανόηση και την προάσπιση της ταυτότητας - ως μέσο για το σπάσιμο του φαύλου κύκλου της περιθωριοποίησης, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού - για την αντιμετώπιση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων - ως μέσο συμβολής στην ενίσχυση της ισότητας των φύλων – ως μέσο καταπολέμησης των στερεοτύπων και της άγνοιας – ως μέσο ενίσχυσης των κοινωνικών δεξιοτήτων και διεκδίκησης δικαιωμάτων – η γνώση ως αναπόσπαστο στοιχείο συμπερίληψης

8. Πιστεύετε ότι το κράτος λαμβάνει τα σωστά μέτρα για τη στήριξη των μαθητών και των εκπαιδευτικών Ρομά;

Στο σύνολο των απαντήσεων, έξι (6) απάντησαν αρνητικά, θεωρώντας πως τα μέτρα που λαμβάνονται είναι ανεπαρκή, αποσπασματικά ή με σημαντικές ελλείψεις. Δύο (2) υποστήριξαν

πως εν μέρει ικανοποιούνται κάποιοι παράγοντες αλλά πρέπει να υπάρχει συστηματική και συνεπής υποστήριξη τόσο από το κράτος όσο και από τις οικογένειες, και τέλος, δύο (2) υποστήριξαν πως έχει βελτιωθεί η διαδικασία ένταξης της κοινότητας και των μαθητών τα τελευταία χρόνια.

9. Θα θέλατε να συμμετάσχετε σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θα εξηγεί την κατάσταση των μαθητών Ρομά στην εκπαίδευση στη χώρα σας και θα παρέχει εργαλεία για την παραμονή και την υποστήριξη της φοίτησης στο σχολείο;

Εννέα (9) από τις/τους συμμετέχουσες/ντες αποκρίθηκαν θετικά για την συμμετοχή τους σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα και υπήρξε και μια (1) αρνητική απάντηση

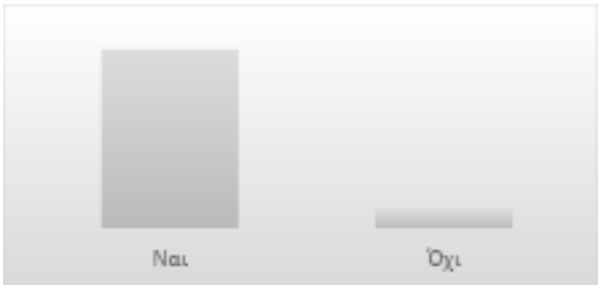

10. Πιστεύετε ότι οι δεξιότητες και οι ικανότητές σας επαρκούν για την αναγνώριση, υποστήριξη και πρόληψη περιστατικών εγκατάλειψης;

Επτά (7) συμμετέχουσες/ντες υποστήριξαν πως έχουν τις απαραίτητες δεξιότητες για την αναγνώριση περιστατικών σχολικής εγκατάλειψης, η υποστήριξη και πρόληψη όμως έχει σχέση με το πως αυτό διαμορφώνεται σε υπηρεσιακό επίπεδο, τη συνέργεια ευρύτερων παραγόντων που άπτονται με το κοινωνικό και υποστηρικτικό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν τα παιδιά, την έλλειψη υποστήριξης εντός της κοινότητας του πληθυσμού ενώ τρεις (3) απάντησαν πως δεν φέρουν στο σύνολό τους τις απαραίτητες δεξιότητες.

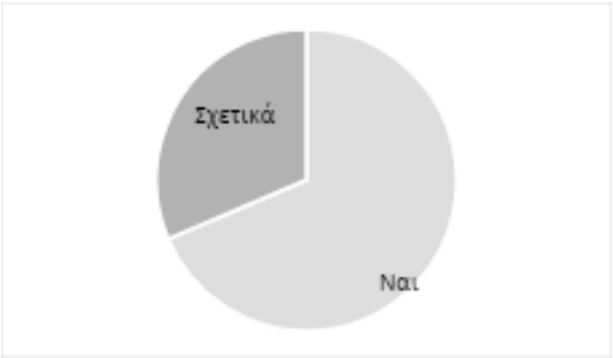

11. Πιστεύετε ότι όλοι οι γονείς Ρομά έχουν τις κατάλληλες δεξιότητες για τον εντοπισμό, την πρόληψη ή την αποθάρρυνση περιστατικών εγκατάλειψης;

Στο σύνολό τους σημειώνουν οι συμμετέχουσες/ντες πως οι Ρομά γονείς δεν διαθέτουν τις κατάλληλες δεξιότητες και οι λόγοι εντοπίζονται: στις ελλιπείς γνώσεις, στον αναλφαβητισμό, στις

πιεστικές οικονομικές ανάγκες και στις εν γένει ανάγκες διαβίωσης, στη φτώχεια, στη νοοτροπία, το γεγονός ότι οι γονείς Ρομά δεν γνωρίζουν τις συνέπειες εγκατάλειψης του σχολείου, δεν έχουν αυτοπεποίθηση, γνώσεις και δεξιότητες. Σε μία (1) απάντηση σχολιάζεται το γεγονός πως «*Οι προαναφερθείσες δεξιότητες δεν σχετίζονται με την κοινωνική ταυτότητα των γονέων, αλλά με μια σειρά παραγόντων που σχετίζονται με το μορφωτικό επίπεδο των ίδιων των γονέων, τις συνθήκες διαβίωσης, τη φτώχεια κλπ. Οπότε, όπως και στους μη Ρομά, έτσι και στους Ρομά η ύπαρξη των δεξιοτήτων αυτών ποικίλλει*».

12. Πώς μπορούν να υποστηριχθούν/ενδυναμωθούν οι μαθητές Ρομά να παραμείνουν στο σχολείο; (Ποιες μέθοδοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν: πρότυπα, στοιχεία παιχνιδιού, εκπαιδεύσεις, βίντεο, ιστορίες, εργαστήρια, διευκολυνόμενες ομάδες μέσων κοινωνικής δικτύωσης κ.λπ.)

Στο σύνολό τους οι συμμετέχουσες/ντες απάντησαν πως διαφορετικές μέθοδοι μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο ώστε να ενισχύσουν το ρόλο του σχολείου και να κάνουν τη διαδικασία της μάθησης πιο ελκυστική, όπως: διαδραστικές δράσεις που προκαλούν ενδιαφέρον, βιωματικά εργαστήρια στον μαθητικό πληθυσμό, τάξεις ένταξης και ενισχυτικής διδασκαλίας, σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς, διαδραστικά παιχνίδια οδηγοί, υποστήριξη οικογένειας, ανάγκη καταρτισμένων εκπαιδευτικών, διάκριση διγλωσσίας από γλωσσικές διαταραχές, ανάγκη ύπαρξης μέντορα, διαφοροποιημένη διδασκαλία, ενώ παρατίθεται αυτούσια και η ακόλουθη διαπίστωση: «*Οι μαθητές /-τριες Ρομά μπορούν να υποστηριχθούν όταν τους προσφερθεί ποιοτική εκπαίδευση, δεν γίνονται αποδέκτες χαμηλών προσδοκιών των εκπαιδευτικών και αναγνωρίζεται το πολιτισμικό κεφάλαιο που φέρουν στη σχολική κοινότητα. Η διαφοροποιημένη παιδαγωγική είναι ένα εργαλείο που ούτως ή άλλως χρειάζεται να χρησιμοποιεί ο/η εκπαιδευτικός, καθώς οι σχολικές τάξεις είναι a priori ανομοιογενείς*».

13. Ποιες είναι οι κύριες δυσκολίες/προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες όσον αφορά την υποστήριξη των μαθητών Ρομά;

Σε σχέση με τις κυριότερες δυσκολίες και προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι δάσκαλοι σημειώνονται τα ακόλουθα: παραβατικές συμπεριφορές, έλλειψη ορίων, μη υποστήριξη των παιδιών από το οικογενειακό τους περιβάλλον, νοοτροπία, ο τρόπος σκέψης του πληθυσμού, τα προβλήματα επιβίωσης, γλώσσα, κουλτούρα, οικογενειακό περιβάλλον, μη συνεργασία, αναβλητικότητα, έλλειψη συνέπειας, κακή ή ελλιπής επικοινωνία με τους γονείς, οικονομικά προβλήματα, αδιαφορία γονέων, οι γονείς στη φυλακή, ανεπαρκής εκπαίδευση εκπαιδευτικών ώστε να αναγνωρίζουν τις κοινωνικές ανισότητες και να μην τις αναπαράγουν, έλλειψη κατάλληλων εργαλείων, αλλά και συναισθηματικών δεξιοτήτων, ενσυναίσθηση, καταπολέμηση προσωπικών προϊδεάσεων, το σχολείο χρειάζεται να μεριμνήσει για υποστηρικτικές δράσεις των μαθητών/-τριών που εκκινούν από άνισες αφετηρίες, δεν υπάρχει σύλλογος γονέων, απουσία ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού, ελλιπείς υποδομές και επαγγελματικό δυναμικό, όπως ψυχολόγοι ή κοινωνικοί λειτουργοί, έλλειψη ψηφιακού γραμματισμού, οι καθηγητές δεν γνωρίζουν τη διαφοροποιημένη διδασκαλία και δεν υπάρχει αναλυτικό πρόγραμμα.

14. Υπάρχουν, εξ όσων γνωρίζετε, συγκεκριμένες πρωτοβουλίες/υπηρεσίες (τοπικά-περιφερειακά) καλές πρακτικές σχετικά με την ενημέρωση, την εκπαίδευση, την πρόληψη, την υποστήριξη μαθητών Ρομά και επαγγελματιών του κλάδου;

«Υποστηρικτικές παρεμβάσεις σε κοινότητες ΡΟΜΑ για την ενίσχυση της πρόσβασης και μείωση της εγκατάλειψης της εκπαίδευσης από παιδιά και εφήβους» με την υποστήριξη των κατά τόπους Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων- Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της φτώχειας – Κέντρα Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά- ΜΚΟ. Ταυτόχρονα σημειώνονται δύο αρνητικές απαντήσεις και μια τρίτη απάντηση αναφέρει πως όλα πραγματοποιούνται αποσπασματικά.

15. Ποιες ικανότητες/γνώσεις χρειάζονται για τον εντοπισμό, την υποστήριξη και την πρόληψη περιστατικών εγκατάλειψης;

Από τις απαντήσεις που συλλέχθηκαν σε σχέση με τις ικανότητες και γνώσεις για τον εντοπισμό, την υποστήριξη και την πρόληψη περιστατικών εγκατάλειψης οι συμμετέχουσες/ ντες αναφέρθηκαν στα ακόλουθα: ψυχολογία, ενσυναίσθηση, δύναμη, διορατικότητα, γνώστης της κοινότητας, νοοτροπίας, πολιτισμικό υπόβαθρο, χρόνο, ηρεμία, ψυχραιμία, υπομονή, διαπολιτισμικό υπόβαθρο, προσωπικές επαφές, καταγραφή των πραγματικών αιτιών της διαρροής για κάθε σχολική μονάδα με εστίαση στις ιδιαιτερότητες κάθε σχολείου και κάθε περιοχής ενώ επίσης παραθέτουμε και την ακόλουθη απάντηση: «Συνεχής επικοινωνία της σχολικής μονάδας με τις οικογένειες και την ευρύτερη κοινότητα, δράσεις και συνέργειες σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής για την καταπολέμηση της παιδικής εργασίας, συνεχής υποστήριξη και ενδυνάμωση γονέων, εκπαιδευτικών και μαθητών/-τριών».

16. Ποιες δεξιότητες χρειάζονται οι γονείς Ρομά για να εντοπίσουν, να αποτρέψουν ή να αποθαρρύνουν τα περιστατικά εγκατάλειψης;

Σε σχέση με τις δεξιότητες των γονέων Ρομά οι συμμετέχουσες/ντες στην έρευνα απάντησαν τα ακόλουθα: πρέπει να παρακολουθούν τις ενημερώσεις γονέων και να έχουν ενδιαφέρον για τα θέματα φοίτησης των παιδιών τους, να παραμένουν υποστηρικτικοί στην εκπαιδευτική διαδικασία και να συνειδητοποιούν τον ρόλο τους ως γονείς, να δίνουν προτεραιότητα στα δικαιώματα του παιδιού, να μπορούν να αφουγκραστούν τα θέματα που αφορούν τη σχολική φοίτηση, να προχωρούν σε ατομικό εγγραμματισμό, συμμετοχή ή δημιουργία σχολών γονέων. Σημειώνεται μια αυτούσια απάντηση: *«Βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και των συνθηκών στέγασης, υποστήριξη των ίδιων για εμπλοκή σε εκπαιδευτικές διαδικασίες, συνεχής υποστήριξη από τη σχολική μονάδα και στενή συνεργασία»*.

17. Πώς μπορούν οι γονείς Ρομά να εντοπίζουν, να αποτρέπουν ή να αποθαρρύνουν περιστατικά εγκατάλειψης;

Οι απαντήσεις που σταχυολογήθηκαν αφορούσαν τα ακόλουθα: Να υποστηρίζουν τα παιδιά τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, συνεχής διάλογος και επικοινωνία με εκπαιδευτικούς- το παιδί χρειάζεται υγιές περιβάλλον, να παρακολουθούν τη φοίτηση, να βάλουν προτεραιότητα το σχολείο, συμμετοχή σε κάθε συγκέντρωση γονέων, εγγύτητα, κατανόηση, επικοινωνία, συνειδητοποίηση ρόλου, διάθεση να αφουγκραστείς, προτεραιότητα στο δικαίωμα του παιδιού, με την συνεχή ενημέρωση για το πως η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στην επίλυση προβλημάτων, στην αλλαγή της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης και στη χειραφέτηση του ατόμου, με το να καταλάβουν και οι ίδιοι το πόσο σημαντική είναι η εκπαίδευση, καλή επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς και αλλαγή αντιλήψεις για την σημαντικότητα της εκπαίδευσης.

18. Τι είδους δεξιότητες χρειάζονται οι επαγγελματίες σχετικά με την υποστήριξη των μαθητών Ρομά;

Οι απαντήσεις που δόθηκαν σε σχέση με τις δεξιότητες των επαγγελματιών είχαν σχέση με: την κατάλληλη εκπαίδευση- διαπολιτισμική εκπαίδευση και παιδαγωγικό υπόβαθρο, γνώση της ομάδας, ενσυναίσθηση, σεβασμός εμπιστοσύνη, κατάλληλη διαπολιτισμική κατάρτιση, υπομονή, κατανόηση, συνεργατική διάθεση, εξοικείωση με μεθόδους διαφοροποιημένης παιδαγωγικής, καταπολέμηση αντιτσιγγανισμού, διαφοροποιημένη διδασκαλία. Εκπαίδευση στην διαπολιτισμικότητα, σχολές γονέων, επιμορφωτικές δράσεις, δράσεις για την ευαισθητοποίηση και κατανόηση των δυσκολιών της κοινότητας.

19. Θα ήσασταν πρόθυμοι να χρησιμοποιήσετε καινοτόμα εκπαιδευτικά εργαλεία που θα σας υποστηρίξουν ως επαγγελματίες στον τομέα που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τις επαγγελματικές σας ικανότητες;

Όλες και όλοι οι συμμετέχουσες/ντες απάντησαν θετικά.

20. Τι θα θέλατε να δείτε σε τέτοια εργαλεία; (κλειστές επιλογές: οδηγοί, διαδραστικά παιχνίδια, ψηφιακές εφαρμογές, άλλα);

Όλα τα παραπάνω, ενώ συγκεκριμένη έμφαση γίνεται στα διαδραστικά παιχνίδια, στα εκπαιδευτικά προγράμματα ενίσχυσης δεξιοτήτων των επαγγελματιών, καταγραφή καλών πρακτικών και μελέτες περιπτώσεων

21. Θα θέλατε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που έχει διαμορφωθεί για να βελτιώσει τις γνώσεις και τις ικανότητες σχετικά με τον κίνδυνο εκδήλωσης αντιτσιγγανισμού στην εκπαίδευση και πώς εκτίθενται μαθητές και εκπαιδευτικοί και πώς μπορούν οι επαγγελματίες να αντιμετωπίσουν τέτοια περιστατικά;

Στη συγκεκριμένη απάντηση υπήρξαν εννιά (9) θετικές απαντήσεις και μία (1) που απαντούσε εν μέρει λόγω χρόνων στο επάγγελμα.

22. Θα θέλατε να συμμετάσχετε σε διαδικτυακές εκπαιδεύσεις;

Στο σύνολο των απαντήσεων υπήρξαν εννέα (9) θετικές απαντήσεις και μια (1) εν μέρει.

· **Θέματα του μαθήματος, παρακαλούμε βαθμολογήστε το πιθανό θέμα: 1 Υψηλότερο-2 Μεσαίο-3 Χαμηλότερο**

Θεματικές	Υψηλή βαθμολογία	Μεσαία βαθμολογία	Χαμηλή βαθμολογία
Ευαισθητοποίηση για τις εκδηλώσεις του αντιτσιγγανισμού στην Εκπαίδευση	10		

Μορφές αντιτσιγγανισμού σε βάρος μαθητών Ρομά	9	1	
Παράγοντες κινδύνου για την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου από μαθητές Ρομά	8	2	
Επικράτηση αντικοινωνικών συμπεριφορών μαθητών	9	1	
Πώς να αναγνωρίσετε και να αποτρέψετε τα συμπτώματα του εκφοβισμού μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων μαθητών	8	2	
Πώς τα σχολεία μπορούν να αποτρέψουν την εγκατάλειψη σε επαγγελματικό, οργανωτικό και δομικό επίπεδο	8	2	
Πώς θα μπορούσαν οι επαγγελματίες να αντιμετωπίσουν τις περιπτώσεις πρόωρων γάμων: επαγγελματικό, οργανωτικό και δομικό επίπεδο	10		
Πώς οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υποστηρίξουν τα γνωστικά ελλείμματα των μαθητών Ρομά	10		
Δημιουργία δικτύων για την ενδυνάμωση των σχολείων και των μαθητικών κοινοτήτων	10		

2.2 Έρευνα Πεδίου σε φοιτητές και αποφοίτους πανεπιστημίου και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

1. Μορφωτικό επίπεδο/ σπουδές και επάγγελμα

Στην ομάδα φοιτητών και αποφοίτων πανεπιστημίου και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ερωτήθηκαν έξι (6) άτομα: δύο (2) ήταν μεταπτυχιακοί φοιτητές/ιες και δύο (2) απόφοιτοι/ες πανεπιστημίου, ένας/μία (1) απόφοιτο/η τριτοβάθμιας και ένας/μία (1) τελειόφοιτος/η δευτεροβάθμιας.

2.Φύλο

Συμμετείχαν τρεις (3) γυναίκες και τρεις (3) άνδρες

3.Τρέχον επάγγελμα

Σε σχέση με την επαγγελματική τους διάσταση το ερευνητικό δείγμα είχε δύο (2) εκπαιδευτικούς, έναν/μία (1) ελεύθερο/η επαγγελματία, έναν/μία (1) διανομέα, έναν/μία (1) ιδιωτικό/ή υπάλληλο και έναν/μία (1) άνεργο/η.

4. Γιατί θέλατε να σπουδάσετε στο Πανεπιστήμιο/ να παρακολουθήσετε το γυμνάσιο/λύκειο;

Τονίστηκε από τέσσερις συμμετέχοντες/ουσες ότι το σχολείο ήταν μέσο για να ξεφύγουν από το στενό οικογενειακό περιβάλλον και την νοοτροπία της κοινότητας καθώς θα τους παρείχε ένα καλύτερο μέλλον και έναν άλλον επαγγελματικό δρόμο διαφορετικό από των γονέων των. Δύο (2) από τους συμμετέχοντες/ουσες αναφέρθηκαν στο γεγονός ότι μικρή ηλικία είχαν αναγνωρίσει την αξία της εκπαίδευση ως μέσο για απόκτηση γνώσεων.

5. Ποια ήταν η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίσατε κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής σας;

Ως προκλήσεις αναφέρθηκαν οι απόμακρες και μη υποστηρικτές σχέσεις με τους/τις εκπαιδευτικούς του σχολείου, καθώς και η έλλειψη υποστήριξης από το οικογενειακό περιβάλλον. Ακόμη, αναφέρθηκε ο οικονομικός παράγοντας, όπως επίσης η δυσκολία συνδυασμού του παραδοσιακού και του σύγχρονου μοντέλου ζωής. Δύο από τους συμμετέχοντες ανέφεραν πως δεν αντιμετώπισαν κάποια ιδιαίτερη δυσκολία.

6. Ποια είναι η γνώμη σας για το γιατί τα κορίτσια Ρομά είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν την εκπαίδευση;

Ως εξήγηση στο γιατί τα κορίτσια Ρομά είναι πιθανότερο να εγκαταλείψουν πρώιμα το σχολείο τονίστηκε από όλους τους συμμετέχοντες ο ρόλος της κοινότητας και συγκεκριμένα η διατήρηση αναχρονιστικών απόψεων εντός της κοινότητας σχετικά με τη θέση της γυναίκας και τη σύνδεση του ρόλου της με τη δημιουργία οικογένειας. Επίσης, αναφέρθηκε η διατήρηση της πατριαρχίας και η έλλειψη κατανόησης του φαύλου κύκλου της περιθωριοποίησης

7. Πόσο δύσκολο ήταν αυτό για εσάς και αν ναι, ποιες ήταν οι βασικές δυσκολίες που έπρεπε να ξεπεράσετε;

Κάποιοι από τους συμμετέχοντες απάντησαν πως δεν ήταν δύσκολο λόγω της ισχυρής θέλησης τους και της υποστηριξης από τους εκπαιδευτικούς , ενώ άλλοι ανέφεραν πως υπήρχε σημαντική δυσκολία κυρίως λόγω της πρόκλησης να υπερβούν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις της οικογένειας και κυρίως του πατέρα αλλά και της κοινότητας σχετικά με τον ρόλο της γυναίκας. Μία απάντηση αναφέρθηκε στα αποκαρδιωτικά συναισθήματα μπροστά στην πρώιμη σχολική εγκατάλειψη κοριτσιών με σκοπό την ανάληψη ενήλικων καθηκόντων.

8. Ποιοι είναι οι κύριοι υποστηρικτικοί παράγοντες που θεωρείτε ότι είναι οι πιο σημαντικοί, για να παραμείνουν στο σχολείο τα παιδιά Ρομά και ιδιαίτερα τα κορίτσια (κλειστές επιλογές: γονείς, δάσκαλοι, κοινωνικοοικονομική κατάσταση, ονομάστε ένα πέρα από τη λίστα);

Η βελτίωση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, η ενισχυτική διδασκαλία, η αποδοχή και η υποστήριξη γονιών και δασκάλων αναφέρθηκαν ως οι βασικοί παράγοντες για την παραμονή των παιδιών στο σχολείο. Ενδιαφέρον είχε η αναφορά στην προαγωγή της σεξουαλικής αγωγής και της ανάγκης υποστήριξης ανήλικων μητέρων για να μην διακόψουν ή να συνεχίσουν το σχολείο.

9. Ποιοι ήταν οι πιο υποστηρικτικοί παράγοντες σε αυτή την προσπάθεια;

Οι δάσκαλοι και η γονείς αναφέρθηκαν ως οι πλέον υποστηρικτοί παράγοντες που ενίσχυσαν την προσπάθεια ολοκλήρωσης της σχολικής φοίτησης. Ακόμη, τονίστηκε ιδιαίτερα ο ρόλος της μητέρας αλλά και η υποστήριξη ατόμων απο το ευρύ, εξωκοινοτικό περιβάλλον.

10. Πιστεύετε ότι το κράτος λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για να στηρίξει τις μαθητικές κοινότητες Ρομά;

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε αρνητικά. Ένας απο τους συμμετέχοντες αναφέρθηκε στην προσπάθεια που γίνεται τα τελευταία χρόνια προκειμένου να υποστηριχθούν μαθητές απο κοινότητες Ρομά αλλά υπογραμμίστηκε πως δεν υπάρχει στόχευση και πως δεν λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες των μαθητών, όπως η διγλωσσία.

11. Αποκάλυψες το πολιτισμικό σου υπόβαθρο στο πανεπιστήμιο; Εάν όχι, εξηγήστε τους λόγους και εάν ναι, περιγράψτε τυχόν αντιδράσεις που λάβατε.

Όλοι οι ερωτηθέντες απάντησαν θετικά. Ακόμη, αναφέρθηκε πως είτε δεν υπήρχε ανάγκη εξ αρχής να γίνει αναφορά στην πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου είτε ήταν ήδη κάτι γνωστό και γι' αυτό δεν υπήρχε λόγος για περαιτέρω αναφορά. Δεν αναφέρθηκαν αρνητικές αντιδράσεις συμφοιτητών, εκτός απο την περιέργεια σχετικά με τη διαφορά των όρων τσιγγάνος και γύφτος, όπως επίσης αναφορικά με το θέμα των πρώιμων γάμων.

12. Τι αναγνωρίζεται / ή αναγνωρίζετε ως πρότυπο στην κοινότητά σας για τη νεολαία;

Η οικονομική ευμάρεια, η οικονομική ανεξαρτησία αλλά και η δημιουργία οικογένειας και η απόκτηση παιδιών αναφέρθηκαν ως στοιχεία βάσει των οποίων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κανείς ως "πρότυπο" σε μία κοινότητα Ρομά. Ωστόσο, αναφέρθηκε πως οι κοινότητες των Ρομά διαφέρουν μεταξύ τους κι έτσι διαφέρουν και οι αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς.

13. Θα θέλατε να ενδυναμώσετε τις νεότερες γενιές να ακολουθήσουν το δρόμο σας;

Όλοι οι συμμετέχοντες απάντησαν θετικά. Σε μία απάντηση εκφράστηκε πως η προβολή σε ΜΜΕ ως πρότυπο με σκοπό την ενδυνάμωση κι άλλων νέων προκάλεσε αποσυντονισμό και άβολο συναίσθημα.

14. Θα θέλατε να λειτουργήσετε ως πρότυπο για τις νεότερες γενιές;

Τρεις από τους συμμετέχοντες απάντησαν με βεβαιότητα πως θα ήθελαν να λειτουργήσουν ως πρότυπο για τις νεότερες γενιές. Επίσης, ενδιαφέρον ήταν ότι μία από τις απαντήσεις στάθηκε στο γεγονός ότι η έκθεση και η ακούσια ανάληψη του ρόλου του "προτύπου" προκαλούν άγχος και επιβάρυνση. Μία ακόμη απάντηση, μολονότι ήταν θετική, τόνισε πως θα ήταν προτιμότερο να υπάρχει συνεισφορά στο να μην είναι αναγκαία πλέον η προβολή θετικών παραδειγμάτων, γιατί η πλειοψηφία των παιδιών θα αποτελεί ένα θετικό παράδειγμα. Μία ακόμη απάντηση σχολίασε πως η ερώτηση είναι δύσκολο να απαντηθεί, διότι η εσφαλμένη αντίληψη ότι μόνο ένας τίτλος πτυχίου είναι το σημαντικό στη ζωή μας είναι επιφυλάσσει κινδύνους. Παράλληλα, τονίστηκε η σημασία της απόκτησης των κατάλληλων εφοδίων, ώστε το άτομο να έχει την ικανότητα να κατανοήσει όσα είναι σημαντικά για την ατομική του ευτυχία αποσυνδέοντας την ευτυχία και την επιτυχία από την απόκτηση κάποιου ακαδημαϊκού τίτλου αποκλειστικά.

15. Έχετε συμμετάσχει σε προηγούμενες πρωτοβουλίες; Ναι/Όχι, εξηγήστε.

Η πλειοψηφία απάντησε θετικά. Υπήρχαν δύο αρνητικές απαντήσεις λόγω του ότι δεν υπήρχε κάποια πρόταση συμμετοχής και λόγω έλλειψης επιθυμίας συμμετοχής / μη συναίνεσης.

16. Θα θέλατε να γίνετε μέλος ενός κοινωνικού δικτύου κυρίως για νεαρές γυναίκες Ρομά φοιτήτριες και πτυχιούχους πανεπιστημίου;

Πέντε (5) από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες απάντησαν θετικά ενώ ένας/μία έδωσε αρνητική απάντηση λόγω έλλειψης χρόνου.

17. Θα θέλατε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που έχει διαμορφωθεί για να βελτιώσει τις γνώσεις και τις ικανότητες σχετικά με το πώς μπορείτε να λειτουργήσετε ως πρότυπο;

Πέντε (5) από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες απάντησαν θετικά ενώ ένας/μία έδωσε αρνητική απάντηση λόγω έλλειψης χρόνου.

18. Θα θέλατε να συμμετάσχετε σε διαδικτυακές εκπαιδεύσεις;

Πέντε (5) από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες απάντησαν θετικά ενώ ένας/μία έδωσε αρνητική απάντηση λόγω έλλειψης χρόνου.

19. Θέματα του μαθήματος, συμπεριλάβετε τις ιδέες/προτάσεις σας: Ελεύθερη απάντηση

Ως προτεινόμενα θέματα μίας διαδικτυακής εκπαίδευσης αναφέρθηκαν τα εξής:

Εμβάθυνση στην ιστορία των Ρομά και στους παράγοντες που δημιούργησαν και συντηρούν το κοινωνικό χάσμα μεταξύ Ρομά και μη Ρομά κοινοτήτων εστιάζοντας ειδικότερα στους τομείς της υγείας, της εργασίας και της εκπαίδευσης.

Γνωριμία με τον τρόπο λειτουργίας κοινωνικών θεσμών.

Εξέταση των παραγόντων και των αιτιών που δυσχεραίνουν την ισότιμη πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες.

Κατανόηση του όρου “θετικά παραδείγματα” και της επιρροής τους στις τοπικές κοινότητες.

Συμβουλευτική / Mentoring και καλές πρακτικές.

Ανάπτυξη εγκάρσιων δεξιοτήτων (soft skills): δημόσια ομιλία, ψηφιακά εργαλεία και μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

3. Αντί επιλόγου

Στην Ελλάδα, το ποσοστό συμμετοχή των Ρομά παιδιών στην εκπαίδευση είναι σημαντικά μικρότερο σε σχέση με το γενικό πληθυσμό. Συντριπτικό κομμάτι της κοινότητας επιβαρύνεται με δύσκολες οικονομικές συνθήκες, έλλειψη αξιοπρεπούς εργασίας, δυσχερείς συνθήκες διαβίωσης και έντονο στερεοτυπικό πρόσημο.

Ενώ υφίσταται εθνικό στρατηγικό πλαίσιο κοινωνικής ένταξης που δίνει έμφαση και στην εκπαίδευση, οι εκπαιδευτικές ανάγκες των Ρομά μαθητών και μαθητριών αντιμετωπίζονται σε θεσμικό επίπεδο με την εφαρμογή μέτρων που αφορούν είτε τον γενικότερο μαθητικό πληθυσμό, είτε μέρος του μαθητικού πληθυσμού που ανήκει σε κοινωνικές ευάλωτες ομάδες. Το υψηλό ποσοστό σχολικής διαρροής που παρουσιάζεται την περίοδο του Γυμνασίου και το χαμηλό

ποσοστό αποφοίτων Λυκείου οδηγεί στο συμπέρασμα πως σε θεσμικό επίπεδο το φαινόμενο δεν αντιμετωπίζεται επιτυχώς. Στον αντίποδα, στις σχέσεις ανάμεσα στο σχολικό περιβάλλον και τις οικογένειες των μαθητών υφίσταται έλλειμα αμοιβαίας γνώσης και εμπιστοσύνης. Οι δράσεις του τρίτου τομέα στοχεύουν στην κάλυψη ενός κενού που δεν υποστηρίζεται από την εθνική πολιτική και μακροπρόθεσμούς πόρους, ενώ διαφαίνεται πως σε όσους δήμους υφίστανται κέντρα κοινότητας με παράρτημα Ρομά οι παιδαγωγοί αδυνατούν να καλύψουν το κενό της ενισχυτικής διδασκαλίας.

Η μετάβαση στο γυμνάσιο αποτελεί την περίοδο που συνήθως η σχολική σταδιοδρομία τελειώνει οριστικά, ενώ η πανδημία Covid-19, με την επιδείνωση του ψηφιακού χάσματος, συνέβαλλε εξίσου σε ένα επιπλέον ισχυρό κύμα πρόωρων εγκαταλείψεων.

1η Σύσταση: Εστίαση της υποστήριξης στις τάξεις του γυμνασίου, την ηλικία μετάβασης στην εφηβεία και τη μετάβαση από το μοντέλο του ενός δασκάλου στο δημοτικό σχολείο σε νέες τάξεις με πολλούς δασκάλους. Εκεί παρουσιάζεται συντριπτικά το μαθησιακό έλλειμμα, επιπρόσθετα με τους κοινωνικούς/οικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, που αν δεν μπορέσουν να αντιμετωπιστούν, οδηγούν στη συστημική συνθήκη της περιθωριοποίησης.

2η Σύσταση: Οικονομική στήριξη ή κάλυψη άμεσων και έμμεσων δαπανών σχολικής φοίτησης (διδακτικό υλικό, σχολικά γεύματα, μεταφορές, αθλητικές δραστηριότητες, εκδρομές) για μαθητές και μαθητές από κοινότητες Ρομά, στο βαθμό που αυτές ανεπιτυχώς δεν καλύπτονται μέσα από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο.

Επομένως κρίνεται απαραίτητο:

- να επεκταθεί το πεδίο εφαρμογής της σχολικής παρακολούθησης περιλαμβάνοντας νέες και νέους Ρομά που συμμετείχαν σε κύκλους της κατώτερης και ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ώστε να χτιστούν τα θεμέλια που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την επιδίωξη μιας σταθερής φοίτησης σε όλες τις βαθμίδες.
- να συμπεριλάβει γονείς και φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών που έχουν δεσμευτεί να υποστηρίξουν την κοινωνική ένταξη των Ρομά, ώστε να εργαστούν για την οικοδόμηση μιας συνεργαζόμενης και ικανής εκπαιδευτικής κοινότητας.
- να επενδύσει στη βελτίωση των ικανοτήτων όλων των επιμέρους παραγόντων της εκπαιδευτικής κοινότητας – παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας, οι γονείς τους, νέες και νέοι Ρομά που συμμετέχουν ως πρότυπα και εκπαιδευτές συνομηλίκων, φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών και εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν σε δραστηριότητες σε τοπικό επίπεδο για την ένταξη, εκπαιδευτικοί και άλλοι επαγγελματίες στον τομέα της εκπαίδευσης – να γνωρίσουν, να συσχετιστούν και να συμμετέχουν ενεργά στην υποστήριξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Είναι απαραίτητο να δοθεί ιδιαίτερη υποστήριξη στη σχολική εκπαίδευση κοριτσιών Ρομά, τα οποία υφίστανται σοβαρές διακρίσεις και περιορίζονται στην εκπαίδευση και τη ζωή τους, λόγω της επίμονης πατριαρχικής προκατάληψης, που επιδεινώνεται από τον κοινωνικό διαχωρισμό των κοινοτήτων Ρομά και την έλλειψη εναλλακτικών στοιχείων αναφοράς. Η καθοριστική προτεραιότητα είναι η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ γονέων και δασκάλων.

3η Σύσταση: Επένδυση σε εξειδικευμένους διαμεσολαβητές σε τοπικά και μακροπρόθεσμα προγράμματα υποστήριξης, που στοχεύουν τις νεαρές γυναίκες Ρομά, ιδίως σε ρόλους διαμεσολάβησης μεταξύ οικογενειών και σχολείου.

Η πρόταση κατάρτισης για εκπαιδευτικούς θα επικεντρώνεται στα εξής:

Κατανόηση της κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων που επηρεάζει τους μαθητές Ρομά.

Ευαισθητοποίηση για τον αντιτσιγγανισμό και τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του.

Ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε ένα διαπολιτισμικό πλαίσιο.

Ανάπτυξη δεξιοτήτων και ανάπτυξη/διαμόρφωση εργαλείων για τον εντοπισμό και τη διαχείριση των πρώιμων προειδοποιητικών σημείων του κινδύνου εγκατάλειψης.

Η πρόταση εκπαίδευσης για νέες και νέους Ρομά ως πρότυπα θα πρέπει να επικεντρωθεί στα εξής:

Εμβάθυνση στην ιστορία των Ρομά και στους παράγοντες που δημιούργησαν και συντηρούν το κοινωνικό χάσμα μεταξύ Ρομά και μη Ρομά κοινοτήτων εστιάζοντας ειδικότερα στους τομείς της υγείας, της εργασίας και της εκπαίδευσης.

Γνωριμία με τον τρόπο λειτουργίας κοινωνικών θεσμών.

Εξέταση των παραγόντων και των αιτιών που δυσχεραίνουν την ισότιμη πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες.

Κατανόηση του όρου "θετικά παραδείγματα" και της επιρροής τους στις τοπικές κοινότητες.

Συμβουλευτική / Mentoring και καλές πρακτικές.

Ανάπτυξη εγκάρσιων δεξιοτήτων (soft skills): δημόσια ομιλία, ψηφιακά εργαλεία και μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Βιβλιογραφία

Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021 – 2030, 1η ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ. 2023: https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2023/06/EL_%CE%95%CE%A3%CE%9A%CE%95-%CE%A1%CE%BF%CE%BC%CE%B1-2021_2030_FINAL_1st-REVISION_2023-05.04.2023.pdf

Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2017-2021: https://pepna.gr/sites/default/files/Ethniko_Ep_Shedio_drasis_gia_tin_koinoniki_entaxi_ton_Roma.pdf

Υγεία και κοινότητα των Ρομά : Ανάλυση και κατάσταση στην Ελλάδα, 2009: https://www.gitanos.org/upload/56/59/GRIEGO-final-baja.pdf

Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, 2016: https://www.epiteliki.minedu.gov.gr/?p=906&lang=el

Καλπαζίδου Γεωργία, 2021. ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ. Πρόληψη και καταπολέμηση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου: https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2021/09/%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97-%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A1%CE%A1%CE%9F%CE%97.pdf

European Union Agency for Fundamental Rights. U-MIDIS II report, 2018: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected findings_el.pdf

European Union Agency for Fundamental Rights. Roma Survey 2021, 2023: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ, ΕΥΓΕΝΙΑ. ΤΖΑΝΑΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. ΤΣΕΒΑ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ, 2008. Υγεία και κοινότητα των Ρομά:Ανάλυση της κατάστασης στην Ελλάδα: https://www.gitanos.org/upload/56/59/GRIEGO-final-baja.pdf

Αμπαντζή Μάρθα, 2022. Προβλήματα φοίτησης και σχολικής διαρροής μαθητών Ρομά: αντιλήψεις εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν.Καρδίτσας: https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/6652/AMPANTZI_3032202001402.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Φορείς και οργανισμοί

Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας: https://egroma.gov.gr/

Αρμόδιες διευθύνσεις του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων: https://www.minedu.gov.gr/

Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Δια Βίου Μάθησης και Νεολαίας (Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν.): https://gsvetlly.minedu.gov.gr/

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ): https://iep.edu.gr/el/

Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (ΙΝΕΔΙΒΙΜ): https://www.inedivim.gr/el

Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ): https://www.inedivim.gr/el/programmata

Ενδεικτικά αναφορά οργανισμών και οργανισμών της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται στον τομέα εκπαίδευσης Ρομά:

Unicef Greece - https://www.unicef.org/greece/

ΑΡΣΙΣ Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων - https://arsis.gr/

Solidarity Now - https://www.solidaritynow.org/

Φάρος του Κόσμου –

https://farostoukosmou.com/el/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%BA%CE%AE/

Κλίμακα - https://www.klimaka.org.gr/home/

ΑΜΚΕ REVMA

Επιλογή Προγραμμάτων

Υποστηρικτικές παρεμβάσεις σε κοινότητες Ρομά για την ενίσχυση της πρόσβασης και μείωση της εγκατάλειψης της εκπαίδευσης από παιδιά και εφήβους» από το Εργαστήριο Διαπολιτισμικής Αγωγής του ΕΚΠΑ: https://hub.uoa.gr/support-interventions-in-roma-communities-actions/

Inclusive Schools for Roma: https://inclusiveschools4roma.eu/

ROMplat 2019: https://egroma.gov.gr/category/draseis_romplat_2019/

RTRANSFORM: https://rtransform.eu/

STAY TUNED: https://urbact.eu/networks/stay-tuned

Τζαφ Ανγκλάλ! Για την ενδυνάμωση της σχολικής φοίτησης των παιδιών Ρομά: https://www.bodossaki.gr/project/tzaf-angklal-gia-tin-endynamosi-tis-scholikis-foitisis-ton-paidion-roma/

Peer2peer – Διασύνδεση σχολείων για την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής των Ρομά με θέμα τη μαθητική διαρροή παιδιών Ρομά: https://peer2peerproject.eu/

Role Models: https://www.iky.gr/pilotiko-programma-role-models/

Child Guarantee. UNICEF and EU pilot innovative approaches aimed at breaking the cycle of child poverty and social exclusion: https://www.unicef.org/greece/en/child-guarantee

COMPARATIVE ANALYSIS REPORT

Manifestations of Antigypsyism in Education and Students' Empowerment

Authors list	
Author	Partner
Fotis Skouras	EDRA
Peer Reviewers	

Reviewer	Partner
Valentina Fabbri	Programma integra
Georgia Kalpazidou	REVMA
Amalia Romano	Programma Integra
Branka Karagic	KHC
Rahela Hojnik Kelenc	Ljudska univerza Lendava

COMPARATIVE ANALYSIS REPORT

1. Key Objectives

The ACADE-ME project comparative report aims to address the persistent challenge by focusing on education as a central tool in combating antigypsyism, discrimination, and social exclusion. Drawing from the evaluation of the national policies, national desk research, and fieldwork from the involved countries in Slovenia, Greece, Italy, Hungary, Bulgaria, and the Republic of Serbia, this report emphasizes the importance of increasing access to data on antigypsyism in education. Specifically, the report aims to present through a comparative analysis the challenges the countries of the consortium of the ACADE-ME project are facing concerning the manifestations of antigypsyism in education, to highlight the views of the professionals in the field, and also to present the opinions of the young generation of Roma students in higher education.

2. Methodology

The methodology for this report was built on a collaborative effort between all involved countries, who in the previous stage prepared Task 2.2 "National reports, and Task 2.3 "Summary Reports" and EDRA, who is responsible for compiling the summaries and producing a comparative report. The comparative analysis report consists of the findings of the desk research and the findings of the fieldwork corresponding to interviews a) with educators and professionals in the field of social integration and b) with university students (post and prospect also included) to gather their views towards the manifestations of antigypsyism in education.

3. Key findings from the desk research

1. Countries' background information (Most important national statistical data and legislation concerning National Roma Communities)

Slovenia does not have official data on the number of members of the Roma community, as the Constitution and sectoral legislation prohibit data collection based on ethnicity. Nevertheless, according to the Social Work Centres (CSDs), at least 11,703 Roma were estimated to live in Slovenia in 2014. The Roma population in Slovenia represents 0,55% of the country's total population.

The Roma living in **Greece** are approximately estimated at 175,000 people (corresponding to 1.55% of the country's total population). They are mainly Greek citizens and, to a lesser extent, EU citizens—or third countries. The Greek Roma are historically an integral part of the Greek population, and a total of 354 Roma living areas are identified with a total population of 104,210 inhabitants, according to the 2021 report of Roma Settlements and Population from the General Secretariat for Social Solidarity and the Fight Against Poverty.

Italy lacks precise official data on Roma communities, with estimates suggesting that the population ranges between 120,000 and 150,000 people, corresponding to 0.23% of the country's total population. Approximately 60% of them are minors.

In **Hungary,** the Roma population, estimated between 500,000 and 876,000, represents the largest ethnic minority and is culturally diverse. It is split mainly into three groups: Hungarian-speaking Romungros, Vlach Roma who speak Romani but increasingly use Hungarian, and Beás, originally speakers of an archaic Romanian dialect.

In **Bulgaria**, according to the last population census, Roma in Bulgaria are 266720 or 4.4%. (However, according to the European Roma Strategic Framework this figure is between 700 000 and 800 000. This discrepancy is due to the fact that census population figures and other ethnic data based only on self-declaration is not reliable regarding Roma. The reasons for this are linked with the fact that many Roma (especially well educated and integrated in society) prefer to hide their identity and not to answer the question on ethnicity or declare another preferred consciousness (Bulgarian, Turkish, Romanian). Another important reason is the existence of big Roma groups who speak another language (Turkish, Bulgaria, Romanian, etc) and have non-Roma consciousness.

In **Serbia,** according to the 2022 census, approximately 133,000 Roma live in the country (1.98% of the population), making them the third-largest national minority. Despite a reduction in numbers from 2011, estimates suggest that the actual number of Roma may be up to 500,000 or more. Roma communities, especially women, girls, internally displaced persons, and returnees, are among the most marginalized and excluded groups.

2. National legal framework concerning Roma Social Integration

The key documents, legislation, and strategies that address the Roma community in the Republic of **Slovenia** are: **Article 65 of the Constitution of the Republic of Slovenia (1991)** describes the position and special rights of the Roma community in Slovenia—it is defined as an ethnic community and not as a national minority. **The Law on the Roma Community in the Republic of Slovenia (2007)** is a fundamental law that regulates the specific rights of Roma in the areas of education, employment, social security, housing, culture, and political participation. **The Law on Local Self-Government (1993, amendments 2007 onwards)** guarantees the participation of Roma community representatives in the municipal councils of municipalities where Roma traditionally reside (Indigenous). **The National Programme of Action for Roma for the period 2021-2030**, a program document adopted by the Government of the Republic of Slovenia in December 2021, sets out the main objectives and measures to improve the socio-economic situation of the Roma community in Slovenia and to strengthen their inclusion in society.

Since 2011, **Greece**, following European requirements, has adopted a national strategic framework for social inclusion for the Roma based on the previous "**Integrated Action Plan for the Social Inclusion of Greek Gypsies" implemented in 2001-2008**. The **National Roma Strategy 2011-2021 and**

the subsequent National Roma Strategy 2021-2030 concern the key sectors of education, employment, healthcare, and housing. According to the provisions of **Law 4445/2016, the "National Mechanism for Coordination, Monitoring, and Evaluation of Social Inclusion and Social Cohesion Policies" (National Mechanism)** is defined as the single organic formation, which has as its object the planning, information, coordination, monitoring, and evaluation of horizontal, coherent multi-sectoral social inclusion and social cohesion policies and acts coherently between the Ministry of Social Cohesion and Family and the other Ministries that exercise social policy, without changing their responsibilities regarding the implementation, monitoring, and evaluation of this policy."

In terms of legal frameworks, **Italy** does not have a specific law for the social integration of Roma. The exclusion of Roma, Sinti, and Camminanti from the 1999 law on the protection of linguistic minorities means that they lack formal recognition as a minority group, limiting their access to certain protections. However, they are still covered by broader anti-discrimination laws. The **National Strategy for Roma Equality, Inclusion and Participation (2021-2030),** adopted to implement a Recommendation of the Council of the European Union (2021/C 93/01)**,** although non-binding, outlines goals to promote the social integration in four key areas: employment, education, access to housing and health.

The "**Hungarian National Social Inclusion Strategy 2020-2030" (HNSIS)** aligns its goals with the "EU Roma Strategic Framework 2020-2030," aiming for inclusivity but not exclusively targeting the Roma population. Instead, it adopts a broad approach to poverty alleviation across disadvantaged communities, including but not exclusively targeting Roma.

Bulgaria, was one of the first European countries to approve its **Roma Strategy – Framework Program for Equal Integration of Roma** in Bulgarian Society in 1999. Subsequently, the **Strategy for Educational Integration** (2004), **the Health Strategy for Integration** (2006) and **the National Program for Improving Roma Housing Conditions** (2007) were approved. **The National Strategy for Equality, Inclusion and Participation of the Roma**, approved on 05.05.2022, misses some of the main options recommended by the European Commission and the Council of the EU.

Serbia's constitution and numerous laws provide the legal basis for the social integration of Roma. These include laws protecting national minorities' rights, prohibiting discrimination, ensuring social protection, and providing financial support to families with children. Specific laws guarantee inclusive education and healthcare, outline measures for employment and housing improvement, and promote public health and safety.

3. National Education Action Program

In **Slovenia,** the **National Roma Action Programme 2021-2030** identifies education as one of the key pillars, as education is recognized as a critical factor for improving the socio-economic situation of Roma and their integration into broader society. Building on experience, the Programme of Action complements existing measures with new approaches to increase access to quality education for Roma children and young people. It addresses several key actions and objectives to improve the situation of Roma children and young people in education. The following challenges are highlighted: Low participation in early childhood education programs, lack of language skills, failure to complete primary school, and further education and vocational training.

In **Greece,** the educational needs of Roma students are addressed at the institutional level by implementing measures that concern either the general student population or a part of the student

population belonging to socially vulnerable groups. These measures correspond mainly with the Program for the integration of socially vulnerable groups in education. In addition to this, the Roma Children's Education Program was a program implemented without continuous follow-up by Greek universities from 2010 to 2023 to prevent school dropout and increase school attendance of Roma students by attracting new Roma students to school. All National Roma Strategies refer to education as an important ground for social inclusion.

In **Italy,** there is no National Education Action Program that specifically targets Roma students and aims at combating early school leaving. However, the **National Strategy for Roma Equality, Inclusion and Participation (2021-2030)** outlines goals to promote education as a key pillar for social inclusion.

Hungary's Public Education Strategy 2021-2030 includes targeted measures to address early school leaving, specifically for disadvantaged students, including Roma youth. The strategy encompasses several impactful programs—such as the Arany János Programs, the Útravaló Scholarship Program, the Apáczai Scholarship Program, and the Complex Basic Program—designed to promote equal access to quality education, combat dropout rates, and offer tailored support for Roma students facing systemic challenges.

Education is the most developed policy area in **Bulgaria** during the last two decades. Roma integration policies also follow this trend. The joint efforts of public institutions and the civil society brought significant legislative improvements promoting inclusive education concerning early childhood educational enrolment and prevention of early school leaving. With the introduction of the new **Public education act** desegregation efforts were also moved higher in the agenda of political attention.

In **Serbia,** the **National Education Action Program** in Serbia 2021-2030 addresses the educational challenges faced by marginalized Roma communities, focusing on combating high dropout rates, improving access to quality education, and fostering inclusivity through mentorship programs, scholarships, and pedagogical support. By implementing affirmative measures such as financial aid, early childhood education initiatives, and teacher training on anti-discrimination practices, the program aims to reduce systemic barriers and create a supportive environment for Roma students, especially girls, who face dual discrimination. The program emphasizes parental engagement, culturally tailored curricula, and networks for Roma students to build confidence and resilience while strengthening anti-discrimination policies to ensure equitable opportunities for academic and personal growth.

4. FRA statistical data concerning Education and National Roma Communities

In the FRA 2021 survey, which covers ten European countries (Croatia, the Czech Republic, Greece, Hungary, Italy, Portugal, Romania, Spain, North Macedonia, and Serbia), **Slovenia** was not explicitly covered. However, the general findings of the survey are also relevant for Slovenia, as they describe the general situation of Roma communities in EU countries facing similar challenges, namely social exclusion, limited access to education, discrimination, and segregation.

According to the FRA Survey 2021 in **Greece**, there is an improvement in bridging the gap in Roma participation in compulsory education, with more and more young people completing secondary and tertiary education. 32% of Roma children aged 3-5 participate in early childhood education and training, a significantly increased percentage compared to 2016, when it was 21%. Also, 16% of

Roma aged 20-24 have completed upper secondary education, a percentage double compared to 2016, when it was 8%.

Statistical data from the Fundamental Rights Agency (FRA) paints a concerning picture of Roma education in **Italy.** Roma children are at a much higher risk of poverty: 100% of Roma minors, compared to 25% of the general population. Access to early childhood education is particularly low, with only 30% of Roma children attending preschool, compared to 93% of their non-Roma peers. The gap in educational attainment widens as Roma children grow older; only 26% of Roma aged 20-24 have completed secondary education, compared to 83% of non-Roma youth. Gender disparities are also stark, with Roma girls facing additional challenges such as early marriage, which severely impacts their ability to stay in school.

The 2021 FRA report on Roma across ten European countries, including **Hungary**, provides key statistics on the educational challenges faced by Roma youth. According to the FRA's survey conducted in 2021, over 20,000 Roma individuals from more than 8,400 households were interviewed. Key findings regarding education include high levels of early school leaving, educational segregation, and generally low attainment rates for Roma students, with significant gaps between Roma and non-Roma populations in Hungary and other countries

In **Bulgaria**,tthe Situation of Roma in 11 Member States" survey by FRA and UNDP undertaken in 2011 showed that only 68% of Roma children in obligatory school age in Bulgaria are enrolled at school. In 2016 EUMIDIS2 survey showed an improvement which is still below the national rate: 91%. Nevertheless, the survey registered 67% Roma early school leavers (aged 18-24 years old with at most lower secondary education and not in further education or training) with significant gender difference: 57% in the case of young Roma men vs. 77% among young Roma women. EUMIDIS3 will be due next year.

According to the FRA, Roma children in **Serbia** experience lower participation in early childhood education and high dropout rates, with 71% of Roma aged 18-24 leaving education early. Segregation remains an issue, yet Serbia shows a lower percentage of Roma children in segregated schools compared to other countries. Additionally, justice and support measures are limited, with significant challenges in addressing early marriages, social exclusion, and institutional discrimination.

5. Factors that intensify the phenomenon the school dropout

Roma pupils' school drop-out is a complex phenomenon, reinforced by several factors, all of which are intertwined. The key factors contributing to the high drop-out rate of young Roma in education in **Slovenia** are: low participation in preschool education, language barriers, socio-economic conditions, low support in the family environment, discrimination and segregation, High absenteeism rate, lack of individualized support, staffing challenges in schools, early marriage, and child labor.

In **Greece,** the factors that contribute to the phenomenon of school dropout remain multifaceted such as early marriages, the non-active participation in all levels of education, the lower participation of Roma girls, the insufficient school building infrastructures, the lack of pedagogical and support staff, the communication problems between schools and student families, the large

proportion of young Roma not in education, employment, and training, and above all, the poverty and living conditions, especially for the most vulnerable communities.

In **Italy,** several factors exacerbate the high school dropout rates among Roma students. Socioeconomic deprivation, systemic discrimination, and a lack of tailored support in schools all contribute to this problem. Many Roma children live in precarious conditions, which limits their ability to attend and succeed in school. Antigypsyism in schools, where teachers often have lower expectations for Roma students, adds to the challenges. The issue is particularly acute for roma girls, who are more likely to drop out due to family pressures and early marriage. The compounded effects of poverty and social exclusion make it extremely difficult for Roma students to remain in school and achieve educational success.

In **Hungary,** the issue of school dropout, particularly among marginalized groups such as Roma youth, is complex and influenced by multiple social, economic, and systemic factors: Socioeconomic Status: where poverty and financial instability often force students to prioritize income generation over schooling. Educational Segregation and Discrimination: where children often attend under-resourced schools that limit their academic success and social inclusion. Discriminatory practices and stereotypes further isolate Roma students. Low Parental Education Levels and Systemic Barriers in the Education System with a lack of culturally sensitive curricula, limited language support, and inadequate support service to Roma students, which leads to early school leaving.

In Bulgaria, the official monitoring reports and the shadow civil monitoring emphasize that "the measures targeting educational segregation, school enrollment of children living in poverty, Romani language and culture classes, as well as combating teachers' anti-Roma prejudices need further efforts. A study carried out by the Amalipe Centre, and the Ministry of Education shows that nearly 930 general education schools and 150 VET gymnasiums are with a concentration of students from vulnerable groups. These represent almost half of the general schools and one-third of the VET gymnasiums.

In **Serbia,** additionally, dropout rates among Roma students are influenced by various factors, including the quality of education, systemic support, teacher-student relationships, and economic disparities. Economic barriers, the non-mandatory nature of secondary education, socio-cultural norms, and a lack of support systems further exacerbate dropout rates.

6. National prevention framework against Roma Students dropout

In **Slovenia,** the national measures to prevent Roma pupils from dropping out of school are part of broader strategies to improve the educational situation of the Roma community. Key measures include: **·Introducing Roma assistants in schools with Roma pupils; ·Encouraging participation in early childhood education programs; ·Personalised learning plans and additional learning support; ·Financial support and scholarships; ·Strengthening cooperation with Roma parents; ·Free meals and school supplies; ·Harmful practices awareness programs; ·Improving living conditions; ·Promoting intercultural dialogue.**

In **Greece**, the following educational measures have been implemented to ensure the right of every student in the country to unhindered and equal access to education: **·Compensatory Education – Remedial Teaching; ·Educational Priority Zones (ZEP) – Reception Classes; ·Special Educational**

Personnel of the disciplines PE23 Psychologists and PE30 Social Workers; ·Program "A New Beginning in EPAL.-Support for EPAL School Units"; ·Education of Roma students with disabilities and/or special educational needs; ·Promotion of Roma attendance in Second Chance Schools and in Centers of Lifelong Living; ·Transportation of public school students from the regions; · Skills workshops in kindergarten, primary and secondary schools; ·Provision of school meals to primary school students—the "School Meals" Program; ·Strengthening access to and retention in education with complementary learning incentives/emphasis on experiential learning and acceptance of diversity

Although the Roma community in **Italy** faces many difficulties in equal access and continuity of school attendance, there is no specific national framework to effectively prevent early school leaving.

In **Hungary**, key measures include developing underperforming schools, improving early warning and support systems, and offering support programs for disadvantaged students, such as the **Arany János Programs** and **Útravaló Scholarship**. The Arany János Programs and Útravaló Scholarships support disadvantaged students, including nearly 10,000 Roma students annually. **Complex Basic Program**: Launched in 2017, this program supports 130,000 students across 700 schools by providing pedagogical tools to help reduce dropout rates, with over 10,000 teachers receiving training in 2023. **Springboard Program**: Provides pathways for students without primary education to gain vocational skills, expanding to 74 schools in 2023 and reaching 1,340 students. **Tanoda Programs**: Community-run centers that help disadvantaged youth develop educational and social skills, serving around 4,300 students in 2022. **Let's Teach for Hungary**: A mentorship program aimed at rural youth, currently involving over 4,700 students with 1,100 mentors.

In Bulgaria, with its Decision **373/05.07.2017** and later with for **Decree 100/08.06.2018** the Council of Ministers set multi-institutional framework for full enrolment. It contains Mechanism, Coordination Unit and local multi-institutional teams. The Mechanism includes the key institutions working with children and their families (not only educational but also social care and healthcare ones, police, municipal authorities and others). They are obliged to cooperate on 7 cross-cutting areas for ensuring that every child will attend school. The Coordination Unit is at high political level: chaired by Deputy Prime Minister with participation of ministers of education, social policy, healthcare, interior and others.

In Serbia, national efforts aim to improve educational conditions and outcomes for Roma students through resource investment, inclusive curricula, and affirmative measures. These efforts to support the education of Roma in Serbia involve a range of scholarships, affirmative action policies for school enrollment, and specialized training programs. Key institutional supports include: **Scholarships:** Providing scholarships is a critical measure to support Roma education. During the 2022/23 school year, 1,120 scholarships for Roma students were awarded, with 1,084 grants dedicated to the 2023/24 school year. **Mentorship programs:** The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia employs around 200 mentors to support Roma students. **Pedagogical assistants:** The "Regulation on Pedagogical and Andragogical Assistants" facilitates the employment of pedagogical assistants to support the education of Roma children in preschools and primary schools. Currently, 271 pedagogical assistants are employed across Serbia, with 231 in primary schools, 32 in preschools, and 8 in secondary schools.

7. **Institutions and Organizations that operate in the context of supporting the education of Roma Children-youth**

In **Slovenia**, several vital institutions and organizations support Roma children's education. These organizations work to improve the educational opportunities and participation of the Roma community in education and to reduce their social exclusion. The most important institutions and organizations working to support the education of Roma children are: **the Office for National Minorities, the Ministry of Education,, the Slovenian Institute of Education, Adult education centers (Lendava et al.), non-governmental organizations (NGOs)**, **universities and research centers (e.g., the Institute for Ethnic Issues).**

In **Greece**, the General Secretariat for Social Solidarity and Combating Poverty (GSSCP) is the national contact point for issues concerning the Roma and the competent body for the design and monitoring of the implementation of the Roma Social Security Scheme, following European requirements. Other public bodies are: **Competent Directorates of the Ministry of Education, Religious Affairs and Sports, General Secretariat for Vocational Education, Training, Lifelong Learning and Youth (GSVET&L&L)**, **Institute for Educational Policy (IEP)**, **Youth and Lifelong Learning Foundation (INEDIVIM)**, **State Scholarship Foundation (IKY),** as well as several NGOs and organizations, including **Unicef.**

In **Italy**, several institutions and organizations are involved in supporting Roma children's education, but these efforts are largely fragmented and lack sufficient funding and coordination, which limits their effectiveness in tackling the issue of school dropout among Roma children. Key institutions like the Ministry of Education and the Ministry of Labour and Social affairs finance some educational projects and interventions; UNAR, the National Office for Racial Discrimination, deals with advocacy and awareness-raising initiatives against discrimination; NGOs and associations play a crucial role, providing critical support in the form of after-school programs, tutoring and educational guidance. However, these initiatives often depend on financial resources, mainly EU funds, and are not uniformly available across the country, leaving many Roma children without the necessary support. A more integrated approach, with stronger national coordination, is needed to ensure that Roma children receive consistent, sustained support throughout their educational journey.

In **Hungary,** the following institutions and organizations support Roma Children's education: **Corvinus University of Budapest** launched specialized programs aimed at increasing Roma students' access to higher education and career readiness. **Józsefváros Municipal Programs**, actively working to end segregation in its kindergartens and primary schools. In addition to these complementary support programs are run by **Amnesty International Hungary**, **the Uccu Foundation, and Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary - Roma College Program.**

In **Bulgaria, Center Amalipe** has established and developed a network of 247 school educating Roma students. They are based all over the country and cover different types of schools including vocational and secondary schools. In addition, Center Amalipe supports a network of Roma volunteers – active young people who are either in the secondary school or university students. In addition, NGOs, schools and municipalities have achieved significant results in decreasing the dropout rate of Roma students within many pilot projects during the last decade. Since July 2017 Bulgarian government backed up these efforts with political attention, trans-institutional cooperation and even with state budget financing.

In **Serbia,** anti-discrimination measures include efforts to tackle discrimination, including reviewing textbooks containing negative stereotypes about Roma and ensuring educational content aligns with anti-discrimination legislation. **The Ministry of Education, Science, and Technological Development of the Republic of Serbia** is also working on training programs and creating manuals

to prevent and address segregation in schools. These efforts aim to create an inclusive and supportive educational environment for all students.

8. Roma and Higher Education

It is impossible to obtain accurate and reliable data on the number of Roma in higher education in **Slovenia.** Slovenia does not collect educational data based on national/ethnic origin due to explicit legislation provisions. According to available estimates and surveys, the number of Roma with higher education is deficient compared to the majority population. Some surveys in Slovenia have shown that very few Roma have completed secondary education, reducing the number of those who continue their education at a higher level. Despite efforts to increase access to higher education, the number of Roma students at universities in Slovenia still needs to grow.

In **Greece,** it has been observed that in recent years, there has been a greater participation of young Roma in secondary and higher education, with a higher tendency in technical professions with immediate profit and immediate vocational rehabilitation. However, the need to increase participation remains imperative, and there is no official data on Roma's participation in higher education.

In Italy, the high dropout rates in secondary education permit very few Roma students to reach university level. The barriers they face include financial difficulties, lack of academic support and systemic discrimination. There are no national programs or scholarships specifically designed to help Roma students overcome these challenges and pursue higher education, further limiting their opportunities for upward mobility.

In **Hungary,** during recent years, there has been modest but noteworthy progress in the participation of Roma youth in secondary and higher education in Hungary. A growing number of Roma students pursue technical and vocational training that offers direct pathways to employment and economic stability. Despite this progress, official data on Roma representation in higher education remains limited, and further efforts are needed to increase participation rates, particularly in academic fields beyond vocational training.

In **Bulgaria,** only 9 % of Roma have secondary education and just 0,5% – university degree, according to 2011 Census[53]. At the same time, the Census from 2021 shows that 14,4% of Roma have secondary education and 0,8% with University degree. Besides the permanent increase of the number of Roma youths who study in professional gymnasiums and other secondary schools, the number of Roma studying in university significantly increased during the last couple of year. According to a survey by the Trust for social achievement (2019), 2,6% of Roma population have college or university degree, 22,9% have secondary education. The survey clearly shows that the number of Roma people with university diploma has increased six times for 8 years.

In **Serbia**, fewer than 2% of Roma pursue higher education, despite affirmative measures. The lack of additional support during secondary education and preparation for university poses a significant barrier. Initiatives focus on empowering Roma students through scholarships, support programs, and mentorship.

53

9. **Initiatives and programs in the field of prevention and combating incidents of dropout and supporting the remain at school**

Slovenia has several initiatives and programs to prevent school dropouts and encourage the Roma community to continue their education. These initiatives are part of increasing educational opportunities and improving social inclusion. One of the most important initiatives is the introduction of Roma assistants in schools. Their task is to support Roma pupils in integrating into the education system, overcoming language and cultural barriers, and establishing and maintaining communication between the school and the Roma community. The "**PUM-O**" (Project-based Learning for Young People) program is aimed at youth who have dropped out. It is an alternative route to completing education. Social activation programs run by various organizations across Slovenia provide vulnerable groups, including Roma, with educational and employment programs to help them return to the school system or the labor market.

In Greece, a specific measure to support higher education is granting scholarships for undergraduate and postgraduate programs of the Hellenic Open University. Meanwhile, projects and interventions in Roma communities take place all over the country, such as the following: **Inclusive Schools for Roma, ROMplat2019, RTRANSFORM, STAY TUNED, Τζαφ Ανγκλάλ/Tzaf Anglal, Peer2peer, Bottleneck Analysis and Teacher Trainings for Inclusive Education, RoleModels.**

In **Italy,** there are some promising initiatives aimed at preventing school dropout and supporting Roma students to stay in school, but these programs tend to be fragmented and localized. The most significant initiative is the **"National Project for the Inclusion and Integration of Roma Children"**, a national government plan which has been operating during the last years in major metropolitan areas such as Rome, Milan and Naples. The project focuses on social and school integration, offering a range of services to support Roma children and their families and to promote an inclusive school environment. The next edition of the project will be implemented in a larger number of territories, involving both big and small cities.

In **Hungary,** numerous government, EU, and civil initiatives aim to prevent school dropout among Roma youth, offering varied supports for educational success: **Central European University (CEU) – Romani Studies Program:** The Romani Studies Program at CEU prepares Roma students for advanced studies by offering rigorous academic tutoring, English language training, and seminars in fields like Political Science, Law, and Sociology. **Amrita OBK Association - MS4ROW Project**, **Mathias Corvinus Collegium (MCC) - Roma Talent Program, Dr. Ámbédkar High School and Segregation Awareness**. In addition to government programs, civil organizations offer supplementary support for Roma youth, emphasizing digital skills, cultural empowerment, and practical career training: **Amrita Rtransform Program**, **RomaConnect**, **DigiFast Project**.

In **Bulgaria**, since 2017, **the educational mediator position** was introduced to support children living in vulnerable local communities and by the summer of 2024 sustainability has been achieved for the position of Roma educational mediators. As a result, there are more than 1,200 educational mediators.

In Serbia, affirmative measures aim to increase access to preschool and school education for Roma children and youth, with international support and local initiatives enhancing educational infrastructure, resources, and training programs. Despite progress, issues such as enrollment in

special schools, segregation, and stereotypes persist, requiring ongoing efforts and targeted support.

4. Key finding from the fieldwork research

Professionals interviews

The interviews with educators and professionals working in the docile integration field offered an in-depth view of the multifaceted challenges faced in promoting Roma inclusion within the Slovenian, Greek, Italian, Hungarian, Bulgarian, and Serbian education systems. A holistic and multidisciplinary methodology was employed, involving participants from all the involved countries with significant Roma populations.

In **Slovenia,** the professionals identified low family support for high dropout rates and additionally highlighted the need for a supportive school environment, noting that untrained school staff often struggle to accommodate Roma pupils' cultural and linguistic needs. All educators expressed a desire for more professional training focused on Roma inclusion, with three explicitly wanting training on the cultural context of Roma pupils and tools to counteract dropout risks.

Regarding the most important reasons for early school drop-out **Greece,** professionals mentioned: Living Conditions - Illiteracy of parents; - Poverty; - Early marriages -Child labor – Lack of understanding of the importance of education and lack of support from the family – Frequent travel for work – Stereotypes inside the Roma community, especially gender stereotypes and prejudice about the role of education. The main challenges they face as educators and experts are: delinquency, lack of boundaries, non-supportive family environment, language barriers, socio-economic disadvantages, insufficient professional training, and lack of professional school staff (e.g. psychologists).

In **Italy** the educators noted that geographical and local context play a crucial role in shaping the experiences of Roma students. For example, in Rome, the persistent issues of ghettoization and housing marginalization make it difficult for Roma families to engage with the education system. The situation is equally complex in Bari, where precarious living conditions and the absence of residency certificates complicate school enrollment and consistent attendance. Many Roma children in this region are also involved in informal economic activities from a young age. In contrast, Florence shows slightly different dynamics. While dropout rates haven't drastically increased, the closure of services like school transportation and after-school programs following the closure of a formal Roma settlement has created new barriers. Despite these challenges, the professionals identified certain positive developments as the establishment of trusting relationships between social workers and Roma families and programs aimed at improving communication between teachers and Roma families have led to positive changes, helping bridge the gap between schools and Roma communities.

In **Hungary,** interviews with educators and social workers reveal deep challenges in implementing effective Roma inclusion strategies. Many educators acknowledge the deep socio-economic disadvantage faced by Roma children but struggle with limited resources, insufficient training, and institutional resistance to change. Teachers often lack the cultural sensitivity to address the unique challenges Roma students face, such as prejudice and low expectations. One major barrier identified is the persistent ghettoization of Roma communities, which results in poor school

facilities, overcrowded classrooms, and insufficient after-school programs. Furthermore, social workers noted that Roma families often mistrust the education system, stemming from historical discrimination and the trauma of failed integration efforts. In interviews, many teachers expressed a need for better training in intercultural communication and inclusive pedagogy.

In **Bulgaria**, the interviews with educators and social workers were carried out in order to track the different challenges professionals face and to plan follow up steps. As explained in the methodology, professionals from different geographical territories and different types of schools were involved in order to cover various points of view. The general opinion of professionals is that an advance in the educational level of Roma students can be clearly seen. However, they all agreed that this advance is a result of long-term efforts and happens if there was accumulation of systematic efforts. Poverty and need to work has been shared as one of the obstacles for drop-out, especially after completing 10th grade (in Bulgaria obligatory education is until the age of 16th and usually after completing 10th grade which is necessary for receiving a driving license).Another serious problem that Roma girls still face in Bulgaria is early marriages. However, they also shared that even in this direction progress could be made.

In **Serbia,** interviews conducted with professionals working in education and social inclusion revealed critical insights into the challenges and needs associated with the education of Roma children and youth. A prevailing theme that emerged from the interviews was the significant impact of parental motivation on students' educational journeys and the lack of encouragement and support that students receive from their parents. Economic challenges also loom large. Professionals indicated that the financial constraints faced by many Roma families force children to prioritize contributing to the household income over their education. Discrimination within the education system was another critical factor, with Roma students frequently experiencing social exclusion and bias from their peers and sometimes even from educators. While acknowledging the high dropout rates, some professionals observed encouraging trends in increased school retention among Roma students over recent years. These positive developments were attributed to several factors, including educational workshops, social assistance programs, and the legal requirement to complete primary education.

Roma students

According to **Slovenian** research, only 14 Roma students were enrolled in universities across the country. Financial barriers, cultural expectations, and a lack of information about higher education opportunities prevent more Roma from pursuing tertiary education. Roma students who reach university typically have strong family support and are motivated by role models within their communities. However, many need help to complete their studies due to financial constraints and limited scholarship access. Roma girls face unique challenges in continuing their education due to traditional expectations, such as early marriage and household responsibilities. This leads to less representation of Roma women in secondary and higher education.

In **Greece,** young Roma men and women graduates gave an interesting perspective, emphasizing the importance of the relationship between teachers and students. Also, youth Roma pointed out that their choice to study was a way to escape from family and community mentality, a try to have a better future than their parents', as well as driven by love, personal motivation, and interest in schooling. The majority answered that some of the barriers they had to overcome were related to

financial factors, the lack of parental support, the difficulty in combining the traditional and the modern way of life, and the estranged relations with the teachers. The vicious circle of marginalization, the outdated social expectations of closed communities, patriarchy, lack of role models, and gender inequality are mentioned among the main factors that influence the choices of the interviewees. It was generally accepted that girls face greater difficulties in pursuing their education. Cultural expectations limit their opportunities and choices. The gender gap persists in many Roma communities.

In **Italy,** one of the most significant findings was the critical role that personal motivation and family support play in shaping their educational journeys. Many students expressed a genuine desire to continue their education, viewing it as a path to securing better job opportunities and achieving independence from their families. Education was seen as a way to break the cycle of marginalization and create a better future. However, economic hardship remains one of the largest obstacles, with many Roma families unable to afford the costs associated with education. For many students, the decision to leave school is not a matter of choice but of necessity, as their families rely on them to contribute financially at an early age. The point of transition from middle school to high school emerged as a critical juncture for many Roma students. Those who choose to attend vocational schools often stop their education at the age of 16, the mandatory schooling age in Italy, whereas students who pursue academic tracks, such as high schools, are more likely to continue their studies and even consider university. However, for many Roma students, especially girls, this transition is fraught with challenges. Traditional patriarchal norms within the Roma community place significant pressure on them.

Interviews with Roma students in **Hungary** shed light on the personal and cultural factors influencing their educational journeys. Many students spoke about the importance of family support and the desire to break the cycle of poverty through education. However, they also emphasized the difficulty of remaining in school due to the financial burdens their families face. Several students mentioned how school supplies, transportation costs, and other expenses became insurmountable obstacles, especially for those from large families. For Roma girls, the pressure to marry early and fulfill domestic duties was a recurrent theme. Many girls reported that their aspirations were often stifled by cultural norms that prioritized family obligations over education. Despite these challenges, a few students expressed hope in continuing their education, particularly when they were able to access support from Roma mentors and community networks.

The students included in the survey in **Bulgaria** were students in high school or University. Most of the interviewees were girls and they shared that although it is still difficult for them more and more girls graduate school and continue education at University. Several of the students referred to a practice Center Amalipe was doing: a national gathering of Roma girls and women. Several years these gatherings were performed in the university under the slogan "The University is a place for Roma women too". Strongly motivating factors is the participation of decision-makers. The community attitude is still a barrier. Although attitudes in Roma community gradually change recently, still there is a general suspicion towards girls who continue to study. Here something very important is finding moral (including peer) support. It is even more important if this support is organized within an alternative community.

In **Serbia,** Roma students expressed diverse motivations for continuing their education at the university level. For many, higher education represented a means to secure better employment opportunities and improve their socio-economic status. Some respondents specifically linked their educational pursuits to desired careers in prestigious institutions, highlighting the role of education as a stepping stone to stable and respectable jobs. Others were driven by a genuine passion for

their chosen fields, indicating a deep-seated interest in acquiring new knowledge and skills. Interviewed students also mentioned the influence of familial and social contexts, with many striving to fulfill long-held aspirations that their parents or grandparents could not achieve. The notion of education as a pathway to a "better" and "easier" life was a recurring theme, illustrating its perceived value in improving one's quality of life and societal status. A major challenge frequently mentioned by the students was the financial burden of pursuing an education. Experiences of discrimination also figured prominently in the students' narratives. Discrimination, both subtle and overt, created an environment of exclusion, negatively affecting their self-confidence and motivation.

CONCLUSIONS

Despite legislative support and specific educational measures, Roma pupils in **Slovenia** continue to face substantial challenges due to socio-economic and cultural barriers. Programs for preschool inclusion, language support, and the role of Roma assistants have shown progress, but long-term impact requires sustained investment in teacher training, infrastructure, and family support systems.

In **Greece,** there is a need to support schools with social workers and psychologists. Roma students can be supported when they are offered a quality education and the cultural and language differentiation they bring to the school community is recognized. Different methods can play an important role in making the learning process more attractive, such as interactive activities that arouse interest, experiential workshops for the student population, inclusion, and remedial teaching classes, seminars for teachers, interactive guide games, family support, and the need for qualified teachers. Finally, Roma teachers could be a useful tool that could enhance the educational process.

In **Italy,** based on the insights gathered from both professionals and Roma students, it is clear that a multifaceted approach is needed to address the challenges of Roma inclusion in education. Moving forward, key steps should focus on strengthening the collaboration between educational institutions, families, and communities to ensure consistent, targeted support for Roma students. Enhancing trust between Roma families and the school system is essential; educators must be equipped with the skills necessary to recognize the unique challenges Roma students face, and long-term, stable funding for educational projects that prevent Roma school dropout must be secured. Lastly, empowering Roma students by promoting role models within the community

remains vital, helping to break down the cultural barriers and foster a sense of possibility within the community.

Addressing the educational inequalities faced by Roma students in **Hungary** requires a multifaceted approach, with investments in teacher training, community engagement, financial support, and systemic policy reforms. With targeted efforts and long-term commitment, there is significant potential to improve educational outcomes for Roma children and break the cycle of exclusion.

In **Bulgaria**, a serious challenge is the threat from restrictive legislation (similar to that in Hungary, Georgia and Slovakia) which aims to stigmatize NGOs. In this respect trainings with young people should teach them how to be active citizens, should teach them European values and how to defend and promote their own culture. This would make them stronger and persistent to all challenges. Training for teachers and other educators should be very practical because at present a lot of credit trainings are going one, where people receive credits necessary for their carrier and professional development. The training should convey democratic values and overcoming stereotypes and prejudices in an interactive way instead of direct lectures.

In **Serbia**, one of the most crucial steps is to increase the accessibility and awareness of financial aid programs and scholarships. Enhanced financial support can significantly reduce dropout rates and improve academic performance among Roma students. Engaging Roma parents through workshops and awareness campaigns about the importance of education and available resources is essential. Parental involvement plays a crucial role in motivating students and encouraging their persistence in the educational system. Educating parents on the benefits of education and how to support their children can create a more conducive environment for learning at home. Developing and implementing curricula Fostering positive teacher-student relationships, strengthening anti-discrimination policies, promoting inclusive practices within schools, and investing in early childhood education are essential to establishing a solid foundation for Roma children.